

KLASJE
HRVAŠI
RAVNI

ČASOPIS BAČKO-BARANJSKIH
HRVATA

ZAGREB, PROSINAC 1944.

S a d r Ź a j

<i>Ante Jakšić: Majci Hrvatskoj — Bački Hrvati</i>	3
Književnost, običaji, kultura	
<i>Prof. dr. Rudolf Horvat: Dolazak Bunjevačkih Hrvata u Bačku</i>	3
<i>Vinko Nikolić: Pjesniku dragih bačkih salaša † Aleksi Kokiću</i>	6
<i>Dr. Mihovil Katanec: Udio Hrvata u poviestnom razvoju Bačke i Baranje</i>	7
<i>Blaško Rajić: Čiča Lukini opanci</i>	16
<i>Aleksa Kokić: Selo</i>	18
<i>Aleksa Kokić: Sićanje na nanu</i>	19
<i>Aleksa Kokić: Balada o šumskoj kapelici</i>	19
<i>Aleksa Kokić: Da se narodi smire</i>	20
<i>Stjepan Bartolović: Stari svatovski običaji u Baču</i>	21
<i>Ivan Degrel: Djelo dra Josipa Andrića</i>	38
<i>Ante Jakšić: Neznani stranče</i>	42
<i>Ante Jakšić: Grana</i>	42
<i>Ante Jakšić: Mlin</i>	43
<i>Ante Jakšić: Jesen</i>	43
<i>Marin Radičev: »Kraljice« — Duhovski običaji kod Hrvata u Bačkom Briegu</i>	44
<i>Petar Pekić: Crvenokosa Marta</i>	48
<i>Stjepan Sekereš: Glavne osobine šokačkog govora u Baranji</i>	56
<i>Marin Šemudvarac: Ostatci narodnog vjerovanja o mjesecu kod Hrvata u Bačkoj</i>	61
<i>Ante Sekulić: Pusti mi ruku</i>	67
<i>Ante Sekulić: Za njih</i>	67
<i>Antun Karagić: Rastatkinja</i>	68
<i>Ing. Bela Šimić: Moba</i>	71
<i>Stjepan Bartolović: Zora zori, rosa pada</i>	74
<i>Plovila je galija</i>	75
<i>Lipo ti je rano uraniti</i>	76
<i>Divojka je ružu brala</i>	77
<i>Karanfiću pleme moje</i>	77
<i>Mlado momče čuva ovce</i>	78
<i>Rozmarin se suši</i>	78
<i>Kurjak bere jagode</i>	79
<i>Ante Jakšić: U izčekivanju</i>	81
<i>Jakov Kopilović: Tisuću i jedna noć</i>	86
<i>Jakov Kopilović: Povratak u zoru</i>	88
<i>Jakov Kopilović: Smrt starog tamburaša</i>	89
<i>Marin Radičev: Prezimena i obiteljski nadimci Šokaca u Bregu</i>	90
<i>Tomislav Govorčin: Hrvatska narodna nošnja</i>	92
<i>Stjepan Sekereš: Hrvatska narodna nošnja u Baranji</i>	97
<i>Stjepan Bartolović: Stare šokačke molitve iz Bača</i>	100
<i>Jaga Vrkljan: Milionarka</i>	106
<i>Stipo Bešlin: Sombor:</i>	108
<i>Stipo Bešlin: Jesen</i>	108
<i>Blaško Ivić: Sjećanje na bunjevačke božićne običaje</i>	109
<i>Katica Kojić: Čežnja za Bačkom</i>	111
<i>Dr. Bariša Radičev: Trbušni tifus</i>	112

MAJCI HRVATSKOJ-BAČKI HRVATI

Mama je zasjalo sunce i novo proljeće dalo
slavlje blagdanskih dana i plamen svete slobode,
a nama oči su suzne i puste poljane naše
o Vašem velikom slavlju tek kradom razgovor vode.

Na Vašem ognjištu vatra stara ugasnula nije,
kroz sela iskonskom snagom pjesma se gordo prolama,
a kod nas ljudi su niemi i čela smrknuta crna;
dok Vama sunce je došlo, nas je pokrila tama.

O, da li čujete uzdah iz duša ovih niemih,
i da li veselje bučno naše bojazni shvaća,
pognuti domovi naši za Vašim svietlom žude,
još dublje čutimo sada, da smo rođena braća.

I dokle sumorno nebo budućnost tešku nam sprema,
i svoju odanost k Vama svjedočit moramo grobom,
široke, bogate ravni ljubav Vam odanu nose:
„Sretna hrvatska majko, i danas, danas smo s Tobom!”

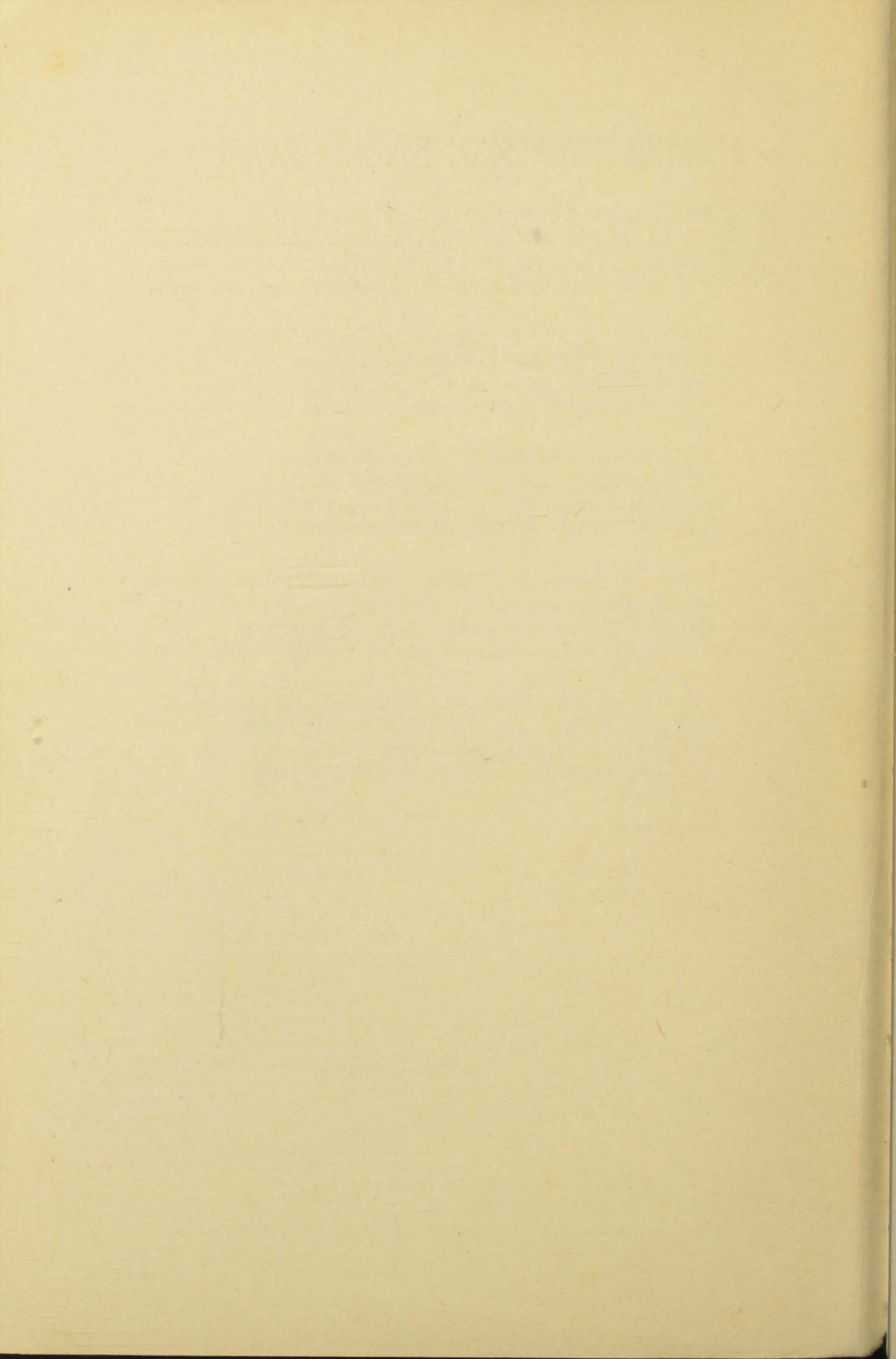
I nemoj prezreti suzu, što s lica našeg se truni,
dok gore rođene Ivoje šalju sretne li zvuke,
već shvati molitvu našu i primi odanog srдца
iz tame pružene k Tebi naše ganute ruke!

Tuzla, 10. IV. 1941.

Ante Jakšić

zkh.org.rs

KLASJE NAŠIH RAVNI

POVREMENI ČASOPIS ZA KULTURU, KNJIŽEVNOST,
ŽIVOT I OBIČAJE BAČKO-BARANJSKIH HRVATA

GOD. VI.

Zagreb, prosinac 1944.

BROJ 1-2.

KNJIŽEVNOST, OBIČAJI, KULTURA

DOLAZAK BUNJEVAČKIH HRVATA U BAČKU

Bačka je u 16. stoljeću (zbog turskih pustošenja god. 1526. i 1527.) bila slabo naseljena. To nam kazuje suvremeni pisac Antun Vrančić (Verantius), koji je god. 1553. po Dunavu plovio u službenom poslanstvu. Stari brodar Srbin, koji je Vrančića vozio u lađi, reče mu, da je prije muhačke bitke (god. 1526.) u jednom bačkom selu stanovalo više ljudi, nego li ih danas stanuje u 30 sela. Nije dakle čudo, što su Turci, kao bačka vlastela, nastojali, da se u Bačku dosele kršćani iz drugih krajeva turskih. Tu su u prvom redu mogli računati na takove žitelje, koji stanuju u neplodnim krajevima, poimence u Dalmaciji i Hercegovini.

I zaista vidimo, da se sredinom 17. stoljeća u Bačku doseliše »Dalmatinci«. Prve podatke o njima nalazimo u rukopisu poviesti franjevačke provincije, koji se čuva u Gyöngyösu. Tamo naime stoje zapisane ove bilježke: Godine 1657. šalju se neki Dalmatinci u Segedin na škole. U Segedinu naređuje se svećenik za Mađare i Dalmatince. Godine 1660. šalju se u Segedin na nauke klerici, većinom Dalmatinci. God. 1668. šalje se u Segedin svećenik, koji će propoviedati Mađarima i Dalmatincima. Iz ovih bilježaka jasno razabiremo, da su tada u Segedinu uz Mađare stanovali i Dalmatinci. To nam potvrđuje također ljetopis franjevačkog samostana u Segedinu. Tamo je naime za godinu 1713. zabilježeno, da je veliki žrtvenik u franjevačkoj crkvi bio podignut troškom Dalmatinca Jurja Ševarca.

Nekako istodobno s Dalmatincima dođoše u Bačku i prvi »Bunjevci«. Oni stanovahu prvobitno u Hercegovini oko rijeke Bune, po kojoj su i svoje ime dobili. Buna izvire kod Blagaja iz golemih pećina, u kojima se sabiru vode iz raznih ponornica, pa također i voda rijeke Zalomske. Odmah pri svome izvoru tjera Buna mlinove. Dalje protječe Buna kroz Blagajsko polje, te iza kratkog tieka utječe u rijeku Neretvu kod ovećeg sela Buna. Ovo selo nalazi se južno od grada Mostara, od koga je udaljeno dva sata hoda. (Povrh toga sela Buna stoje ruševine grada »Bona«, koji je postojao već prije 1.000 godina). Pošto je tamošnja okolica odviše kamenita i krševita, ne pruža poljodjelicima dovoljno prilike za gospodarski napredak. Bunjevci su pak uvijek bili veoma plodni, te se narod neprestano množio. Kad nije bilo dovoljno zarade i hrane kod kuće, običavahu se Bunjevci seliti u druge krajeve. Mnogi se odseliše

u bližnju Dalmaciju oko Metkovića, gdje su plodna polja. Neki podoše u Hrvatsku, gdje i danas mnogobrojni »Bunjevci« stanuju po selima u Lici, Krbavi i Podgorju. Napokon se mnogi Bunjevci dadoše — svakako znanjem i privolom turskih oblasti — na put u daleku, ali zato veoma plodnu Bačku.

Spomenuti već rukopis, koji se čuva u franjevačkom samostanu u Gyöngyösu kaže, da je ove Bunjevce dovelo 18 franjevaca, koji pripadaju franjevačkoj pokrajini Bosansko-argentinskoj (srebrnoj), dok su duhovnu pastvu u Bačkoj vršili franjevci pokrajine Salvatorove (Spasiteljeve). Spomenuta bilješka u rukopisu glasi doslovce ovako: »Tako-zvani »Bunjevci«, vođeni po 18 otaca reda sv. Franje, većim su dielom nadošli iz Bosne (pod kojom se tada razumievala i Hercegovina, dapače i Slavonija), a manjina iz Dalmacije. Jedni se nastaniše u Subotici, na mjestu današnjeg samostana, gdje je bila tvrđavica kao rimski castellum, a drugi se preseliše u Segedin. U njihovoj pratnji nadošli franjevci vra- tiše se naskoro u Bosnu do jednog otca Anđela Šarčevića. Ali jer poglavica salvatorijski nije trpio, da se u Subotici nastane franjevci države Bosansko-argentinske, to se u Bosnu morao vratiti i Anđeo Šarčević, čim su neki Salvatorijanci naučili bunjevački jezik«.

Mnogi od ovih Bunjevaca, koji su došli u Bačku, ostaviše u Hercegovini svoje rođake i kumove. Tako nisu među njima bile prekinute sve veze, premda je Bačka veoma udaljena od Hercegovine. Prolazila su ljeta i desetljeća, a Bunjevci se u Hercegovini tako razmnožiše, da ih je bilo toliko, koliko i prije one seobe. Trebalo je dakle pomišljati na novu seobu, ali opet u Bačku, gdje su već boravila braća njihova. Ovu je seobu samo prospješio nov politički položaj u našim krajevima.

Mađarski velikaš grof Teleki digne bunu godine 1672., da on postane kraljem mjesto nesposobnog kralja Leopolda I. Turski sultan Muhammed IV. podupre Tekelija, te krene s velikom vojskom na Beč. Veliki vezir Kara Mustafa stigne 7. lipnja 1673. u Osiek, gdje je sultan s Turcima prešao Dravu. Već 17. siečnja obkoliše Turci Beč, iz kojega je pobjegao car i kralj Leopold s mnogo stanovnika. Beč je junački branio grof Guido Starenberg, dok nisu u pomoć stigli poljski kralj Ivan Sobjeski i njemačka vojska, koju je vodio Karlo Lotarinžki. Tako dođe pred Bečom do strahovite bitke, u kojoj Turci budu hametom potučeni 12. rujna 1683.

Glas o toj pobjedi pobudio je u srcima kršćanske »raje« sladku nadu, da će se sada moći osloboditi izpod turske vlasti. Hrvati se dignu u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, te počnu tjerati Turke. Istodobno je carska vojska sretno ratovala u Ugarskoj, gdje je 2. rujna 1676. pao i Budim. Odmah iza toga nastavi vojvoda Ljudevit Badenski osvajati turske tvrđe između Drave i Dunava, dok je bavarski izborni knez Maksimilian Emanuel preuzeo zadaću, da iztjera Turke iz gradova između Tise i Dunava. Tako je carska vojska na jesen godine 1686. i na proljeće godine 1687. zauzela turske tvrđe: Segedin, Pečuh i Kapošvar, dok su Turci držali jošte: Temišvar i Veliki Varadin u Banatu, a Stolni Biograd, Siget i Kanjižu između Drave i Dunava. Mnogi Turci iz Bačke pobjegoše u Banat i Srijem. Bačka je već sada postala nekim središtem, jer se odavde mogla odvažati hrana za kršćansku vojsku, te se iz Bačke moglo ratovati na sve strane: prema Banatu, Srijemu i Slavoniji.

Bavarski izborni knez Maksimilian Emanuel nalazio se u svom taboru kod Sizara u Bačkoj, kad li pred njega stupiše 9. srpnja 1687. neki

Bunjevci, koji mu staviše ovu ponudu: iz Turske hoće da se u Bačku presele brojni katolici, pa mole dozvolu, da smiju podići tri »palanke« (tvrđice), u kojima bi stanovali. Malo poslije toga dodoše pred Maksimiliana Emanuela bunjevački izaslanici: Dujan Marković i Juro Vidaković, te ga zamoliše, neka dozvoli, da se iz Turske u Bačku preseli 5.000 Bunjevaca, koji će opustošene tvrđavice popraviti i u njima se nastaniti. Bunjevci mole, da im se dadu zemljišta za obrađivanja i prehranu, ali za uzvrat obećavaju, da će se u svako doba protiv carskih neprijatelja boriti pod zapovjedništvom njemačkoga generala. (Registratura broj 43. u carskom arhivu u Beču).

Maksimilian Emanuel upravio je ove molbe ratnom vieću u Beču. Tamo se o tom razpravljalo na sjednici 31. kolovoza 1687. Pošto je caru Leopoldu za nastavak rata s Turcima trebalo mnogo vojske, uvažio je ovu molbu, jer je razabrao da bi od ovih 5.000 duša mogao dobiti od prilike 1.500 vojnika. Zato je ratno vieće odgovorilo Maksimilianu Emanuelu odnosno njegovu generalu Caraffi, neka Bunjevce naseli u Segedinu, Subotici i Baji, gdje smiju nanovo podići tri tvrđe. (Registratura broj 11. i 12.).

Međutim je 12. kolovoza 1687. kod Haršanja u Baranji došlo do velike bitke, u kojoj je Karlo Lotarinžki potukao velikog vezira. Brzo iza toga pobješkoše Turci iz preostalih tvrđa između Drave i Dunava. Istodobno se primicala hrvatska vojska pod vodstvom Ivana grofa Draškovića slavonskom Podravinom prema Osieku, te je zauzela sve turske tvrđe a 30. rujna i Valpovo. Turci se u Osieku tako uplašiše, da su po noći pobjegli, ostavivši u tvrđi 52 topa, mnogo hrane i ratne spremne. Hrvati uđu 29. rujna bez odpora u Osiek, gdje se je 5. lipnja pjevala svečana misa zahvalnica.

Kao iz zemlje pomole su narodni junaci u Slavoniji, na čelu im franjevac Luka Ibrišimović. Mukotrpana »raja« osvoji gradove: Pakrac, Bielu Stienu, Cernik, Sirač, Kamengod, Čaklovac i Kraljevu Veliku. Drašković i Dünenwald zauzmu Orahovicu, a Turci iz Požege uteknu u Gradišku na Savi. Istodobno je grof Aspremont zapovjednik Osieka, bez odpora zaposjeo Đakovo, Erdut i Vukovar. Tako se eto još iste jeseni g. 1687. izpod turske vlasti oslobodila ciela srednja Slavonija.

To je Bunjevcima olakšalo njihovu seobu iz Hercegovine u Bačku. Imajući dozvolu od ratnog vieća mogli su Dujan Marković i Juro Vidaković bez zapreka putovati kroz Slavoniju od Save do Dunava. Oni su taj put učinili valjda tečajem mjeseca listopada ili studenoga, jer 1. prosinca 1687. nalazimo Bunjevce već u Subotici. Prvi Bunjevci, koji su iza 1. prosinca 1687. ubilježeni u Matice rođenih, vjenčanih i umrlih, nose prezimena: Parčetić, Bilogrivić, Grubišić, Kubatović, Vuković, Merković, Dumentić, Tendarević, Vojnić, Rajić, Miljković, Đelmić, Suić, Jurić, Pastrović, Kulić, Plević, Mamužić, Ivković, Tovarić, Čižić, Storinković, Deretić, Ivošević, Gostirović, Goretić, Hajduković, Kiperšić, Sindetić i Ukrajinović. Duhovnu pastvu vršili su domaći franjevci, među ostalima Bunjevac Jeremija Guganović, koji se je prije 1660. rodio u Ludošu, te Bunjevac Bartol Benjović.

Prof. dr. Rudolf Horvat

PJESNIKU DRAGIH BAČKIH SALAŠA † ALEKSI KOKIĆU

Ti si mrtav, družo; liepa Tvoja mladost rano pokopana.
Volio si život - zaklan kao janje, jedna Tvoja mati;
Plače Tvoja ravna, zlatorodna Bačka, tuguju Hrvati;
Tvoji su salaši, razpjevani nekad, naša grozna rana.

Ti si mrtav, družo; a čuješ li, tugo, srpove i kose,
pokraj Tvoga groba, kako kose žito zrelo?
A plače li, rano, Tvoje mrtvo oko, mračni li se vedro čelo,
što od suza naših strnjaci su puni teške, slane rose?

O, sigurno, Aleksa, s nama rida Tvoje mrtvo srdce, plaču dobre oči,
što sad tuđi kosci kose naše zlatno žito;
bolje je, što živu — mračni udes! — ostade Ti skrito,
dobro je, što slutnja odkrila Ti nije, da će oni doći.

Al utjehu imam, divnu, dragu; oh, da Ti je mrtvu šapnut mogu:
On je došo; On, što si Ga vrućom željom priželjkivo s nama;
Zato, o Aleksa, nek sad razvedri se s Tvoga groba tama,
nek ne plače Tvoje srdce, dobre oči; snivaj vječni san u Bogu!

Po salašu, družo, razsuo si kaplje srдца — zlato svoga stiha.
Oni će nam uvijek, uvijek, moj Aleksa, divnom vjerom sjati.
Neka kose naše zlatno žito, plakat presta Tvoja dobra mati,
Tvoja rodna Bačka u svojem je težkom bolu radostna i tiha.

Vinko Nikolić

(Iz zbirke pjesama »Oslobođeni žali« — Zagreb, 1943.).

UDIO HRVATA U POVIESTNOM RAZVOJU BAČKE I BARANJE

Bačka i Baranja bile su već u najstarije poviestno doba privlačive zemlje za mnoge narode. Ti su narodi dolazili sa iztoka i zapada, sjevera i juga, ovdje se ukrštavali, jedan drugog iztiskivali i ovim krajevima izmjenično gospodarili.

Po brončanim pronalazcima može se sa sigurnošću utvrditi, da je u Bačkoj i Baranji bilo stanovnika već u brončano doba. Ne ulazi u sastav ovoga članka da se pozabavim ovim najstarijim stanovnicima Bačke i Baranje.

Slaveni dolaze u ove krajeve za vrijeme provale Avara. Oni čine i dio vojske Kagana Bajana. Avari su svladavši i podjarmivši Ante i Slavene ovima otvorili t. zv. Zakarpatsku ulicu, koju su držali Hrvati i sve karpatske prelaze od Moravskih pa do željeznih vratiju. Tako se spustiše Slaveni, a među njima i Hrvati, u današnju Ugarsku nizinu Norik, Panoniju i Dalmaciju. To je bilo u drugoj polovici VI. vieka — od 560. godine pa do kraja VI. vieka.¹

Šafarik tvrdi, da se već u III. vieku s Karpata spuštaju slavenska plemena i naseljavaju Panonsku ravnicu. Slično tvrdi i Niederle, dok Jiriček misli, da su Slaveni naselili ove krajeve već u drugom vieku.² Bilo kako bilo, važno je, da su Hrvati starosjedioci Bačke i Baranje obzirom na ostale narode, koji danas nastavaju Bačku i Baranju.

Ugri odnosno Mađari, dođoše u ove krajeve tek krajem IX. stoljeća (oko godine 896.) pa su ovdje našli Slavene kao starosjedioce, koji su tada imali nesumnjivo već uređeni plemenski život i svoju društvo-vnu organizaciju a stajali su i na većem stupnju kulture i civilizacije. U ovoj simbiozi Slavena i Mađara koja sada nastaje — Slaveni, među njima i Hrvati, imaju odlučan utjecaj na vjerski, kulturni, društvo-vni i državni život Mađara. Pod ovim utjecajem primaju Mađari kršćanstvo, latinsko pismo, obogaćuju svoj jezik slavenskim riečima. Mikloušić nalazi u mađarskom jeziku oko tisuću slavenskih rieči.³ Organizacija i konsolidacija Hungarije sprovodi se uz sudjelovanje Slavena, pa će se čitava sredovječna Mađarska razvijati i razviti na etničkoj, psihološkoj i kulturnoj bazi slavenskog starosjedilačkog pučanstva.⁴

Kraj ovih obćenitih napomena, koje se odnose na život i razvoj čitave sredovječne Mađarske, zadržimo se naročito na Bačkoj i Baranji.

No da razjasnimo najprije što je i što obuhvaća Bačka a što Baranja! Baranja je ograničena s juga Dravom, sa sjevera Meček planinom, sa iztoka Dunavom, a sa zapada Šomođskim humljem. Bačka je pak zemlja između Dunava i Tise, a s juga se od Dunava na sjever proteže do granica bač-bodroške županije.

Iako su oskudni poviestni dokumenti o najstarijoj prošlosti Bačke i Baranje, ipak možemo iz ono malo dokumenata zaključiti, da je utjecaj Hrvata već vrlo rano bio znatan i odlučan i da je broj Hrvata u Bačkoj

¹ Dr. Srkulj: Hrvatska poviest u XIX. karata str. 19.

² P. Pekić: »Poviest Hrvata u Vojvodini« str. 15.

³ Miklošić: Die slavischen Elemente in magyarischen, Wien 1871. — Pekić: Poviest Hrvata u Vojvodini str. 29. — Antunović: Razprava, Sombor 1930. str. 75.

⁴ Dr. J. Bösendorfer: Nešto malo o našoj Baranji, Osiek 1940

i Baranji i u to najstarije vrijeme bio dosta velik. Tako je poznato, da je Bačka biskupija osnovana sa sjedištem u Baču u XI. vijeku, da su prvi katolički klerici došli iz hrvatske Bosne odakle su dolazili i bosanski dušobrižnici a kasnije templari i franjevci u Bačku i Baranju.⁵ Kome su i zašto dolazili? Svakako da su dolazili onima, među kojima su trebali i mogli na njihovom jeziku vršiti duhovnu pastvu — dakle Hrvatima. Da je Hrvata morao biti veliki broj u Bačkoj i Baranji, dokazuju to i imena mjesta, gradova, sela, potoka i rieka. Hrvatskog su korijena nazivi: Bačka, Baranja, Bač, Pečuh.⁶

U XI. vijeku poznata su mjesta osim Bača: Mrtva, Santovo, Besenovo a u XII. i XIII. vijeku Sombor, ne na današnjem mjestu, nadalje Sonta, Čavnica, Ivanka, Dobra, Dalača, Doroslovo, Gara, a u XIV. vijeku Zabatka, Tavankut, Obrovac, Vrbas i t. d.⁷

U XII. i XIII. vijeku nalaze se Bačka i Baranja u sklopu Hrvatske. Za vrijeme kralja Bele II. (1172.—1196.) ustanovljena je u Hrvatskoj čast hercega-duxa, — koja pripada nasljedniku prijestolja, a ako njega nije bilo, kraljevu bratu. Kralj vlada u Ugarskoj a u Hrvatskoj kraljevsku vlast vrši herceg (dux).

Hrvatska bude razdijeljena na dva upravno i politički posebna tiela: banovinu hrvatsko-dalmatinsku (regnum Croatiae et Dalmatiae) i banovinu slavonsku (regnum Sclavoniae). Ovoj Slavoniji budu pripojena još sriemska, vukovska, bačka, baranjska, šomodska i zaladska županija. Prema tome pripale su i Bačka i Baranja administrativno ovoj Slavoniji odnosno Hrvatskoj. Kunovina se plaća i u prekodravskim županijama, a kunovina je izključivo slavonska daća sve do u XVI. vijek.⁸

Treba naglasiti, da je ovaj dux (herceg) imao sve attribute kraljevske vlasti. Dvor mu je uređen na kraljevsku, broji godine vladanja kao kralj, postavlja bana, sazivlje sabor, dieli plemstvo, izdaje privilegija i plemstvu i obćinama, vrhovni je vojvoda i sudac, kuje svoj vlastiti novac i prema potrebi sazivlje vieće (consilium) velikaša, koji kao svjedoci fungiraju na dukalnim izpravama.⁹ Tako su eto Bačka i Baranja jednom već i to kroz dulje poviestno razdoblje bile u sklopu Hrvatske.

U XIV. i XV. vijeku za kralja Sigismunda i Matije Korvina dolazi pojačanje starosjedilaca Hrvata u Bačkoj i Baranji. Imigriraju Dalmatinci i Šokci.¹⁰ Brustle navodi, da se polovinom XV. vijeka doselilo iz Bosne u Bačku mnogo katoličkih porodica. Nakon pada Bosne 1463. imigracija Hrvata iz Bosne u Bačku i Baranju bila je još jača. Tako je nesumnjivo još prije bitke na Mohačkom polju, koja čini prekretnicu u poviesti Bačke i Baranje, u tim krajevima bio veliki broj Hrvata. Bač je u to doba središte vjerskog, kulturnog i političkog života Bačke. U njemu se održavaju zemaljski sabori. Prirodno je, da u to doba biljeg državnom, političkom i kulturnom životu daju po feudalnom sistemu, koji je u to doba bio gospodujući — predstavnici crkve i plemstva. Ne-

⁵ Petar Pekić: Poviest Hrvata u Vojvodini str. 32.

⁶ Petar Pekić: Poviest Hrvata u Vojvodini str. 33; Dr. R. Horvat: Hrvati u Bačkoj, Osiek 1922. str. 1.

⁷ Iványi István: Helynévtár I. 13, 109, III. 114, 119, IV. 86, 118, 157.

⁸ Dr. J. Bösendorfer: Nešto malo o našoj Baranji str. 11, 13; Dr. Srkulj: Hrvatska poviest u XIX. karata stranica 42.

⁹ Dr. J. Bösendorfer: Nešto malo o našoj Baranji str. 11. i 12.

¹⁰ Bács-Bodrogh vm. Tört. társaság Évkönyve 1887 str. 4. Pekić: Poviest Hrvata u Vojvodini str. 36.

sumnjivo je, da je hrvatsko i mađarsko plemstvo bilo izmješano, što se tiče svojih feudalnih posjeda, ali je bilo ujedinjeno istim interesima, nadalje u odnosima prema kralju, prema puku a vezao ih i latinski jezik kao službeni i saobraćajni jezik.

Provala Turaka i Mohačka bitka izmieniše sliku Bačke i Baranje. Bačka i Baranja podpadaju 1541. godine pod tursko gospodstvo pod kojim će stenjati oko stotinu i petdeset godina. Dolazkom Turaka izmjenjuje se fizionomija stanovništva Bačke i Baranje. Mađari, koji su ovdje živjeli pomješani uglavnom s Hrvatima, od straha pred Turcima povukoše se na sjever, a u opustjeloj Bačkoj i Baranji ostadoše sami Hrvati i u manjem broju Srbi. To je teško doba kršćanske raje ovisne od turskih pljačka i zuluma pak se formiraju vjerski i kulturni centri u Subotici, Segedinu, Baču, Baji, Somboru, Pečuhu i Mohaču, koji daju izražaj vjerskog i kulturnog života bačkih i baranjskih Hrvata u to doba. Bačka i Baranja u to doba uglavnom su naseljene Hrvatima.

Iza Mohačke bitke i smrti kralja Ljudevita II. nastade u Ugarskoj i Hrvatskoj prava pometenost. Car Sulejman II. spalivši Budim vraćao se lijevom obalom Dunava, te je pustošio i haračio svuda, kuda je prolazio. Plemstvo se podielilo u dva krvno zavađena tabora; pristaše Zapolje i pristaše Ferdinanda. U ovom obćem metežu izkrsava u Bačkoj pojava cara Ivana ili Jovana Nenada. Za podrietlo mu se ne zna. On sam o svom podrietlu nije nikada ništa spominjao. On je samo tvrdio, da je njega božanstvo odredilo, da pogane obraća na kršćanstvo, a muslimane i druge sekte da izkorieni.¹¹ Protivnici njegovi su tvrdili, da je neznatna roda i da je bio konjušar kod Zapolje, dok su drugi vjerovali, da potječe iz roda vladara. Nesumnjivo je bio energičan, poduzetan i vješt. Kolebao se između Zapolje i Ferdinanda, dok konačno nije posve prešao na stranu Ferdinanda. Svojim podhvatima protiv Turaka stekao je slavu. Narod je u njemu gledao svog spasitelja i osloboditelja od Turaka i njihova haračenja. Zato je stupao u njegovu vojsku. U toj vojsci bilo je i Srba okupljenih izprva u Banatu, a bilo je i Hrvata iz Bačke i ostalih krajeva, koji su u onom metežu u njemu gledali svog zaštitnika. Da bi smogao novčana sredstva i mogao podnositi troškove svoje vojske, koja je brojila oko 10—15 tisuća ljudi, pljačkao je Turke, mađarske plemiće, a stavljao je zasjede i pred trgovačke karavane. U Zabatki (današnjoj Subotici) uredio si je dvor. Glavni mu je savjetnik bio Iločki fratar Fabijan Literat, pa Ivan Dolić, kastelan grada Bača, palatin mu je bio Subota Vrlić a vođa četa Radovan Čelnik. Sam je pak sebe nazvao carem. Međutim je njegovo carevanje bilo kratkog vieka. Već sljedeće godine 1527. izgubi glavu i njegova se carevina raspade.

Srbi bi htjeli, da je car Ivan ili Jovan bio predstavnik naroda i tadašnjih srbskih ideja i u širem značenju tih rieči, da je u njegovu taboru nikla misao o potpunom oslobađanju srbskih zemalja, koja više nije silazila s dnevnog reda.¹² Iz ovih razloga mu je i podignut spomenik u Subotici za vrijeme bivše Jugoslavije. Međutim kako već rekoh, njegovo se podrietlo ne da uobće ustanoviti sigurno. Osim toga tadanji srbski plemići i prvaci despot Stevan Berislav, Marko Jakšić, braća Bakići, Radić Božić i Petar Petrović držali su se prema njemu neprijateljski,¹³

¹¹ Dr. A. Ivić: Istorija Srba u Vojvodini, Novi Sad 1929. str. 70.

¹² Dr. A. Ivić: Istorija Srba u Vojvodini, Novi Sad 1929. str. 71.

¹³ Dr. A. Ivić: Istorija Srba u Vojvodini, Novi Sad 1929. str. 71.

dok su u njegovoj vojsci bili ne samo Srbi nego i Hrvati, a kako sam već spomenuo glavni su mu savjetnici bili Hrvati: franjevac Fabijan Literat i Ivan Dolić. Po ovim poviestnim dokumentima ne bi se moglo reći, da pokret cara Ivana nosi neko srbsko obilježje, a pogotovo ne da je bio nadahnut srbskom narodnom misli.

Za vrijeme turskog gospodstva nad Bačkom i Baranjom novim seobama Hrvata iz Slavonije, Bosne i Dalmacije pojačava se broj Hrvata u Bačkoj i Baranji u XVI. i XVII. stoljeću. Iz Slavonije dolaze Šokci, a iz Bosne i Dalmacije — Dalmatinci i Bunjevci. Naseljuju srednju, jugozapadnu, sjevernu i sjeverozapadnu Bačku, te južnu i istočnu Baranju uz Dunav sve do Budima. U Bačkoj su poznata hrvatska naselja: Subotica, Sombor, Baja, Tavankut, Roglatica, Obronjača, Banovci, Feketić, Đurđin, Martinci, Verušić, Oštorak, Monoštor, Bikić, Zobnatica, Sv. Ivan, Bač, Jankovac, Meljkut, Bukin, Kolut, Sonta i t. d. U Baranji nalazimo pak slijedeća hrvatska naselja: Gradište, Bistrica, Lamovo, Belje, Sv. Damjan, Parag, Ugrište, Veljin i t. d.¹⁴

Novi dah, slobodni dah prostrujio je Bačkom i Baranjom nakon oslobođenja od turskog gospodstva. Nastaje potreba obnove crkvene i županijske vlasti. U toj obnovi odlučan utjecaj uzimaju Hrvati. U Baranji organizaciju privremene uprave provodi administrator Nagy. Izdašno ga pomaže Hrvat Franjo Pavić. Hrvati uobće izdašno sudjeluju u tome poslu: Ivan Glandović, Ladislav Delišimunović, Ignjo i Franjo Pavić, Ivan Svilković, Ivan Vranović. Jak je njihov utjecaj i u samom Pečuhu, gdje redovito vrše službu gradskog sudca (Krištof Bedeković, Marijan Somborlić), županijski su ablegati na državnom saboru 1712. Mijo Pavić, 1724. Petar Gjureković.¹⁵

U Bačkoj Bunjevci Hrvati obnavljaju Suboticu, Segedin, Baju i postaju njihovim gospodarima. Iz ritova i pustara, kuda su se sklonili za vrijeme Turaka, povući će se u ove nove odnosno obnovljene tvrđavice, u kojima će započeti nov život — život slobodnih Hrvata. Nakon oslobođenja Baranje i Bačke od Turaka ukazala se potreba za ustrojenje vojne krajine, jer su u Banatu gospodarili Turci sve do sklopljenja požarevačkog mira 1717. i napadali slobodnu Bačku. Granica ove Krajine protezala se od Petrovaradina do Segedina. Sjedište Vojne Krajine bilo je u Segedinu a pod upravu te Krajine pripadali su Subotica, Sombor, Bač i Baja — dakle središta Hrvata u Bačkoj. U tim gradovima bile su osnovane posebne milicije. Prvi graničarski kapetan u Subotici bio je Luka Sučić, u Baču Juraj Vidaković, a u Somboru Duje Marković. Hrvati su u ustrojstvu Vojne Krajine u Bačkoj zadržali upravu i odlučno vodstvo u svojim graničarskim šančevima u Subotici, Somboru i Baču. Konjaničke i pješačke satnije sastoje se izključivo od Hrvata, što dokazuje, da je pretežan dio stanovništva bio hrvatski.

Nakon ukinuća Vojne Krajine, koja je pravno prestala zak. čl. XVIII. iz 1741. § 3. ali je stvarno postojala sve do 1743., poduzimlju Hrvati podhvate, da njihove glavne gradove Suboticu i Sombor oslobode izpod županijske vlasti i učine najprije kameralnim, a onda slobodnim kraljevskim gradovima. Subotica je postala povlašćenim kameralnim gradom poveljom od 7. svibnja 1743. Pod tim povlasticama, koje je Subotica dobila, članovi gradske uprave mogu biti samo katolici, dakle

¹⁴ P. Pekić: Poviest Hrvata u Vojvodini str. 44.

¹⁵ Dr. J. Bösendorfer: Nešto malo o našoj Baranji str. 24.

Hrvati, pošto drugih katolika nije bilo. Prvu gradsku upravu sačinjavali su: knez — Stipan Vojnić, savjetnici: Ilija Bukvić, Ivan Vojnić, Grgo Križanović, Josip Jaramazović, Marko Škenderović, Josip Kopilović, Miško Perčić, Andrija Paulešanov, Pere Mukić, Ivan Mačković, Miško Bačin i Grgo Vidaković.

Slobodnim kraljevskim gradom postala je Subotica 22. siečnja 1779. godine, te je u čast kraljice Marije Terezije, koja je Suboticu podigla na slobodni kraljevski grad — dobila naziv »Maria Theresiopolis«, no to ime u narodu nikada nije bilo primljeno. Prvi gradonačelnik bijaše Luka Vojnić, a članovi senata: Josip Mamužić, Martin Mamužić, Tome Rudić, Pero Jozić, Nikola Sagmeister, Šime Prčić, Karlo Kovač, Ivan Sučić, Šime Romić, Albe Kopunović, Grgo Kopunović, Stipan Kulundžić. Prvi zastupnici u zemaljskom saboru bijahu Antun Parčetić i Ivan Sučić.

Sombor postade slobodnim kraljevskim gradom 17. ožujka 1747. Prvu gradsku upravu sačinjavali su: gradonačelnik Martin Parčetić, gradski kapetan Jovan Živojnović, bilježnik Andrija Ribenji, senatori Josip Merković, Martin Kekezović, Marko Bogišić, Jovan Damjanović, Gabriel Pavlović, Stipan Karalić, Abraham Rasković, Atanasije Popović, Anastazije Stojšić. Kako je vidljivo, udio u upravi gradskoj imali su i Srbi, ali su Hrvati imali odlučniji utjecaj.

Pečuh je postao grad sa vlastitim magistratom 31. VIII. 1775. U pokretu, da se Pečuh proglasi gradom osobito su se iztakli Hrvati: Ignjo Pavić, Đuro Širišaka, Mijo Ištoković, Ivan Sokol, Ignjo Rajnić i Josip Filipović. Magistrat je imao 6 senatora (2 Hrvata, 2 Mađara, 2 Niemca). Svaka od ove tri narodnosti imala je svoga sirotinjskog otca i učitelja. U vanjskom vieću sjedili su Hrvati Đuro i Ivan Meštrović, Matija Barić i Đuro Radić.¹⁶

Za pečuhške je Hrvate barun Makar de Makarhegy 7. kolovoza 1721. otvorio hrvatsku školu, koja je postojala sve do šestdesetih godina prošlog vieka. U Mohaču otvorili su bosanski franjevci i gimnaziju. U ovim su se školama izobrazili baranjski Hrvati i dolazili do visokih položaja u crkvi i u županiji.

Važno je hrvatsko središte u to doba u Bačkoj i grad Baja. Radi svoga smještaja na Dunavu Baja je važno trgovačko i prometno mjesto. Franjevački samostan nalazi se u Baji već u XIII vieku. U Baji se održavaju municipijske, plemićke skupštine bačke županije. Još u XVIII. stoljeću većinu stanovništva čine Hrvati. Evo jedan dokaz za to! Dne 1. siečnja 1768. izabran je u Baji gradskim knezom Stipan Nagy. I kada se tom prilikom povelu pitanje, u kojoj crkvi da izabranik položi zakletvu, ustadoše Bunjevci i rekoše: »Od naše je strane izabran, a pošto se naša služba Božja kod fratara vrši, to mi želimo, da se knez tamonaški zakune.«¹⁷

Eto tako Hrvati gotovo iz svih većih centara Bačke i Baranje vrše utjecaj na kulturni, politički, administrativni i društveni život Bačke i Baranje. Sve do XIX. vieka oni su u Bačkoj najuplivniji i najodlučniji faktor. Oni imadu većinu u plemstvu (t. zv. armaliste) — oni su veliki župani, podžupani, visoki sudci, gradski načelnici, privredno su jaki, imadu velike i najbolje posjede, te tako osim političkog dominantnog položaja drže oni u svojim rukama i prirodno bogatstvo jugozapadne, srednje, sjeverne i sjeverozapadne Bačke te južne Baranje.

¹⁶ Dr. J. Bösendorfer: Nešto malo o našoj Baranji str. 27.

¹⁷ Antunović: Razprava str. 187.

U poviestnom razvoju Bačke i Baranje, nastupat će i nastati još dva važna momenta, a to je 1848. godina, u kojoj nastaje pokret za osnivanjem srbske Vojvodine, mjesto koje međutim dolazi novo osnovana austrijska krunovina »Vojvodina i Tamiški Banat« te 1918. godina, kada Bačka i Baranja dolaze u sklop bivše Jugoslavije.

Prema zaključcima prve narodne skupštine Srba u Karlovcima 1. svibnja 1848. godine, te srbskog narodnog vieća od 13. svibnja 1848. Srbska je Vojvodina imala obuhvatiti Bačku, Baranju, Banat i Srijem zajedno sa Vojnom Krajinom u Srijemu i Banatu. Srbi traže, kako oni u svojim zaključcima navode »savez s jednokrvnom i jednoplemenom braćom Hrvatima«. Vojvodina se imala stopiti sa trojednom kraljevinom Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom u »jedno čvrsto državno tijelo«. Vojvodinom će upravljati srbski vojvoda, kojeg će birati državni sabor u Zagrebu.¹⁸ Na skupštini srbskog narodnog vieća u Karlovcima 13. svibnja 1848. sudjeluju Ivan Kukuljević, Slavoljub Fink, Nikola Havliček, Slavoljub Vrbančić kao »poslanici hrvatskog naroda«. Osnivači Srbske Vojvodine — kako se vidi nastoje sudbinu Vojvodine uzko povezati s Hrvatskom, pa se time bavi i hrvatski državni sabor u svojim saborskim zaključcima iz 1848. godine.

Međutim Hrvati Bačke i Baranje ne sudjeluju u tom pokretu za osnivanje Srbske Vojvodine. Oni su prema Srbima zauzeli rezervirano držanje u jednu ruku radi pritiska Mađara i njihove već brojno sakupljene buntovničke vojske, a u drugu ruku radi nepovjerenja, koje su prema Srbima osjećali.¹⁹

Srbske težnje međutim pregazila je kruta stvarnost. Mjesto njihove željene srbske Vojvodine na 18. studenog 1848. bude carskim patentom osnovano »Vojvodstvo i Tamiški Banat« kao vojničko-administrativna krunovina s njemačkim službenim jezikom i austrijskom vojnom administracijom. U to vojvodstvo nije ušla Baranja, već Bačka (bez Šajkašije) sa 9.925 km.², nadalje Banat (bez Vojničke Krajine) sa 19.850 km.², a od Srijema su ušla tri kotara i to iločki, irižki i rumski sa 1.475 km.², tako da je ova Vojvodina imala ukupno površinu od 31.250 km.²

Kod ustrojstva ove Vojvodine prvi je kraljevski komesar bio Hrvat Karlo Latinović. Ukinućem absolutizma prestala je i Vojvodina, koja bude ukinuta carskom naredbom od 29. prosinca 1860. godine. Bačka se opet domogla svoje županijske samouprave. Velikim županom bude postavljen Hrvat — barun Josip Rudić, koji bude u Somboru zanosno dočekan i pozdravljen.

Valja, dakle, prema tome zaključiti i naglasiti, da Srbska Vojvodina sa teritorijem: Baranjom, Bačkom i Banatom sa srbskim narodnim karakterom u poviesti nikada stvarno nije postojala. Ona je bila i ostala nacionalna misao i težnja srbskog naroda kao nasljedstvo nekadašnje srbske despotovine, ali kao poviestna stvarnost nije postojala. Baranja, pa Bačka nisu u prošlosti uobće imali naročitih zajedničkih veza sa Banatom, koji se pod posebnim prilikama i zasebno razvijao. Zato griješe svi oni, koji Bačku i Baranju identificiraju sa Vojvodinom.

U vrieme razsula Austro-Ugarske Hrvati su prvi, koji pokreću djelatnost za odcjepljenje Bačke i Baranje od Mađarske. Blažko Rajić kao

¹⁸ Dr. Srkulj: Hrvatska poviest u XIX karata str. 80.

¹⁹ P. Pekić: Poviest Hrvata u Vojvodini, str. 147.

tadanji vođa bačkih i baranjskih Hrvata dolazi u Zagreb, prisustvuje sjednici hrvatskog sabora 29. listopada 1918.; u Zagrebu u formiranom Narodnom Vieću ostaju Dr. Mirko Ivandekić i Dr. Stipan Vojnić Tunić kao zastupnici bačkih i baranjskih Hrvata. U Subotici, Somboru i ostalim mjestima osnivaju se narodna vieća. Dne 10. studenoga 1918. saziva se u Subotici velika narodna skupština, koja donosi zaključak, da se Bunjevci izjavljuju pozvanim rješavati svoju vlastitu sudbinu. Po gradu Subotici pod hrvatskom zastavom kreće mnoštvo svieta kličući slobodi. Na toranj gradske kuće vješa se hrvatska zastava kao simbol težnja i narodne pripadnosti bačkih i baranjskih Hrvata.

Iako se na osnovi sklopljenog primirja između glavnog zapovjednika antantne vojske na Balkanu Franchet d'Esperay-a i predsjednika mađarske vlade grofa Mihajla Károly-a 6. studenog 1918. mađarska vojska imala povući na demarkacionu liniju Moriš, Tisa, Horgoš, Subotica, Baja, Pečuh i Barč pa bi tkogod mogao misliti, da je kod pripajanja ovih krajeva bivšoj Jugoslaviji odlučio mač, ne bi taj izpravno mislio. Na mirovnoj konferenciji imala je jugoslavenska delegacija dosta muke i posla dok je konačno bivšoj Jugoslaviji tako zvanom Clemenceau-ovom linijom određena u Bačkoj i Baranji granična crta prema Mađarskoj. Hrvati Bačke i Baranje izaslali su u Pariz također svoje predstavnike Blažka Rajića, Josipa Vukovića Đidu, koji su sa spremljenim statističkim podacima i poviestno dokumentiranim materialom dokazivali etničko pravo Hrvata i Srba na kasnije pripojeni dio Bačke i Baranje. Da nije bilo bačkih i baranjskih Hrvata, granice bivše Jugoslavije bile bi u Bačkoj određene negdje na Kanalu (zvanom za vrijeme Jugoslavije »Kanal Kralja Petra«), a od Baranje uobće ne bi bilo ništa. Da je kod Srbijanaca bilo više razumievanja i više volje, bio bi spašen i t. zv. »Bajski trokut« sa Bajom, dokle je faktično i sezala demarkaciona linija, ali je Pašiću bilo više stalo za neka sela u Banatu, jer je poznato da je njegova želja bila, da uđe što manje »Latina« u Jugoslaviju. Ovako je ostalo u »Bajskom trokutu« i preostalom dielu Baranje oko 60.000 Hrvata.

Iz razloženog vidi se, da su bački i baranjski Hrvati povelili akciju za oslobođenje Bačke i Baranje od Mađarske, da je njihova orijentacija odmah bila upravljena prema Hrvatskoj i Zagrebu, ali da su događaji bili jači od njihove volje i raspoloženja i nametnuli im novu borbu, koju će bački i baranjski Hrvati voditi u Jugoslaviji kroz 20 godina, borbu za priznanje i poštivanje narodnog imena, hrvatske narodne obstojnosti, jer su im niekali i hrvatstvo tvrdeći, da su oni samo Bunjevci i Šokci, pokatoličeni Srbi i tome slično.

Pošto smo ovako izvršili smotru prošlosti Bačke i Baranje i vidjeli kakav su utjecaj imali i kakvu ulogu igrali Hrvati u poviestnom razvoju ovih liepih, božjim blagoslovom obdarenih krajeva, utvrdimo stanovište, činjenice i okolnosti, koje će biti i te kako važne i odlučne za budućnost bačko-baranjskih Hrvata i za daljnji razvoj Bačke i Baranje.

Kako izgleda etnografska slika Bačke i Baranje, čije su to zemlje na osnovi etničkog načela i prava?!

Rekao sam bio, da su u XVI. i XVII. st. Hrvati sačinjavali većinu u ovim krajevima. Uz njih se nalaze izmiešani i Srbi.

Srbi dolaze u manjim skupinama u Bačku još za vrijeme zajedničkih veza ugarskih kraljeva i srbskih despota. U većim skupinama stadoše naseljavati Sriem, pa Banat te južni i iztočni dio Bačke iza pada Smedereva i propasti srbske despotovine 1459. godine pa žive izmiešani sa Hrva-

tima. U Baranju dolaze Srbi tek s Turcima i to bilo kao turske pomoćne čete (martolozi), bilo kao izbjeglice. Iza Mohačke bitke Hrvati i Srbi sačinjavaju gotovo jedino stanovništvo Bačke i Baranje, ali su Hrvati u pretežnoj većini.

Mađari su od svoga dolazka u Panonsku nizinu živjeli izmješani sa Hrvatima sve do Mohačke bitke, kada su se povukli na sjever i napustili Bačku i Baranju. Tek, kada su iz Bačke i Baranje iztjerani Turci, stanu opet dolaziti Mađari u Bačku i Baranju sa sjevera. S njima su dolazili i mnogi Slovaci, koji su se nažalost dosta brzo pomadgarili. Današnji Mađari u Bačkoj i Baranji sasvim su novi kolonisti među kojima imade više pomadgarenih nego pravih Mađara »de origine«.

Oni u Bačkoj naseljuju 1731. godine Jankovac, 1743. Bezdan, 1749. Kulu, 1750. Kanjižu i Topolu, 1752. Nemeš Miletić, 1755. Sentu, 1756. Doroslovo, 1760. Adu i Veprovac, 1767. Petrovo selo, 1767. Bečej, 1776. Meljkut i Martonoš, 1782. Feketić, 1783. Pačir, Moravicu i Temerin, 1784. Sentomaš (Srbobran), 1786. Sekić, Mali Ker, Rumenu, 1789. Mađaraš, 1805. Mol i t. d.²⁰ Prva dva Mađara došla su u Suboticu 5. srpnja 1746. i to Nikola Sagmeister i Ladislav Mesaroš, koji su dobili dozvolu od hrvatske gradske uprave, da se nastane.²¹ Prva mađarska propovied održana je u Subotici 1754. godine a u Somboru 1763. god.²²

Niemci su stali naseljavati Baranju odmah u početku XVIII. vieka. Godine 1726. sjede Niemci već u dvanaest sela Baranje.²³ U Bačku dolaze Niemci u većim skupinama tek nakon 1763. izdanog patenta za kolonizaciju. Niemci su preko agenata a na državni trošak dolazili u Bačku. Svi su imali na putu podvoz i hranu, a dobivali su i novaca. Prigodom naseljavanja dobivali su već izmjerenu zemlju prema broju duša i kuće. Svaka kuća dobila je dva konja ili vola, kola, kravu, sjekiru, lopatu, motiku, a na tri kuće jedan plug. Niemci su naseljavali Bačku ovim redom: godine 1784. Odžaci, Kolut, Gakovo, Prigrevica, Gajdobra, Palanka; godine 1750. Apatin, 1755. Karavukovo; od 1763.—1768. pojavljivali su Niemci svoje već postojeće kolonije novim obiteljima, a osnivali su i nove kolonije.

Slovaci su osnivali svoje kolonije ovim redom: 1740. Petrovac, 1742. Bezdan, 1752. Kupusina, 1760. Veprovac, 1785. Baja, 1786. Gložan, 1787. Kisač, 1788. Selenča, 1791. Pivnice, 1812. Kulpin, 1814. Silbaš, 1817. Lalić, 1859. Palanka. Slovaci su služili kao najbolji objekt za pomadgarivanje. Gdjegod su bili u manjini ili Mađarima zaokruženi, brzo su se pomadgarili.

Napomenuo sam evo glavne narode, koji nastavaju Bačku i Baranju, od kojih su *Hrvati najstariji stanovnici*.

U kojem brojčanom omjeru stoje Hrvati prema Srbima, Mađarima i Niemcima u Bačkoj i Baranji?

Navest ću brojke iz službene statistike bivše Kraljevine Jugoslavije iz 1921. godine za onaj dio Bačke i Baranje, koji je podpao pod Jugoslaviju. *Hrvata* je bilo 111.528, *Srba* 166.278 (kod ovog broja treba uzeti u obzir, da je od 1918.—1921. znatno porastao broj Srba usljed kolonizacije istih agrarnih interesenata, nadalje vojske i činovnika). *Mađara* 277.636, *Niemaca* 190.049. Nijedan dakle od tih naroda nema absolutnu većinu. Hrvati i Srbi sa ostalim Slavenima zajedno broje 312.637 te

²⁰ Dr. R. Simonović: Etnografski pregled Vojvodine str. 24, 25.

²¹ Iványi: I. Szabadka tört. I. sv.

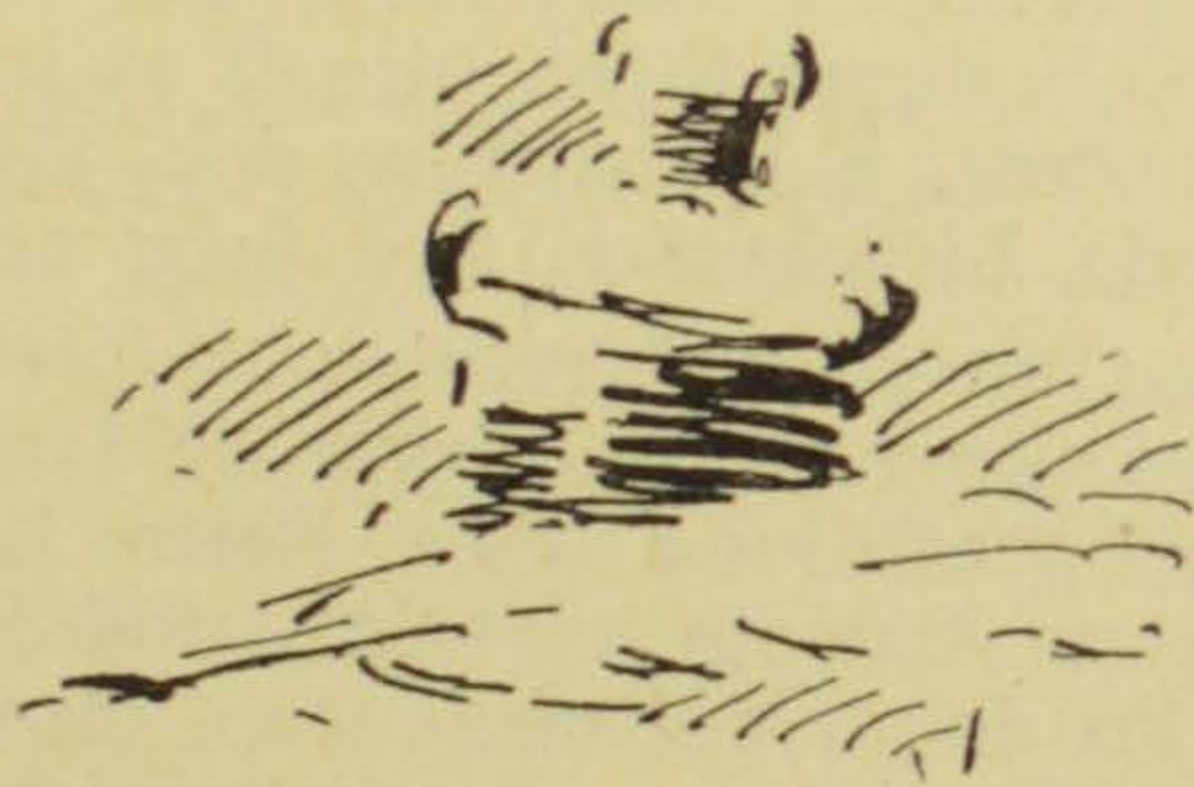
²² I. Antunović: Razprava str. 129.

²³ Dr. J. Bösendorfer: Nešto malo o našoj Baranji str. 26.

prema tome imadu prema Madarima i Niemcima relativnu većinu. Hrvati nastavaju kompaktnije srednju, sjevernu i sjeverozapadnu Bačku, dok Srbi nastavaju južni i istočni dio Bačke. Linija: Subotica—Palanka—Ilok dieli etnički Bačku između Hrvata i Srba. Ovu je liniju, t. j. Subotica—Ilok označio i pokojni dr. Ivan Lorković kao granicu između Hrvata i Srba u Bačkoj na karti, koja je bila još za vrijeme prvog svjetskog rata pripremljena za Masaryka u inozemstvu.

Svi mi Hrvati treba da vodimo računa o tome, da su naši djedovi naselili ove krajeve kao starosjedioci, da se u tim krajevima kroz vjekove odigravao jedan težak, ali snažan dio poviesti hrvatskog naroda, da su gradovi i sela u Bačkoj i Baranji podizani i građeni hrvatskom mukom, hrvatskim znojem, a branjeni hrvatskom krvlju, da su ovu pustu zemlju močvara i ritova pretvorile u plodnu oranicu, njive i vinograde — hrvatske žuljevite ruke. Ne smijemo zaboraviti, da su Bačka i Baranja u prošlosti uzko bile povezane sa poviestnim razvojem Hrvatske, da su one činile *sastavni dio Hrvatske*, da su Hrvati na cijeli poviestni razvoj Bačke i Baranje imali odlučan i snažan utjecaj. Trebamo imati na umu, da su Hrvati sačuvali *srednju, sjevernu, sjeverozapadnu Bačku s Bajskim trokutom i Baranjom kao hrvatsko narodnostno područje*. Treba da znamo da na tom hrvatskom etničkom području Bačke i Baranje danas živi oko 200.000 Hrvata, koji po svojoj čestitosti, vriednosti, radinosti, priradnom bogatstvu mogu biti trajan izvor snage i jačanja hrvatskog narodnog organizma.

Dr. Mihovil Katanec

ČIČA LUKINI OPANCI

»Akoš dakle lika od zubobolje: vuci gadžu priko njive«.

Čiča Luka Kovačev bio je jedan od Bunjevaca staroga kova. Trizven, raden, pošten čovik i vrlo dobrog srca. A jak ko zemlja.

Jedared otišo na komšinski salaš. Bilo prid večer; čoban baš muzo ovce. Čoban bio zdrav momak, sridnjeg naraštaja. I sad je živ, ima mu već priko 70 godina, zove se Necko.

Čiča Luka opazi čobana, kako je sidio na stočiću, ode kod njega, pa kad je pomuzo jednu ovcu, kaže mu: »Ej čobane, ispravi se, pa sidi čvrsto na stočiću!«

Ovaj side, a čiča Luka uzme stočić desnom rukom za jednu nogu, pa digne stočić sa čobanom zajedno ispruživ ruku prida se ko kaku lutku, pa ga opet spusti lagano jednom rukom na zemlju. On privuče drugu ovcu, pa nastavi mužu.

Čiča Luka je imao mlađega brata Boltu. Njih dvojica su se udivnili, da nose dva tereta žita u Baju.

Bilo doba u rano proliće. Prid večer izda čiča Luka kao najstariji u kući zapovjed, da se naspu dva tovara žita. Sutra će u Baju na vašar. Kažem, da je bilo još rano proliće, samo što je pukla kora. Valda prve nedilje posta. Još se ni radilo nije. Bireši isturali iz naslama dvoja kola, čiča Luka dao ključeve od ambara i od tavana. S tavana skinu prazne džakove, zasipače u ruke, pa daj nasipaj. Kako koji džak naspu, čiča Luka stoji prid vrati od ambara, dočeka džak, prihvati ga desnom za usta, pa ga s jednom rukom spusti na zemlju. A zatim ga sveže. Al ne prtenom vrpcom. Ta mu se sva pokida, kad stegne svezu. Već on sam uvrti mekane ljuskure od kukuruza, pa s otim sveže džakove. Čiča Bolto se latio oko kola. Uzme jednom rukom sa strag za srčanicu, podigne kola, da vidi, kako stoji osovina, svračine, podložnji, rašlje, oplin. Zađe po točkovima, gleda glavčine, špice, naplotke. Opipa gužve, zadrma livčama, stoje li čvrsto. Podigne lotre, nisu li se pokidale gužve, s kojima su za osovine privezane. S lotrama se dižu i sva kola. »Dobro je«. Ode kod jarmaca, gleda ždribčanike. Sve je u redu.

»Oho, ovaj jarmac ne stoji čvrsto!«

I zaista na jednom kolima gužva, kojom je jarmac privezan za rudu, sasvim otrcana, malne prežuljana. Čiča Bolto kimne glavom, ode u naslon, iznese sikiricu, pa š njom za salaš, pod brist. Tu odvali jedan priličan litorast, tako ko dobar čobanski štap, okreše grančice, pa dođe kod kola. Sikiricu metne na jarmac, ogranak bristov uze, na jedan kraj stane livom nogom, a drugi kraj uzme oberučki, pa će uvrtiti štap, da napravi gužvu na jarmac. E, al očeš! Ogranak je bio odebeo, a i vlažan, ta u proliće je, pa kora bristova ostala u ruci čiča Bolti, al ogranak neuvrćen. Okrene onaj kraj gori, pokuša opet. Zalud. Već se uznojio, a ogranak još neuvrćen. Oni već ponasipali džakove, čiča Luka pođe kolima, dok ne smetu žito ispod ambara, što se bilo narasipalo.

»Šta je, Bolto, je li sve u redu?«

Čiča Bolto digne glavu, pogleda čiča Luku, pa opet napne sve sile, da bi uvrtio ogranak.

Ne može. »Valda gužvu očeš da uvrtiš?«

»Ta oću, al niki je vrlo žilav ovaj brist i sirov, pa se ne da. Isklizne mi se iz ruke«.

»Daj, da pokušam ja, moje su ruke suve!« reče čiča Luka.

Čiča Bolto mu dao ogranak. Čiča Luka također stane livom nogom na jedan kraj, drugi zavrne, brist prsne i popusti. Čiča Luka jednom vrti, a drugom pridržaje. Za čas za dva evo ti gužve takve, da nema te štrange, koja bi vitkija al i čvršća bila.

Čiča Bolto udari sikirom po staroj gužvi, prisiče je, ona otpane, a novu pričvrste rudi i jarmacu. Hranu natovare, uzda posteru, kola uturaju pod naslon, ako bi bilo kiše, da ne pokisne hrana.

Sunce već dobrim odskočilo. Vrime je tako posli ručka. Noćas je pala kiša, po travi sja rosa kao rasuto biserje. Ukraj šume golo drveće, kanda je narodilo zlaćanim trišnjama, tako sjaju kapi kiše, koje su se sklizale po granju u sunčevim tracima.

Kroz šumu nosi put, a putom polagano idu dvoja kola, dva tereta hrane. Kola klokoću, a na točkovi se diže buzalica, pa opet pada, kano da bi iz točkova tekla. Došli bliže. To je čiča Luka i čiča Bolto.

Čiča Luka se okrene natrag pa veli:

»E brate Bolto, evo Lapoša. Ako kroz Lapoš srićno prodemo, onda do Bajе ni brigaj!«

Kako on to reče, put navije nadesno, a kad dođu na oklinak, vidu, da je put dobra tri lanca u svoj širini — voda.

»Ao brajane, šta ćemo sad?!« uzdane čiča Luka.

»Ta šta ćemo! Prikrstit se, pa u ime Božje dekaј naprid!«

I zaista skinu šešir, prikrste se.

»Bože, pomozil!« reknu.

S otim potegnu uzda, pa »đe!«

Konji spuštu glavu, pa daj, gazi po vodi. Voda zašušti, talasi se razliju, pa sve tanji i tanji talasaju k obali puta.

Vodu su kojekako preplivali, al iza vode dođe blato. Već i iz blata hamade, da su se iskopeljali, al pri kraju zapadnu, tako, da se ni glavčina vidilo nije.

Pokuša čiča Luka, javi konje jedanput, javi drugi put. Konji trgnu, napnu se, zakrenu nadesno, nalivo — zaman!

»E nije fajde, brate Bolto, valja konjima pomoći!«

Al kako će?! Naokolo sama buzalica do kolina... A oni u opancima. Čiča Luka skoči s kola u blato. Sagne se u blato, zahvati ramenom lotru, izdigne kola, konje javi, konji trgnu i izvuku kola na suvo.

Čiča Bolto zbaci opakliju sa sebe, pa će i on svoja kola ispomoći. A čiča Luka mu kaže:

»Nemoј silaziti, jer ćeš i ti ublataviti obuću. Ostaj na koli, ja sam već od blata te od blata, ja ću pomoći!«

Čiča Bolto natira na tu istu jamurinu, i njegova zapanu. Čiča Luka se odapre pa izdigne i njegova kola s njime zajedno.

E, kola su na suvom. Al ne znaš, brate, koja su gadnija, blatavija. A najvećma naravno čiča Luka. Kaže: »Idem ja pa ću se priobuti, a ti dotle sastruži malo to blato s točkova!«

Otišo je čiča Luka na obalu, sio, izuo se pa cidi obojke. A čiča Bolto čisti točkove. Kad jedared, začangrće iza leđa više praznih kola Tataščana. Pritiraju priko bare i kad dođu do čiča Bolte, strašno se rasrde:

»Heј, rac jedan! Što si stao na sridinu puta!« Pa kako koji natira pokraj kola, a on čiča Boltu kandžijom priko ušiju. Koji kandžijom, koji baš bičaljem.

Čiča Bolti jedared već dosta, ko pretelju kajgane, pa zovne čiča Luku:

»Ama ajde, brate Luka, ovi će mi poodvaljivati uši«.

»Oma, oma... samo dok zategnem kajiše...«

Tataščani — jer oni su bili ti, što su čiča Boltu tako častili — pogledaju na obalu i vide čiča Luku.

»Oj, pa tebi je još do obuvanja, ti jedan ovaki, onaki... Sad ćemo mi tebi dati...«

S otim poskašu s kola, pa njih desetak petnaest pritrču čiča Luki i stanu ga odadirati onako đalenski kandžijama i bičaljima.

Njih do petnaestorica bome brzo dodijaše čiča Luki. Kako je sidio, maši se opanka, spopade ga za kajiše, dipi i tako ustajući mazne jednog opankom u glavu. Taj se izvrne, udari glavom onog drugog, i padnu obadvojica. A ostali vidiv, da su došle vile očima, dadu leđa pa odperjaše bez traga upravo kolima. Podipaju na kola, pa di! Tako odu, da se sve praši za njima. Jedna kola ostanu. Čiča Luka obuje opanak, dokle se ova dvojica malo oporave, da ih odvede — teturajuće — kolima, natovari ih, da im uzda u ruke, javi konje i oni odčangrcu za ostalima.

A ova dvojica posidaju na kola, pa hajd u ime Božje put Baje.

Blaško Rajić

(Iz zbirke »Bunjevčice« crtice iz života Bunjevačkih Hrvata. Zagreb, 1937.)

SELO

Veselo je preljsko veče,
Raduju se kuće bile,
Kolo leti, zvečke zveče,
Čizme škripe, šušte svile.

Dukati sve trepte žuti,
Oči živom vatrom gore,
Mlado srdce sriću sluti,
Dok tambure glasno ore.

Na licu nam izpaćenom
Nema više traga stravi,
Na šeširu zakićenom
Sjaji crven, bili, plavi,

Ponosni smo ravni' ljudi
Budućnost nam srićom zlati,
Tamburica glasno gudi:
Bunjevci smo i Hrvati...!

Zagreb, 8. III. 1940.

Aleksa Kokić

SIĆANJE NA NANU

Usamljen kad idem izpod visokih kuća
gledeć seljanke povezane maramom,
kako prolaze žurnim koracima,
sićam se tebe, nane,
i vidim te zamišljenu, brižnu
na našim uzkim
i tihim sokacima.

Kad vidim s dičicom srićne matere,
zašto se opet uspomene na te
drage i tople
redaju u dugom nizu?
I osićam, da si ti,
kuća nam, bašča i crkva
očima bezkrajno daleko,
a srcu — tako blizu!

Kad mi je duša ogledalo oblačnog neba,
meni je u ovoj varoši
kao u grobu.
Misli tugom okovane.
Jer ode nikoga nemam,
ko bi me i brez riči razumio
i utišio...
kao ti, sladka moja nane...

Zagreb, 1940.

Aleksa Kokić

BALADA O ŠUMSKOJ KAPELICI

Po cesti bučnih gradova, dalekim selima pustim,
Dvorima bogatim, izbi, na sajam i mjesta sveta,
Po blatnoj kamenoj stazi, gorama, šumama gustim
Sliepac je hodao stari mnogo tegobnih ljeta.

Trpio glad je i studen, nije se plašio tame,
Pred krčmom je prosió glasno, pjesme je gudío stare,
Njegovih gusala zvuci suze su znali da mame
I on je slagao u torbu malene prosjačke dare.

Već star je i pognut bio, žica na guslama pukla,
Pozove mlade zidare: »Srdce mi konac već sluti,
Sred šume, kuda me želja celoga života vukla,
Gradite prostranu crkvu..., a vaši dukati žuti...!«

I sliepac raztvori torbu, pruži im prepunu kesu,
Zasjaše dukati zlatni. Zidari se zgledaše mladi...
Od kola, kopanja, pjesme šumske se grane tresu,
Vuče se kamenje, alat, teše se, gladi i gradi.

Križ je stavljen na toranj. Skinute tanke su skele,
Gradnja se svršila duga. U tišini šuma je ciela,
Sliepak obilazi crkvu, rukama zidove biele
Mjeri i zavapi tužno... pred njim je tek mala kapela...

Zaziva pravdu nebesku, prokletstvom da kazni zidare,
Koji su varali slipeca i žute dukate krali...
Nebo se smuti... Bura... Gromovi... Munje se žare
Ledeni orasi granje i lišće su kidati stali...

Pred zoru je nestalo divlje vatrenih striela strke.
Šuma je zasjala, mrtva slipeca su pokrile jele.
Skrivena sila zidare u borove pretvori mrke,
Dukate u žuti maslačak razsuti oko kapele.

Zagreb, 1939.

Aleksa Kokić

DA SE NARODI SMIRE

Nemira oblaci lete, gromovi topova tutnje,
Kora se zemljina stresa, bojevi dugi se nižu,
Bezbrojne nestaju čete, u očima crne su slutnje;
Gospode, Bože nebesa, zašto se narodi dižu?

Zašto se narodi dižu?
Gaze slobodu, prava, ništeći sreću gdje rudi,
Oholost i mržnja vlada i dani sve crnji stižu;
Predobar, Gospode, Ti si... zašto su takovi ljudi?

Zašto se narodi dižu?
vladari bezglavo bježe, u blato baca se kruna,
Gradove silne i sela vatreni jezici ližu,
Pati se, gladuje, zebe..., a zemlja bogatstvom puna.

Molitva:

Nad grobom tisuća ljudi, dok zvono posmrtno jeca,
Daj, Bože, nad nama da se ko krila ruke Ti šire,
Da ljudi postanu braća i Tvoja zahvalna djeca
I svi se obrativ k Tebi, daj — da se narodi smire.

Zagreb, 1940.

Aleksa Kokić

Uskoro će izaći u nakladi Društva Sv. Jeronima u Zagrebu posmrtna zbirka pjesama Alekse Kokića »Obasjane brazde«, pa dozvolom urednika zbirke objelodanujemo iz nje ove četiri pjesme u našem časopisu

Ur.

STARI SVATOVSKI OBIČAJI U BAČU *

Duša hrvatskog naroda uvijek je progovarala, a govori još i danas, preko svojih narodnih običaja, pjesama, plesova i drugih umotvorina. U krajevima gdje se živjelo pod tuđinskim i političkim pritiskom a s narodima, koji su bili neprijateljski razpoloženi prema Hrvatima, taj je narodni folklor bio jedinim izvorom kulturnog i nacionalnog otpora, snage i stvaralačke moći. U tom rodbinskom i prijateljskom krugu stvarale su se i krvne veze, koje nisu primale u svoje kolo i sredinu ništa što je tuđinsko, strano. Naš je narod ponosan na svoju starinu, jer u toj starini i u tim starim običajima i pravima vidi svoju ljepšu budućnost i hrvatsku stvarnost. Svakog onog, koji dirne u tu starinu što je od »zamande« narod pregazi. Zato je Tordinčev »Brat Adam« tako okrutno kažnjen onog časa, kada je htio pljunuti u stari slavonski običaj prigodom žetve! Iz te rodbinske, prijateljske veze »od starina« razvijala se malo pomalo ljubav za obću narodnu zajednicu, koja je bila toliko potrebna bačkim Hrvatima, koji su živjeli kroz stoljeća odvojeni od ostale braće. U duhovnoj vezi oni su bili uvijek s njima, a da je to tako, imamo zahvaliti njihovoj spoznaji, da će im hrvatsku sviest i ime sačuvati starina, običaji, nošnja i jezik. Narodni običaji prigodom božićnih blagdana, Uzkrsa, berbe, svinjokolje i svatova bili su dani, kad se je naš narod sastajao i zajednički zabavljao ili plakao.

Duša našeg naroda ogleda se najbolje baš u starim svatovskim pjesmama i običajima. Slavonski »šokački sokak« sa svojim običajima našao je već i svoje pisce u J. i I. Kozarcu i J. Ivakiću, ali duša našeg Slavonca nije u njemu. Na »sokacima« živi, doduše, naša mladež i ona tamo »ašikuje« i ljubi, ali riedko kad sklapa brakove. »Sokak« je naličje šokačkog života a lice mu je stari patriarhalni život u porodici. Govorim o slavonskom selu, jer je ono isto kao i naše u Bačkoj.

Svatovi su oduviek veliki događaj na selu. Danima i danima dokone bake, žene i djevojke, — udaju i žene.

One znaju bolje od »gruntovnica« koliko ima koji mladić »lanaca« i da li će roditelji dopustiti da se sklopi brak. Ali iako pripada odlučna i zadnja rieč roditeljima da odobre ili odbiju želje svoje djece, ipak se momak i djevojka sami dogovore i zavjere da će se oženiti.

Oni to malo pomalo kažu svojim roditeljima, a ako ovi nemaju ništa protiv izbora, onda se izvršuju one izvanjske, slikovite obredne ceremonije oko službene prošnje, a kasnije i svatbe. Baš o tim običajima kanim i pisati.

Kad se momak i djevojka dogovore da će se uzeti, dolazi najprije njegova rodbina da pripravi put za prošnju kod njenih roditelja. Jedne večeri dolazi u djevojačku kuću mladoženjina sestra ili tetka, ili drugi koji bliži rod i u nevezanom razgovoru prose djevojku. Prosi se djevojka veoma oprezno, jer bi bila velika sramota, kad bi bio prosac odbijen.

Iza toga dolazi buduća svekrva u prošnju i tom prigodom nosi djevojci »jabuku«, a u jabuci dukat ili 4—5 forinti. Ako djevojka primi

Ovaj je članak objelodanjen prvi put u zagrebačkom dnevniku »Hrvatski Narod« br. 212 i 226. od 14. i 28. IX. 1941., a sada izlazi nešto upodpunjen i proširen i u časopisu »Klasje naših ravni«. Tekst svatovskih pjesama kazivala mi je Ivka Bartolović iz Bača.

jabuku, i ako joj je roditelji ne vrata, znak je to da je djevojka izprošena. U predvečerje prve subote koja dolazi ide opet mladoženjina rodbina u kuću djevojke na t. zv. »ugovor«. Obično tada dolaze budući svekar, svekrva, tetak, tetka i jedan mladi a bliži rod, koji nosi čuturu s vinom. On je »krtan« i kako ćemo vidjeti ima svoju ulogu kroz ove dane do svatova. Djevojka još nije podpuno izprošena, jer ona nije primila jabuku. Jabuku su primili njezini roditelji! Na »ugovoru«, gdje se skupi i snašina rodbina i gdje se po prvi puta sastaju zajedno budući rodovi, njezini metnu jabuku na stol, i sad »đuvegijina« svita ponudi djevojci već prije donesenu i primljenu jabuku, da je ona uzme pred svojim roditeljima i rodbinom i da tako pokaže pred svima da pristaje poći za njihova sina. Djevojkin joj rod neda uzeti jabuku, nego odgovara da je »jutro starije od večera«. Zatim rod opet uzme jabuku i ostavi je. Tu se simbolički kaže, da dobra djevojka ne smije odbiti želje svojih roditelja i kad su oni već jedanput uzeli »jabuku«, da je onda djevojka izprošena i da se mora udati, jer je »jutro starije od večera!«

Tom prigodom se obje strane već dogovaraju glede skorih svatova, jer je djevojka sada udata. Ali duša narodna ne voli pritiska ni u ljubavi i zato će svatovski običaji dovesti i snašu u prigodu, da pred svima izjavi, da li dragovoljno polazi za svog odabranika.

Sutradan, u nedjelju, dolaze opet svi, koje smo spomenuli malo prije, djevojačkim roditeljima na t. zv. »rakiju«. Sada već mogu doći u goste, gdje će ih počastiti snašini roditelji, jer su već u rodu! Ne moraju više nositi sa sobom ni čuture s vinom, sad su već kod svoje rodbine! I snašini roditelji skupe za taj dan svoju rodbinu na zajednički ručak. Time hoće pokazati koliko poštuju svoju novu rodbinu, a to je ujedno dan, kad treba da se dobro upoznaju oba roda. Toga dana, odmah izjutra, kada dođe đuvegijin rod, snašina rodbina opet meće jabuku na stol, a đuvegijina svojta hoće da se uvjeri, da li djevojka polazi dragovoljno za njihova sina. Zato se sada moli ponovo snašu, da uzme jabuku sa stola. Sada su sa snašom i dvie njezine najbolje drugarice. Situacija je napeta i dirljiva. Teško je pred tolikim svietom priznati mladoj djevojci, da voli svoga izabranika! Tu joj pomaže bolja drugarica. Ona počne ljubiti oko stola skupljenu rodbinu, a kad sve izljubi, onda mora isto učiniti i snaša a najposlije druga snašina prijateljica. Kroz simbolički poljubac rodbini, ovdje izjavljuje snaša pred svima svoju ljubav. Čistu, sretnu i blagoslovljenu ljubav. Rodbina dariva snašu i ostale njezine dvie druge. Razpoloženje je toplo, iskreno i otvoreno. Darivaju se i snašine druge, koje te darove zadržavaju. Napokon uzima snaša stidljivo jabuku sa stola i tako prizna, crvena u licu, da joj je s voljom, što se udaje za svog izabranika. Teško je to priznati, ali svi su to već i onako znali! Uzevši jabuku sa stola, izlazi ona iz sobe van i tamo je lupi o zemlju, tako da se sva razbije u komadiće. No to ništa ne škodi, jer su tamo već mnogobrojna djeca, koja naročito vole svatove, ona će pokupiti jabuku, a snaša darovane dukate, koj su bili u nju zabodeni. Iza toga odlaze mladenci »na pisanje« u crkvu i občinu. (U Baču vriedi po mađarskom ženitbenom zakonu i civilni brak).

Nakon obavljena posla vraćaju se kući, gdje ostaju do velike mise u 10 sati, kad snaša i pozvane djevojke idu u crkvu. Prije nego što otiđu moraju opet redom izljubiti svu rodbinu. Gosti ostaju, međutim, cijeli dan kod snaše »na rakiji«. Kad dođe snaša iz crkve, mora se opet izljubiti sa svima gostima, a zatim sledi zajednički ručak.

Pjesma prati našeg čovjeka od kolievke pa do groba. Kad djevojka uzme jabuku sa stola, pjeva joj buduća svekrva svatovsku pjesmu:

»Kad je Mara jabuku uzela,
Plače Mara, što godina nema.
Jaoj, moja kosa prenovana!
Kako sam te lipo prenovala,
Dok se nisam za Ivu udala!
Ova pisma svima na veselje,
Vama stari na Vaše poštenje.
Svi veseli, Bog vas veselio,
I od svakog zla vas uklonio,
Od zla duga i rdava druga.«

Đuvegija kroz sve to vrijeme nije tu, jer bi to bila velika sramota a i ne pristoji se. Kod boljih i bogatijih kuća »rakija« se slavi uz svirku »gajdaša«. Pred veče dotjera »krtan« iz đuvegijine kuće konje i kola. On je neke vrsti ceremoniar, obredničar.

Snašina mater daje sada peškire, da se nakite konji. Ne smije proći »rakija« a da zato i ostalo selo ne sazna! Snašina rodbina sveže peškire konjima za grivu i glavu, da ih tako uresi. Peškiri se vežu i za »štrange« od kola!

Ovako nakićeni idu uz svirku i pjesmu oko celog sela. No ne bi dolikovalo ovoj zgodi da i tu nema nekog uobičajenog reda »od starina«. Na kolima se mora sjediti po nekom starom redu i planu. Već se po sjedenju u kolima vidi tko je šta u svatovima.

U kola sjedaju svekar, svekrva, tetka, stric ili ujak, krtan, snaša i neko od djevojačke strane, obično njezine 2—3 prijateljice i koji mlađi rod. Tu je i svirač, koji svirkom uveličava ovaj krasan prizor, kojeg se i danas može vidjeti u Baču. Sve je veselo, obiestno, a znatiželjni sviet trči na ulicu, »da vidid, što još vidio nije«!

Putem se pjevaju svatovske pjesme. Pjevaju ih svekrva i snašine drugarice.

Svekrva pjeva:

»Izskoči zvizda iz vedra neba,
Ko lipa Mara iz bila dvora,
Iz bila dvora od majke svoje.
Od majke svoje, od roda svoga,
Od srдца svoga.
Bože moj, Bože, produlji danke,
Produlji danke, dok sam kod majke!«

I djevojke, njezine drugarice, pjevaju. Najpoznatije su pjesme: »Dva bumbula« i »Naletila zlaćena jabuka.«

»Dva bumbula svu noć pripivaše
Na pendžeru prošene divojke.
Pitala i' prošena divojka:
Il' ste braća, il' od braća dica?
Nismo braća, ni od braća dica,
Već dva druga iz zelena luga.
Imali smo i trećega druga,
Pa smo čuli, da se oženio,
Pa idemo da snašu vidimo,
Da vidimo, da joj dare damo.
Nosimo joj svakojakog cvića,
Ponajviše cvića karanfića!«

»Naletila zlaćena jabuka,
 Na tri grada polupala vrata,
 Na Budimu i na Segedinu
 Još na onom malom Carigradu.
 U tom gradu nigdi ništa nema,
 Samo jedna grana jorgovana.
 Ta je grana lipo urodila,
 Samim smiljem i koviljem.
 Nasmija se smilje i kovilje,
 Ko divojka na lipog junaka!!

Uto dođu kola pred mladoženjinu kuću. Gosti sidu s kola i odu u sobu. Tu jedu za tu zgodu pečene kolače i piju vino. Prije nego što odu kući, izljube se sa svima u đuevegijinoj kući. Poslije toga primaju darove, a kod đuevegije je zatim večera za njegove uzvanike.

Još samo tri nedjelje ostaje pred mladencima do njihove ženitbe.

Ne prođu ni 2—3 dana, a već idu đuevegijini roditelji snašinima u goste »*da išću dar*«. Svekar nosi čuturu vina, a svekrva pogaču. Došavši u kuću, pozdravljaju sa: »Hvaljen Isus i Marija.« Nakon toga u konvencionalnom razgovoru otkrivaju svrhu svog dolazka. Izpostavi se da su došli »iskati dar«. Snašina majka pita mladoženjine roditelje: »Kakve darove tribate?« Oni u nevezanom razgovoru spominju, da bi trebalo dati puno darova tako: 1. »pričem rodu čitave košulje«, »dicma košuljice ili skutašce«, »đuevegiji gaće i košulju«, »svekrku košulju, jastuk i na jastuku peškiri«, »svekrvi košulju«. Napominju još, da i ostalima u kući trebaju dati nekakav dar, jer je to tako »od starina«. Ovi se darovi ne ištu u pravom smislu rieči, jer ih svatko daje dragovoljno, kad ženi ili udaje! Liep je to običaj, jer se darovima želi zblžiti ne samo mladence nego i cieli snašin rod, odnosno đuevegijin. Do svatova mora snašin rod zgotoviti ove darove. Postoji tu čitava tradicija u pogledu darivanja. Najbliži rodovi dobivaju najbolje darove, dok oni najdalji, pa susjedi prijatelji samo neke sitnice, koje će biti znak, da se i na njih mislilo. Sačuvaj Bože, da se povriedi tradicija i običaj darivanja!

Darovi se daju ovako:

1. Stric, ujak i tetka dobivaju na dar izradenu košulju.
 2. Kum i ostali daljnji rodovi dobivaju samo platna od kojeg mogu sami po volji krojiti košulju ili gaće. Drugim ženskim rodovima daje se »oplećak«.

3. Manjim rodovima, poznanicima i drugovima, daje se samo peškiri u znak »poštovanja« a ženskima uz peškiri i »oplećak«.

4. Djecu bližih rodova mora se isto darivati »skutašcima« ili »košuljicom«. Ostali daljnji ženski rodovi dobivaju »cicove marame« na glavu, a mužki maramice u džep, ili šal, ili gaćice. Tu prevladuju čisto praktični darovi. Ti darovi su bili prava pokora za one, koji su pravili svatove, jer ako bi mladoženjina rodbina bila velika, moralo se potrošiti samo za to darivanje čitav mali imetak. Ali gotovo uvijek su ti darovi iznosili »pun sanduk«. U svatove se zvalo svu rodbinu, susjede, poznanike i prijatelje. To bi bili »uzvanici«. Svatovi su trajali i po 8 dana a održavali su se uvijek u kući, jer ih je drugdje bilo sramota držati.

Dolazkom Niemaca krajem XVIII. stoljeća u ove krajeve, pa i u Bač, gube se ti običaji. Svatovi se sada drže po gostionama, a broj uzvanika ili »uzovnika« opada. Da se vratimo, tamo gdje smo stali. Sada pitaju đuevegijini roditelji snašine: »Šta će biti »uzdarje«? »Uzdarje« se davalo obično u gotovu novcu. Snašini roditelji traže »uzdarje« prema

imovnom stanju duvegijinih roditelja. Ovo je iznosilo 20, 15 ili 10 forinti. Tim bi novcem kasnije snaša kupila darove i njima darovala duvegijine ukućane. Djeca bi obično dobila za »uzdarje« opančice, cipelice ili papučice. Na taj su način mladoženjini roditelji zapravo kupili sami sebi i svojoj rodbini darove. Oko 11 ili 12 sati odlaze duvegijini roditelji kući, jer su se dogovorili »kakav dar išću« i kakvo će biti »uzdarje«. Snaša je, dakle, već »ušla u rod« i zato će je nakon nekoliko dana posjetiti buduća svekrva. Ovaj posjet se svršava tako da »snaša« ide sa svojom svekrvom u dućan da »pazare« i da idu »svatovsko ruvo krojit«. Svekar ih već čeka u dogovorenom dućanu, jer on mora kupiti snaši cielo »ruvo«; on »drži kasu«, a ženske će samo »posvidočiti«, što je lipo i što za nju »pristaje«. Pred snašom se ne smije »cinkati«, nego se plati »što ruvo košta«. Sa snašom dođe netko od njezine rodbine, obično mladi koji ukućanin, strina, ujna ili tetka. Snaša mora sama sve izabrati; stoji joj na volju cieli dućan! Što bit' mora, nije za nju skupo! Obično izabere suknju, kecelju, svilenu maramu na vrat, »brundžuk«, zlato za nakit, »prsluk«, čarape i cipele.

Svojoj budućoj prijii, snašinoj mami, mora se kupiti isto novu kecelju, jer joj je snaša, kad je bila mala puno kecelja »smokrila«! Sad joj to treba priznati i kupiti joj za zahvalu kecelju! Našeg čovjeka nikada ne ostavlja humor, niti onda, kad mu je u pitanju džep. Nakon sretno obavljene kupnje odlaze svi duvegijinoj kući. Kupljene stvari nosi svekrva. Duvegija nije ni ovaj put »kod kuće«, jer bi to bila sramota »pred svitom«, da on dočeka svoju buduću u kući prije vjenčanja. Tu malo posjede, onda idu kući, jer ih tamo »čeka poso«. Nikad se ne može naš čovjek dosta naraditi.

Sutradan dolazi ponovo svekrva snaši, i uzima joj jednu sašivenu suknju i nosi je »šnajderki«, da ova po njoj sašije snašino »vinčano ruvo«, tako da joj bude dobra mira.

Do svatova »prigleda« svekrva snašu i njezine, jer bi bila »velika sramota od svita«, da ih se nikad ne prigleda, posjećuje. Veza, koja je stvorena kod dvie obitelji »ugovorom«, »rakijom«, »uzdarjem«, »krojenjem ruva« ujedno je dokaz da su jedni drugima preko djece, koja će se vjenčati, »ušli u volju« i da će se svatovi uskoro održati.

Na 4—5 dana pred svatbu dolaze opet svekar i svekrva (duvegijini roditelji) na zadnji »ugovor«, da se dogovore kako će »obaviti« svatove. Tom prigodom se pita hoće li snašini roditelji dati ručak za svoje goste.

Ako obećaju da hoće, onda se dogovore šta će duvegijin otac dati »u pomoć«. Obično on daje mesa, vina i rakije. Liep je to običaj međusobnog pomaganja! Iz njega vidimo veliki društvojni osjećaj našeg čovjeka.

Još nekoliko dana i evo svatova. Vrše se zadnje pripreme, sve je užurbano. Kolje se krava, svinje, telad, ovce, guske, patke, kokoše i piliće. Peku se i svatovski kolači, kojih mora biti »raznih féla«, jer će se skupiti i do 300 uzvanika, koji imaju dobar tek. Kuća poprima sasvim drugi izgled. Pokućstvo se iznosi na tavan, a u sobama ostaju samo stolovi i stolice.

Svatovi se drže u kući. Već uoči svatova za tu zgodu najmljени svi-rači dolaze u duvegijinu kuću i tu kroz sve vrijeme svatova vesele goste. Oni obično u svatovima dobro zarade, zato im nije teško izpunjati i najmanju želju gostiju. Dolazimo tako do svatovskih običaja. Na dan svatova idu snaša i duvegija, svako iz svoje kuće, rano ujutro na sv. Izpo-

vied. Kad se izpovjede i slušaju sv. Misu, vraćaju se opet svaki svojoj kući. Glavni dio svatova se drži u mladoženjinoj kući. Tu se od celog jutra kupe uzvanici, rodbina, prijatelji i susjedi. Kad dođe mladoženja iz crkve, svatovi su se već skupili i sad se ide sa sviračima po kuma i staroga svata. Ovi nikad ne dolaze sami u svatove, jer su oni odličniji gosti. Ne prođe dugo, a kum i stari svat stignu, pa se priređuje doručak i to govedi ili ovčiji paprikaš (da se može odmah piti vina!). Poslije doručka mlađi plešu, a kad bude sve spremno, kreću svatovi sa sviračima po snašu. U kući se pjevaju svatovske pjesme, a isto se nastavi i putem do snašine kuće.

Najobičnije su svatovske pjesme:

»Sinoć nam je prigorila svića,
Dok je majka Ivu svitovala.
Dok mi Ivo po divojku pođeš,
Dok dodete divojačkom dvoru,
Po dvojica u dvor ulazite,
Po trojica s kola silazite,
Privarite i majku i Maru,
Da ne znadu ko je duvegija!«

Ovu pjesmu pjevaju svatovi još u mladoženjinoj kući. Putem pjevaju obično ovu:

»Prela moba kod kneza Lazara,
I na mobi sirota divojka,
Tanko prela, mudro pogledala.
Gledao je sa čardaka Iva,
Pa besedi svojoj miloj majki:
»Prosi, majko, sirotu divojku!«
Al' besedi Ivanova majka:
»U sirote tušta dara nema!«
Al' besedi sirota divojka:
»Ako je moja i umrla majka,
Ona j' meni saložila dara:
Svakom svatu po košulju tanku,
Duvegiji gaće i košulju,
A svekrvi gunju od sto lita,
Od sto lita, od devet vršika!«

Dok su svatovi na putu do snašine kuće, dok pjevaju a svirači sviraju, kod snaše je sve živo. »Enge« i »diveruš« oblače snašu u »vinčano ruvo«, i tako je spremaju za vjenčanje. I tu se vrše neki obredi po staroj tradiciji. Kad snaša skida svoje djevojačko odielo, »enge« i »diveruš« joj pjevaju:

»Majkino ruvo svlači
A naše oblači.
Naše je ruvo bolje,
Neg' majke tvoje.
Tvoje je majke tavno,
A naše sjajno!«

Ili pak ovu:

»Reci nam pravo, Maro divojko,
Reci nam pravo kog' ti je žao.
Il' tvoje starice, il' tvoje drugarice,
Drugarice il' pletenice?
Kaži nam pravo kog' ti je žao,
Jel' tvoje mladosti, je l' divičanstva,
Il' ti je žao mile majke?«

U kući je sve žalostno i pod dojmom pjesama, koje izazivaju suze, ženske suze, koje plaču u žalosti i veselju! Reduše i snaša plaču. Kroz plač se svjetuje snaša, a pjesma:

»Sitno Maru majka uplitala,
Uplitajuć' lipo svitovala:
»Slušaj svekra misto tate Tvoga,
Zaovicu ko rođenu seku,
A divera, ko tvojega brajena!«

upodpunjuje onaj ozbiljni i dostojanstveni trenutak, kada se oprašta diete od majke. Osjećaji previru, a izdaleka se čuje svatovska pjesma praćena svirkom. To se približavaju svatovi da povedu snašu pred oltar. Tu se nazrieva suton jednog neplodnog djevojačtva; to je uvod u novi život. — Svatovi stižu napokon pred snašinu kuću i ulaze u dvorište. Hoće ući u kuću, ali je kuća zatvorena, vrata su zaključana. Iza vrata se čuje obiestna pjesma:

»Nizka strija, visok duvegija,
Pa ne može da uđe na vrata.
Diži striju, novi prijatelju!«

Ili pak ova:

»Sad otvaraj vrata, Maro divojko,
Nisu ti vrata od suva zlata,
Već su ti vrata od pravi' dasaka!«

Svekar, duvegijin otac, progura se u prve redove svatova, što čekaju da uđu u kuću i govori: »E, ljudi Božji, ja sam bio tu već više puta, ali je uvijek bilo otvoreno a sada je zatvoreno«.

Djevojke, koje stoje iza zatvorenih vrata, raztumače svekru uz smieh i šalu, zašto su vrata zatvorena. One se sada pogađaju za snašu i ne će da puste svekra i ostale svatove u kuću, dok svekar ne plati forintu, a danas najmanje sto kuna. »Ne dobija se tako lako snaša, svekre, dovikuju mu ostali. Svekar na koncu plati traženu svotu i svatovi s njima ulaze u kuću i zabavljaju se. Tu ih dočekuje buduća »prijatelj«. Svekra, duvegiju, starog svata i svekrvu posade za stol na najodličnija mjesta. Svekrva je, međutim, doniela »pogaču i cvitove«, da se nakiti snašu. Ona to metne na stol, a ne prođe dugo, a snašin brat ili koji bliži rođak dovede snašu za ruku pred odličnije goste (svekra, svekrvu, duvegiju, kuma i starog svata) uz rieči i pozdrav:

»Hvaljen Isus, kume i stari svate!
Evo vama moja seka a meni (dajte) čizme«.

Tu obično ostali uzvanici upadaju u rieč: »Je l' bez donova?« Nastaje smieh, ali se sve brzo umiri, kad djevojke zapjevaju iza vrata poznatu prigodnu pjesmu:

»Izvedi nam brajen seku, da je vidimo!
Izveo bi je odavno, ali mu je žao!
Kad ti je žao, brajen, seke,
Što si je dao?
Da sam znao,
Da je to žao,
Ne bi seke dao!«

Trenutak je svečan. Duvegija ustaje i meće prsten snaši na ruku, a snaša razširi kecelju i prima od svekrve »pogaču i cvitove«. »Cvitove«

skine s pogače, a pogaču uzmu cure i razkidaju je na komadiće, koje podiele međusobno, tako da snaša dobije komadić od sredine.

Ono glavno je prošlo! Sada se gosti zabavljaju, dok »enge« kite snašu »cvitovima«, što ih je svekrva donela s pogačom. Kad je nakite, ide se na vjenčanje. Utvrđen je red kojim se mora ići. Ide se po dvoje ili po troje jedno iza drugoga. Snaša i djevojke iz svatova idu napried, a momci i svirači iza njih. Tako se uz svirku svirača, uz podcikivanje djece i mladeži ide na vjenčanje. Pred crkvom već čeka radoznali sviet, da vidi svatove. Vjenčanje je brzo gotovo... Iza vjenčanja idu svirači i mladoženjina rodbina u njegovu kuću, a snaša sa svojom rodbinom i pratnjom odlazi u svoj roditeljski dom. Vjenčani — i razstavljeni! Kad se dođe u mladoženjinu kuću, duvegijin kum naredi kočijašima da sprema kola i konje, jer će se uskoro ići snaši na objed. U dvorištu se igra i svira, pije i veseli. Mladež pocupkuje i pleše, a od plesa padaju — svirači umorni. Šokac nikad u plesu ne sustaje!! Kad dođu kola s konjima, znak je da se treba spremati u goste novoj prijii na ručak. Svekrva (mladoženjina majka) ima pune ruke posla. Ona sprema i daje peškire, da se njima nakite konji i kola. I dok se sve sprema snaši na ručak, dok se kite konji i kola s peškirimima od skupocjenih čipaka, u času, kad se vežu peškiri konjima u grivu, pjeva se obično ova pjesma:

»Kumovski konji prid kućom stoju,
Prid kućom stoju,
Nogom kopaju,
Da i' daruje Ivina majka.
Ivina majka stara, pa nema dara,
Čeri udala, darove dala!«

Ili ova:

»Ivine seke Boga molile,
Boga molile, da kiša pada,
Da trava raste, da trava
raste, da paun pase.
Da paun pase, da perje raste,
da se kitidu š njime svatovi!«

Dok se te pjesme pjevaju, sjedaju gosti u kola, a zatim se ide na ručak. Putem se pjeva i svira, a radoznali sviet izlazi na ulicu »da gleda svatove«. Kad stignu svatovi u snašino dvorište, kočijaši odtjeraju konje kući. Dok se oni ne vrate, odigrava se sliedeći prizor pred ulaznim vratima kuće: Snašine drugarice zaključaju vrata, tako da kad svekar, kum i stari svat hoće unići, ne mogu dok ne plate »za ručak« forintu! Podmirivši i plativši ručak, pušta ih se unutra, gdje se sa svima pozdravljaju a najviše sa »novom prijom i prijateljem!« Opet se igra u posebnoj sobi, a kada stignu i kočijaši, što su malo prije odtjerali konje kući, počinje ručak. — Sve su sobe prazne. U njima su samo stolovi i stolice. Stariji i odličniji gosti smjeste se u prednju sobu (počastnu), a mlađi i momci u stražnju ili vajat, pa pred kuću ili gdje se nađe slobodna mjesta. Djeca jedu za posebnim dječjim stolovima.

Najprije dolazi na stol juha (čorba). Goste poslužuju posebne reduše, koje imaju brigu da se u pravo vrijeme donose i odnose jela na stol. One ne poslužuju goste pićem. Piće donose »kelneri« i njihova je dužnost da paze da bude uvijek vina na stolu. Prva reduša donosi juhu na stol i pozdravlja svatove riečima: »Hvaljen Isus, kume i stari svate! Kod nas dobra volja!«

Svatovi veselo odgovaraju: »Kod nas još i bolja«. Dobra volja i humor prate kroz život našeg običnog Šokca. Kad druga reduša, koja ide odmah iza prve, dođe nasred sobe, iznenada izpusti zdjelu, koja se razbije. Zdjela je prazna. Svatovi su iznenađeni i nastaje veselje. Juha se brzo pojede, a djevojke se skupe kod vrata. Jedna od njih uzme tanjir i stavi u njega pozlaćenu čašu. Iz te pozlaćene čaše nudi svakog gosta vinom. Pojedini gost uzima čašu i popije vino, ali zato mora dati »k r a j c a r u« na tanjir, koja ide snaši. Druge djevojke za to vrieme pjevaju:

»Čaša je vaša, snaša je naša,
Pijte je zato, na dnu je zlato.
Pijte je, makar na dnu je bakar!«

Momci smetaju djevojke u tom poslu, tako da one moraju uvijek iznova zlatiti čaše, jer im momci poližu čaše, a vino popiju.

Ta zabava traje sve do svršetka ručka. Poslije ručka, ručaju djevojke i žene, a zatim se pleše i zabavlja sve do 4 sata. Po naredbi kumovoj polaze tada kočijaši opet po kola. Kad oni stignu, bude blagoslov. Za blagoslov su pripremljene 3 zdjele paprikaša, 3 »samuna« kruha i 3 boce vina. Ovo su sada dirljivi trenutci.

Snaša se nalazi u stražnjoj sobi. Tamo se od nje opraštaju majka, prijateljice i sva ženska rodbina. Kad se od svih uz plač oprosti, dolazi »prikumak« i odvede je iz stražnje sobe u prednju, gdje se za prostrtim stolom u pročelju nalaze »đ u v e g i j a«, snašina majka i otac. Tu su i djevojke, koje pjevaju:

»Divojče kleče, svom rodu reče:
Rode moj, blagoslovi me!
Blagoslovi me, ne prokuni me!«

Ostali uzvanici mirno promatraju prizor i slušaju. Snašin otac nakon nekog vremena upita svog budućeg zeta pred svim svatovima:

»Sinko, šta željiš od Boga?«

Mladoženja tiho odgovara: »Sriću i zdravlje a od Vas blagoslov!« Otac uzima blagoslovljenu vodu, koja je u čaši na stolu pripravljena i, dok ih blagoslovljuje, govori:

»Bog vas blagoslovio, dico moja!«

Nakon ovoga pita snašina majka đuvegiju: »Sinko, šta željiš od Boga?« Mladoženja odgovara: »Sriću i zdravlje a od Vas blagoslov!« Iza toga pitaju pojedinačno istim pitanjem i svoju kćer a ona im isto odgovara. Nakon svršene ceremonije blagoslova ustaju snaša i đuvegija, koji je odvede izpred kuće. Pred kućom se mora snaša tri puta okrenuti oko sebe držeći se đuvegijine ruke. Kad je pusti, ljubi se i oprašta najprije s majkom i ocem a onda sa svima ostalima a naročito rodbinom. Djeveruša je stalno uz nju i neprestano je podsjeća, da je došlo vrijeme odlaska iz materine kuće. Kola su spremna. Mladoj je teško napustiti kuću i drage. Djeveruša joj govori: »Hajde na kola!« Još koji trenutak i ona će zauviek napustiti svoju majku. Svirači sviraju. U prva kola sjedaju đuvegija, stari svat i djevojke iz mladoženjine rodbine. U druga kola sjedaju snaša, kum i djevojke iz mladoženjine rodbine. Bude tu i do 11 kola sa svatovima!

U predposljednim kolima su djevojke iz snašine rodbine, a na posljednim sjedi svekar, (đuvegijin otac) i »enge«. U tim je kolima i snašin miraz: krevet, sanduk s rubeninom, slamnjača, dunja i ponjave. Sve

je to pokriveno s »bubom«, a »prikumak« preko svega toga jaši. Tako idu kroz selo, dok ne dođu u mladoženjinu kuću. Kad se snaša penje na kola, karakteristične su pjesme, koje se pjevaju. To su obično ove:

»Vidiš li, majko, žive žalosti,
Di ti se žalost u kola penje,
Na kola penje, nuz kuma sida,
Nuz kuma sida, nuz divera!«

Ili ova:

»Marina braća prid konjima stoju, u sunce gledu,
U sunce gledu, maramom mašu.
Polako, polako, sunašce jarko,
Dok nam se seka s rodom izljubi!«

Kola se kreću, a kroz suze i plač čuje se pjesma:

»Vrati se natrag, Maro divojko!
Vrati se natrag majka te zove,
Majka te zove, košulju daje.
Bijaše majki od prija zvati,
Od prija zvati, košulju dati!«

Do duvegijine kuće pjeva se a svirači obiestno sviraju. Pjevaju se ove najpoznatije pjesme:

»Nuzput ruža, nuzput perunija,
Svi svatovi ružu uzabrali,
Mladoženja gorku peruniju,
Pa je baca u kola divojki:
O kaka je perunija gorka
Ovaka je moja majka ljuta!
Kako ćeš joj ugoditi mlada?
Lako ću joj ugoditi mlada:
Kasno leći a rano ustati,
Dvor pomesti i vode doneti.
Eto, da ću mlada ugoditi!«

Ili ovu:

»Lip se Iva na bed naslonio,
Pod Ivom se bedem odronio,
Po Ivi se rane otvorile.
Besedi Ivanova majka:
»Ko bi moga izličio Ivu,
Dala bi mu nebrojeno blago«.

Al' besedi Ivanova ljuba:
»Ko bi moga izličio druga,
Dala bi mu moje oči crne«.
Al' besedi Ivanova seka:
»Ko bi moga brata izličio,
Dala bi mu biser s bila vrata.«

Iznašla se izdaleka strina,
Pa izliči Ivana jedina.
Daje majka nebrojeno blago,
Daje seka biser s bila vrata,
Neda ljuba svoje oči crne!
Već besedi: »Volim mlada
rane zavijati, nego mlada bez
očiju biti!«

U tom razpoloženju približavaju se svatovi mladoženjinoj kući, a djevojke izražavaju svoje osjećaje pjesmom:

»Izadi prid dvôr Ivina majko,
Pa ti pogledaj po polju ravnom.
Ide ti Iva, vodi divojku,
Neda ljuba svoje oči crne,
Je li l' divojka za našeg momka,
Je li joj tilo za naše odilo?«

Ili pak ovu:

»Steri platno lipog Ive majko,
Steri platno pa uvedi zlato,
To je zlato odavno poznato!«

Ili ovu:

»Budi vesela Ivina majko,
Je l' će ti danas-sutra izmina doći,
Od svake radnje i vode ladne!«

Uto dolaze prva kola do mladoženjine kuće. A kad stigne i svekar, silazi s kola i odlazi do snašinih kola, te plaća kumu forintu, da mu »prikumak« skine snašu i da je uvede u kuću. I svekrva je tu. Ona uzme »trubu« platna i stere platno od snašinih kola do svog »ognjišta« u kući. (Današnja generacija više ne zna za ognjište!). Snaša silazi s kola i ide po platnu u kuću do ognjišta kupeći s platna novac, kojeg tamo baca mladoženjina rodbina. Kad dođe svekrva do ognjišta, sjednu. Snaša joj sjeda zatim na krilo. Dok tako sjedi, daje joj svekrva komadić šećera u usta, da joj bude njezino jelo u novoj kući sladko. Šećer se obično prije toga umoči u vodu.

Reduše daju snaši »varjaču« u ruke, a ostale je žene nagovaraju da mieša pripravljeno jelo na ognjištu i da gleda u »odžak« pa da ne driema kod posla, kojeg bude u kući radila. Kočijaši su već odtjerali konje kući i svatovi su veseli. Glavna je sada »atrakcija« ples svekra i svekrve, koji u kolu do snaše plešu i podvikuju dajući tako pravi »štimgung« svatovima. Jer, ako su oni veseli, bit će i svatovi! Pred večer oko šest i po sati naređuje kum, da se ide po »kravalje« (svatovski darovi!). Najprije se ide po kumovski kravalj. Po njega idu obično tri do četiri momka sa sviračima. S njima se vraća i kuma i »kravalji« s tri boce vina. Kumovski su kravalji obično najljepši. On daje 3 kravalja i to:

1. Pečenu gusku nakićenu cviećem, biserom, svilenim vrpčama i zlatom.

2. Peškir i kecelju.

3. Peškir i na njemu suknu.

Iza toga, kada se spremi ove kravalje na sigurno mjesto, ide se po »kravalj« starog svata. Ide se isto kao i kumu. Drugi su gosti već prije donieli svoje kravalje: »tepsiju« kolača i bocu vina, a uz to još kakav dar. Malo tko da ne donese u pomoć darove, jer svatovi su za to da se pokaže koliko se vole prijatelji i komšije, dalji i bliži rodovi. To je ujedno dokaz koliko naši ljudi osjećaju za zajednicu i koliko pomažu jedan drugoga.

Kad »kravaljuše« idu kući, meće prikumak oveće korito s vodom pred vrata a one moraju na koritu platiti krajcaru. To je vozarina za skelu!

Zatim dolazi večera a za večerom kupi »prikumak« iza svakog jela novac za snašu. U svatovima bude i po 7 jela, pa se dosta novca skupi. Poslije večere »prikazuje« »prikumak« gostima dobivene darove ovim riečima: »Hvaljen Isus kume i stari svate! Di god je naš kum i kuma, oni su se pobrinuli i lip »kravalj« doneli, svima braćama na glas, a našoj snaši na čast.«

Iza prikazanih kumovskih darova prikumak kao posrednik prikazuje snašine darove, o kojima smo već govorili. On pozdravlja na isti način skupljene goste:

»Hvaljen Isus kume i stari svate!
Di god je naš kum i kuma,
Naša se snaša pobrinula i lip dar
donela. Svima braćama na glas
A našem kumu na čast!«

Sad redom uzima spremljene darove i predaje ih najprije kumu i kumi, pa starom svatu, a onda ostaloj rodbini. Sliedi ples i zabava. Poslije 12 sati dolazi vrijeme, kad mladoženja i snaša mogu ostaviti ostale svatove. Ali prije nego što otiđu, obligatno je da odplešu »k e t u š a«.

Taj ples je njihov i nitko ne smije tada plesati. To je ples njima u čast. Poslije plesa opet ljube roditelje i rodbinu, a onda im se dieli po zadnji puta roditeljski blagoslov. Reduše donesu na stol 3 zdjele paprikaša, 3 boce vina i 3 samuna kruha. Kad to sve poredaju, upita đuevegijin otac najprije sina, a onda snašu:

»Sine, Ivo, šta željiš od Boga?«

On odgovara: »Sriću i zdravlje a od Vas blagoslov!« Zatim pita to isto snašu, a ona to isto odgovara. Iza toga pita svekrva mladoženju, pa snašu to isto pitanje a oni na isti način odgovaraju. Za vrijeme te ceremonije nalaze se mladenci u pročelju stola i tamo kleče. Kad se svrši i ovaj zadnji obred, posvete ih svekar i svekrva svetom vodom i dadu im blagoslov. Mladenci ustaju i đuevegija uhvati snašu za ruku i odmah pobjegnu u spremljenu sobu, gdje provedu prvu bračnu noć. Moraju brzo bježati, jer će ih inače mladarija gađati »ćupicama« i tanjirima.

Nastaje prava strka pa se razbije dosta tanjira i ćupica.

Nakon odlazka mladenaca donese svekrva jastučak pa se tim jastučkom igra u kolu.

Jedan momak ili djevojka drže visoko u ruci jastučić i pocupkuju u kolu izgovarajući rieči:

»Igralo je, igralo je kolo divojaka, (opetuje se)
Čuda ljudi, čuda ljudi, di se dvoje ljubi, (opetuje se)
I u kolu, i u kolu lipa Mara igra,
A u Mare, a u Mare medna usta jesu.
Đa me oće, da me oće poljubiti š njima,
Volio bi, volio bi, već carevo blago.
Ljubi Maro, ljubi Maro, koga ti je drago.«

Pred onoga koga hoće poljubiti, baci jastučak, klekne i poljubi ga. Sad mora ovaj s jastučkom dalje igrati i pjevati. Kad igračima dosadi igrati, gleda se razderati jastuk, a tada prestaje taj ples. Dalje se plešu drugi plesovi. Oko 3 sata vodi »stari svat« svatove svojoj kući. Pred svatove izlaze njegovi ukućani sa »sviicama i lampama«. Kod njega se jede paprikaš i pije rakija. Tu se zabavljaju sve do zore. U zoru vodi kum svatove svojoj kući a kod njega se ostaje sve do podne. Kad se ide kumu, pjeva se i kumovska pjesma:

»Volim kuma, već zlatna goluba,
Golub biti, pa ću odletiti,
Ja ću s kumom rujno vino piti!«

Pjevaju se tom prigodom još i ove liepe prigodne pjesme:

»Savila se bela loza vinova,
Okolo toga belog grada Budima.
To ne bila bela loza vinova,
Već to bili dvoje mili' i dragi,
Koji su se od malena volili,
A sad su se u nevrime rastali.
Zbogom pošo, moj ruzmarin zeleni,
Ta ti nisi bio meni sudeni!
Zbogom pošla moja ružo rumena,
Ta ti nisi bila meni sudena.«

Ili pak ovu:

»Zora zori, rosa pada,
Na planini pasu stada.
I na bregu pastir sedi,
I u svoje stado gleda.
Konjić mu se na breg penje,
S kopitami kamen bije.
Goro, goro, visoka si,
Mila moja daleko si!
Daleko si među gorama,
Vene ljubav među nama,
Što kod tebe nema mene!«

Ili pak ovu:

»Zora zabeli dušo, oće da svane,
A dragi konja sedla, oće da pojde.
Draga mu sablju pruža,
Kroz plač govori:
»Pojdi mi dragi, dušo,
Al' opet dojdi!
Zastat ćeš staru majku pod crnom zemljom,
Pod crnom zemljom, travom zelenom,
A mene virnu dragu za drugim dragim.«

Pjeva se obično i poznatija pjesma:

Široko je lišće borovo,
Pod njim majkin Ivo bolovo.
Njega majka pitala:
»Hoćeš li mi sine pribolit?«
Ne mogu ti, majko, pribolit,
Pribolit, već ja moram umrt!
već ja moram umrt!«

Pred podne napuštaju kumovu kuću i odlaze svekru na ručak. Tamo se ostaje sve do večere a poslije se razilaze kućama. Ostaju još samo reduše i oni »revniji« gosti. Svatovi traju nekad i po nekoliko dana. Sve to zavisi od materialnog stanja i od razpoloženja svekra i većine gostiju. Ujutro, kad ustane snaša, oblači se prvi put kao »mlada«, a zatim ide sa »prikumkom« i diverušom u crkvu na misu. Poslije ide kumu, gdje ručaju. Kod kuma se šali na sve moguće načine. Duboko je povezana religioznost našeg čovjeka sa Crkvom pa zato i u svatovskim običajima igraju vidnu ulogu blagoslovi, a uvijek se redovito poziva i župnika.

Po motivima svatovske pjesme opisuju djevojačku ljubav prema rodnoj kući i roditeljima, i njezinu težnju da što duže ostane kod njih. Dolazi u tim pjesmama do izražaja i djevojačka žalost radi odlazka i napuštanja roditeljske kuće, kao i bojazan pred novim životom u braku. Svatovske pjesme upućuju mladu, kako će se ponašati prema svekru i svekrvi. Vidimo iz njih i veliku ljubav brata prema sestri, koja se javlja potencirano prigodom udatbe.

Iako su po motivima ti običaji jednostavni i konvencionalni, po radnji, po njezinom zapletaju i rješavanju, povezani logičkim sliedom radnje, oni su najbliže dramatskim slikama.

Sadržaj svatovskih pjesama je dvojak s obzirom na gradu i postanak. On je uzet iz običnog života ili je protkan poviestnim licima. Ta lica su veoma blida, jer je narodni pjevač izgubio u većini slučajeva živu vezu s prošlošću. (Vidi pjesmu: Prela moba kod kneza Lazara).

U pjesmama se spominju i tri grada: Budim, Segedin i Carigrad, a ta se tri grada najviše nalaze spomenuta i u ostalim našim narodnim pjesmama.

Broj tri je bez sumnje ovdje stalni broj isto kao što je i običaj, da se donosi 3 zdjele paprikaša, tri boce vina i tri samuna kruha prije zadnjeg roditeljskog blagoslova simboličke prirode.

Stajaćih brojeva nalazimo i u drugim narodnim pjesmama kod Hrvata.

U jezičnom pogledu upada nam u oči u pojedinim pjesmama pomiešana »ekavica« s »ikavicom«. Kako su bački Hrvati čisti »ikavci«, a tu »ikavicu« nalazimo i u svih bačkih pisaca od 17. stoljeća do Antunovića u 19. stoljeću, kad je njegova generacija uzela za književni jezik »ijekavicu«, moramo zaključiti, da su »ekavski« oblici umjetno ušli u jezik bačkih Hrvata. Oni su dolazili utjecajem Srba, koji su za Arsenija III. Crnojevića u XVII. stoljeću i kasnije u većim skupinama dolazili u Bačku. »Ekavizmi« Hrvata iz Bača dolazili su u Bač i preko susjednih hrvatskih sela Vajske, Bođana, Plavne i Bukina, koja su mjesta smještena uz Dunav paralelno sa crtom Ilok-Vukovar. Međusobnom ženitbom i druženjem kao susjedi prenosili su katolici Srijemci »ekavizme« u spomenuta sela a iz ovih mjesta došla je ona preko narodnih pjesama i pučkog govora i Hrvatima u Bač.

Da je postojala živa veza Srijemaca i Hrvata iz južne Bačke, svjedoče nam i srijemski nazivi u našim svatovskim običajima kao: křtan ili křcan (svat, koji od mladoženjine kuće nosi djevojačkoj kući uoči svatbe meso. To je obično šaljiva i smiešna osoba), pa kraválj gen. kraválja (u Srijemu i Bačkoj) čast, što svatovi i zvanice nose na svatbu.

Taj naziv u sličnom smislu nalazimo i kod dubrovačkog književnika Nikole Nalješkovića, umro 1587. god. Kod njega ta rieč glasi: kravaj, a spominje je Ljubomir, kad prigovara Radatu, što se zaljubio u vilu: »Ona ti kravaja ne umije zamjesit«, zatim énga (jenda, jendibula, jendija), prikumak, diveruša, i t. d.

Tako ćemo najlakše razumjeti ne samo poprimitljene ekavizme, kod njih, nego i danas već izumrle rieči, koje se jedino još čuvaju u starim pjesmama (bumbul — slavuj, karànfic, bràjen (brajan) hyp. od brat, lûg, perùnija i t. d.

Upadaju nam u oči rieči i oblici kao tũšta (mnogo, unzählig viel, innumerus); saložila (složila); suva (suha); strija (streha); nuz (uz); stoju (stoje); gledu (gledaju); je li l' (je li li); svima braćama (svoj braći); vršika (korien »vrh«); od braća (od braće) i t. d.

Oblici »pojdi« i »dojdi« dolaze samo u pjesmama, a u običnom govoru nikada. U njima nije izvršena metateza, pa upućuju na starinu, a u današnjem živom govoru glase »pođi«, »dođi«.

Od vremenskih oblika nailazimo na aorist, koji se danas više ne može čuti u običnom govoru. U starim molitvama, koje se još i danas mole u

Baču, našao sam tragova i imperfekta i aorista. (Vidi tekst starih molitava u ovom broju »Klasja naših ravni«.).

Na koncu ćemo se zaustaviti i na nekim plesovima, koji se najviše plešu u bačkim svatovima.

Uz razna »kola«, najobičniji je stari ples »kétuša« i »tandfčke«.

Već Vukov rječnik (1852.) navodi za ples »kétuša«, da je to nekakva igra, tanac mađ. kettőstáncz i upućuje nas na rieč »kéteuš«, m. eine Art serbischen Tanzes, choreae serbicae genus. Prema Vukovu rječniku donosi kasnije i Akademijin rječnik isto tumačenje te rieči, navodeći, da se ona rabi od XVIII. vieka. Kao potvrdu za njezinu uporabu uzima sastavljač rječnika Katančičevu rečenicu: »Gdi satiri s nimfom keteuš igru vode« (46.). Isto tumačenje za tu rieč preuzeo je i Broz—Ivekovićev rječnik hrvatskog jezika. (Zagreb, 1901.) (Vidi kod rieči: »kéteuš« i »kétuša«.).

Iz takva tumačenja proizlazi, da je to neki tipični srbski nacionalni ples. Čudi nas samo činjenica, što je rieč »kétuša« po svojem postanku očito na prvi pogled ne srbskog podrijetla. Etimološki uzevši ona dolazi od mađarske rieči kettős i táncz, što bi prevedeno na hrvatski značilo »ples u dvoje«, a tako se taj ples »kéteuš« ili »kétusa« i pleše. Napominjemo, da se oblik »kéteuš« ne rabi danas u Baču i da je poznat samo pod imenom »kétuša«. Po svoj su prilici i »kéteuš« i »kétuša« isti ples, a da su postankom istog koriena potvrđuje i njihov isti naglasak. Oblik »kétuša« je novijeg postanka a dobili smo ga izpadanjem drugog e vokala u rieči »kéteuš« (kéteuš — kétuš.).

Što se tiče nastavka a u nom. sing. rieči »kétuša«, tumačimo ga činjenicom, da je akuz. sing. uzet za nom. sing., pa smo tako dobili nom. sing. »kétuša«.

Poznata je, međutim, poviestna činjenica, da su se u Bačku i Baranju doselili Hrvati mnogo prije od Srba i da žive s Mađarima u zajedničtvu kroz nekoliko stoljeća. Stoga je vjerojatnije, da su rieč »kétuša«, za koju je zabilježeno da se rabi od 18. vieka, stvorili u današnjem obliku baš Bunjevci i Šokci, koji u Bačkoj žive, da ne idemo dalje unatrag, sigurno od 16. vieka. Srbi dolaze u Bačku u većim skupinama tek krajem 17. stoljeća (1690. za Arsenija III. Crnojevića).

Za vrijeme svog dugog poviestnog razdoblja, u kojem su zajednički živjeli Mađari i Hrvati, a napose Hrvati iz Bačke i Baranje, razumljivo je, da su ove dvie kulture utjecale jedna na drugu. Tako su mnogi mađarski elementi prodrli u hrvatsku narodnu nošnju, u jezik, u napjeve i plesove, i obratno mnogi hrvatski elementi prodrli su u mađarski jezik, vjerovanje i običaje. Te je strane elemente hrvatska narodna duša vremenom preoblikovala i stvorila od njih svoje specifične osobine po kojima je ipak naše narodno blago ostalo hrvatsko. Ples »kétuša« je mađarskog podrijetla, što se tiče naziva. Po načinu kako se pleše, on je svakako mlade tradicije od raznih »kola«, koja su tipično slavensko izražajno ritmičko sredstvo starije tradicije, ali mu je hrvatska narodna duša, u težnji da izrazi na sebi svojstven način ritmičke osjećaje, stvorila u tolikoj mjeri obćih hrvatskih plesnih elemenata, da je on danas podpuno naš. (pocupkivanje, preplitanje nogu, ritam plesa, napjevi kod plesa i t. d.). Zašto ga Vuk Karadžić (1787.—1864.) u svom Rječniku naziva srbskim plesom, a

po njemu i Akademijin i Broz—Ivekovićev rječnik, bit će nam jasno, kad znamo, da je Vuk Karadžić smatrao Bunjevce i Šokce u Bačkoj i Baranji katoličkim Srbima. Kad je Vuk skupljao narodno blago i rieči po krajevima, gdje žive Srbi, došao je i u t. zv. Vojvodinu (u Novom Sadu i u Budimu je živio godine 1809.—1810.). U t. zv. Vojvodinu se vraćao i poslije 1840. (Vidi: Nikola T. Petrović: Vukov život, rad i značaj, Glasnik jug. prof. društva. Beograd, 1938.; str. 303.—314.).

Očito je, dakle, da je Vuk Karadžić čuo rieč »kétuša« u Vojvodini i tamo je zabilježio. Što je taj ples držao srbskim plesom, tumačimo činjenicom, da je smatrao Bunjevce i Šokce Srbima katoličke vjere.

No nije izključeno, da se on u to doba plesao i kod vojvođanskih Srba, pa ga je Vuk držao srbskim. Da taj ples nije bio poblize poznat Vuku, zaključujemo i po tome, što nigdje ne tumači kako se on pleše. Međutim i iz drugih Vukovih izjava o Šokcima vidimo, da ih je on smatrao katoličkim Srbima. Tako u svom rječniku kod rieči »pošokčiti se« navodi njemačko značenje »die katholische Glaube annehmen«. Zato smo bliže istini, ako uztvrdimo, da je Vuk skupljao svoje jezično blago i kod Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj i da ju je čuo i zabilježio kod Šokaca, koji žive u okolici Novog Sada, u koji se on vraćao, kako smo gore vidjeli. Da je ta rieč bila u jezičnoj tradiciji uobće poznatija kod Hrvata, nego kod Srba, podkrepljujemo i ovim dokazima:

Upotreba rieči »kétuš«, od koje je postao i ples »kéteuš«, kétuša« nalazi se zabilježena davno prije Vuka Karadžića u rječniku pavlina Ivana Belostenca (1595.—1675.), koji je skupio rječničku građu za rječnik »Gazophylacium«. (izdao ga je tiskom pavlin Jerolim Orlović (1695.—1746.) godine 1740. u Zagrebu pod Belostenčevim imenom upotrebivši njegovu rječničku građu). U Belostenčevu rječniku rieč »ketuš« je protumačena kao »pajdaš vu kakvom dohodku, hasne« etc., lat. socius, consors, compos. Ta je rieč bila u gornjem značenju zabilježena u hrvatskim stranama, kako vidimo, još u 17. vieku, a kasnije ju je u 18. vieku objelodanio s ostalom rječničkom građom pavlin Jerolim Orlović.

Nju je poznao, a vrlo vjerojatno i čuo kod bačkih Hrvata i Petar Matija Katančić (1750.—1825.), rođen u Valpovu (Slavonija). Nakon pučke škole, koju je svršio u Valpovu, pohađao je on gimnazijske nauke u Pečuhu, Budimu, Baji i Segedinu, a filozofiju u Budimu i Osieku. U red Franjevaca je stupio u samostanu u Baču (1772.), a umro je kao profesor u Budimu. (Vidi: Branko Vodnik: Poviest hrvatske književnosti, str. 357., Zagreb, 1913.).

»U rukopisu mu je ostao veliki rječnik »Etymologicon Illyricum« oko kojeg je radio dugo vremena sabirajući rieči i primjere iz dotadašnjih hrvatskih pisaca«. (Dr. M. Kombol: Hrvatska književnost do narodnog preporoda, str. 399., Zagreb, 1943.).

Iz toga možemo izvesti zaključak, da je ta rieč živa u hrvatskim i bačkim stranama od 17. stoljeća do danas, da su je prije Vuka Karadžića poznavali Belostenec i Katančić.

Katančić je osim toga proveo gotovo sav svoj život u kraju gdje su bački Hrvati gusto naseljeni, pa ništa nije vjerojatnije od toga, da je skupljajući rječničku građu zabilježio ples »kétuša« baš u Bačkoj kod Bunjevaca i Šokaca.

Njezino dvojako značenje očuvalo se sve do naših dana: u značenju druga i suvlastnika u kakvom dohodku, ona je obće poznata u Podravini n. pr. u selima Drnje, Botovo, gdje označuje suvlastnika mlina na Dravi (ketuški mlinovi), a u značenju vrste plesa »u dvoje«, kako su to zabilježili Katančić i Vuk Karadžić, kod Hrvata u Bačkoj. (Bač, Bački Bereg, Vajska, Bodan, Plavna, Bukin i t. d.).

Da su uz »kola« baš plesovi »u dvoje« vrlo stari hrvatski plesovi u Baču, potvrđuje nam i drugi stari ples imenom »tandřčke« (Od tãndrk, m. das Gepolter, trepitus, glagol: tandrkati, čem). I to je ples, kojega plešu momak i djevojka »u dvoje«, a pri tom lupaju nogama, da se čuje buka pa mu odatle valjda i ime.

S tim plesovima »u dvoje«, po postanku i načinu plesa, slični su mnogi evropski plesovi; u svezi je s njima i današnji mađarski »čardaš«.

Stari svatovski običaji su izvorno podpuno hrvatski, ali ih je kroz stoljeća nešta modificirao i obogatio naš specifični pokrajinski pečat. Najstarije svatovske pjesme, bez kojih se ne može zamisliti svatova, uzimale su za građu intimni obiteljski život kao i političke i druge javne događaje. Iako ima u njihovom jeziku nešta tuđih elemenata, one su ipak jezično podpuno naše, hrvatske. Kako smo vidjeli, i najstarije plesove »kétuša« i »tandřčke«, moramo držati hrvatskim narodnim plesovima, jer ih drugi narodi ne mogu ni po čemu smatrati svojim nacionalnim plesovima, pa tako ni po nazivu, ni po načinu kako se plešu, ni po mjestu gdje su nastali.

Potanje njihovo proučavanje i kompariranje sa sličnim evropskim plesovima, kao i s plesovima u ostalim hrvatskim pokrajinama, dat će nam pravo.

Stjepan Bartolović

DJELO DRA JOSIPA ANDRIĆA

POVODOM 50. GODIŠNJICE ŽIVOTA

Kad bi se javni rad dra Josipa Andrića htio označiti jednom rieči, svakako bi najbolje odgovarao pridjev: pionirski. Njegovo javno djelovanje zapravo je većim dielom nastojanje oko promicanja određenih misli i ciljeva.

Naš uvaženi jubilarac dr. Josip Andrić rodio se 14. ožujka 1894. u Bukinu u Bačkoj. Gimnaziju je svršio u Požegi, a pravne nauke u Zagrebu. Svršio je i trgovački fakultet na visokoj tehničkoj školi u Pragu i jednogodišnji tečaj skalostičke filozofije u Innsbrucku. Glasbom se bavio već od svojih mladih dana kao praktičar i teoretičar.

Javni rad dra Josipa Andrića je mnogostruk: počevši od rada za obće probitke naroda u najširem obsegu, preko novinarskog, publicističkog i književnog djelovanja seže on sve do glasbenog skladanja.

Mnogo je putovao po Europi. Bio je dva puta u Sv. Zemlji. Prijateljevao je s pokojnim vođom slovačkog naroda Hlinkom i ostalim slovačkim javnim radnicima, a znanaca ima i u drugim europskim zemljama. Od godine 1921. glavni je urednik Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima, i u okviru te ustanove razvijao je dr. Josip Andrić uglavnom svoju javnu djelatnost.

Iz ovoga kratkog pregleda glavnih podataka iz njegova života možemo odprilike zaključiti kako se i u kojem smjeru razvijao njegov javni i umjetnički rad. Već iz činjenice, što je Bački Hrvat, pripadnik plemenite grane hrvatskoga naroda, koja je, odkako se iz svoga zavičaja izselila, uvijek bila izvan užeg političkog okvira u kojem se odvijao naš narodni život, sliedi, da se kod njega kao osjećajnog čovjeka i rodoljuba morala javiti potreba za radom na obćim javnim i političkim probitcima naroda. Odrgnutost njegova zavičaja od matice zemlje Hrvatske rodila je u njegovu srcu posebnom ljubavlju za taj naš kraj i još više pojačala ljubav za cjelokupni hrvatski narod. On je sam iztaknuo jednom novinaru, koji ga je zapitao, da li se kod njega javila prije ljubav za glasbu ili ljubav za književnost, da se najprije rodila ljubav za narod, a potom za sve što je narodno. Ova izjava zbilja najtočnije označuje smjer javnog djelovanja dra Josipa Andrića. Prije svega i iznad svega ljubav za narod. Toj ljubavi je kod njega sve ostalo podređeno. Bilo da stvara na književnom, bilo na glasbenom ili kojem drugom području, vidi se, da uvijek misli na narod i na njegove probitke. Ovakav rad na umjetničkom području predstavlja često žrtvu, jer stvaralac nije podpuno slobodan u stvaranju, on se sviestno podređuje izabranom višem cilju, za njega ne vriedi načelo: *l'art pour l'art*; nije njemu umjetnost sama po sebi svrhom, nego mu je konačno samo sredstvo, koje ima poslužiti jednom višem cilju, kod dra Andrića: obćim narodnim probitcima, pa makar to bilo i na štetu same umjetničke strane pojedinog djela.

Iz navedenih podataka o njegovu životu vidimo nadalje, da se dr. Andrić svestrano spremao za život. Njegova naobrazba nije jednostrana. On želi već u dobu učenja biti upućen u sve grane javnog djelovanja. Kad zatim stupa u život, ne izabire samo jedno područje. Njegova je ljubav prema narodu tolika, da bi htio djelovati upravo na svim područjima javnog života. Pa ako ne može svuda u podpunoj mjeri, ono makar i skromnijim prilozima.

Svakako su ipak dva područja najvažnija u njegovu stvaranju. To je književno i glasbeno područje. Kao glavni urednik književnog društva sv. Jeronima, u kojem svojstvu djeluje već pune 24 godine, dr. Andrić je uredio niz izdanja toga društva. Tu su ne samo redovita godišnja izdanja toga društva, kao kalendar »Danica« i nekoliko godišnjih knjiga, nego i nekoliko časopisa, od kojih je »Obitelj« u 1944. godini bila uređivana kao društvo-književni časopis. Dr. Andrić je preko ovih izdanja uveo u hrvatski javni život cijeli niz pučkih pisaca, popularizatora nauke i znanosti, te pripovjedača, pjesnika, pa čak i glasbenih skladatelja. Pod njegovim vodstvom razvilo je društvo sv. Jeronima u prošlih 20 godina izvanredno plodan i svestran rad, okupilo je oko sebe cijeli niz javnih radnika, i razširilo svoja pučka prosvjetna izdanja i u najzabitnija hrvatska sela.

Toliko bismo rekli ukratko o obćem književnom radu dra Josipa Andrića. Međutim je on i sam djelovao stvaralački na književnom polju. Navedimo njegova glavna djela. To su: »Dunje ranke«, pripoviesti (1923.), »Nove brazde«, pripoviesti (1924.), »Svega svieta dika«, roman (1926.), »U Kristovoj domovini«, putopis iz Palestine (1931.), »Vuk u ovčjoj koži«, gluma (1933.), »Na zelenom otoku«, putopis iz Irske (1934.), »Sveta pastirica«, životopis sv. Bernardice (1937.), »Najljepši među otocima«, putopis iz Sicilije (1938.), »Sriemske elegije«, novele (1939.), »Apostol Hrvatske«, životopis bl. Nikole Tavilića (1941.), »Velika ljubav«, roman (1942.) Kako vidimo, tu je nekoliko čisto beletrističkih djela, nekoliko putopisa i nekoliko životopisa. Što se tiče ovih posljednjih, ona već po svojoj svrsi kojoj su namijenjena (upoznavanju hrvatskih čitatelja sa stranim zemljama i ljudima te s uzvišenim svetačkim ličnostima) pokazuju, da su pisana u neku ruku »tendenciozno«, dakako u dobrom smislu. Ali i ostala Andrićeva književna djela, kao pripoviesti, romani i glume, pokazuju manje ili više određenu tendencu. Kroz sva se ta djela provlači jedna viša svrha, služenje svome narodu. Pa makar književni kritičar i zamjerio Andriću »tendenciozni« način pisanja, morat će priznati, da je ta »tendencija« zbilja plemenita, iako je kadkad u pojedinom djelu i previše iztaknuta. Tako na primjer i najnovije Andrićevo čisto beletrističko djelo roman »Velika ljubav« ne skriva svoje tendence. Opisujući ljubav Jure, slovačkog Hrvata i djevojke Kristine svrha mu je produbiti prijateljstvo između Hrvata i Slovaka uobće, čemu dr. Josip Andrić na drugim poljima javnog djelovanja isto tako pridonosi.

Izuzevši plemenitu tendencu, koja skoro redovito prati beletristička djela Andrićeva, treba iztaknuti, da mu je kompozicija pojedinog djela uvijek uravnotežena, pa ono uvijek ostavlja liep, cjelovit dojam. A što se tiče jezika, poznato je, da se štokavci, pogotovo iz sjeveroistočnih naših krajeva lagano i gladko izražavaju. Tako je i jezik Andrićev obilježen svim liepim oznakama naših slavonskih i sriemskih pisaca. Lagan je, skladan i teče mirno poput široke rieke, bez bujica i padina.

Ima dr. Josip Andrić i djela, koja spadaju manje-više u naučno, odnosno popularizatorno područje. To su: »Ruska opera«, glasbena studija (1923.), »Gospodarska politika« (1923.), »Žito u svjetskom gospodarstvu« (1927.), »Kako ćemo razumjeti glasbu« (1939.), »Ustav slovačke republike« (1940.), »Slovačka slovnica« (1942.), »Slovačka čitanka« (1943.), »Slovačko-hrvatski rječnik« (1943., u rukopisu), te »Slovačka glasba« (1944.).

Baš ova djela dokazuju svestranost i pionirsku djelatnost dra Andrića. Njega ne samo da mnogo toga zanima, nego on još i sam stvara nova područja za našu javnu djelatnost.

Osobito je velika ljubav dra Andrića, kako vidimo, prema Slovačkoj. Treba samo uočiti, da njegovo djelo o slovačkoj glasbi, koje je upravo izašlo iz tiska, obasiže oko 200 stranica, i da takvo djelo o svojoj glasbi nemaju ni sami Slovaci. On je Slovačku zavolio iz više razloga, a najviše radi njezine pripadnosti istom uljudbenom krugu, kojem pripadaju i Hrvati, kao i zbog sličnosti nacionalne borbe jednog i drugog naroda. Dr. Andrić u istom smislu hrvatsko-slovačkog prijateljstva uređuje i reviju »Tatre i Velebit«.

Ako još napomenemo, da je dr. Andrić već kao srednjoškolac uređivao dačke listove, a poslije na sveučilištu časopis »Luč«, pa »Seljačke novine«, uglavnom bismo iztaknuli njegove zasluge na peru.

Još od rane mladosti bavi se dr. Josip Andrić glasbom. On sam kaže u spomenutom razgovoru s jednim novinarom o tome ovo: »S glasbom sam tako reći projurio kroz život. Već u ranom djetinjstvu obradovao me je otac narodnom tamburom. Poslije sam učio svirati na različitim glasbalima, ali tambura i narodna glasba ostavili su dubok korien u meni, a ja ga, da pravo rečem, nisam ni nastojao čupati. Naprotiv, trsio sam se, da ga što više izgradim i oplemenim. Čitav svoj život bavio sam se skladanjem, a od mojih skladbi gotovo je polovina posvećena Bačkoj«.

Ovih nekoliko rečenica najbolje označuje glasbeni rad dra Andrića. Kao i na ostalim područjima, on i na području glasbenog stvaranja podređuje svoj rad višem cilju: službi svome narodu. Zato je sve ono što je i na tom polju dao, prožeto narodnim duhom.

Dr. Andrić je, kako smo vidjeli, napisao nekoliko djela o glasbi, a osim toga bio je dugo vremena glasbeni izvjestitelj kod dnevnih novina. Samih glasbenih skladba dao je on oko stotinu. Među njima ima ih najrazličitijih vrsta. Počevši od popievke za ljudsko grlo uz pratnju glasovira ili orgulja, pa muških i mješovitih zborova, sve do skladba za orkestar. Od tih je nekoliko skladba s duhovnog područja, kao jedna »Misa« za mješoviti zbor i nekoliko »Ave Maria«.

Ali najznačajniji njegov rad na području skladanja je pisanje za tambure. On je tu pravi naš pionir. Smatrajući tamburu našim narodnim glasbalom, nastoji ne samo oko njezina promicanja, nego i piše skladbe za tamburaški orkestar. Dok su prije njega skladbe takve vrsti bile i previše jednostavne, pa nisu dosizale ni najpotrebniju umjetničku razinu (osim nekoliko izuzetaka kao na pr. Canićeve skladbe za tambure), dr. Josip Andrić je našem glasbenom občinstvu upravo otkrio tamburu i njezine ljepote. Makar da je to glasbalo dosta skućeno u pogledu svojih izražajnih mogućnosti, on je pokazao, da se i preko tamburaškog orkestra mogu ostvariti liepe glasbene misli, da se može umjetnički izraziti. Uspješno djelovanje dra Andrića na tom području potaklo je i druge naše ugledne skladatelje, da pišu za tamburaški orkestar (Širola, Kolb i dr.). Svakako, vrhunac njegova glasbenog stvaranja uobće, a pisanja za tambure napose, predstavlja njegova simfonieta »Iz Bačke Hrvatske«, koju je povodom 50. godišnjice njegova života izveo tamburaški orkestar zagrebačke krugovalne postaje. Ta nam skladba ujedno otkriva sva glavna obilježja Andrića kao skladatelja: njegov smisao za mjeru, oblik, njegovo podpuno svladavanje umjetničkog izraza, a osobito njegovo meditiranje u duhu narodnog melosa.

Djelo je nazvao simfonietom, jer je pisano samo za tamburaški orkestar. Inače je to po svome obliku (4 diela) i po svome trajanju prava simfonija. Već samo njezino ime kazuje, da je skladatelj, pišući je, mislio na rodni kraj, koji ljubi posebnom ljubavlju. Sam sadržaj simfoniete prema skladateljskoj je zamisli ovaj: U prvom stavku sjećanje na rodno selo i rodni dom. U drugom stavku priča kćeri o svojoj pokojnoj majci, koja počiva u njegovu zavičaju. U trećem stavku redaju se sjećanja na časove radosti u krugu šokačke mladeži. U četvrtom stavku stapa se pjesma bunjevačko-šokačkog salaša, sela i grada u obći kliktaj.

Ovom svojom simfonietom dao je dr. Andrić našoj tamburaškoj glasbi prvo veliko simfonijsko djelo (skladba obasiže skoro 1000 taktova). Djelo je pisano u podpuno tamburaškom slogu. Skladatelj je izbjegavao preveliku polifoniju, da skladba tako bude što pristupačnija našim tamburašima, koji nisu po zvanju glasbenici, nego samo ljubitelji glasbe. Ovim se djelom tamburaška glasba podigla iz uzkih Canićevih i Stahuljakovih okvira na viši umjetnički stupanj.

*

Kad smo tako u glavnim crtama prikazali javno djelovanje dra Josipa Andrića, vidimo ga pred sobom kao ličnost svestrano djelatnu, koja je hrvatskoj uljudbi mnogo dala. Tu je njegov javni rad, koji se očituje u upoznavanju stranog svijeta s našim narodom i našeg naroda sa stranim svijetom. Tu je rad na produbljivanju prijateljskih odnosa između našeg naroda i onih europskih, koji su s nama u istom kulturnom krugu i teže za istim narodnim idealima. Tu je nadalje Andrićev obilati rad na književnom i glasbenom području, gdje je otkrivao nova polja i neumorno ih obrađivao.

Danas, kad bilo koja grana javnog djelovanja ili umjetničkog stvaranja traži podpunu predanost celoga čovjeka i svih njegovih sposobnosti za stvaranje standardnih djela (već i radi same zamršenosti čisto tehničko-izražajnih sredstava za visoko umjetničko ostvarivanje), pojedinac se mora, htio ne htio, ograničiti na jedno područje, jer je upravo nemoguće držati korak s razvojem na više područja. Oni pojedinci, koji — imajući pred očima više probitke — djeluju na više, bilo naučnih bilo umjetničkih područja, osjećajući za to potrebu obzirom na cjelokupni naš javni život, teško se mogu u svim svojim djelima popeti na podpunu naučnu ili umjetničku razinu. Ali je često puta njihov rad s obćeg narodnog stanovišta vredniji od djela, pa i kakvog velikog umjetnika, koji bi po načelu: *l'art pour l'art* djelovao samo prema svojim čisto subjektivnim nagnućima ne obazirući se ni najmanje na obće narodne potrebe.

Cjelokupno dosadašnje životno djelo dra Josipa Andrića, pa makar ono u svome jednom dielu bilo više pionirsko nego čisto umjetničko, usmjereno je prema obćim narodnim potrebama i prožeto velikom ljubavlju prema narodu. A takvo je djelo uvijek veliko.

Ivan Degrel

NEZNANI STRANČE

Neznani stranče, bogzna s kojeg žala,
što lutaš pognut niz života pute
i gledaš često u daljinu s tugom,
pruži mi ruku drhtavu i bledu,
priznaj me svojim i bratom i drugom.

Ne pitaj tko sam, odakle sam došo,
ni što mi oko gane se i muti,
za istom zviezdrom lutali smo zalud,
isti su bili, isti naši puti.

I ja sam često, kao i ti, sanjo
mirisna polja i zvjezdane staze,
a gledo kako oblaci se vijuju
i na sve nade teške magle slaze.

I često, često pognuo sam glavu:
sve bješe pusto, polumračno, žuto,
i spoznah, da sam iz visina nekih
u vrevu ljudsku ostavljen zaluto.

I sada lutam i kao ti sanjam
daleko svietlo budućih svanuća,
i nosim dušu, ko ranjenu pticu,
s očima punim bolnoga ganuća.

Ante Jakšić

GRANA

Vjetar je slomi... Do podnožja moga
pjenušav val je u nehaju baci;
gdje li je suncu divila se, gdje li
razbiše snove tamni joj oblaci!

Iz njenog lišća odah voća diše:
pobožno valjda nadala se plodu
i pjesmi ptica, što će pjevat stalno
svježinu zemlje, nade i slobodu...

Sad napuštena polako se suši,
samo se nekad ko od bola prene
za vrtom svojim, ko i srdce moje
za rodnom grudom što čezne i vene.

Ante Jakšić

MLIN

Kad stigneš umoran već do ruba šumske čistine,
odloživ putnički štap, na rosnu spustiš se travu:
sa grana blistat će zrak natopljen dahom svježine,
da ćeš opijen tad na stablo naslonit glavu.

Kroz granje začut ćeš šum kako sve glasniji biva,
izvoru njegovu svoje upravit niemo ćeš oči,
ugledat velik ćeš točak i mlaz što razprskan mirno
u bezbroj bisernih kapi u rieku brzu se toči.

A kada sunčani sjaj obasja drvena vrata
i ganut s ljepote kraja postaneš i sam pitom,
ugledat otca ćeš mog na pragu staroga mlina,
gdje gleda idu li drumom kola krcata žitom.

Ante Jakšić

JESEN

Jesen je, družo... Kasna jesen vlada,
gavrani crni lete ponad grada,
na oči bolan vraća mi se san,
za listom list se odkida niz pute,
već zacieljene boli sad se čute,
sad drag je svaki zaboravljen dan.

Jesen je, družo... I ko lišće s grana
prolazi život, ali krv iz rana
svoj nikad sasvim ne utaji trag,
i što se više i nada i voli,
tim više sada san promašen boli,
tim više kratak život nam je drag.

I čujem: huje vjetrovi i pada
jesenje veče ponad pusta grada
i list za listom traži luku sna,
sve ide stalnim i utrtim putom,
prigiba glavu sve pred vječnim knutom,
što drugo čekam jadan čovjek ja?

Ante Jakšić

»KRALJICE« — DUHOVSKI OBIČAJI KOD HRVATA U BAČKOM BRIEGU

Preko bačkih Hrvata prolazile su sve bure i oluje, koje su tištale srednju Europu. Naš narod je neopisivo stradao, padao, dizao se, ali nikada nije podpuno klonuo, te se do današnjega dana održao čio i svjež u tim pokrajinama, pun životne snage i sviestan svoga poslanja u onom dielu zemlje na kojem obitava, kao dio velikog hrvatskog stabla od kojeg se prije više od 400 godina odtrgnuo, ali nikad nije s njim izgubio vezu.

Mnogi će se pitati, kako to, da je taj dio hrvatskog naroda odcipljen od matere zemlje, u moru tudinštine, sputavan od tolikih u svom nacionalnom razvitku kroz duge stotine godina, sačuvao nacionalnu sviest i sve druge osobine, koje ga čine istovjetnim s ostalom hrvatskom braćom?

Odgovor je vrlo lagan i jednostavan. Održali smo se i sačuvali svoje hrvatstvo samo zato, jer smo njegovali i ljubomorno čuvali sve ono, što je iskonski naše hrvatsko. Sačuvali smo do danas, prenoseći od pokoljenja na pokoljenje, narodne običaje, pjesmu, prekrasnu našu nošnju, jezik. Tim činbenicima zahvaljujemo, da smo danas tamo gdje smo i ono što smo.

Naš seljak živi s prirodom, pa je tako cijeli svoj život udesio prema potrebama i promjenama u prirodi. Kad je priroda prema njemu opora i kruta, on se povlači u kuću i u sebe i ne izlaže se mnogo, a kad je darežljiva, liepim vremenom i obiljem svojih darova, on radi bez odmora i dobrano izkorišćuje njenu dobrotu.

Sve te promjene i sva ta razpoloženja, sve tegobe i radosti narod je opjevao u narodnoj pjesmi, povezao mnogim raznovrstnim običajima, vjerovanjima i t. d. i sve je to prelazilo vjekovima od otca na sina i do danas nam se sačuvalo nepatvoreno i neizvještačeno.

Od početka pa do konca godine, uz svako godišnje doba i blagdan pa čak i uz svaki mjesec, povezani su razni običaji, kojima je svrha da u nama pobude radost koju nam taj god pruža, ili opomenu, da budemo oprezni i dobri, jer se našim starima nekad u to vrieme nešto zlo dogodilo, ili zahvalnost na darovima, kojima nas je priroda obdarila.

Naš je narod tako i uz Duhove povezao jedan od najljepših običaja, kojega naziva »Kraljice«. Kraljice su poznate na sjeveroistočnom dielu Hrvatske dakle u Slavoniji i Srijemu, a osobito je ovaj liepi običaj poznat kod nas Bačko-baranjskih Hrvata, Šokaca i Bunjevaca. Diljem domovine, gdje je taj običaj poznat, izvode se »Kraljice« na raznoliki način. Negdje ga izvode djevojke obučene u mužka odiela sa šeširima okićenim perjem i sa sabljama u rukama. Negdje ga izvode i momci i djevojke zajedno. Kod nas ga izvode samo djevojke male i velike, pa i djevojčice. Pri izvođenju »Kraljica« sve su djevojke obučene u najljepšu narodnu nošnju a »Kraljica« ili kako je još zovu »Mlada« imade i veo na glavi, kao kad ide sa vjenčanja.

Već mnogo prije Duhova dogovore se djevojke, koje će zajedno »voditi Kraljice«, koja će biti između njih »Kraljica ili Mlada«. Dogodi se i taj slučaj, da ista skupina kroz više godina zajedno vodi »Kraljice«,

pa se tako redom izmjenjuju u ulozi »Kraljice«. Najvažnije su uloge »Kraljica« i »barjaktari«. »Kraljica« mora biti liepa, stasita, a i dobro stojeća, da može nabaviti sve nakite i drugo što »Kraljica« mora imati, da izgleda dostojanstveno. Barjaktari su dvie djevojke, koje moraju znati liepo pjevati, jer one uglavnom pjevaju kraljičke pjesme. U selu vlada u te dane velika užurbanost i kod mladih i kod starih. Kod mladih spremanje i briga, da što ljepše izvode, a kod starih da što ljepše obuku svoje kćeri i da što dostojnije dočekaju i darivaju sve skupine »Kraljica«, koje budu došle u njihovu kuću.

U selu se ustroji na desetke skupina, koje vode »Kraljice« i svaka skupina imade svoj dio sela koji prvo obiđe, a tek onda obilazi i dielove drugih skupina. Ide se od kuće do kuće, i tek kad se obiđu sve kuće, koje su u programu da ih se obiđe, mogu ići i u druge. No sve skupine idu u župni dvor, liečniku, bilježniku i učiteljima. Svaka se skupina sastoji obično od devet djevojaka. Idu dvie po dvie, osim »Kraljice«, koja ide u sredini sama. Prvi par su »barjaktari«, koje nose barjake načinjene od svilenih marama. Drugi par su »diveruške«, a iza njih ide sama »Kraljica« ili »Mlada«. Iza nje idu »dvi za mladom« i one nemaju posebnog imena, a imaju ulogu kraljičine pratnje, neke vrsti »dvorskih dama«. Iza njih sliede »torbonoške«, dvie djevojke, koje nose košaru u koju stavljaju primljene darove. U starija vremena su ih u svakoj kući darivali jajima, a danas se darivaju i jajima i novcem.

Kad »Kraljice« dođu u kuću, barjaktari se odiele i stanu uz kućna vrata i prekriže barjacima ulaz kućnih vrata. Ostale se uhvate u kolo, a »Mlada« ostane u sredini. Njoj se u svakoj kući postavi stolica na koju se stavi liepo izšarani ćilim, da sjedne, a ostale se u kolu oko nje polagano okreću i pjevaju zajedno s barjaktarima. U svakoj se kući pjeva druga pjesma, već prema tome, da li se u kući nalazi momak ili djevojka, ili jedno i drugo, odnosno da li je gospodska kuća ili je u kući udovica, dok se župniku pjeva posebna pjesma. Čim se jedna skupina sastala, krenu na put. Prije ulazka u kuću pjevaju putem pjesmu:

»Od dvora do dvora
(od dvora do dvora, Mile)
do careva stola,
di car pije vino,
a carica spava.
Car caricu budi
i u lice ljubi.
Diži se, carice,
došle su Kraljice.
Otvaraj sanduke,
pa dilji jabuke.«

Svaki se stih opetuje u svim pjesmama i ponovljenom stihu doda se pripjev »Mile«. Bunjevci dodaju pripjev »Ljeljo«.

Kad su ušle u kuću i postavile se kako treba, onda barjaktari zapjevaju pjesmu, koja odgovara toj kući. Ako je u kući jedinac, onda pjevaju:

»Mi ode dođosmo
i ode nam kažu,
da ode imade
jedinak u mame.

Mi ćemo ga ženit
Turkinjom divojkom,
koja nosi dara,
dara tri tovara.
Ded zavedi kolo
na smiljevo polje,
da smilja beremo,
smilja i kovilja,
da kralja kitimo,
kralja i kraljicu
bana i banicu
i dva barjaktara
dajte nama dara.«

Kod stiha »ded zavedi kolo«, barjaktari izmiene mjesta, a druge se u kolu okreću, osim »Kraljice«, koja sjedi na stolici.

Kad se odpjeva pjesma, domaćica iznosi darove i meće ih u košaru. Kraljice izlaze iz dvorišta i putem do druge kuće opet pjevaju pjesmu »Od dvora do dvora«.

U kući u kojoj se nalazi djevojka, pjevaju:

»Mi ode dođosmo
I ode nam kažu,
Da ode imade
jedina u mame.
Mi ćemo je udat
Za popova đaka,
koji sitno piše
po orlovom krilu
i po sokolovom.
Ded zavedi kolo...«

U kući u kojoj je udovica, pjevaju:

Molji Boga, Stano,
Da kišica pade,
pa da trava raste,
pa da kokoš pase,
pa da snese jaje,
pa da nama daje.
Ded zavedi kolo...«

U župnom dvoru pjevaju:

U gospodske dvore
Gospodski su dvori
šindrom ograđeni
zlatom pozlaćeni.
Po njima se šeće
gospodin plebanuš (župnik)
pa izbira ružu
na oltar nosiva
misu govoriva.
Ded zavedi kolo...«

Na kraju svake pjesme, kako smo rekli, pjeva se pripjev »Ded zavedi kolo...« osim toga se svaki stih ponavlja i ponovljenom stihu dodaje pripjev »Mile«.

Kad »Kraljice« obredaju sve kuće u predjelima sela kamo su namjeravale ići, vraćaju se u kuću »Kraljice« i tamo podiele na jednake dielove darove, koje su dobile.

Između pojedinih skupina »Kraljica« nastaje toga dana prava utrka i borba, koje će više obići kuća i koje će ljepše pjevati, a da se i ne govori o nadmetanju koje će biti ljepše i bogatije odjevene! Ne sudjeluju u toj utakmici samo skupine kraljica, nego i cijelo selo, i žensko i muško, koje prati kraljice skoro od kuće do kuće, a i u svojim kućama ih dočekuju i bogato darivaju. U večer prvog dana Duhova već cijelo selo znade, koje su »Kraljice« najljepše pjevale, koje su najljepše bile obučene a koje su najviše darova dobile, pa prema tome zaključuju, koja je skupina te godine bila najbolja, a ta se skupina onda podpunim pravom ponosi.

Eto tako se izvodi taj naš liepi običaj, koji je bogat i liepom pjesmom i prekrasnom nošnjom kao i samim načinom izvođenja.

Običaj »Kraljica« je jedan od velikog niza liepih običaja u kojem se zrcali narodna duša, a koji je uz druge izvršio veoma veliku i odlučujuću ulogu u očuvanju naše narodne sviesti, jer je taj običaj poznat samo kod Hrvata, a povezan je uz narodnu pjesmu, a osobito uz narodnu nošnju, pa je tako veoma važan, jer je u sebi povezao tri elementa, koji su nas uspjeli očuvati.

Da je taj običaj, kao i mnogi drugi, veoma važan za očuvanje našeg hrvatstva, vidi se i po tome, što su ga i neprijatelji kao takvog držali, pa su ga svim sredstvima nastojali iz naroda izkorieniti. Počeli su sa školskom djecom, kojoj su branili »voditi kraljice«. Nažalost našlo se poturica učitelja, ali svi napori njihovi ostadoše bez uspjeha, jer ih je narod prezreo prozrevši njihove namjere. Svih je tih poturica nestalo, a naši se divni običaji i danas ponavljaju istom ljubavlju kao i prije i ne će ih nestati dok bude u nama tekla krv naših otaca, dok će svi neprijatelji, koji nastoje ubiti u nama sviest i ljubav prema našoj baštini, nestati kao što su već mnogi nestali.

Svega je toga naš narod sviestan, pa je zadnjih nekoliko desetljeća podpuno nacionalno osvješten još većom ljubavlju prigrlio sve ono čime dokazuje svoje hrvatstvo, a mnoge je već zamrle običaje oživio, sve u namjeri, da svima i svakome dokažemo tko smo i što smo i da smo grana hrvatskog stabla, koja se ne da slomiti.

Marin Radičev

CRVENOKOSA MARTA

I

Kad bi nam se nezabilježena poviest naroda mogla na čas otkriti u svoj svojoj realističkoj krutosti, onda bi nam bilo jasno, da svako značajnije mjesto ima u bližoj ili daljoj prošlosti manje-više potresnih tragedija, koje su opet, kao što se to obično zbiva u životu, izprepletene i sretnim momentima nekih njihovih učestnika. Takva, sada već legendarnom kićenošću zaodjenuta tragedija se pismenim izpravama i narodnom predajom sačuvala u Batini, na jugoistočnom nebu romantične Baranje.

Baranja je već u doba Rimljana svojim slikovitim gorskim i nizinskim predjelima bila tako omiljela i u samim carskim krugovima u Rimu i Solinu, da je u počast Valerije, kćeri cara Diokleciana dobila naziv Pannonija Valerija. Kod Batine se još i sada nalaze rimske ruševine kao niemi svjedoci negdašnjega sjaja, koji je za trajanja od nekoliko stoljeća u građevinskom pogledu zasjenio svu veličinu kasnije tisuć godišnje poviestne evolucije.

Velimo tisućgodišnje, jer je Baranja poslije Rimljana tisuću godina bila skoro kao mrtva. Ona se, doduše, u poviesti spominje kao sastavni dio jedne ili druge države, ali o unutrašnjem, narodnom životu, posjedujemo vrlo malo sigurnih izvora, a još manje detaljnijih podataka.

Tek podkraj srednjega vieka počinje za Baranju kao organsku cjelinu poviestno doba u pravom smislu rieči. Tada su se, premda još uvijek vrlo oskudno, zabilježili, a narodnom predajom kadkada izcrpnije sačuvali, značajniji poviestni događaji. Mi ćemo ovdje na temelju sačuvanih dokumenata prikazati jednu tragičnu epizodu iz njene prošlosti, koja se u XV. stoljeću odigrala na mjestu današnje Batine.

U drugoj polovini XV. stoljeća držala je u leno Batinu i okolinu tzv. Crvenokosa Marta, koja je taj naziv dobila od svoje crveno-plave kose. O njenom obiteljskom podrijetlu poviest ništa ne spominje. Zna se samo toliko, da su joj roditelji i rodaci pomrli i da je bila vlasnica ponosnoga dvorca, koji se dizao na ubavom brežuljku, odakle je pucao divan pogled na Dunav i pitomu bačku ravnicu.

U doba, kojim počinjemo naše izlaganje, Marta je imala oko četrdeset godina. Bila je onizka rasta, razvijene tjelesne strukture, široka i nešto naborana lica, debelih usana, tubasta nosa, bujnih, kovrčastih obrva pod kojima su se kriesile plave i prodorne oči. Već na prvi pogled je pobuđivala gnušanje ružne osobe. Nikada se nije udavala ne možda ni toliko zbog neugodne vanjštine, jer i ružne djevojke nađu sebi muža, koliko zbog opake naravi. Bila je sviestna te svoje rugobe, pa se za tako maćuhinski postupak prirode protiv nje osvećivala time, što je upravo sadiistički mučila svoje nesretne kmetove. Svaki onaj, koji bi je nehotice i najmanje naljutio, a to se takvoj naravi kao što je bila njena, lako događalo, izkusio je njenu srčbu težkim batinjanjem ili su ga progutali valovi Dunava.

Mnogi su nedužni kmetovi padali žrtvom njena biesa, a da protiv takvoga divljanja nitko ništa nije mogao poduzeti. Njihovi su vapaji dopirali do Božje, ali ne i do zemaljske pravde. Bili su takoreći prikovani za tlo na kojem su živjeli, odakle se bez dozvole svoje okrutne gospodarice nisu mogli nikamo seliti, a ako bi pobjegli, bez dozvole novog,

možda ne manje okrutnoga gospodara se opet nisu smjeli nastaniti na njegovu području. Radi toga su se morali resignirano pomiriti sa svojom okrutnom sudbinom i nastaviti tok svoga mizernog životarenja.

U takvoj nevolji cielo je naselje polagalo najviše nade u mladog i vanredno bistroga mladića Nikolu Majevića. Premda sin kmetskih roditelja, on je svojom krasnom, crnomanjastom pojavom, ugladenim taktom i plamenim očima osvajao svačiju simpatiju i u svakoga ulievao neograničeno povjerenje. Već od svoga djetinjstva postao je miljenikom svoje gospodarice i češće je puta provodio dulje vremena u njenome dvorcu. Nitko je nije zanimao kao on, nikoga nije tako slušala kao njega. Kad je zbog bilo kakve sitnice u plamenu gnjeva sipala pogrde na svoju služinčad, svaki je izbjegavao njenu blizinu, jedini joj se Nikola usudio približiti. Dok su svi sa strahom drhtali pred njom, ona je pred njim osjećala nemoć vlastite volje u tolikoj mjeri, da je on s nekoliko rieči uvijek umio razoružati svu okrutnost i ublažiti svu žestinu njene razjarenosti. Odkuda toliki moralni autoritet kmetskoga mladića nad obiestnom plemenitašicom, to bi se moralo tražiti ne toliko u običnim strastima, koliko u nedokučivim tajnama ljudske duše. Ima ljudi, pred kojima osjećamo neku prisilnu duhovnu podređenost, protiv koje se uzalud bunimo. Tako je jamačno i ona osjećala neobjašnjivu psihičku superiornost toga mladića i bila, takoreći, u okovima njegove sugestivne moći.

Nikola Majević je tim svojim dominantnim uplivom na okrutnu plemenitašicu mnogo puta odklonio nesreću svojih kmetskih prijatelja, ali ta njegova posrednička uloga nije mogla biti stalna, jer on je imao i drugdje svojih dužnosti i obaveza. U kući je bio jedini hranitelj svojih roditelja, a van kuće je sve više vremena posvećivao ljubljenoj djevojci Ani Mirićevoj. Bila to osamnaestgodišnja prekrasna i dražestna plavojka, koja je među djevojkama značila ono, što je Nikola bio među mladićima. U selu je i danas običaj, da prva djevojka većinom ide s prvim mladićem, a tako je to uglavnom bivalo u svako poviestno doba. Nikola i Ana su prema tome najbolje pristajali jedno uz drugo i postali pravim ponosom čitavoga naselja.

Ali ono što je u celom naselju pobuđivalo divljenje, izazivalo je u plemenitašici otrov zavisti. Ona je već tako navikla na mladićevu blizinu, da ga je htjela stalno privući uza se, pa makar je on često puta smeta u njenoj volji, a to je možda bilo baš ono čime ju je najviše privlačio. Nije dugo oklievala, da tu svoju zamisao pretvori u djelo. Jednoga dana mu saobći, da ga želi uzeti u službu i da će mu, ukoliko je on suglasan s time, povjeriti dužnost nadzora nad jednim dielom njenoga dobra i vodenja brige o kmetskim podavanjima. Nikola s veseljem prihvati taj priedlog ne toliko što bi težio za tako zavidnim položajem, koliko radi toga, što će u svojstvu nadzornika moći olakšati breme svojim kmetovima i što će, kad se oženi, svojoj dragoj Ani pružiti udoban život u dvorcu.

Nakon što je tu radostnu viest saobćio svojim sretnim roditeljima, pjevajući pode svojoj ljubljenoj Ani, da je iznenadi tim neočekivanim događajem. Ani je laskala ta Nikolina karijera, premda ni ona nije imala druge ambicije, nego da svoj život proveve uz njega, a sada joj život pruža više, nego što je od njega očekivala.

Njihovu su radost i sreću iskreno dielili svi kmetovi, koji su odtada u Nikoli još više gledali svog andela spasitelja. Među njima je nastalo neizrecivo veselje i radi toga, što su znali, da odsada pri svojim podavanjima ne će morati izdržati omraženu i osornu pojavu plemenitašice. S njima će biti Nikola, koji će tražiti dužnosti, a postovati prava. Njima je pak neuporedivo lakše bilo vršiti i nepravedno nametnute dužnosti, nego snositi nečovječno postupanje okrutne plemenitašice.

Nikola je već sutradan stupio u službu i svoju dužnost vršio revno i savjestno. Nakon što je obavio svoje dnevne poslove, preostalo je vrijeme većinom posvećivao svojoj dragoj Ani. S njome se šetao u perivoju dvorca ili obalom Dunava i snovao planove o skorome vjenčanju.

Međutim se dogodilo ono, na što ta dva dobrodušna mlada bića nisu mogla ni pomišljati. Plemenitašica je naime uzela u službu Nikolu, da bi ga na taj način približila sebi, a udaljila od Ane. Ali se u tome bolno prevarila. Sa zebnjom u duši je uvidila, da se dogodilo baš obratno onome čemu se nadala. Dotada ju je morila zavist, a sada je muči bies ljubomore. Dotada je samo znala za njihovu ljubav, a sada ju je morala gledati vlastitim očima, što je mahom stvorilo pakao muka u njenoj zločestoj duši. Njeno srdce, koje nikada nije zagrijao plamen ljubavi, čeznulo je za srećom ljubljene Ane. Često je u noći mučena dugom bezsanicom sama sebi govorila: »Ljubljena ljubiti je pravi smisao života, sve ostalo, pa i moć i bogatstvo, je laž i puka obmana.« Zar ona, vlastelinka, da propusti sreću kojom se naslađuju i posljednji kmetovi? Zar ona, bogatašica, da zavida njihovoj sreći? Zar ona da i nadalje živi u takvoj nesreći, koja je za nju tim gora, što je bogata? Te pomisli joj razodkriju svu mizeriju njena bića. Što god se tim mislima osjećala više poniženom, tim joj je revolt protiv tako prezrenoga stanja bivao sve jači. Kako se pak mučna neizvjestnost više puta čini gorom i od same nesreće, to je odlučila, da što prije dokonča to već neizdrživo stanje. Jedne večeri, kad je bila pod najsnažnijim dojmom tog duševnog mučenja, dozove sebi Nikolu te mu bez ikakva okolišanja reče:

— Slušaj, Nikola! Ti znaš, da još od svog djetinjstva uživaš moje najveće povjerenje. Zato sam te i uzela sebi u službu. Ja sam tvojim radom više nego zadovoljna, pa te želim nagraditi više nego što se nagrađuju sluge. Ti si, doduše, rodom kmet, ali si duhom plemenit, što više vriedi od svake plemićke povelje. Zato želim s tobom podieliti svoje bogatstvo i učiniti te gospodarom ovoga dvorca...

Zadnje rieči je popratila upitnim pogledom i blagim osmiehom, ali od njenih rieči i osmieha je Nikolu spopala prava konsternacija. Da je znala kakav dojam čini njen osmieh, onda se jamačno nikada ne bi nasmiešila. Osmieh je doduše dar Božji, kojim se pobuđuje draž i milje, ali priroda kao da se i u tom pogledu htjela narugati opakoj velikašici, koju je osmieh učinio ružnijom nego što je bila. Nije prema tome čudo, što je Nikola, pogodan tim dvostrukim udarcem, bled i nepomičan stajao kao kad osuđenik sluša smrtnu osudu. Sabravši se nešto, on dosta zbušnjeno i neodlučno odgovori:

— Ali ja kao kmet mogu biti bolji sluga nego gospodar...

— Radi toga se nemoj ništa brinuti — upade velikašica u nadi, da joj namjera dobro uspieva — ja ću već učiniti sve što je potrebno, da ti sa mnom bude i liepo i dobro.

— Ali ja ne mogu... — uzprotivi se Nikola.

— Zašto ne možeš?

— Zato što imam zaručnicu.

— U tom pogledu moraš birati između mene i nje.

Nikola se tada već dosta sabere te odlučnim glasom i pun samosvjesti reče:

— Plemenita gospodo! Tražite od mene sve što hoćete, sve ću vjerno izvršiti, ali se svoje zaručnice nikada ne ću odreći.

Velikašicu su moralno uništile te fatalne riječi. Sva ohlađena, blijeda i nepomična, ona ga zbunjeno zapita:

— Dakle ne ćeš?

— Nikada — bijaše odlučan odgovor.

— Onda možeš ići.

Nikola joj se duboko nakloni te izide u predvorje.

Plemenitašica se klonula tiela i slomljena duha sruši na krevet. Bol od zadobivenih udaraca još nije pravo osjećala; u takvim momentima duševna tortura dolazi kasnije.

Noć je bila strašna kako za plemenitašicu tako i za Nikolu. Ponižena vlastelinka se kao u groznici prevrtala u krevetu ne mogavši nikako naći počaja u željenome snu. Peklo ju je, što je kao velikašica prezrena, a još više, što je uvrijeđena u svom ženskom ponosu. Osjećala se najbjednijim stvorom na svijetu, posljednjim i od posljednjega kmeta. Sva je bila zaokupljena vlastitim ništavilom i najradije bi htjela, da joj u tome ništavilu nesktane i svijesti o svome obstanuku. — Nikola je pak strepio za sudbinu svoju i svoje Ane. Znao je, da je velikašica navikla zadržati, ali ne i primati udarce. I to još primati od svoga sluge. Stoga je slutio, da će posljedica toga događaja biti osveta i to krvava osveta. Ali za njega nikakve muke ne bi bile strašnije, nego da je iznevjerio svoju ljubljenu Anu. Ta ga pomisao donekle primiri, jer mu je pored svih pogibli, kojima je bio izložen, glavno bilo to, što mu je savjest bila mirna.

Sutradan je nastavio svoju dužnost istom živahnošću i revnošću kao da se ništa nije ni dogodilo. Ni svojim roditeljima ni Ani nije ništa govorio o sinočnjem događaju, jer im nije htio buniti duševni mir i zadati možda veće brige, nego što je opasnost, koja mu prieti. Konačno, nije bio baš siguran, da će mu se vlastelinka zaista osvetiti.

Sasvim je drugčije bilo razpoloženje vlastelinke. Njoj se pričinilo, kao da joj svaki na licu čita naneseo poniženje i da joj se kradomice zlorado smije. Zato je riedko izlazila iz dvorca, ali je tim više patila u njemu. Njena je povučena pak veselila služinčad i sirote kmetove, koji bi bili najsretniji, da se ona navieke zakopala u zidinama dvorca.

Proteklo je tako nekoliko dana. Vlastelinka, koja nije mogla živjeti u spoznaji poniženja, kovala je najstrašniju osvetu. Ne mogavši dulje izdržati stanje, u kojemu je kao biedna robinja čamila, ona jedne večeri pozove svoga dvorjanika Josipa Marvanja te mu reče:

— Sutra ujutro ćeš s nekoliko ljudi otići na Dunav te splavom odpremiti kukuruz u južnu pustaru. Stavljam ti u dužnost i to, da u isto vrijeme Nikola Majević mora nestati s ovoga svieta. Za potonje si mi osobno odgovoran a o izvršenju toga čina ćeš me odmah obavijestiti.

Josip Marvanj se nakloni, te ne malo začuđen tom odlukom vlastelinke, napusti njenu sobu. Nije mogao razumjeti zašto baš Nikola, njena najpouzdanija osoba, mora biti najnovija žrtva njene samovolje. Ali on

je već tako navikao na slične događaje, da nije puno ni razmišljao o njima. Glavno mu je bilo izvršiti zapoviedi svoje gospodarice.

Sutradan rano u jutro Nikola s tri čovjeka, među kojima je bio i Marvanj, pođe do Dunava, da odpremi splav kukuruza. Čim su došli do obale, dva snažna čovjeka pograbe Nikolu za ruke, dok je Marvanj vadio iz torbe konop i počeo ga odvijati. Nikoli je odmah bilo jasno, da ga namjeravaju svezati i baciti u Dunav. Istoga trenutka odgurne od sebe dva čovjeka tako divljom snagom, da su obadva nekoliko koraka od njega tresnula o zemlju. Marvanja pak tako udari šakom u prsa, da mu zastade dah i sruši se na leđa. Tada im dovikne: »Služite i nadalje tu kuju, dok vam ona ne plati kao što je meni htjela platiti, a ja odlazim u široki svijet, gdje ću naći i služiti boljega gospodara!« Zatim se pun samopouzdanja udalji obalom Dunava.

Prestrašeni tim događajem i začuđeni golemom Nikolinom snagom, Marvanj i drugovi se počеше savjetovati što da učine. Ako priznaju vlastelinki, da im je Nikola pobjegao, ona će ih pogubiti, a ako joj opet kažu, da su ga bacili u Dunav, pa se kasnije laž odkrije, ona će ih također pogubiti. Sjetivši se zatim Nikolinih rieči, da on odlazi u svijet, odlučise se, da će joj saobćiti izvršenu zapovied. Tako će bar, mišljahu, dobiti nešto vremena za eventualno bjegstvo, a dotle će možda vrag odneti i Nikolu i vlastelinku.

Nakon što je odpremio splav, Marvanj pođe u dvorac. Stupivši pred vlastelinku, ona ga odmah zapita:

- Dakle, šta je bilo s Nikolom?
- Bacili smo ga u Dunav.
- I on se utopio?
- Jeste.

Vlastelinka pobliedi. Kajala se, ljuto se kajala, što ga je dala pogubiti. To joj je bilo prvo kajanje u životu. Volila bi da ga i nadalje ima uza se, da ga vidi sretnog, pa makar ona sama bila nesretna. Ali sada je već kasno, kasno. Stajala je ukočena, niema. Odjednom se trže, krv joj navali u glavu te se razdere na Marvanja:

- Što stojiš ovdje kao kip?!

Prestrašeni Marvanj u zabuni nije znao što da počne. Vlastelinka na to muklim glasom zaviče:

- Nosi se odavde, nitkove jedan!

Dok se Marvanj sav tresao od straha i napuštao njenu sobu, ona pade licem na krevet i zaplače gorko.

Vrieme je prolazilo. Od Nikole nije bilo ni traga ni glasa. Plakali su njegovi roditelji, plakali jadni kmetovi, plakala je nježna Ana. Svi su oni više nego sumnjali, da su tu po sriedi bili prsti bezdušne vlastelinke. Ali kome da se obrate u toj strašnoj nesreći? Tko im može pomoći? Bog, znala je često reći nesretna Ana. Ona je više puta pala na koljena, podigla ruke prema nebu te svim mladenačkim žarom i djevojačkom poniznošću bolno zavapila:

»Oh Bože! Pogledaj patnje i bolove naše! Ta i mi kmetovi smo isto tako Tvoja djeca kao i plemići. Dao si nam isto srdce i istu dušu kao i njima, samo što oni te Tvoje darove upotrebljavaju za naše mučenje. Znam, da nikakvo zlo ne može izbjeći Tvojoj pravdi, ali daj, da se na poniženje oholih Tvoja sveta pravda očituje i na ovome svijetu suza i bolova naših.«

Nakon tih plamenih vapaja, koji su poput miomirisa posvećenoga tamjana dopirali do Boga, ona je u srcu i duši osjećala neko blaženo spokojstvo. Bila je uvjerenjena, da Božja pravda nikada ne zakasni te da će ona i u potresnoj nesreći, što ju je snašla, pravovremeno doći.

II

Čim se Nikola udaljio od svojih krvnika, bujica misli mu navali u glavu. Šta će biti od njegovih roditelja, što će biti od njegove nesretne Ane? Kako da ih spasi? Ali na to pitanje nije mogao naći odgovora. Znao je samo to, da u rodnome kraju za njega više nema mjesta. Uputio se prema sjeveru i hodao bez cilja. Proljetno sunce je već prevalilo polovinu svoga puta, a on je hodao sve dalje i dalje. Odjednom ugleda nekoga konjanika, koji mu je dolazio u susret. Kad su bili na razmaku od nekih petdeset koraka, u obližnjem grmu zaurla vuk, prestrašeni konj skoči u stranu, a konjanik pade na zemlju. Vuk nasrnu na konjanika, a u isti tren Nikola kao striela pojuri do njih, pograbi vuka jednom rukom za vrat, a drugom za kukove te ga podiže iznad svoje glave. Vuk se koprcao i rikao, a Nikola se ogleda oko sebe i, opazivši obližnji kamen, pode do njega i takvom snagom udari vuka o kamen, da mu je polomio sve četiri noge. Izmrčvarena zvier je smjesta uginula i oteгла se na kamenu.

Nikola tada pride konjaniku, koji je još uvijek nepomično ležao. Vuk mu je svojom pandžom zadao ranu na licu, odakle se razlila krv po cielome vratu. Nikola ga podiže i, ugledavši nedaleko kmetsku kućicu, odnese ga do nje. Pred kućicom ih dočeka neka starija žena, koja im odmah otvori svoj skromni i gostoljubivi dom. Nikola stavi ranjena konjanika na kmetski ležaj, opere mu i zavije ranu. Konjanik je polako dolazio svijesti. Ugledavši nad sobom Nikolu, on ga bolnim glasom zapita:

— O neznani mladiću, šta se to dogodilo sa mnom?

Nikola mu izpriča cio događaj, a ranjeni konjanik, zadivljen lavljom snagom svoga spasitelja i sretnim slučajem njihova susreta, ljubko se nasmieši i reče:

— Hvala ti, neznani mladiću. Nastojat ću, da ti dobro vratim dobrim, premda znam, da ti u sreći nikada ne mogu toliko učiniti koliko si ti meni učinio u nesreći.

U daljem razgovoru ranjeni konjanik je rekao, da se zove Ivan Andranić, da je rodom iz Bosne i da se nalazi u službi na dvoru kralja Matije Korvina. Pred desetak dana je pošao iz Budima sa svojim prijateljima u lov barunu Bekessyu u Baranju. Kako u franjevačkom samostanu kod Muhača ima rodaka franjevca, to je pošao da ga posjeti, ali ga je na putu zadesila nesreća, čiju grozotu mu je Nikola prikazao.

Kad mu je zatim Nikola izpričao svoju nesreću o prisilnom napuštanju svojih roditelja i ljubljene djevojke, koju više nikada ne će vidjeti, Andranić mu reče:

— Umiri se, mladi prijatelju. Ti ćeš liepo doći sa mnom u Budim, a ja ću ti pribaviti službu dostojnu tvojih vrlina, pa će te, većim veseljem dočekati tvoja draga djevojka.

Kada se Andraniću povratila snaga, on utisnu u ruke domaćice deset zlatnika i pode s Nikolom na mjesto nesreće oko kojeg je lutao jadni konj tražeći svoga gospodara. Čim ga je ugledao, veselo zarže i dotrči

do njega. Tada se upute franjevačkom samostanu, koji je bio udaljen oko pola sata hoda. Došavši u samostan, Andranić zamoli kućnog starijehinu neka uputi poruku barunu Bekessyu, da mu pošalje još jednoga konja. Andranićev rodak i ostali franjevci pak srdačno počaste drage goste.

Sunce je već bilo na smiraju, kad je traženi konj bio doveden u samostan. Tada se Andranić i Nikola oproste sa svojim gostoprimcem, uzjahše konje te se brzim galopom izgube u baranjskoj nizini.

U Bakessyevom dvorcu su okupljeni visoki plemići nestrpljivo očekivali Andranića i novoga gosta. Kakvo je bilo njihovo iznenađenje, kada uz njega ugledaše kmetskoga mladića! Još više se iznenadiše, kada im je Andranić izpričao svoju nesreću i šta je sve Nikola za njega učinio. Nikola je netom postao centrom pažnje celoga društva. Mlade velikašice su međusobno šaputale: »Zaista je krasan mladić. A kakav bi tek bio, da je u svečanoj odori? Sigurno bi zavrtio glavom mnogim kćerima baruna i grofova«.

Andranić je još nekoliko dana ostao u Bekessyevom dvorcu, zatim se s Nikolom i svojom pratnjom vratio u Budim. U kraljevskoj kancelariji je predstavio Nikolu i predložio, da se primi u dvorsku službu, što je odmah bilo i učinjeno.

Nikola se tako brzo snašao u novoj ulozi, kao da je odrastao među velikašima. U svakome je brzo znao steći ljubav i povjerenje. Ali je često bivao vrlo tužan. Mislio je na svoje jadne roditelje i na dragu Anu, koju je ljubio tim više, što je znao, da je bila nesretna. Predstavio je Andraniću sve grozote i mučenja, što ih je nad nezaštićenim kmetovima vršila nečovječna vlastelinka. Andranić je pak protiv nje podnio tužbu kralju.

Kralj Matija Korvin je više nego ikoli drugi vladar feudalnog sustava znao obuzdati obiest svoga plemstva. Poznato je iz poviesti, kako je on jednom s najuglednijim ličnostima izašao na njivu te im zapovjedio, da kopaju i da se tako osvjedoče o mukama i znoju kmetskoga života. Nije trpio nikakvu nezakonitost, nikakvo nasilje. Svaka nepravda, koja je do njega doprla, bila je odmah ispravljena. Primivši tužbu Andranićevu, on izda nalog, da se vlastelinka pozove na plemićki sud. Nastojanjem Andranićevim je izvršenje te kraljeve odredbe bilo povjereno Nikoli.

Saznavši za tu kraljevu odredbu i svoju izvršnu ulogu, Nikola je sav blistao od sreće i zadovoljstva. Posjetit će svoj mili rodni kraj, ali ne strahom, već ponosom kao vjestnik najviše vlasti. Brzo se spremi za to ugodno putovanje. Sobom uzme nekoliko momaka kraljeve garde, ode na Dunav te ladom krene prema dragom kraju.

Bilo je oko podne, kad je lađa stigla u njegovo naselje. Trublja za-trubi kao glas osvete nad tolikim nevinim žrtvama. U naselju nastade pravo komešanje. U pratnji gardista ponosno je stupao u sjajnoj odori Nikola, koga nitko od njegovih znanaca nije prepoznao. Stupao je ravno prema dvorcu.

Vlastelinka je međutim iz dvorca ugledala otmene posjetioce, koji joj, mišljaše, dolaze u goste. Brzo je naredila slugama, neka ih uvedu u svečanu dvoranu, dok je ona užurbano tražila svoju najljepšu opravu.

Jedva što je Nikola stupio u svečanu dvoranu, na drugim vratima se već pojavila vlastelinka. Stupivši pred Nikolu, ona sva uzplahirena od ugodnog iznenađenja prva počne:

— Drago mi je, da u mome dvorcu mogu počastiti tako ugledne goste.

Nikola joj međutim pruži kraljevo pismo i reče:

— Imam nalog od Njegovog Veličanstva kralja, da vam uručim ovo pismo.

Ona prihvati pismo, pogleda bolje Nikolu i prepozna ga. Umalo što se nije srušila na zemlju. Nije mogla ni znala progovoriti ni rieči. Nikola joj tada pruži još jedan list i reče:

— Molim, da ovdje potvrdite primitak toga lista.

Vlastelinka drhtavom rukom prihvati list i bez rieči pođe do stola i stavi na njega svoj podpis.

— Iz pisma ćete znati, što vam je dužnost učiniti — reče Nikola, zatim je pozdravi pa se udalji.

Nakon što je po jednom vlastelinskom sluzi dao porazmjestiti gardiste po domovima svojih prijatelja, Nikola pođe roditeljskoj kući.

Njegova majka se skupila u kut sobice i molila Boga. Ugledavši na vratima mladoga čovjeka u sjajnoj vojničkoj odori, ona se prestraši i zajaukne bolno, jer je znala, da gospoda samo onda dolaze kmetskoj kući, kada im donose nesreću. Nikola joj pristupi i zaviče:

— Mama!

— Oh sine! — uzvratila ona i pade mu na grudi.

— Oh sine! Moj sine! Za tebe sam svaki dan molila Boga.

Tada stupi u sobicu i njegov otac, koji u prvi mah nije mogao vjerovati vlastitim očima, da je ugledao izgubljena sina. Nastao je dirljivi prizor, u kojemu su suze izražavale ono što se riečima ne može izgovoriti.

Pošto je svojim roditeljima ukratko izpričao sve što mu se dogodilo od vremena njegova nestanka, Nikola pun sladkog uzbuđenja pođe do kuće svoje drage Ane.

Premda se po celom naselju brzo proniela viest o dolazku neke visoke gospode, ipak nitko nije mogao znati svrhu njihova dolazka. Mnogi su kmetovi smatrali, da je vlastelinka pripremila njihov dolazak, pa su se bojali novih nasilja. Zato kad je Nikola stupio u Aninu kućicu, njen otac mu ponizno reče:

— Milostivi gospodar, naša je kuća poštena, i mi nismo nikome ništa skrivili.

Ana je pak od straha sakrila lice za svoju prestrašenu majku. Nikola u tom momentu nije mogao ništa odgovoriti Aninom ocu, jer ga je sveg zaokupila samo njegova Ana. Pristupi joj i nagne se nad njenu plavu glavu i klikne:

— Ano! pa zar me ne poznaš?!

Na taj poznati glas djevojka se trže, podigne glavu i zavapi:

— Nikola!

I zatim se počne daviti od plača. Njeni roditelji, koji se dotada nisu usudili ni pravo podići svoje glave, pogledaju ga u lice, koje se sjalo od sreće, i tako se njihova najveća tjeskoba pretvorila u najsretnije iznenađenje.

Međutim je Ana sveudilj plakala od radosti. Prelaz iz najveće nesreće u najveću sreću je trebao nešto vremena, da se prigušeni jecaji pretvore u vihor oduševljenja. Ali kada je oduševljenje nastalo, onda mu više nije bilo kraja.

Pravda je triumfirala nad nasiljem. Kad je vlastelinka pročitala kraljevo pismo, pred očima su joj bila sva ona nasilja za koja je morala odgovarati. Znala je, da ići na sud za nju znači ići u smrt. Ona pak nije htjela umrijeti. Kao što je bila okrutna prema svojim žrtvama, tako je sad bila kukavična u polaganju računa o svojim nedjelima. Nakon duljega razmišljanja odlučila je, da će sa svojim blagom i dragocjenostima preko Hrvatske pobjeći u inozemstvo. Svom najpovjerljivijem sluzi je naredila, da sutra u jutro kočija bude spremna, dok je ona cielu noć spremala svoje blago.

Sutradan u zoru dade staviti kovčege s blagom u kočiju. Kad je tako sve važnije predmete uzela sobom, sjedne u kočiju i zapovjedi kočijašu, neka je vozi u Slavoniju. Čim se kapija dvorca raztvorila, kočija poleti, ali kad je bila van dvorca, konji se preplaše i nikako ne htjedoše ići putem prema Slavoniji nego prema Dunavu. Uzaludno je bilo svako nastojanje kočijaša, da ih prisili na pravi put, prestrašeni konji svom brzinom nalete u Dunav, gdje se zajedno s vlastelinkom pod teretom njena blaga utope u valovima. Tako je okrutna vlastenka, koja je tolike žrtve dala baciti u Dunav, završila svoj opaki život vlastitom tragedijom u Dunavu.

Od tog poviestnog događaja je prohujalo više od četiri stotine i petdeset godina, ali uspomena na njega se još i danas čuva. Današnji stanovnici Batine tvrde, da se pri svakoj obljetnici toga događaja oko ponoći u valovima Dunava čuje očajno zapomaganje. Po narodnom vjeronanju to je duh Crvenokose Marte, koju Mađari zovu Vörös Márta, pa je po njoj i to mjesto prozvano Vörösmart. Hrvati su mu pak dali naziv Batina, što također odgovara poviestnoj činjenici, jer malo je mjesta, u kojima su se dielile tolike batine kao baš u Batini.

Petar Pekić

GLAVNE OSOBINE ŠOKAČKOG GOVORA U BARANJI

1. Prostiranje šokačkog govora

Na području Baranje nalazi se preko 30 hrvatskih sela, u kojima živi oko 50.000 Hrvata (koji se zovu Šokci). Ta se sela s obzirom na nošnju, neke jezične osobine i geografski smještaj mogu podieliti u tri skupine. U prvu i najveću skupinu idu t. zv. Prekoplaninci, koji se nalaze na prostoru od Mečeka u pravcu prema Pečuhu i Mohaču. U toj skupini se nalaze ova sela:* Salanta, Nijemet, Ata, Udvar, Šukid, Pogan, Semelj, Lotar, Birjan, Šaroš, Veliki Kozar, Olas, Belvar, Katalj, Minjorod, Marok Vršenda, Lančug, Kukinj, Suka, Maraza i Muvač. Nošnja je u tim selima mješovita, t. j. suknja im je kupovna (od baršuna, svile, pamuka), dok im je gornji dio t. zv. oplećak od platna, koje same tkaju i vezu. Glavna jezična osobina im je čista iekavština i dobar književni naglasak.

* Imena sela su zabilježena onako, kako ih zovu Šokci.

U drugu skupinu idu Podunavci, koji su se smjestili manje više uz Dunav na prostoru od Batine do Mohača. U toj su skupini ova sela: Daljok, Ižip, Marok, Daraž, Bodolja i Batina. Nošnja je čisto narodna. Žene nose ljeti haljine od bielog, izvezenog tkanja, a zimi kupovne ili pletene kapute i dva vunena obojka mjesto suknje (sprieda i straga po jedan). Glavna im je jezična osobina ikavsko-ekavski govor i upotreba genitiva mjesto lokativa u jednini kod imenica ženskog roda na — a.

U treću skupinu idu Podravci, koji se nalaze u pravcu od Drave kod Donjeg Miholjca do Bielog Manastira. Tu se nalaze sela: Semartin, Kašad, Torjanci, Petarda, Luč, Benga i Brnjevar. Nošnja im je čisto narodna. Razlikuje se od Podunavaca uglavnom po tome, što žene zimi mjesto dva obojka nose vunenu suknju i što na glavi imaju drugčiju »konđu«. Govor im je ikavsko-ekavski (osim Semartina), a kod rieči sa sporim i silaznim akcentom redovno upotrebljavaju na krajnjem slogu neki posebni dugi akcenat.

2. D i o b a i a k c e n a t

Šokački govor je u Baranji štokavski. U njemu ima nekih zajedničkih crta s čakavskim (krajnje e, šć mj. št, ikavizmi i t. d.) i kajkavskim (morje, opanki i t. d.) narječjem, ali u tim zajedničkim crtama ne treba nazirati ostatke čakavskog ili kajkavskog narječja, nego posve samostalan razvoj.

Po svojim osobinama šokački govor mnogo naliči na posavski govor, iz čega bismo mogli izvesti, da su se neki baranjski Hrvati doselili iz Posavine.

Prema refleksu vokala ě (jata) šokački govor se dieli u dvie skupine: 1. iekavsku, 2. ikavsko-ekavsku. Izuzetak čini Semartin, gdje se mjesto ie upotrebljava dugo jē, i Batina, gdje se govori gotovo čisto ikavski (utjecaj Bačke).

Prema akcentu možemo podieliti šokački govor u skupine, prema tome, kako se gdje govore rieči: vòdē, bogàtāš, odvèzēm, mòtika, òsto, pàprika, kòla, njīva.

1. skupina: vòdē, bogàtāš, odvèzēm, mòtika, òsto, pàprika, kòla, njīva (Prekoplanina, Semartin);

2. skupina: vodē, bogatāš, odvezēm, mòtika, òsto, pàprika, kòla, njīva (Torjanci, Kašad, Petarda);

3. skupina: vodē, bogatā, odvezēm, motīka, ostô, paprika, kòla, njīva (Luč, Bénga, Brnjevar);

4. skupina: vodē, bogatāš, odvezēm, mòtika, òsto, pàprika, kòla, njīva (Podunavci).

3. G r a m a t i č k e o s o b i n e

Glasovi

Vokali

1. Prema refleksu glasa ě (jata) imamo dvie skupine. U prvoj se skupini dugo ě reflektira kao ie, a kratko ě kao je. Izuzetak čini Semartin, gdje se dugo ě reflektira kao dugo jē, a kratko ě kao kratko je. U drugoj se skupini ě reflektira kao i, a kratko ě kao e.

U prvu skupinu idu Prekoplaninci. Oni govore: diete, tielo, snieg, brieg, liep, biesan, mlieko. Mjesto dje, tje (od kratkog dē, tē) govore de, ce: devojka, dever, detelina, ćerati, ćeme.

U Semartinu govore: djēte, tjēlo, vjēnac, bjēsan, rjēdak, cjēdit, bjēl, U drugu skupinu idu Podunavci i Podravci. Oni govore: dite, tilo, snig, vinac, brig, lip, cvit, mliko, ridak, bežat, detelina, leto, osetljiv, pega, svetlost, vera.

Kada od dugog e postane kratko e, i redovno ostaje: diteta (prema dite), bisniji (prema bisan), lipota (prema lip), cvitić (prema cvit), vikovi (prema vik), trizniji (prema trizan).

2. Iza k, g, h, l, s u Podunavlju stoji vrlo često e mjesto o u instrumentalu singulara (povodenje za nastavkom -em iza nebčanih suglasnika): okem, Bogem, vragem, nosem, andelem, junakem.

3. Nađu li se dva vokala zajedno, hijat se najčešće ukida. To se izvodi na tri načina:

a) kontrakcijom: Od-ao u part. perfekta i još nekim riečima redovno -ō: peko, seko, kopo, došo. — Od -eo u part. perf. vrlo često o: uzo, počo, dono, oto.

b) Zamjenom vokala o (od l) u part. perf. konsonantom -v. To se događa najčešće kod jednosložnih rieči. Na pr. krav, pav, dav, plev, sev, jev, žev, razbolev.

c) Umetanjem konsonanta -j između -i i -o: radijo, učijo, moljijo, tražijo, kosijo.

4. Krajnje -ti u infinitivu redovno otpada: učit', radit', doć', poč', nać', gledat', pevat'.

Konsonanti

1. Krajnje -l u part. perf. redovno prelazi u -o ili -v: učijo, radijo, moljijo, dao, pao, sev, čuv. — Inače -l na kraju rieči i sloga redovno ne prelazi u -o: sol, stol, vol, pepel, anđel, vesel, bol, pratilca.

2. Ds, ts u nastavcima — dski, tski redovno prelazi u c: gracki, sucki, bracki, rvacki, gospocki.

3. Glas h se ne upotrebljava u šokačkom govoru. On je prešao ili u -v (kruv, duvan, očuv, suv, kuvat'), ili u -k (parok, proktilo se, siromak, zaktiva, arkandel), ili u -j (smij, grij, kijat', dijat', oraj, snaja).

4. K, g, redovno ne prelaze izpred i u c, z: ruki, nogi, junaki, valjki, opanki, tugi, varki).

5. Prema književnom št od staroslovenskog sk+j, ě, i a, ъ bude šć: išćem, pritišćem, selišće, prišć, šćipat', oprošćaj, omašćen, klišće.

Oblici i njihov akcent

Deklinacija

I. Imenice

1. Imenice muž. roda na -in govore se i u singul. bez -in: cigan, čoban, kršćan, Bugar.

2. U Podunavlju mjesto genitiva s priedlogom -kod u vlastitih imena žen. roda na -a i hipokoristika muž. roda na -o često se upotrebljava dativ: kod Marti, kod Janji, kod Pavi, kod Evi, kod Stipi.

3. Kod imenica muž. roda akuzativ je jednak genitivu i kod neživih bića: daj mi noža, pruži mi sata, digni stola.

4. U Podunavlju se mjesto lokat. sing. im. ženskog roda na -a upotrebljava genitiv: u sobe, u kuće, u Batine, u berbe, k Stipe, k Marke.

5. Imenice mužkog roda sa sporim ili silaznim akcentom na prvom ili predzadnjem slogu, a duljinom na zadnjem slogu akcentiraju se ova-

ko: gospòdar, òrač, bogàtaš, jùnak (Prekoplaninci, Semartin); gospodâr, orâč, bogatâš, junâk (Benga, Brnjevar); gospodâr, orâč, bogatâš, junâk (Podravci i Podunavci).

6. Imenice ženskog roda sa sporim akcentom na prvom ili predzadnjem slogu, a duljinom na zadnjem slogu, naglašavaju se ovako: vòdē, vòdôm, nečistòcē, rodbinē (Semartin, Prekoplaninci); vodē, vodôm, nečistoćē, rodbinē (Benga, Brnjevar, Petarda); vodē, vodôm, nečistoćē, rodbinē (ostali Podravci i Podunavci).

II. Zamjenice

1. Za enklitički oblik akuz. sing. žen. roda upotrebljava se samo -ju: videm ju, čekam ju, gledem ju.

2. Mjesto njihov, njihova, njihovo, govori se: njev, njeve, njevo.

3. Mjesto nekakav, nekakva, nekakvo govori se: nekaki, nekaka, nekako ili njekaki, njekaka, njekako (Semartin).

III. Pridjevi

1. Neodređeni pridjevi muž. i srednjeg roda dekliniraju se kao i određeni: žutog, dobrom, velikog.

2. Mjesto viši, teži, niži, gori govori se: višji, težji, nižji, gorji.

Konjugacija

I. Infinitiv

1. U današnjem šokačkom govoru nema imperfekta, pluskvamperfekta, glagol. priloga prošlog i plurala aorista.

2. Krajnje -i u infinitivu redovno otpada: učit', radit', sedet', pevat', doć', poć'.

3. Glagoli II. vrste govore se redovno na -nit': krenit, nagnit se, uvenit, omrznit, stisnit.

II. Present

1. Glagoli II. vrste imaju present. nastavak -im: krenim, skinim, omrznim, metnim, uvenim.

2. Oblici sa sporim ili silaznim akcentom na prvom ili predzadnjem slogu te duljinom na zadnjem slogu akcentiraju se ovako: plètēm, plètēš, dîžīm, rādīm, sādīm (Prekoplaninci, Semartin); pletēm, pletēš, držīm, rādim, sādim (Podunavci, Podravci).

Sintaksa

I. Rečenica

1. U upitnim rečenicama glagol riedko stoji na prvom mjestu, a prije njega se redovno stavlja »je l'«: Je l' oni pevaju? — Je l' deca uče? Je l' danas lipo vrime?

2. Kada neodređene zamjenice, koje imaju na početku »ni«, stoje s kojim priedlogom, on se ne meće u sredinu: za ništa, od nijednog, od nikuda.

II. Dielovi govora

1. Pridjevi na -ov i -in sklanjaju se kao određeni pridjev: bratovog, sestrinog, Pavinoga, Stipinog.

2. Pripadanje subjektu ne kazuje se povratnom zamjenicom svoj, nego posvojnim zamjenicama moj, tvoj, njegov: Vidiho sam mojeg konja. — Nek oni voze njeva drva.

3. Rječica -neka se upotrebljava u značenju — nemoj: Neka radit! — Nekate pevat! — Nemoj bežat!

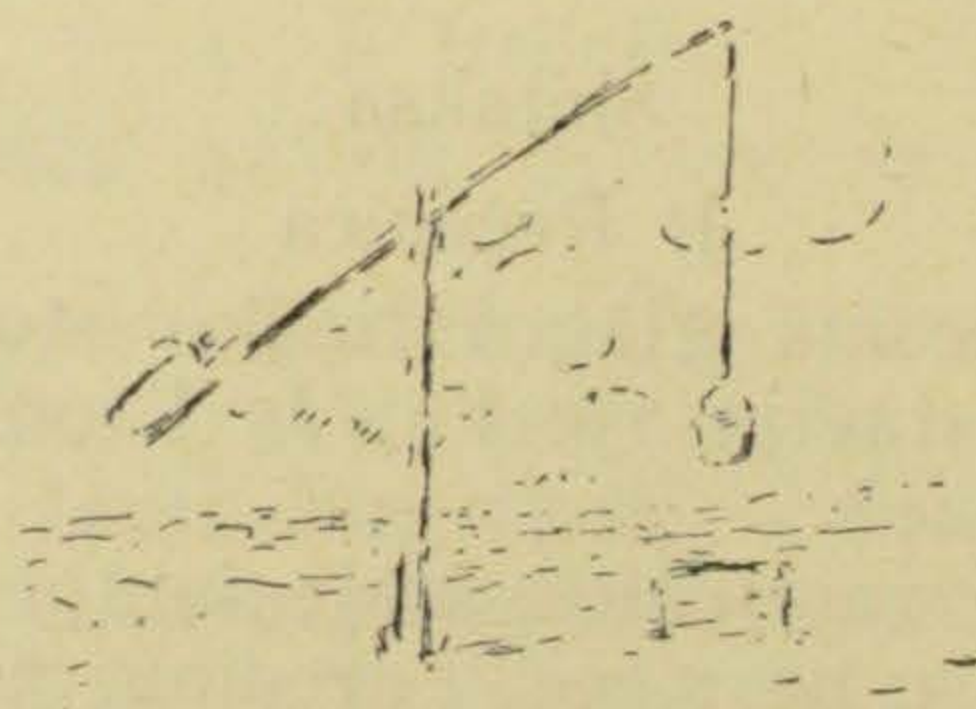
Iznosim pripoviedku »Siromah i bogataš«, kako mi je izpripoviedao neki seljak iz Torjanaca.

U jednom selu su živela dva komšije. Jedan je bijo jako bogat i imo je svega i svačega, a drugi je bijo velik siroma i zaradivo je kruv sebi i deci pletenjem košara od pruća. Jednog dana oko podne, kad je siroma seko prut, opazi blizo sebe 12 arambaša. Jedan od nji je na jednom mestu kleknio, prekrižijo se i nešto izgovorijo. Zemlja se pred njim otvorila i sve arambaše su unišle u zemlju. Sutradan siroma u isto vrime dođe do onog mesta i sakrije se u guštari. Posle nekog vremena dođe opet 12 arambaša. Onaj prvi opet klekni na istom mestu, prekriži se i izgovori triput: »Zemljo, otvori se!« Zemlja se zbilja otvori, i oni unidu u zemlju. Sutradan dođe siroma već rano na to mesto, klekni i triput izgovori: »Zemljo, otvori se!« Zemlja se otvori, i on unide u zemlju. Tu najprije nađe prvu sobu, koja je bila puna veliki kaca, koje su bile napunjene bakrenim novcima; u drugoj su sobi kace bile pune srebrni novaca, a u trećoj pune dukata. Siroma napuni sve džepove dukatima, pa izade napolje. Sutradan donese siroma vreću, pa i nju napuni dukatima. Posle nekog vremena siroma si napravijo novu kuću, kupijo mnogo konja i krava i posto bogatiji od komšije. Kad je bogataš to opazijo, dođe jednog dana komšiji i počme ga izpitivat, kako se tako friško mogo obogatiti. Siroma mu sve izpripovida. Sutradan bogataš uzme dvi velike vreće pa sa sinom otiđe na ono mesto i unide u zemlju.

Arambaše su opazile, da jim pomalo nestaje dukata iz kace, pa su odredili jednog da pazi, jel' to možda netko krađe njeve dukate.

Kada je bogataš sa njegovim sinom unišo u onu sobu i počeo trpat' vreće dukatima, onaj arambaša, koji je bio sakriven za jednom kacom, izade i obadvojicu sveže za nekaki stup. Kada su arambaše došle i našli bogataša i njegovog sina, obadvojicu ubiju, jel su mislili, da su im oni krali dukate.

Prof. Stjepan Sekereš

OSTATCI NARODNOG VJEROVANJA O MJESECU KOD HRVATA U BAČKOJ

Kao što po drugim hrvatskim krajevima, tako i u Bačkoj nalazimo ostataka starog vjerovanja u nebeska tjelesa. Sunce, mjesec i zvijezde bili su predmeti štovanja starih Hrvata, koje su oni preneli u ove krajeve iz svoje stare domovine.

Sunce, koje daje danju svjetlost, i mjesec sa zvjezdama koje sjaje noću, privukli su na se pažnju čovječjih osjetila i njegova duha. Mašta primitivnih ljudi nalazi u nebeskim tjelesima, osobito u mjesecu, dovoljno građe za izdavanje raznih predočaba. I suvremeni pjesnici u svojim djelima toliko spominju mjesec, pa kako ne bi jednostavan čovjek, koji je u svom životu toliko ovisan o prirodi i vrlo dobar promatrač prirodnih pojava, kako ne bi takav čovjek našao u mjesecu predmet svestranog motrenja, čuđenja i divljenja! Po mjesecu je najlakše udešavao svoje vrijeme i prema njemu se ravnao u svojim poljskim radovima. Mjesec mu je dakle bio mjeritelj vremena i iz praktičnih poljskih razloga. On pomalo postaje i uzročnik svega rastežanja na zemlji. On je davatelj sve plodnosti na zemlji. Ukratko: mjesec je postao bog vegetacije. S rastom mjeseca sve u prirodi raste i napreduje, s njegovim opadanjem sve opada i smanjuje se.

Ali nije samo biljno carstvo pod utjecajem mjeseca. I životinje, pa i sam čovjek podliežu njegovom utjecaju, pa se prema tome i oni imaju držati prema mjesecu kao darivatelju dobara i to u prvom redu kao darivatelju sreće i zdravlja. Mjesec tako postaje božanstvo i za ljude kojemu oni izriču želje i od kojeg traže pomoć, kao od božanskog bića.

Iz izreka, čina i narodnih običaja, koji su se sve do današnjeg dana sačuvali u narodu, a koje ovdje iznosim, vidjet ćemo koliko je još i danas ostalo od narodnog vjerovanja o mjesecu kao božanstvu kod Hrvata u Bačkoj.

U imenima koja narod u Bačkoj daje mjesecu i njegovim promjenama, govori se »o mjesecu koji raste«, o »punom mjesecu ili uštapu«, o »starom mjesecu ili koji opada«, o podpunoj promjeni mjeseca ili »Mini« i o mladom mjesecu ili »Mladaku«.

U Baču vele, da se na mjesecu vidi čovječja glava, a neki opet, da vide kovača sa čekićem. U Plavni vele, da se na mjesecu vidi čovječje obličje: oči, nos i usta. Također neki govore da vide na mjesecu čovjeka, koji nosi snop vinove loze na leđima. Jedan nam izvještaj iz Subotice kazuje, da se na mjesecu vidi kovač koji drži čekić i podkiva konja.

Kad se prvi put ugleda mladi mjesec, ne smije se na njega pokazivati prstom, jer bi dotičnome majka umrla. Kad prvi put ugledaju mladi mjesec u Baču, postoji običaj da se tresu njedra i džepovi, a uz to se hvataju za pojas, kojeg također potresu. To se čini, da bude u tom mjesecu mnogo novaca. U Plavni vele, kad je mladi mjesec i čovjek ga ugleda, da treba to mjesto zabilježiti i na tom mjestu na stolcu prenoćiti. Te noći će sanjati o svojoj svojoj budućnosti. U Subotici isto dočekuju mladi mjesec sa željama. Kad se prvi put ugleda mladi mjesec, treba se prekrstiti, poljubiti zemlju i pri tom zaželjeti štogod. Onda se ovako mole:

»Mladom mladiću,
Našem kraljiću!
Za sriću i blagoslov.«

Iza toga treba tri put poskočiti na jednoj nozi i kod toga ovako reći:

»Zdravo kraljiću,
Mladi mladiću!
Ja tebe vrićom,
Ti mene srićom,
Ja tebe dòrocom*
Ti mene novcom«.

Kad se ovo izreklo, potrese se džep i kaže: »Pun džep novaca!«
Nije dobro ugledati mjesec kroz prozor. Tko bi ga, naime, kroz prozor ugledao, taj bi cijeli mjesec tanjire razbijao. Nije čak dobro ni govoriti o mjesecu u kući, već napolju dalje izpod krova.

U vezi s mladim mjesecom svetkuju se i slave mladi dani. Mladi dani su svi iza mladaka, ali se na poseban način slavi mladi petak, mlada subota i mlada nedjelja. Hrvati-Šokci u Južnoj i Srednjoj Bačkoj slave više mladi petak, a Hrvati Bunjevci mladu subotu. To su naime dani, kada se ne počimaju i ne poduzimaju nikakvi poslovi, žene ne mieše kruh, ne predu, ne šiju, ne peru, jer kao što je »mina« najgori i najopasniji dan u mjesecu, tako i »mladi dani iza »mine« nisu još sasvim sretni za rad. Oni su naime kao neki blagdani u čast mladom mjesecu. Zato se u te dane i posti, pa ide i u crkvu.

U Subotici je običaj, da se na mladu subotu donose bolestna djeca u crkvu. Nad njima moli svećenik određene molitve a na čelu im načini znak sv. križa. Što više, u subotičkoj katedrali je običaj, da na mladu subotu kod oltara Majke Božje od Zdravlja sam subotički biskup čita sv. misu, kojoj prisustvuju majke s malom djecom. (To su redovito djeca, koja od nečeg boluju). Poslije sv. mise podignu majke djecu na rukama, a biskup moli nad djecom molitvu za zdravlje i blagosivlje ih.

U Bođanima i Vajskoj pričaju, da je mlada nedjelja bila zmija. Išao tako neki čovjek na mladu nedjelju u šumu i na putu naiđe na zmiju. Kad ga zmija primjetila, ona se pred njim uzpravi. Vidjevši pred sobom uzpravljenju zmiju, uzme čovjek pušku, da je ubije, ali mu ona reče: »Nemoj me ubiti, ja sam mlada nedjelja! Idi i reci svima u selu, da na makovom devetom listu ima pruga kao zmija i jedna crna glava i da ljudi ne rade u mladu nedjelju nikakve poslove«. Zato ljudi ne će na mladu nedjelju ama baš ništa raditi, a osobito ne će konje uprezati.

Ostatci štovanja i vjerovanja u mladi mjesec vide se još i danas i u crkvenoj liturgiji. Svake mlade nedjelje se izlaže Presveti Sakrament na svečanoj misi, a u nekim se mjestima toga dana održavaju i procesije sa Presvetim. U Baču je još i danas takav običaj i što je najzanimljivije, na prikazanje kod sv. mise na mladu nedjelju pjeva se redovito jedna pjesma, gdje se mladi mjesec izričito spominje. Pjesma ima slijedeći sadržaj:

»O blaženi svemogući,
Gospodin Bog Sabaot!
Ovog mladoga mjeseca
bud nam svima u pomoć.

* Dòrôc, doróca, m. (u Sriemu i u Bačkoj) Art Oberkleid, pallii genus. Nekakva gornja haljina. Dovodi se u svezu s riečju daròvac, daróvca, m. Grubo sukno, i gunj od njega. Mjesto daròvac govori se i oblik dòrôc. Od darovac (darovc) načiniše Mađari darócz, a odatle opet naši: dòrôc. (Iveković-Broz: Rječnik hrvatskoga jezika. Zagreb, 1901.)

Poslušaj naše molitve
I pomrsi nam grije
Pri ovom mladom mjesecu
Molimo pokripljenje.

Misec nam se pomladio
Kraći život s njim posto
Ti grih nisi ostavio
Već u njemu ostao
Grišna dušo obrati se
Ko misec pomladi se
U ljubavi Božjoj budi,
ako želiš spašen bit.«

Svakome je jasno, da u ovoj pjesmi, koja se mora redovito pjevati na mladu nedjelju, uz visoko štovanje Gospodina Boga Sabaota, nailazimo i na štovanja mladog mjeseca.

Na sam čovječji život ima mjesec i njegove pojedine faze jaki utjecaj. Promatrajući razne dobi čovjeka, primjetit ćemo da postoji u prirodi jaki ritam od mjesec dana, zatim od pola mjeseca i tjedna od sedam dana. Ovaj broj sedam je odsjek jedne mjesečeve faze. U životu pojedinca ima odsjek od sedam godina svoju vanjsku manifestaciju. U sedmoj godini diete dolazi pameti, u četrnaestoj nastupa spolna zrelost, u dvadeset i prvoj dostiže svoj tjelesni razvoj, u dvadeset i osmoj svoje muževno doba. U bolesti čovjeka očekuje narod krizu za sedam dana. Ako se ne dogodi za sedam, onda za četrnaest, pa dvadeset i jedan i najzad je dan dvadeset i osmi odlučan za popravak ili krizu u bolesti. Dakle i opet nakon četiri mjesečeve faze.

Kao što rast mjeseca i njegova punina donose sreću, tako »mina«, kad se mjesec ne vidi, donosi nesreću. Dani »mine« su dani nesreće. U te dane nesreća prati i čeka čovjeka na svakom koraku. U vezi s počimanjem i uzdržavanjem od rada u određeno vrijeme, nastali su i nesretni dani u godini. Narod se u svom poslu još i danas čuva od nesretnih dana, pa ne će raditi ili barem neke poslove ne će u te dane raditi. U godini ima tih dana priličan broj. Razumije se svaki pojedini mjesec ima svoje nesretne dane. Neki mjesec više, a neki opet manje. Jedan stari popis nesretnih dana, koji sam dobio od jedne snaše u Plavni, pokazat će nam koje dane Plavanci drže nesretnima. Da bude slučaj još zanimljiviji uz ovaj popis nesretnih dana iz Plavne u Bačkoj, izniet ću i jedan drugi popis nesretnih dana iz Vrpolja u Slavoniji, pa neka sami čitatelji stvore sud o narodnoj predaji, koja je često puta do u sitnice prenešena iz jednog kraja u drugi. Rekao sam već da su obćenito nesretni dani, dani »mine« zatim petak i svaki trinaesti u mjesecu. Zanimljivo je, da u oba ova popisa nesretnih dana nema ni u jednom mjesecu trinaestog dana. Broj trinaest morao je doći u red nesretnih dana tek kasnije. Da bude pregled jasniji, izniet ću oba popisa uzporedno, pa ćemo vidjeti, koji su to nesretni dani i u koliko se ova dva popisa iz različitih krajeva još i danas slažu.

Mjesec:	Mjesto:	Mjesto:
	Plavna (Bačka)	Vrpolje (Slavonija)
Siečanj: 1, 2, 4, 6, 11, 12, 20.		1, 2, 4, 6, 11, 12, 20.
Veljača: 11, 17, 18.		11, 17, 18.

Ožujak: 14, 15, 24, 27.	14, 15, 24.
Travanj: 3, 17, 18.	3, 17, 18.
Svibanj: 2, 8.	2, 8.
Lipanj: 17.	1, 17.
Srpanj: 17, 21.	17, 21.
Kolovoz: 21.	20, 21.
Rujan: 10, 18.	10, 18.
Listopad: 6.	6.
Studenj: 6, 8.	6, 8.
Prosinac: 6, 11, 18.	6, 11, 18.

U oba ova popisa ne dolazi nigdje do proturječja. Svi nadnevcu se podpunoma slažu. Mala je razlika samo u tome što plavanski popis nema dva dana koji se nalaze u vrpoljačkom i to 1. lipanj i 20. kolovoz. Vrpoljački popis pak nema jedan dan, koji se nalazi u plavanskom i to 27. ožujak. Prema tome plavanski popis ima trideset i jedan nesretni dan u godini, a vrpoljački trideset i dva. Kada bi popunili vrpoljački s plavanskim od 27. ožujka ili plavanski s vrpoljačkim od prvog lipnja i dvadesetog kolovoza, onda bi iznosio broj nesretnih dana u godini trideset i tri. Kada sam prvi put dobio u ruke popis nesretnih dana iz Plavne, moram priznati, da sam posumnjao, nije li možda ova snaša samo onako nabacila nekoliko nadnevaka, da zadovolji moje iztraživanje. Kada sam nakon godinu dana primio popis nesretnih dana iz Vrpolja i usporedio ga s plavanskim, morao sam popraviti svoje mišljenje. Držim, da se takvi popisi i danas nalaze napisani na starim kalendarima i starim molitvenicima, pa da su i ovi popisi, koje sam iznio također na ovaj način prepisani.

S nesretnim danima su povezane sudbine mnogih ljudi. U te dane čovjek može nastradati i nagaziti na kakovu bolest. No mjesec ima moć i nad bolestnicima, pa i nad malom djecom. Djeca, koja imaju na glavi perutac, (male krastice po glavi) nose se pred mladi mjesec da ga izlieči. Kad je mladi mjesec, uzme u Baču baka ili majka diete koje ima perutac, iznese ga pod vedro nebo i gledajući mjesec gladi diete dlanom počevši od čela prema zatiljku i kod toga ovako govori:

»Mlad misec gore,
a perutac dole!«

Perutac se iza nekoliko dana osuši i prođe.

U Plavni se lieče rane na sliedeći način. Diete se iznese pod vedro nebo, kad je mladi mjesec i to na ono mjesto s kojeg se ugledao mladi mjesec. S djetetom se okrene prema mjesecu i govori:

»Miseče, mladinče!
Ti ideš na višak,
A ovog diteta bolest na nižak.«

Ovako se govori tri put i svaki put treba izpruženom desnom rukom načiniti krug kao da se hvata mjesec, a onda se tom istom rukom dotaknuti djetetove rane. Pred sobom na zemlji svaki put se načini krst i svaki put treba zakoračiti i stati na njega. Ovo se obavlja samo pri mladom mjesecu.

U Subotici vele, da mjesec utječe na one ljude, koji su se rodili sa zubima ili im izrastu zubi u dva reda. To su takozvani »tatoški zubi«. Takovi ljudi su tatoši i imaju moć liečiti ljude od raznih bolesti.

U Baču još vele, da glavu treba prati, kad je mladi mjesec t. j. kad je prazan, pa će onda glava uvijek biti čista i ne će biti na njoj prhuti i ljusaka.

Kad je mjesec pun, dobro je graditi staje za blago, svinjac za svinje. Za vrijeme punog mjeseca treba kupiti svinje i utjerati ih u svinjac, jer onda ne će svinje uginuti i dobro će se ugojiti. Staje za blago je dobro čistiti za punog mjeseca, dok se sobe u kojima ljudi stanuju, ne smiju čistiti za puna mjeseca, jer bi se razvili razni insekti i razmilili se po odajama. Soba se kreči za prazna t. j. mlada mjeseca, pa ako se u to doba bieli, ostat će uvijek čista. Što pas laje na mjesec, to nije dobar znak i sluti smrt nekome u kući ili u rodbini. U Baču je običaj, da se kvočke nasađuju pred večer, kad svinje idu iz polja kući, jer da će se iz svih jaja izleći pilići (jer svinje trče!). U Plavni postoji vjerovanje, da kvočke treba nasađivati čim prođe zima, pa će pilići biti zdraviji. Ne valja nasađivati kvočke, kad je pun mjesec, jer će takovi pilići brzo uginuti. U Subotici običavaju kvočke nasađivati tako, da se u jednom mjesecu nasade, a u drugom da se izlegu. Ako se izlegu u jednom mjesecu, onda su »jednomišćići«. Inače treba paziti, da se ni u kojem slučaju pilići ne izlegu u svibnju mjesecu. Nije dobro nasađivati kvočke u onaj dan u koji te godine padne prvi snieg, i u onaj u koji je pao Mrtvi dan. Ako se kvočke nasađuju utorkom i petkom, onda će se izleći mnogo pietlova.

Po narodnoj predaji mjesec osobito utječe na rast bilja. S rastom mjeseca raste i bilje. Zato treba saditi i sijati kad mjesec raste, a ne kad mjesec opada. To osobito vriedi kod povrća. Mak se na pr. sije samo kad je mjesec pun, da glavice maka budu pune. Kod maka treba paziti još i na ovo: treba da je pun mjesec, kad ga se sije, da se sije rano u proljeće (kad i zob), i to dok još nije doba kad žabe krekeću. Kad se mak sije, a žabe su već započele kreketati, bit će pušljiv. Salata se sije kad je pun mjesec, da joj se lišće dobro uvrće. Ako se sije u petak, onda će biti gorka. Isto je tako s krumpirom i krastavcima. Rotkvica »misečnjara« sadi se, kad je pun mjesec. Peršin i pastrnjak ve sade poslije podne u jedan sat, zato da mu izraste samo jedan krak. Voćke i drveće treba također saditi, kad je pun mjesec, jer se bolje prime i više rode. Za sabiranje ljekovitih biljaka, za ostavljanje jaja za zimu najbolje je vrijeme između Velike i Male Gospe. Tako u Baču i u Subotici. U Baču još vele, da je mjesec svibanj najbolji mjesec za sabiranje ljekovitih biljaka. Stare su bake nekad sabirale ljekovite biljke nedjeljom poslije podne i to u mjesecu svibnju, jer su svibanjske trave pune lieka.

Voćke se ciepe, kad mjesec raste, pa se onda i mladice primaju. I sječa drveća se određuje prema mjesecu. Istina, da je danas zimsko doba vrijeme sječe drveća, ali postoji još i danas običaj, da će se drvo, koje ima služiti kakvoj specialnoj svrsi, posjeći samo onda, kad je mjesec u zadnjim danima opadanja. U Plavni, koja leži na Dunavu s druge strane Fruške gore, ima i danas vodenica. Za vodenicu je potrebno čvrsto drvo. Drvena građa vodenice mora izdržati u vodi jedno duže vrijeme. Ako već ne svi dielovi, a ono barem stupovi vodenice moraju biti od takvog drveta, koje je posječeno, kad je mjesec pri opadanju bio. Kad sam zapitao čovjeka, koji mi je to govorio, zašto baš za opadajućeg mjeseca treba takova drva sjeći, rekao mi je: »Ako se drvo posieće, kad je mjesec u opadanju, onda je ono čvršće i trajnije, a ako se posieće, kad mjesec raste, onda ga crvi brzo izjedu«.

Mjesec je najzad i predskazivač vremena. Kad je »mina«, vrijeme se obično promieni. Kakvo je vrijeme iza miene, tako će biti nekoliko dana i poslije, a po nekima i cijeli mjesec. Za vrijeme miene u ponoći određuje se kakova će biti zima. Ako je prvi sat iza ponoći jaka zima, onda će tako biti cijeli mjesec, a ako je iza ponoći blago vrijeme, tako će biti cijeli mjesec. Mutan kolobar oko mjeseca navješćuje kišu, a crven vjetar.

Objavljeni material daje nam barem približno uvid u vjerovanje naših starih o mjesecu. No taj uvid je možda približan samo na detaljne izvještaje, ali je bogat po rasporedu građe koja se odnosi na to vjerovanje. Držim, kad bi nam bilo moguće sakupiti sav material o vjerovanju naših starih o mjesecu, da bi smo vidjeli, kako je gotovo cio njihov i gospodarski rad, i duševni život bio uzko povezan sa vjerovanjem u mjesec kao neko božanstvo. Uzpoređivanjem ovog materiala s ostalim narodnim vjerovanjima iz drugih krajeva Hrvatske, došao sam do zaključka, da su hrvatski krajevi u tom vjerovanju jedinstveni, a osobito velika sličnost tih vjerovanja pokazuje se između Bačke i Slavonije, tako da se neki izvještaji do u tančine slažu. Koliko su ova vjerovanja u narodu izbledila ili posve već zaboravljena, neka posvjedoči izvještaj gdice Julke Orčić, studentice iz Subotice, koja mi ovako piše: »... pokušala sam nešto u pogledu sakupljanja naznačenih narodnih vjerovanja, samo nisam naročito zadovoljna rezultatom, jer ovaj mladi svijet se tim slabo bavi, pa prema tome i ne zna mnogo, a toliko starog svieta, koji bi nešto više o tom znao, teško je već pronaći. Izgleda, da su ta narodna vjerovanja već prilično davno izčezla, jer na pr. ima baka od preko osamdeset godina, koje ne znaju skoro ništa o tome«. Međutim ne smije se stati kod sakupljanja narodnog blaga, makar nam na prvi pogled ne izgledao uspješan. Treba mnogo strpljivosti i pokupiti i ona najmanja zrnca narodnog blaga, jer će nam jednog dana sve moći dobro poslužiti. U tom pogledu vriedi načelo: spasiti ono, što se još spasiti dade.

Marin Šemudvarac

PUSTI MI RUKU

Pusti mi ruku, družo . . .

Pusti da pođem dalje
stazom
prepušten sebi.
Pusti, da kažem zbogom
svima,
i Tebi.

Jeziva
i čudna je ova noć.

Pusti mi ruku . . .
i obriši suzu.
Pusti, jer moram poć.

Zbogom.

Gospod nek Te kriepi
i mir Njegov
bio s Tobom.

Ante Sekulić

ZA NJIH

Spustile se jesenske magle
i nebo je prosulo suzu iznad oranica.
A njih nema.
Baciše sjeme u zemlju, a čovjek neki
krvlju poškropi ognjište i prekine im nit života.
Vele, da im izkopaše oči razbojnici.
Ja znam samo, da ih više nema.
Pokopaše ih negdje, možda bez križa
i zato Ti rieć upravljam,
Kralju mučenika!

Da ovog jesenskog blagdana primiš moju bol
za onog razbojnika,
i poškropljenu zemlju njihovom krvlju,
da blagosloviš mirom;
molim Te, Kriste,
Kralju mučenika!

Jesen je ova puna tuge.
Siva.
A njih više nemam.
Osamljen Te molim
vjerom izgubljenog sina:
Primi ovu suzu,
Kralju mojih njiva!

Ante Sekulić

RASTATKINJA

GLUMA U 3 ČINA (5 SLIKA)

Drugi čin. — 2. slika

(Pred kućom Paje Zelića. Svijet (najviše žene) čeka svatove Ivine i Julkine. I Marga i Anđa su među svijetom. Kad se zastor digne, čuje se vraško podvikivanje).

1. ŽENA (među narodom): Baš lipi svatovi.

2. ŽENA: Zato su lipi, što su »snaša« i đuvegija lipi.

1. ŽENA: Već davno nisam vidila taki lip par svita.

2. ŽENA: A i pripravili su se, čujem, i ovi i oni. Badava, oće da se pokažu — čije su kuće masne.

(Podvikivanje.)

1. ŽENA: Podvikivaju. Valda su se već vinčali, kad podvikivaju. Hajdemo bliže crkvi.

SVIJET: Ta da, hajdemo. (Svi odu, samo Marga i Anđa ostanu.)

MARGA: O, je... i sparila se ta gadnjara...

ANĐA: To nisam mislila...

MARGA: A ni ja.

ANĐA: ... da će uzeti taku jednu pokvarenu nevaljanku, taki jedan krasan, vridan i pošten momak, što tražiti triba.

MARGA: Ta pa udala se nek je udata! Ne će ta zjala živiti, moja Anđo, s otim poštenim momkom, vidit ćeš ni misec dana. Ja bi smila dati moj vrat otsići, da ne će.

ANĐA: I ja tako mislim...

MARGA: Ta pa kažem, udala se nek nije više divojka.

ANĐA: Tako su nji' tušta uradile, al' su se i pokajale!

MARGA: Pokajat će se i ova, zato što je pokvarena; a svekrva baš nije andeo. Ta ne će trpiti da čita pokvarene knjige, nemoj misliti.

ANĐA: Samo ja to ni dandanas ne možem razumiti, kako je taj Ivo mog'o njoj sve oprostiti? Tolika silna nevaljanstva, što je ta porađivala.

MARGA: Ta pa kad je Ivo odviše dobar. A kažu, da se i ona sama kvrcnila po nosu.

ANĐA: Tako je mogla — o'ma'.

MARGA: E, kad je poludila za — šlajpunderom! Kad je onda njoj gospodin eksekutor tribo, a ne Ivo, seljak.

ANĐA: Uh, tri je groznice vaćale, ma da je »snaša«!

MARGA: Da se udala za Andru, tamo bi se ona mogla izdovaljati koliko bi tila, ta pokvarena bezobraznica.

ANĐA: Kažu, da je Andro očo u Rim, tamo di je, Bože m' prosti, papa...

MARGA: Može ići taj zvrnjov kud oće. Samo da je siroma', ne bi niko znao ni da je živ!

ANĐA: E, mani ga: kad je — bogat, pa mož' kako oće.

MARGA: Toj gadnjari, Julki, bi baš taki tribo, ko taj vitrenjak Andro...

ANĐA: Taki, taki, a ne Ivo...

MARGA (*uzdahne*): Pa šta ćemo, moja Ando, kad u Boga svita svakakog...

(*Dva seljaka izadu iz dvorišta pijana, vode se i pjevaju.*)

ANĐA: I ta dva imaju dosta...

1. SELJAK: Ej, kume, alaj smo se ponapili baš nako i pravo...

2. SELJAK: E, nisu svaki dan — svatovi kume Jono. (*Dalje pjevaju.*)

1. SELJAK: Jedared živimo, slatki moj dobri i jedini kume. (*Grle se i ljube.*)

2. SELJAK: Imaš pravo (*grli ga*). Jedared se živi! To nam je sve, što — popijemo... Bunjevac je veso, kad je pijan...

1. SELJAK: E, da mi je tako svaki dan... ne bi se »pozario« ni sa carem...

2. SELJAK: Imaš pravo, kume Jono. (*Opet ga grli.*) Umiš, brate, kako valja živiti!

1. SELJAK: Ja da ne umim...? Ej, samo da imam ko što — nemam, pokazo bi ja svitu, kako triba živiti!

2. SELJAK: Živio, kume Jono! Ej, aj, da na to malo poigramo. (*Plešu. Zatim krivudajući i pijano pjevajući odu.*)

MARGA: E, to da je našem prokletom svitu, onda ko j' ko oni...

ANĐA: Jesi li i' samo čula, šta divane... mulova dva... kako bi uživali...?

MARGA: Šta trizan misli, to pijan izdivani...

ANĐA: Valda će se još danas koji »okremendati«... Sram i' bilo! Gadovi! To da je njima!

MARGA: Kažem ti, to da je našem svitu — lokati!

ANĐA: Zagušili se, bogdo, u tom prokletom piću jedared!

MARGA: Ta mule, eto, šta su!

ANĐA: I nisu drugo.

MARGA: Samo da sam ja nako sudac, ja bi zabranila tom našem prokletom svitu ne samo igranke, nego i svatove držati...

ANĐA: Imaš pravo, Margo, to da je njima — veselja i svatova... drugo ništa.

MARGA: Prokleti bili na vike, kad su taki zjalasti!

ANĐA: Ne zjalasti, moja Margo, već — luckasti!

MARGA: Ta pokvarena žaba, Julka, kaže, da su — bolesni...

ANĐA: U — glavi... ko i ona! Prokleta!

MARGA: Onda se čude, lude jedne, što smo isprodali... i što dan na dan propadamo... Nestajemo... u nepovrat. Pa nije čudo, što smo isprodavali i što dan na dan propadamo i nestajemo, kad smo taki mulasti! Ja sam se više puta mislila, moja Ando, valda nema na cilom svitu takog prokletog svita ko što je taj naš, u tom našem bogumrskom selu!

ANĐA: Ta nerazumni i nepametni glupani, — eto šta su.

MARGA: Uh, sto i' groznica uvatilo, kad su taki zvrnjasti!

ANĐA: Da su svi taki ko Ivo, ne bi rekla ni riči.

MARGA: On se, kažu, zato tako najedared oženio čim se oslobodio vojske, da dade primer i onim našim nepametnim mulama, koji biže od ženitbe ko vrag od križa...

ANĐA: Zato biže, što su nemoćni i jadni bogalji: lini su i ne mogu ni sami sebe raniti, a kamoli ženu i dicu...

MARGA: Eto ti vidiš, drugo moja, kako mi propadamo... Ne treba ti drugog primera od tog.

ANĐA: A baš to i jeste — najglavnije, Margo moja. Ne ženu se, ne plodu se, pa tako moramo, lude jedne, nestajati...

MARGA: I nestat ćemo, samo ako stane to tako i dalje ići: posli sto godina, kako je to rekao Mate Bajić, nema nas više u ovom prokletom selu...

ANĐA: O, o Bože, dovedi i' k sebi, kad su taki ćalakasti. (Čuje se podvikivanje).

MARGA: Eno su, idu. (gleda lijevo) Al' vidi je samo, kako je naidigla nos, zjala! Ko da je grofica!

ANĐA: (i ona gleda): A tako se i obukla ko grofica.

MARGA: Svi je fale, da je lipa »snaša«, a meni izgleda ko strašilo.

ANĐA: Baš iste oči imaš ko i ja, Margo, kad isto tako vidiš ko i ja.

MARGA: O, je... kažem: pravo strašilo.

ANĐA: Hajdemo, na onu drugu stranu, da bolje vidimo to strašilo!

MARGA: Hajdemo, da. (Odu).

SVIJET (nasrne sa obadvije strane, da ugrabi što bolje mjesto za gledanje).

1. ŽENA: Vriško su se vinčali.

2. ŽENA: Ta da. Friško.

(Obijesno podvikivanje i pjevanje uz pratnju tamburaša)

2. ŽENA: (kad se malo utiša): Al' vi'te samo, svitu tamo priko puta, Margu i Andu, kako ogovaraju, pa se nuz to još furt podsmijavaju.

SVIJET: To su dvi proklete i zlobne jezičare!

1. ŽENA: Tako šta, ko što su te dvi, nisam vidila, kako sam se rodila...

SVIJET: (vrlo gleda lijevo na svatove, koji su već blizu, čudi se): Baš lipa snaša, da je se nagledati ne mož'... A i duvegija...

(Svatovi dolaze s lijeva uz svirku i pjesmu »bećarca«. Naprijed Julka, nevjesta, i Ivo, duvegija, a za njima kum i stari svat i ostali svatovski svijet. Mora se prikazati prava slika bogatih svatova na selu. Svatovi vrlo lagačko prolaze, odnosno ulaze u kuću. Žene i djevojke vraški se marvaše i pjevaju bećarske pjesme, gdjejoja putem i pleše.)

JEDNA BABA (za svatovima putem plešući sa bocom na glavi, neko vrijeme na jednom mjestu pleše. To se mora dugo vježbati, jer nije laka stvar! Zatim uzme s glave bocu i lupi je o pod, tako da se boca mora polupati na komadiće. U tome treba biti spretna predstavljajica, da ne bi komadići stakla pogodili općinstvo).

Bit će sretno! Polupala se boca!...

SVIJET: (Vraški se smije).

Zastor,

Antun Karagić, Gara.

MOBA

Danas obćenito prevladava shvaćanje, da se pripadnost manjih narodnih skupina, kojoj većoj narodnoj skupini, prosuđuje po jeziku, nošnji, običajima društvenim i gospodarskim organizacijama i ustanovama, načinom života i t. d. Uzme li se ovo shvaćanje kao izpravno i primieni li se na nas Bunjevce i Šokce u Bačkoj i Baranji, onda je veoma lako ustanoviti kamo spadamo i kojoj većoj narodnoj skupini pripadamo.

Prema tome ako želimo utvrditi tko su i što su Bunjevci i Šokci koji žive u Bačkoj i Baranji, onda moramo ponajprije izpitati sve spomenute činbenike, pa ćemo nedvojbeno utvrditi, da su Bunjevci i Šokci — Hrvati i da je svaka protivna tvrdnja proizvoljna i neistinita.

Hrvatstvo Bunjevaca i Šokaca Bačke i Baranje dokazano je već toliko puta pa bi svako daljnje dokazivanje bilo suvišno, kada se upravo u posljednje vrijeme ne bi nastojalo s raznih, zvanih i nezvanih, strana i mjesta dokazati, da su Bunjevci i Šokci sve drugo samo ne Hrvati.

Način života i rada Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj i Baranji, ili Bačko-Baranjskih Hrvata imade toliko zajedničkog s načinom života i rada Hrvata u ostalim krajevima Nezavisne Države Hrvatske, da upravo ta činjenica najviše dokazuje hrvatstvo Bunjevaca i Šokaca.

Već činjenica, da su bačko-baranjski Hrvati u velikoj većini seljaci dokazuje, da se je način života i rada u tim krajevima morao razvijati i da se je razvijao onako, ili barem slično, kako se razvijao u ostalim krajevima naše države. Upravo kod bačko-baranjskih Hrvata nailazimo na mnoge ustanove, koje su iste kao kod seljaka u Slavoniji, Bosni ili Hercegovini, što opet nedvojbeno dokazuje podrijetlo Bunjevaca i Šokaca.

Jedna od takovih izričito seljačkih ustanova je svakako moba, koja se je možda upravo kod bačko-baranjskih Hrvata sačuvala onakovom kakva je bila od pamtivieka.

Pod mobom se razumieva radna zajednica seljaka, koja se sastavlja u cilju svršavanja stanovitih seljačkih poslova, koje pojedinac ne može sam izvršiti.

Moba se u Bačkoj i Baranji saziva ili »kupi« za posvršavanje najvažnijih seljačkih poslova, a to su kopanje kukuruza, žetva, berba i branje kukuruza. U ostalim krajevima naše države »kupi« se moba i za košnju trave, međutim se u Bačkoj uobće ne »kupi« u tu svrhu, a u Baranji veoma riedko, jer u tim krajevima gotovo i nema sjenokoša.

Najuobičajenije su međutim mobe prigodom žetve, berbe i branja kukuruza. Sve te mobe skopčane su s veseljem i zabavom, što je i razumljivo, kada se znade, da u mobu dolaze samo mladići i djevojke.

Najljepša i najzanimljivija je međutim moba, koja se saziva ili kupi prigodom žetve, a ta vrsta mobe se kod nas bačko-baranjskih Hrvata naročito uzčuvala, što je shvatljivo, kada se znade, da su ti krajevi žitnica Europe, u kojima rodi najbolja vrsta pšenice na svijetu.

Kada pšenica sazrije — dozori »domaćin« odredi dan, kada će žetva početi i o tome obaviesti sve one, koje želi imati na mobi. O tome koga će pozvati domaćin je već odavna na čisto, jer znade da će svima tima morati on, ili tko od njegovih »ukućana«, vratiti mobu. Pozvani rado polaze na mobu, jer znaju, da će tamo sastati sve svoje poznate, s kojima se možda još od zime nisu vidjeli niti se razgovarali. Na mobi će

čuti kojekakove novosti i viesti, a one uvijek zanimaju dobrog gospodara.

Na dan kada je određen početak žetve, dolaze »mobari« već u rano jutro, jer je potrebno prije izlaza sunca naplesti »uža«, kojima će se rukoveti vezati u snopove. Pojedinci se natječu tko će ranije doći, jer se i time želi pokazati domaćinu, da se na mobu rado dolazi. Domaćin dočekuje svakog pojedinog mobara, uvodi ga u kuću i počasti s dva tri gutljaja »brbljavice« iz »buteljice« ili »sajtlika«. Iako je još rano i daleko do izlaza sunca, nudi domaćin svoje mobare da nešto i pregrizu, jer je još daleko do ručka, a posao je i te kako težak i naporan. Kada su se svi sakupili i okriepili, poziva domaćin li tko od njegovih ukućana, a često neko od pridošlih, mobare na posao. Domaćin određuje mjesto gdje će se čupati ili pokositi pšenica potrebna za pletenje uža i odmah se pristupa poslu. Već kod pletenja uža počinje natjecanje tko će više i bolje splesti uža. Kako je ovo natjecanje skopčano s raznim primjetbama i šalama, to već kod toga posla počinje smieh i veselje, koje će potrajati za ciele žetve.

Kada sunce zasja i svojim toplim zrakama osuši i posljednju kap rose sa pšenice, uzima domaćin kosu, prekriži se i s riečima »Bože pomози« zamahne kosom i započne prvi odkos. Zatim predaje kosu u ruke najstarijeg ili najvrednijeg mobara, jer on kao domaćin mora nadgledavati sav posao i mora se brinuti da mobarima za vrijeme posla ništa ne uzmanjka.

Kada prvi kosac i njegova rukovetačica odmaknu nekoliko koraka, počinje odkos drugi kosac, pa treći, četvrti i t. d., dok se svi ne poredaju jedan uz drugoga. Iza svakog kosca ide rukovetačica, koja pobire pokošenu pšenicu u rukoveti i slaže ih na uža, kojima se kasnije rukoveti vežu u snopove. Rukovetačica je obično sestra koščeva, a ne riedko je to i draga koščeva, pa se često dešava, da na jesen, kada se obave svi poslovi, od ovakovih žetelačkih drugova ili parova postanu bračni drugovi. Moba je najbolje sredstvo za upoznavanje vriednosti i marljivosti, kako momaka tako i djevojaka, jer se na mobu pozivaju samo vriedni i marljivi, pa ako se još i između ovih pokaže netko najvredniji i najmarljiviji, onda je sigurno, da je on vriedan i marljiv čovjek i da je sposoban da si savije samostalno obiteljsko gnjezdo.

Iako se obćenito uzima, da je žetva jedan od najtežih poslova, koji najviše umara, ipak se taj posao u mobi vrlo lako, gotovo bi se reklo igrajući i u zabavi svrši.

Kako se rad u mobi obavlja posve bezplatno, to se domaćin mora brinuti, da mobari ne budu ni gladni ni žedni. Radi toga je već u jutro »ručak« obilan, a u podne »užina« prava gostba. Poslije podne, a prije večere, daje se mobarima »mala užina«, a na večer obilna večera, poslije koje nastaje veselje uz glasbu i igru.

Ovakovim zajedničkim radom obavi se posao i kod najboljih seljaka za 2 do 3 dana.

Kada se dovrši žetva, marne ruke rukovetačice spletu krunu, koju onda svi zajednički uz pjevanje i krasnoslovljenje prigodnih pjesama predaju domaćinu, koji primajući krunu blagoslivlje mobare vješajući je na strop »kuće« — središnje prostorije — na ono isto mjesto, gdje je do sada visila kruna od prošlogodišnje žetve, koju skida i baca živadi da je pojede. Nakon što je žetva posve razvršena, razvije se pravo veselje i gošćenje, pa se uobće dobija dojam kao da ciela radnja

t. j. ciela moba i nije bila drugo, nego neko slavljenje Svevišnjega, kojemu se sve živo klanja i divi.

Sutradan se ide drugom, pa trećem domaćinu i tako redom, dok se ne svrši žetva u celom kraju.

Nakon obavljene žetve, priređuje se u Subotici, kao središtu svečanosti žetve t. zv. »dožeonica« ili kako je Bunjevci zovu »dožejanca« ili »dužijanca«. Dožeonica je završna svečanost žetve, u kojoj sudjeluje i staro i mlado a u prvom redu svi oni, koji su sudjelovali u žetvi. Tom svečanošću se izražava hvala onome, koji je omogućio i dao obilnu žetvu, a odaje se priznanje i svima onima, koji su taj najteži rad obavili.

Kako se iz ovoga razabire, moba je veoma važni seljački običaj, koji za bačko-baranjske Hrvate ima posebno političko, gospodarsko i društveno značenje. Moba je sastajalište ukućana pojedinih kuća i domova, na kojem se izmjenjuju misli i želje. Moba je sastajalište, na kojem se upoznavaju vrijednosti pojedinaca, a koje dolaze do izražaja u marljivosti.

Dok se bački Hrvati budu držali mobe i drugih naših liepih običaja, koji su svojstveni samo Hrvatima i koji su niknuli iz hrvatske duše i hrvatskog shvaćanja zajednice, možemo biti posve sigurni, da nitko ne će moći od nas učiniti nešto drugo, nego ćemo uvijek ostati ono što smo uvijek bili i što jesmo — Hrvati.

Ing. Bela Šimić

ZORA. ZORI, ROSA PADA

Zora zori, rosa pada,¹
Na planini pasu stada.

I na brégu pastir sedi
i u svoje stado gleda.

Konjić mu se uz breg penje
s kopitami kamen bije.

Goro, goro, visoka si,
mila moja daleko si!

Daleko si med gorama,
vene ljubav među nama.

Vene, vene, ne uvene,
što kod tebe nema mene.

(Bač, 1941.)

Kazivala Ceca Lovrić, rod. Kubanović
Zabilježio *Stjepan Bartolović*

Zora zori, rosa pada,
Med' gorami pasu stada.

A na briegu pastir sjedi
Pa u svoje stado gleda.

K njem dolazi drago svoje
Na konjiću ponosnome.

Na konjiću ponosnome,
U odielu gospodskome.

Konjić joj se briegom penje,
A nogama tre kamenje.

Iz kamena vatra sieva,
A na konju djeva pjeva.

Petar Grgec: Hrvatske nar. pjesme, Zagreb 1943., str. XXV.

(Iz Đakovštine)

¹ Pogledaj variantu iste pjesme u članku »Stari svatovski običaji u Baču« u ovom broju »Klasje naših ravni«.

PLOVILA JE GALIJA

Plovila je galija po morju,
u galiji okovan delija.
Gledala ga s prozora divojka;
Besedi okovan delija:
»Što me glediš s prozora divojko?
Okovan sam, ljubiti te ne mogu,
Oženjen sam, uzeti te ne mogu.«
»Ne gledim te, da me uzmeš ti,
već te gledim mlada okovanog ja.«
»S čim ti tvoje sokolove raniš?«
»Biser kvarim, sokolove ranim.«
»S čim ti tvoje sokolove pojiš?«
»Suze ronim, sokolove pojim.«
»S čim ti tvoje sokolove vežeš?«
»Kosu režem, sokolove vežem.«

(Bač, 1940.)

Po kazivanju Cece Kubanović
Zabilježio *Stjepan Bartolović*

VOZILA SE . . .

Vozila se po moru galija,
U njoj sjedi okovan delija,
Na ruci mu siv zelen sokole,
u kljunu mu dva zrna bisera.
Gledala ga sa grada divojka;
Al' govori okovan delija:
»Što me gledaš, sa grada divojko?
Okovan sam, ljubiti te ne mogu,
Oženjen sam, uzeti te ne mogu.«
Al' govori sa grada divojka:
»Ja ne gledam, da ti mene ljubiš,
Nit' te gledam, da me mladu uzmeš,
Već te gledam, da te nešto pitam:
Čim ti svoje sokolove hraniš,
Čim ti hraniš, čim li ih napajaš?«
Al' govori okovan delija:
»Ne pitaj me, sa grada divojko!
Biser trunim, sokolove hranim,
Suze ronim, sokolove pojim.«

(Iz Slavonije)

Dr. Lj. Maraković: *Žetva*, str. 359.

LIPO TI JE RANO URANITI

Lipo ti je rano uraniti
u pridzorje, kad slavuji poje.
Slavuj viče: »Ajd' na vodu, miljče!
Ajd' na vodu, il' na livadu.
Na livadi bunar vode ladne,
kraj bunara zeleni se trava,
i na travi bili list papira.
Na papiru crno slovo piše,
crno slovo, al' je žalostivo:
u petak se razbolilo dače,
u subotu bolom боловало,
u nedilju Bogu putovalo.«
Lipo ga je saranila majka,
ukraj puta raku iskopala,
tu je njega saranila majka.
Čelo glave bunar iskopala,
ko putuje, neka pije vode ladne.
S desne strane lozu usadila,
Ko putuje, nek sidne, neka se odmara.
S live strane stole namistila,
Ko putuje, nek sidne, neka se odmora.
Tako ga je saranila majka.
Davno bilo sad se pripovida.

(Bač, 1941.)

Po kazivanju Cece Kubanović udate Lovrić
Zabilježio *prof. Stjepan Bartolović*

Liepo ti je rano uraniti
U prozorje, kad slavuji poje.
Slavuj viče: »Hajd na vodu, milče!
Il' na vodu, ili u livadu.
U livadi bunar vode hladne,
Na travici listak knjige biele,
A na knjizi crno slovo piše:
»Grjehota je ljubiti djevojku,
Ljubiti je, pa je ostaviti!
Jer je teška djevojačka kletva:
Kad uzdahne, list i trava sahne,
Kad joj suza na zemljicu pane,
Kada kune do neba se čuje,
Od bolesti sva se zemlja strese.«

(Iz Hrvatske Krajine)

Dr. Lj. Maraković: Žetva, str. 358. Zagreb, 1943.

DIVOJKA JE RUŽU BRALA

Divojka je ružu brala, pod njom zaspala,
Divojka je ružu brala, pod njom zaspala.

Budilo je mlado momče iz Novoga Sada,
Budilo je mlado momče iz Novoga Sada.

Ustaj, ustaj, divojčice, što si zaspala?
Ustaj, ustaj, divojčice, što si zaspala?

Švaler ti se oženio, kog si čekala,
Švaler ti se oženio, kog si čekala.

Ta neka ga nek se ženi, prosto mu bilo,
Ta neka ga nek se ženi, prosto mu bilo.

Od mene mu prosto bilo a od Boga krivo,
Od mene mu prosto bilo a od Boga krivo.

Vedro nebo zagrmilo, grom ga ubio,
Vedro nebo zagrmilo, grom ga ubio.
Crna zemlja raspukla se, u nju propao,

Crna zemlja raspukla se, u nju propao,

(Bač, 1938.) Kazivao Vinko Bartolović Marcin, starac od 84 godine.

Zabilježio *Stjepan Bartolović*

KARANFIĆU PLEME MOJE

Karanfiću pleme moje
još da mi je seme tvoje.

Ja bi znala, di bi cvala:
mom dilberu na pendžeru.

Kad on stane vino piti,
karanfić će mirisati,
on će stati uzdisati.

Daleko će s' uzdis čuti
čak do neba i do Boga!

Bogu će se sažaliti
dvoje mili' sastaviti.

(Bač, 1941.)

Kazivala Ceca Lovrić, rod. Kubanović

Zabilježio *Stjepan Bartolović*

MLADO MOMČE ČUVA OVCE

Mlado momče čuva ovce,
tri godine, tri stotine, moja Ano!
Nikom štete ne učini', moja Ano!

Put nanese tri divojke, moja Ano!
Jedna svira, dvi igraju, moja Ano!

Onda štetu ja učini', moja Ano!
I ja rōbi' tri godine, moja Ano!
I ja plati' tri stotine, moja Ano!

Ni mi žao tri godine, moja Ano!
Ni mi žao tri stotine, moja Ano!
Sve tri sam i' izljubio, moja Ano!

(Bač, 1941.)

Kazivala Ceca Lovrić, rođ. Kubanović

Zabilježio *Stjepan Bartolović*

ROZMARIN SE SUŠI

Rozmarin se suši,
Koren mi u duši.
Kraj njeg draga stala
Grozne suze lila.

Nemoj draga plakat,
dosta ćeš plakat,
dok u vojsku podem,
a natrag ne dodem.

Svakog ćeš pitati,
koga ćeš vidati:
»Jeste l' digod vidli,
mlada kapetana?«

Nismo mi ga vidli,
Al' smo za njeg čuli.
Kosa mu se rûsa
po trnju rasula,
sablja mu se svíti
kroz zelenu travu.

Konjić mu se vranac
po livadi šeće,
travu pasti ne će,
već on traži svoga
mladog kapetana.

Bože moj blagi,
di je moj dragi?
Ako put putuje,
sritno putovao!
Ako mene ne će
nedô mu Bog sriće,
Ni na nebu rãja
ni na grobu trave!

(Bač, 1941.)

Po kazivanju osamdesetgodišnje starice Marije Kubanović
Zabilježio *Stjepan Bartolović*

KURJAK BERE JAGODE

Kurjak bere jagode,
kurjak bere jagode.

U široke mirice,
u široke mirice.

Tud naide lisica,
tud naide lisica.

Pa istrese miricu,
pa istrese miricu.

Poče kurjak plakati
poče kurjak plakati.

Nemoj, kurjak, plakati,
nemoj, kurjak, plakati.

Mi ćemo te ženiti,
mi ćemo te ženiti.

Vrana s kuće skakuće,
vrana s kuće skakuće.

Oće énga dã bude,
oće énga dã bude.

Roda štrinfle¹ navlači,
roda štrinfle navlači.

Oće snaša dã bude,
oće snaša dã bude.

¹ štrinfle — čarape

Miš pripaso kecelju,
miš pripaso kecelju.

Oće keler² dā bude,
oće keler dā bude.

Mačak gladi brkove,
mačak gladi brkove,

Oće diver dā bude,
oće diver dā bude.

Vrebac traži britvicu,
vrebac traži britvicu.

Da odsiče vrbicu,
da odsiče vrbicu.

Da napravi frulicu,
da napravi frulicu.

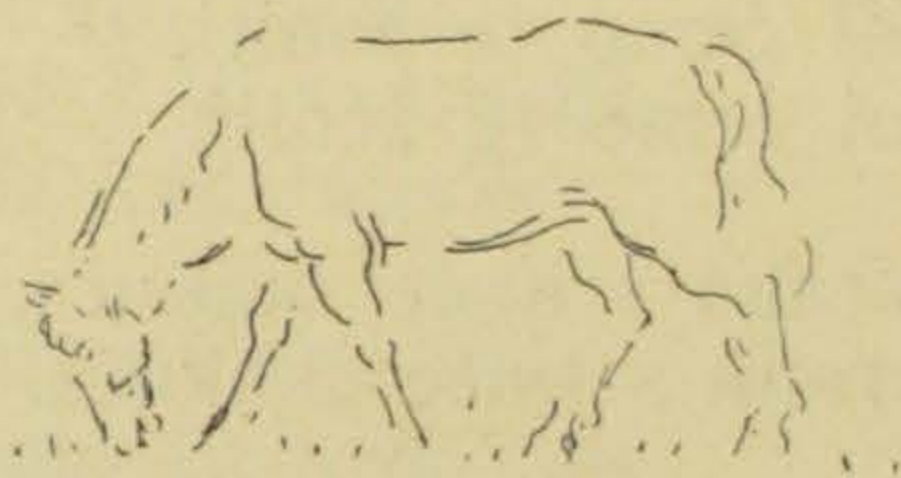
Da posvira bačvanski,
da posvira bačvanski.

Da poigra kaćanski,³
da poigra kaćanski.

(Bač, 1941.)

Kazivala Ceca Lovrić, rod. Kubanović

Zabilježio Stjepan Bartolović

² keler — kelner

³ kaćanski — od Kać mjesto kraj Novog Sada

U IZČEKIVANJU

(Odlomak iz romana »Dječak sa žitorodne ravni«)

I

Svakoga je jutro sjedio u predsoblju na otomanu i čitao stručne knjige iz svoga predmeta. Čitao je tako iz dana u dan sve dok ne bi zazvonilo veliko zvono na bielome seoskome zvoniku, dok se krupni glasovi zvona ne bi razturili nad selom, a onda bi zatvorio knjigu i bacio pogled na kućna vrata, jer je već predosjećao, da će ga majka pozvati na objed. Dani su prolazili, a on je neumorno čitao, radio je, spremao se, jer se nadao, da će svakoga dana stići glas iz Beograda, da je postavljen za suplenta u kojoj gimnaziji i da će morati poći da preuzme dužnost. Iako je mogao mirno pratiti tok misli, koje su se izlagale u knjizi, iako je bio duhovno smiren i pribran, u zadnje vrijeme su mu se misli često puta udaljivale od onoga što se iznosi u knjizi, često puta su se vraćale na pitanje, da li će ovih praznika biti postavljen ili će i dalje morati strpljivo čekati. Premda je uvijek bio zaokupljen radom pišući razne književne prikaze i članke, ovo čekanje mu je bilo teško i mučno. Bilo mu je mučno, jer nije mogao da ništa u kuću ne privređuje, da jede i da bude svojim samo na teret. Vidio je, kako su mu se roditelji iztrošili, dok je pohađao škole, kako su ulagali i zadnji dinar odkidajući od svojih ustiju komad hljeba, a sada kada je svršio, diplomirao, sada da sjedi bezposlen kod kuće i da im se nikako ne odužuje! On je htio da radi, da nešto zaslužuje i pomogne svoje roditelje, jer je na njihovim licima čitao kako im je teško, kako im je potrebna njegova pomoć. On je mlad, u najboljim godinama da pođe u život i da bude od koristi i drugima a i samome sebi. Tolike su godine prošle kao sjena, prošle su, iako su bile često puta pune gorčine, muke, poniženja, pa i očajanja, ali su ipak prošle u nadi, da će jednom svršiti sve te škole uz sva odricanja i poniženja, a onda će i njemu svanuti dan, kada će moći ponosno podignuti čelo i reći: Radio sam neumorno, borio sam se i svladao poteškoće, izgradio sam svoju ličnost moralno, stekao sam potrebno znanje, a sada je, gospodo, na vama, da mi omogućite, da mogu to znanje koristno upotrebiti, da mogu kao pošten čovjek raditi i živjeti! A kako je on samo vjerovao u taj svoj budući rad i u uspjeh i koliko bi mu se radovao! Njemu će biti povjerena omladina i on će je izgrađivati, jer će od nje stvarati ljude, buduće otčeve i narodne vođe. I kako ih on uputi, takovi će biti, tako će djelovati u društvu. Bio je pun uzvišenih i plemenitih misli, bio je pun volje za stvaranjem i izgrađivanjem čovjeka. Koliko li mu je to davalo snage i volje, koliko ga je uzdizalo do oduševljenja, do želje da svane dan, da pođe na dužnost za koju se toliko godina spremao! U molbi za postavljenje nije tražio neki naročiti grad, kako su to mnogi u svojim molbama učinili, šta više napisao je, da ga postave bilo u kojem gradu u državi, jer je mislio, da će biti svagdje među ljudima, da će naći topline i razumjevanja.

Sunčana zraka se prikradala kroz otvorena vrata sve do njegova otomana, vani na grani je bezbrižno cvrkutao vrabac, ali glas njegov nije narušavao ovu svečanu ozbiljnost i tišinu, koja je vladala nutrinom sobe. On je zvonio bistro i veselo u jutarnjem prosunčanome uzduhu, dok su razcvjetale voćke mirisale rumenim plodovima i dok je dan

osvajao cijelo selo. U dvorištu su zalupnula vrata, pismonoša je donio, kao i svakoga dana, novine na koje je bio predplaćen. Odnekud je došla na vrata njegova majka s motikom u rukama i naslonila se na dovratnik. Pogledala ga je ljubazno i rekla:

— Što ima, Miško, u novinama? On je uzeo s otomana novine, razvio ih na koljena i pogledao prvu stranu.

— Ništa. Svakog dana uvijek isto. Ljudi se tuku, ljudi se tuku i to je sve novo i sve tako staro i banalno.

Majka se polako odmakla od dovratka. Spustila je motiku, da je zazvečala udarivši se u opeku! Onda je otišla hodnikom bez riječi nekako zamišljena, povučena u se. Miško je nemirno bacio novine pred sebe, uzeo je knjigu, koju je dosada čitao, pročitao je nekoliko redaka, ali je ubrzo uvidio, da se više ne može pribрати ni čitati. Zato je i zatvorio knjigu, metnuo je s desne strane, podvio noge pod bradu, obuhvatio koljena rukama i zamislio se. Zamislio se opet o tome, kako bi bilo dobro, da ga postave, da može raditi, da svoje obraduje, da ih razveseli. Kako li samo čeka taj trenutak! Tada se stala uvlačiti u njegovu glavu mračna i mutna misao i ona je obavijala svu onu vedrinu, sve one nade, koje su ga uzdizale i davale mu poleta. Ta je misao, nagrivala svu bjelinu njegova oduševljenja, ona je govorila potajno i jezivo, da ima još toliko filozofa kojih molbe čekaju strpljivo u Ministarstvu. Toliko ih ima i svakog ih dana biva sve više i više. I kako to, da baš između tolikih molbi odaberu njegovu, baš njegovu ministar da potpiše, da ga postavi?! Tko je on i koga ima? I tu je Miška nešto hladno i strašno steglo za srce i on je osjećao, kako mu biva sve teže, sve mučnije u duši. On je vrlo dobro znao, da ta misao nije nepravedna, bez podloge, on je štoviše bio duboko uvjeren, da je ona jedna prava, svakidanja zbilja pred kojom čovjek uzalud zatvara oči i nastoji, da je ne vidi. To je zbilja, koja se duboko ukorijenila u ljudsko društvo i bez nje se vrlo teško išlo napried. To je bila svemoćna, svevažna protekcija, koja je mnogima otvorila vrata, koja bi im po njihovim zaslugama i vriednostima vječito ostala zatvorena. I ta je protekcija sada pred Miškom i gledala ga je porugljivo i izazovno, rugajući mu se cinički i prezirno. I Miško je znao, da ona za njega ne postoji, da ga ne može obradovati i zato je želio, da ni ne misli na nju. Ali to nije išlo tako lako. Na protekciju je morao misliti, jer ga je ona sama na to prisiljavala. Što je više na nju mislio, to je sve više gubio nadu, da će stići glas o postavljenju, time se više gubio u sumnjama, time mu je bilo sve mučnije i teže. On nije baš nikoga imao, tko bi ga mogao preporučiti, tko bi se mogao za njega zauzeti. Boljelo ga je, što je ljudsko društvo pošlo tim nedostojnim putem, da ne nagrađuje ljude po pravdi, nego po protekciji.

Miško je izpružio noge i protegao ruke, da raztjera te misli, da se osvježi, pribere. Dohvatio je opet novine u uvjerenju, da od postavljenja ne će još dugo biti ništa, da će možda i koju godinu morati počekati, dok mu se tamo ne smiluju i sjete da je živ i da je i njemu potrebno da jede i da živi. Prelistavao je novine čitajući samo naslove. Odjednom mu se pogled zaustavio na naslovu: Nova postavljenja u Ministarstvu prosvjete. Crna, sitna slova zaigrala su pred njegovim očima, i da je mogao jednim pogledom bi sve pročitao. Letio je s imena na ime, samo da što prije vidi, da li se i njegovo ime nalazi među tim mnogobrojnim imenima. Odjednom su mu ruke zadrhtale, topao val krvi udario je u njegove

obrazu i on je sav gorio pretvoren u oko da bolje vidi, da li je to zbilja ili san. Dva puta je pročitao: Miško Katančić, diplomirani student filozofije, postavljen za suplenta na Državnoj realnoj gimnaziji u B... Toliko je bio iznenađen i uzbuđen, da se od radosti nije mogao u prvi mah ni snaći. To je bilo za njega veliko i neočekivano iznenađenje, on se tome nikako nije nadao i to ovako kao što se desilo. Prva misao mu je bila: kako li će se radovati majka, kada čuje, kako li će joj biti milo! Skočio je naglo s otomana, zgrabio novine i poletio kao mahnit, da nađe majku i da joj saobči tu veliku i veselu novost, da se i ona s njime raduje, da uživa u toj sreći, koja ih je posjetila. Pojurio je hodnikom, zavirio je u kuhinju, ali nje nije bilo. Sjetio se, da je imala motiku i da je morala otići u vrt. I nije se prevario. Našao ju je u vrtu nagnutu nad motikom, gdje je kopala tvrdu, suhu zemlju.

— Mama! Mama! povikao je Miško i otvorivši drvena razklimana vrata, pošao pravo k njoj po prekopanoj i svježoj zemlji. Ona je zaklimala glavom i negodovala, što joj gazi kopanje, ali se ona još nije mogla dobro ni snaći, a on je bio ve pokraj nje, razširivši pred njom novine, govoreći:

— Gledaj, postavljen sam! Evo, piše u novinama.

Ona je spustila motiku i objema rukama uzela novine zagledavši se u sitna crna slova. Htjela je, da se i sama uvjeri, da vidi, da li je to istina, ali bez naočala nije dobro vidjela, pa je uzbuđeno gledala u to crnilo, što joj je poigravalo pred očima. Onda je podigla oči: u njima je bilo tako mnogo neizkazane topline, blaženstva i sreće, da se to nije dalo riečima izreći. Njene umorne oči zaustavile su se na Miškovu licu i pomilovale su ga zadovoljno i umiljato.

— Eto, i to sam dočekala, hvala Bogu! Sada si postao svoj čovjek, okući ćeš se i bit će i tebi i meni lakše.

Više nije kopala. Naslonila je motiku uz drvenu daščanu ogradu i pošla s Miškom u sobu, gdje su sjeli na otoman. Miško nije mogao da sjedi na jednome mjestu, nije imao mira. Iako je prije tako nerado izlazio na ulicu, iako se prije klonio poznanika, sada je htio da izade na ulicu, da sve vidi, da svakome kaže, da je postavljen, da više ne će morati ovdje bezpomoćno sjediti i biti na teret svojim. Znao je da će ugledati zavidna lica svojih poznanika, koji će se čuditi, što je mogao dobiti mjesto, kada nije nikoga imao da ga zagovara. On je postavljen i to bez protekcije i sada se ne će morati skrivati pred susjedima, ne će se više bojati onih njihovih tako banalnih i dosadnih svakidanih pitanja: kako to da je išao tolike godine u školu, a sada nema mjesta, sada ništa ne zaraduje? Ta pitanja i takvi razgovori već su mu postali užasno dosadni i on ih je izbjegavao na svaki način. Vidio je on u njihovim očima, kako ga sažalievaju, iako nije nalazio uzroka zašto bi ga imali sažalievati ovi ljudi, koji se gotovo nisu ni makli za svoga života iz mjesta rođenja, koji su naučili jedva čitati i pisati. Sada im može mirno pogledati u oči a da ne obori pred njima pogled, sada im može reći, da je namješten, da je postao gospodin čovjek.

Kako li je sada bilo sve drugčije oko Miška, kako li je bilo sve svečano, sunčano i kako je život poprimao liep i privlačan smisao. Radit će odsada, radit će i trud će mu biti nagrađen. Ne će više ćutjeti onu neugodnost, da je nekome na teret, sada će i on biti koristan član ljudskog društva. Moći će sigurno pomoći i svojim, i njima će olakšati

teret i brigu. Kada bi pogledao majku, srdce mu je klikalo od zadovoljstva. Pa i on sam nije više bio onaj predašnji. Osjeća, da se za tako kratko vrijeme promienio, da je postao drugi čovjek. Bio je u sebe sada sigurniji, imao je prema samome sebi više poštovanja. I nije li to čudno, da je jedna novinska viest mogla onog povučenog i zamišljenog mladića pretvoriti u razpoloženog, veselog čovjeka, da je u one njegove bliede i upale obraze upalila svježje rumenilo, a oči takla plamenom, koji je izgarao u oduševljenju!

Poslije te nenadane uzbuđenosti, koja je i njega i majku zahvatila, moralo se misliti i na to, kada će i kako će odputovati u mjesto, koje će mu biti polazni put u novi, njemu još nepoznati život, ali koji mu je mnogo obećavao, koji mu je ulievao u dušu mnogo povjerenja. I dok je on sebe zamišljao tamo u gradu već na dužnosti, dok je vidio oko sebe nove drugove i djetinje glave, koje će mu biti povjerene, koje će ga pažljivo slušati, koje će oduševljavati za sve liepo i plemenito da jednoga dana postanu pravi ljudi, čelik značajevi, da od njih ima i domovina i društvo koristi, dok se on tako prenosio mislima u novi i ljepši život, dotle je majka mislila, kako će ga opremiti na put. Treba mu pripremiti košulje, rublje i sve ostalo, što će mu biti potrebno. Ne može ga tek tako pustiti, kao da nema majke, sve mu treba spremati, da bude sve čisto, uređeno, dotjerano. I dok ga je spremala, dok se radovala, što je dobio mjesto, istodobno se u njeno srdce počela uvlačiti i pritajena bol, bol nad njegovim skorim odlazkom. Bilo joj je žao, što ne će više biti svakog dana uz nju, da ga može vidjeti kad god joj to srdce zaželi, kad god joj se prohtije. Ali pri tome se tješila i govorila samoj sebi, da će mu sada biti bolje, nego kada je bio na studijama, sada ne će kao onda u svemu oskudievati, sada će ga za njegov pošten rad pošteno i plaćati. A onda, ona je i sama već znala da ne će moći stalno uz nju ostati, da će morati poći za svojim pozivom. Ali što će, majčino je srdce meko, ono uztrepti nad svakom promjenom, koja se dotakne njena djeteta, ona s njime živi u duši celog svog života.

Navečer, kada se već i mrak hvatao, došao je i otac na kolima iz polja. Pri samome ulazku u dvorište, kada je Miško potrčao i razkrilio pred kolima kapiju, otac je vidio, da se nešto moralo dogoditi. Za večerom su svi bili razpoloženi. I otcu je ona vječita tamna briga umakla sa čela, razvedrio se i te je večeri bi onasmijan kao riedko do tada. Po prvi put nakon duga vremena neka toplina je zavládala u njihovoj obitelji a svečano je razpoloženje ušlo u njihove duše pa i u predmete, koji su ih okruživali. Otac nije spominjao preveliki porez, koji ga je nemilosrdno izsisavao, nije spominjao sve gore i gore vrijeme i bojazan, da će ga ove prilike što vladaju svietom upropastiti i sasvim ogoliti, te da će mu od svega preostati drveni štap i prazna torba. Eto, njegov trud ipak nije bio uzaludan, Miško nije tolike godine uzalud proveo u gradu, nije se badava trošilo. Sada će se sve polako vraćati što se utrošilo, Miško će im s vremena na vrijeme moći pomoći. A i Miško to nije poricao. Radit će, naći će instrukcija, zaradit će, obradovat će svoje.

Poslije nekoliko dana stigao je i dekret o postavljenju. Išao je od ruke do ruke, i otac i majka, i Miško nekoliko su ga puta pročitali, gledali su u nj kao u neku svetinju, kao u nešto od neprocjenjive važnosti. U dekretu je pisalo, da je Miško postavljen za suplenta s plaćom od 1275 dinara (hiljadu i dvie stotine i sedamdeset i pet dinara). Majci

se ta svota učinila prilično velikom, jer je mislila, da ni sami mjesečno ne zaraduju više. Za seljaka toliki novac ipak nešto predstavlja, pa je i majka mislila, da će njenom Mišku tolik novac moći pružiti mnogo uživanja i ugodnosti. Miško sada nije ni mislio na novac, njegove su misli bile zauzete nečim sasvim drugim. Njemu je bilo glavno, da je postavljen, da će poći u novi, samostalniji život. Otići će sa sela, doći će među sebi ravne, među ljude školovane, koji će ga moći razumjeti, s kojima će moći živjeti. Ovdje mu je već dozlogrdilo, iako su ga roditelji uvijek rado gledali i s njime se zajedno nadali, s njime podnosili sve njegove i radosti i žalosti. Ovi mali priprosti ljudi, koji su vječito siromašni, uprljani i gladni, ti ljudi su sve gledali kroz prizmu novca i za njih je novac bio sve. Novac i samo novac. Miško je vrlo dobro vidio, da naš seljak nije tako idealan, kao što ga u romanima opisuju, da je on mnogo lakomiji od bilo kojeg intelektualca i da nastoji na svaki način, kako će se što prije obogatiti. I tek kad se obogati, budi se u njega i nacionalizam, tek tada postaje on onaj »idealni hrvatski seljak«, kojega su izrešetal i izvarali svi političari, svi kaputaši! Miško je volio poljane, volio je on duboko, zagonetno i pritajeno disanje zemlje, kada se začinja tajna oplodnje i rađanja, volio je neoskvrnjenom ljubavlju more dozrele klasja, kada se razplamsa u sunčevu plamenu, volio je zelene i sočne kukuruze i zelenu rosnu travu na pašnjacima. Iako je pošao u škole, iako se odkinuo od zemlje na kojoj su se mučili njegovi predci i pošao novim putem, u dnu sebe je ipak osjećao neku pritajenu nit, koja ga je vezala za tu zemlju, koja je i njega odhranila i na noge postavila. Još kao sveučilištarac često puta je poželio da se vrati kući, da dođe u selo svojima, da se vrati zemlji i da pođe u poljane, da tamo u tišini i u krilu prostranstva i dozrijevanja nađe mir, osvježenje, odmor, da nađe polet i pravi pročišćeni smisao života. Sada će opet ostaviti tu zemlju, ostavit će roditelje i vratit će im se samo ponekad i to obično o školskim praznicima. I sada, kada se sjetio svega toga, bilo mu je ipak teško, nešto mu je sapinjalo grudi i gušilo ga je, raztuživalo.

Dok ga je majka spremala, on je gledao kako ona sve brižno radi, vidio je kako bi tu i tamo uzdahnula i kradom ga pogledala, kao da ga želi barem u uspomeni za sebe vječito sačuvati. I dok je spremala razne stvari, pogledala bi i otvoreno Miška i sama sebi govorila:

— Sada nam opet odlaziš. Kada si bio malen, pošao si u grad u školu, sada si završio školovanje i opet odlaziš. I nikako da budemo uvijek zajedno, da se više ne razstajemo.

Miško ju je tješio i uvjeravao je, da će dati Bog, da će doći dan, kada će moći biti svi zajedno i kada se više ne će od njih dieliti.

Kada se približio dan odlazka, svi su bili uznemireni. Majka je nekoliko puta pogledala kovčeg, da se uvjeri, je li sve u redu, nije li možda ipak nešto zaboravila slučajno metnuti, otac je pričao, da je za vrijeme rata i sam bio tamo u Bosni, da je vidio mnogo planina, da je uzduh čist i da je tamo pušio dobra duhana. Ljudi su dobri pa će i Mišku među njima biti dobro. Dok je otac spremao kola i čistio konje, da ih upregne u kola i da Miška odveze na kolodvor, Miško je pošao da se oprosti s prijateljima i znancima. Svi su mu zaželjeli sretan put i mnogo sreće u novome životu. Bili su svi radostni pa nije primjećivao, što su u sebi krili i kradom pomišljali. Ali ni njemu samome nije baš ovoga trenutka mnogo stalo do toga, da li su njihove želje iskrene ili ne, njemu je to sasvim

svejedno bilo. Na kolodvor ga je izpratila i majka. Dok su kola lagano odmicala po izsušenom kolskom putu, a konji protezali duge vratove, i otac pucketao kandžijom, majka ga je savjetovala kakav treba da bude, kako da se ponaša, da bude s djecom dobar, da ih ne tuče, jer ako se bude znao snaći, ne će mu biti loše u životu. Neka odmah čim stigne, piše kako je putovao, da li se smjestio i kako je tamo. Ona će svakoga dana čekati njegov list i zato neka ne dozvoli, da uzaludno čeka.

Miško je slušao njene rieči, ali ga one nisu mogle zaokupiti u ovaj čas. On je već i sam toliko puta imao prilike slušati njene slične savjete, znao je gotovo od rieči do rieči, što će mu reći, pa se samo činio, da je pažljivo sluša, a u stvari je misli upravio sasvim na drugu stranu. Kola su se tresla, poskakivala, konji su nemirno mahali repom i grabili pred sobom put, a Miško je gledao kako promiče pored bielih okrečenih kuća, kako se primiče kolodvoru. Gledajući poznate kuće i znajući da ih ostavlja, jer za njega počima nov život, bijaše mu u duši teško. I prije je toliko puta odavde odlazio, ali mu još nikada nije bilo ovako u srcu kao sada. U daljini se nazirao potok, gdje se ovoga ljeta češće kupao, uz njega su se uzdizale žalostne vrbe i njemu se činilo, da i one za njime žale i da su se od tuge pognule. Na kraju sela bacio je pogled na bezkrajne poljane, na kojima je počivalo umorno i zasićeno poslije podne. Kako je to čudnovato, mislio je u sebi, ono što sam toliko čekao, došlo je, dočekao sam. Pa ipak zamišljao sam, da će sve ovo nekako drugčije biti, a ne ovako jednostavno, kao što se odvija. S vremena na vrijeme slegla bi mu se na dušu neka težina, pritiskala bi ga neodređenost i nesigurnost, a onda bi upijao pogledom majčino lice i gubio se u novim mislima...

Ante Jakšić

TISUĆU I JEDNA NOĆ

I

Zastrti prozori... Šipke u noć zure,
a iza njih soba, uzka, s puno ljudi.
Mrgodni su — sivi, prsti im se žure,
sve teže i teže šire im se grudi.

Davno je prošlo dvanaest. Ponoć gdje je?...
U svibanjske noći zvijezde tako sjaju,
a kod nas u sobi tako tužno sve je.
Odaju se srдца tek po uzdisaju.

Znoj obliva lica... Zrak sve teži biva.
Svežnjevi se slažu... Otrov grudi traži.
Zamagljena zjena sladki ležaj sniva,
a umornu ruku samo nada snaži.

Pomućene misli s dimom od cigara,
zalogaji kruha s prahom od papira,
i olovna sablast ko samrtna šara
uvlači se u nas i pluća nam dira.

Jedan prazan pogled spusti se na uru.
»Kuda ide vrijeme?... Taj sat opet žuri«...
Tišina... U kutu k'o brodić pred buru
gledam znojno čelo, k'o nebo se tmuri.

Sa usana bliedih još se kletva čuje:
»Puca špaga s njom se tako vezat neda!«...
S druge strane opet netko sočno psuje:
»Novine su tanke«... teško oko gleda.

Pet, deset, petnaest, sa usana leti,
kod petdeset stane pa iznova tako.
I zrno po zrno k'o ružarij sveti
u tom mračnom kutu brojio je svako.

Kroz rešetke naše i zastore sive
već probija zora. Iz susjedne kuće
pietao se javlja i pozdravlja dive,
što su svu noć radom čekali svanuće.

Odlaze... polako, sve jedan za drugim:
radnici umorni, k'o da ponoć nose
na leđima svojim i rukama dugim,
sunca, zraka, kruha, zemlju, nebo prose.

II

I kad opet budem sam, k'o prošlog dana,
i kad svoje knjige zaključim, ja sjedim.
Zamislim se... sumnja samo ljudstvu znana
u lice se moje uvlači, i bliedim.

O, pred mnogo, mnogo godina sam tako
u otčinskoj kući u svom zavičaju
dočekaao zoru. List majski je plako,
po kući je bilo već po običaju.

Nikom nisam reko, da sam ove noći
K'o vizija, plave ljubio daljine,
nitko nije znao, da sam u samoći
sitne, zlatne zviezde skidao s visine.

Ah te divne noći! Jorgovan bez daha
pred prozorom mojim, ukočen od zore.
Cvietovi su sa mnom pili zlatnog praha
mjeseća krčmara iz pehara od kore.

K'o biser, što samo majska zora toči,
sladka želja moje protkala je grudi,
i srebrna suza dotakla je oči.
Tamo daleko... zvali su me trudi.

Nauka k'o kruna niz godina tkana
od životnih niti djeteta i roba,
u amanet moga djetinjstva je dana,
i ona me prati kroz život do groba.

III

I tako, dok moje zjene noć upija
ja prebirem drage bisere sjećanja,
kao u molitvi zrnje ružarija;
odvojen od svieta, nauke i zvanja.

I kod zadnjeg zrnja do križa trpljenja,
kad drhtava ruka već nemoćno klone,
osjećam u srcu kako sve se mienja.
Sa susjedne crkve čujem zvona zvone.

Bol, umor i strava pritišću mi grudi.
Pogrbljeno idem kući, san svoj nosim.
Začudo neki gledaju me ljudi,
kako trudnom rukom zrak jutarnji kosim.

I sunce polako k'o ranjeni borac
s rukama krvavim, diže se do hata.
Dan pobjednik noći, sveti čudotvorac
umio je suncu ruke do lakata.

San prevari zjene sinovima mraka...
Na bielcu u srebru, sa strielom u luku
dan dolazi opet poput čarobnjaka,
da razbije tamu na zjenama puku.

Jakov Kopilović

POVRATAK U ZORU

Dane moje noć bezkrajna vodi
svietlo mi je tama obavila,
sjajno sunce k'o ptica bez krila
polagano svom zapadu hodi.

Moja mladost žedna sunca ište,
radost moja s tugom stopila se,
a u zori zvijezde što se gase
tugom svojom moje grudi tište.

Teška glava, hod bezkrajno tromi
i umorne ruke, svele grane.
Tko pod žrvnjem mrvlji moje dane,
i kroz noći mladost moju lomi??

Jakov Kopilović

SMRT STAROG TAMBURAŠA

Iz daljine sve u magli
suznom oku slike lete,
a na zidu obješene
tamburice pune sjete.

Starac sjedi sam k'o suton
drhtaj srdca, trepet žica:
pjesma s'ori, vino toči
opet dvori birtašica.

I drhtava slaba ruka
dotakla je tanke žice,
vratile se uspomene
na starčevo suho lice.

»Oj živote, moj živote,
težak si mi, a te muke
trpim, jer si tamburice
iztrgo iz moje ruke.

Kolike su vruće suze
izmamile ove žice...!?
Kolike su mirne noći
za vas dane tamburice!«

Dršću ruke, gole grane,
žuto lišće već opalo,
proljeća ih sunce sjeća,
sunce, što je nestajalo.

Još jedanput vjerno srdce
uzburkalo slabe grudi,
zasjajile suzne oči
s kasnom pjesmom k'o labudi.

I posljednje spustile se
niz obraze vruće suze...
Umukla je pjesma znana.
Tamburaša smrt uze.

Jakov Kopilović

PREZIMENA I OBITELJSKI NADIMCI ŠOKACA U BEREGU

Poviestna je činjenica, da su Šokci najstariji od naroda, koji danas obitavaju u Bačkoj, oni su starosjedioci. Nastanili su se u Bačkoj još u vrijeme seobe Hrvata iz stare postojbine na Jadran.

Danas se šokačka sela nižu s obadvie strane Dunava u Bačkoj i Baranji na sjever do Baje. Naša su sela u prošlosti bila na tom području mnogobrojnija, no tuđinština je osobito koncem XVIII. i u XIX. stoljeću neka sela odnarodila i proriedila. Gdje su nekada naša sela bila jedna do drugog, danas se nalaze između njih mađarska, njemačka i dr. Tako su ta tuđa sela prekinula onu vezu između naših sela, koja je nekada postojala. Jedino je u Baranji nešto bolje, gdje su hrvatska sela uglavnom okupljena oko jedinog šokačkog grada Mohača.

Šokcima je život bio vrlo težak u prošlosti, jer su bili zapostavljeni, bez svojih učenih ljudi, bez obrtnika, bez škola, nitko ih nije uzimao u zaštitu, pa su prepušteni sami sebi snosili svoje breme šutke i strpljivo. Ukoliko je koji naš čovjek i svršio kakove škole, taj se silom prilika odnarodio, jer je u školama učio samo mađarski! Tadanjim vlastima nije bilo dosta, što su silom odnarođivali one, koji su polazili škole, nego su to činili i s onim malim ljudima, koji su bilo što tražili od vlasti kao obrtnice, mala namještenja i sl. Svaki je takav čovjek najprije morao promieniti svoje hrvatsko prezime ili ga tako okrnjiti, da više ne izgleda hrvatsko, a onda je išlo polako dalje, dok se nije posve otuđio.

Bereg je skoro čisto šokačko selo (za vrijeme bivše države zvalo se Bački Breg). Selo Bereg je dobilo ime po svojoj okolici, koja je do nedavna bila močvarna i barovita, a rieč »bereg« ili »berek« je stara naša rieč i znači močvaran, barovit.

Bereg je danas jedno od najljepših i najnaprednijih šokačkih sela u Bačkoj. U poviesti se spominje već god. 1319. kao pustara, selište raznih gospodara, a poslije kao zaselak, a napokon kao selo. Župne knjige, matice, vode se od god. 1757., a tada je Bereg imao svoju župu, občinu i pučke škole. Crkva, koja i danas postoji, sagrađena je god. 1749., a sačuvao se spis iz kojega je vidljivo, da je Bereg i prije toga imao župu i občinu, ali je sve postalo plienom požara. Iz crkvenih je knjiga vidljivo, da su svi žitelji Šokci-Hrvati a tek početkom XIX. stoljeća doselilo se nešto Niemaca. Danas Bereg imade oko 550 kuća i oko 2500 žitelja, od kojih je jedna sedmina Niemaca.

Izniet ću u ovom članku sva prezimena šokačka, koja su upisana u crkvenim knjigama od 1757. god. do danas i tako pokazati nastojanje mađarskih vlasti, da mnogim prezimenima oduzmu hrvatsko obilježje odbijajući im »ić«. Svaka skoro obitelj odnosno kuća imade svoj nadimak, pa je često nekoga lakše pronaći po nadimku nego po prezimenu, zato ću pokraj prezimena u zagradi dodati i nadimke, koje imadu obitelji istog prezimena. Najprije ću navesti prezimena, kako su ubilježena u prvih 50 godina vođenja knjiga.

1. Prezimena, koja još i danas postoje u selu:

Aljmašac (Alarovi)

Andrinčin

Balažević (Pustakovi)

Bartulin (Palakućini)

Blažinković (Rodini)

Božić (Gaborovi)

Blažetin (Arjanovi)

Balatinac

Čatalinac

Dekić (Simini, Živčevi)

Daraži (Ažinovi)
Daražac (Prakatrovi, Koprcanovi)
Dujmović (Banovi)
Đurin (Linkini)
Filipović (Rodini)
Grgin (Đukini)
Gorjanac (Dorini, Tolini)
Grgić
Govedar
Horvat (Valjuškini)
Ilić (Markeljini)
Ikotić (Jokini)
Ižipac (Živčevi)
Ivošević (Đukini, Dorini)
Katačić (Mišini)
Kovačević (Živčevi, Ćirini, Šikštovini)
Kolar (Fićini, Brnjini, Gardanovi)
Krizmanić (Pavlovi, Maćeškini)
Kovačić (Letini)
Jakšić
Lukačević (Mačkarovi)
Lukić (Maladukovi)
Lerić (Balazukini, Vendini)
Lovrenović (Alarovi)
Lipokatić (Gudini)
Matin (Banovi, Ćurini)
Matiz
Martinović

Mikić
Mrvičin
Mandić
Nikolin (Ažinovi, Božini, Gajini, Gardanovi, Perenicevi)
Opančar (Petrićevi)
Pavlović
Prodan
Petrešević (Rakini)
Pivar
Periškić
Radičević (Baćini, Matanovi, Garini, Čavini)
Rica (Jankovi, Pustakovi, Krištini)
Sitarić (Gabrini)
Šimić (Andrveštrovi)
Senčanin (Bonini)
Srimac (Paradžini, Rošcevi)
Sudar (Škrebini)
Stipanković (Ćaraskovi)
Tadijanović
Terzić (Balaževi)
Tomašević (Babini, Ćosini, Mojsini)
Tubić (Tonkini, Lendekovi, Nebekini)
Tucaković (Sudarovi)
Živić
Vorgić

2. Prezimena, kojih više nema, jer su izumrla ili se izselila:

Benković
Brdarić
Benić
Bartulić
Baćin
Blaž
Čizmar
Derventić
Fatrić
Filaković
Fatričević
Đurić
Hajduk
Iličić
Ivakić
Kajgić
Krajačić

3. Poniemčeni:

Bedeković

4. Pomadareni:

Đuretić

Lanković
Lisičin
Mijin
Martinić
Marković
Marianković
Miklendin
Milošević
Nakić
Patarić
Pejin
Radičić
Starčić
Starčević
Šamšalović
Tomašić

Turčin

Tokom prošlog stoljeća mnogim našim prezimenima silom je odbačen završetak »ić«, tako da se ta uglavnom dugačka prezimena danas pišu: Balažev, Blažinkov, Filipov, Kovačev, Lukačev, Lovrenov, Petrešev, Radičev, Stipankov, Tomašev, Tucakov i t. d.

Iako je tudinac sve upotrebio i pokušao, da nas odnari, nije mogao uspjeti, jer se drznuo dirnuti u ono što nam je najsvetije, a to su hrvatska sviest i hrvatska prezimena.

Marin Radičev

HRVATSKA NARODNA NOŠNJA¹

Uzporo sa razvojem europske kulture i europske građanske narodne nošnje razvijala se je kod svih naroda do nedavna narodna kultura i narodna nošnja.

Naziv »narodna« potječe odatle, što je to umieće stvarao narod za sebe.

Temelj hrvatskog narodnog umieća bio je do nedavno veoma nezvjestan a još i dandanas nije u celosti izpitan.

Da su se u Hrvatskoj tako dugo sačuvali utjecaji narodnog umieća, možemo zahvaliti zemljopisnom položaju Hrvatske, nedovoljnim komunikacijskim sredstvima, siromaštvu naroda i čvrstom pridržavanju starih baštinjenih oblika.

Poslije svjetskog rata dolazi nošnja u svoju posljednju fazu. Uplivom veoma promjenljivih gospodarskih i kulturnih odnošaja počela je nošnja brzo nestajati. Još i danas nademo po koje selo gdje se još nije stresao prah prošlosti, ali takovih sela je vrlo malo. U mnogim selima se već nošnja ne nosi, jer je skupa i nepraktična, ali u škrinjama se još čuvaju stare uspomene i oblače se u nedjelju i na razne svečanosti. Mnogi od njih odbacivši staru nošnju zamjenjuju je postepeno novom — modernijom — dekadentnijom. U liepim starim umjetničkim nošnjama svojih predaka ne nalaze više ljepotu.

Hrvatska nošnja je vrlo različita. Možemo kazati, da skoro svako selo ima svoju nošnju.

To veliko bogatstvo i razdioba po obliku, boji, dielovima i vezivu može se protumačiti utjecajem raznih upliva i funkcija, koji su negdje prevladali, a negdje nestali, zatim i time, što je Hrvatska po svom položaju u Europi kraj, gdje su se križali, susretali i miešali uplivi kultura sa svih strana.

Poradi vrlo velike raznolikosti morali bi narodnu nošnju podieliti prema kraju u kojem se dotična nošnja nosi i to bi bila najbolja podjela, ali isto tako i preobširna. Kolikogod je naša nošnja vrlo različita, ipak ima bitnih jednakih crta, koje se protežu kroz čitava područja naše države, pa se prema tome čitava podjela može izvršiti u četiri kulturne zone (provincije), kako je i podieljeno celo područje naše države u etnografskom pogledu.

To su: alpska, jadranska, dinarska i panonska zona.

¹ Prigodom sastavljanja ovoga članka poslužio sam se svojim bilješkama sa sveučilištnih predavanja prof. Dr. Milovana Gavazzia.

Alpska zona obuhvata jedan uzki dio zapadne Hrvatske i čitavu Sloveniju.

Jadranska zona obuhvata čitavo naše otočje na Jadranu i uzki pojas Primorja.

Dinarska zona obuhvata zaleđe Jadranske zone i seže na sjever do Pokuplja i Posavine, a na iztok se proteže preko državne granice u Srbiju, pa preko jugoistočne državne granice zalazi čak u Crnu Goru.

Panonska zona obuhvata Hrvatsku nad Pokupljem s Posavinom pak Slavoniju i Srijem, te Bačku i Baranju.

U **alpskoj zoni** t. j. u jednom malom dielu zapadne Hrvatske ženska nošnja po svom sastavu sličī staroj malogradanskoj srednjoeuropskoj nošnji. Starija ženska nošnja živi još u ostatcima i svećanim zgodama. Ona se sastoji od košulje, koja je ukrašena vezenim ukrasom ili šupljikom zatim od šarenih ili mrkih skuti široko ili grubo nabranih. Dalje je karakteristično za tu nošnju prsluk sputan sprieda unakrst uzicom, trakom ili pucetima, pa marama, koja se nosi na plećima, danas kupovna od šarene svile, i marama na glavi t. zv. »peća« u starije doba bijele boje, a kasnije ukrašena vezivom i čipkama. Naročito je značajna za ovo područje, a još više za područje s kojim graniči prema zapadu, vrsta kape zvana »avba«, ukrašena metalnim aplikacijama, izvezenim motivima i čipkama. Uz ovo karakterističan je još pribor mjedeni lanac sa obješenim rekvizitima (ključevima). Od obuće nosili su se opanci.

M u ž k a n o š n j a. Do danas od starije nošnje sačuvale su se i nose se kratke hlače i visoke čizme, a ostala je nošnja građanskog kroja. Jedino je još tvorivo starijeg postanka. To je mrka ili zelena tkanina i t. zv. »vražje sukno«. Preko historijskih viesti i starih ilustriranih izvora doznaje se, da su mužkarci — u toj zoni — nosili sive šešire i opanke te kožuhe, koji su bez sumnje podrijetlom iz dinarske zone.

Jadranska zona. Ženska nošnja zadržala je više starih osobina od mužke. Košulje su većinom vezene ili čipkama ukrašene. Sastavni dio te nošnje su skute na koje se u jednoj cjelini nadovezuje dio na prsima, a na njemu se nalaze trakovi preko ramena takozvane poramenice, koji tako drže čitave skute na tielu (Krk, Olib i Mljet). Glava se pokriva nekom vrstom poculice (kape), ali to riedko na pr. na Mljetu pod imenom škufija. Danas marama služi za pokrivanje glave i to kupovna najviše crne boje, rjeđe šarene. Do nedavno se je nosila uzko presložena marama zv. ruba (na otoku Krku), koja je na krajevima imala rese, zapravo trak, koji se je omatao oko glave. Takva se marama nosi i na otoku Olibu a zove se »pokarvača« (pokrivača). Prema načinu omotavanja i zabacivanja okrajaka preko prsa mogla se je razabrati starost, žalost ili rodbina dotične žene. Na otoku Krku, Silbi i drugim otocima nosili su se mrki pusteni klobuci (šeširi) velikih krila. Kao gornja odjeća za ogrtanje služi kaban ili kapot. To je prostran ogrtač iz smeđe-crnog sukna sa širokim rukavima i kukuljicom. Zatim vrlo star i osamljeni pojav odjevnog predmeta t. zv. »kotiga«, koja je zapravo gornja suknja skrojena od trakova ovčje kože s dlakom. Danas preteže sve više i više jednostavna nošnja od crne tkanine slična gradskoj ili malogradskoj. Obuća je bila opanak, a danas sve više prevladava cipela.

M u ž k a n o š n j a i po starijim svjedočanstvima bliža je starim oblicima mužkog građanskog odijela. Jedino od nekadanje poseljačene gra-

đanske nošnje mogle bi biti prostrane prema donjem kraju sve uže hlače na nekim otocima (na pr. Olib), zatim malen prsluk i malen kaputić i zacielo šešir širokih krila, te opanci, koji su danas zamijenjeni cipelama.

Dinarska zona. Ovo područje ima vrlo diferenciranu nošnju, ali ipak ima neke bitne zajedničke crte. **Ženska nošnja:** Košulja, koja seže do listova a i do gležanja ukrašena je ornamentima i vezivom sa širokim rukavima. Neukrašeni dielovi košulje većinom su pokriti i to zobunima ili haljetcima. Za zobun imamo više imena kao »zobun« ili »zubun«, koji je orientalnog podrijetla, poznato je također ime »sadak« u Dalmaciji i dielu zapadne Bosne. Zobun nema rukava, sprieda se zakapča, a ukras se nalazi u prvom redu uz donji rub i šavove. Duljina mu zavisi od regionalnih tradicija i dobi žena. Pretežno su tamne i tamno modre boje pa i biele na pr. djevojački u sjevernoj Bosni. Vunena pregača, i ako je itiskuje kupovna, obća je karakteristika dinarske ženske nošnje. Izrađena je iz same vune, u starije doba bila je bojena mrkim vegetabilnim bojama, u novije vrijeme življim bojama. U starije doba imala je sitne motive a sada krupnije. Motivi su i sada geometrijski. Naročito je značajno za veći dio pregača, da imaju rese bilo samo na donjem rubu ili samo sa strane. Ima ih vrlo dugih i gustih, a i kratkih. U nekim krajevima ove zone nose pravoslavne žene pregače s resama, dok ih katoličke žene nose bez resa. Pravoslavne žene Like i Korduna nose po dvie pregače sprieda i straga, a te su više rese nego pregače. Obćenito starije pokrivalo glave je okrugla crvena kapa, kao i kod mužkaraca. Kod udatih žena, koje ne nose ovih kapa bile su uobičajene kapice u obliku poculice t. zv. »povezač« ili »privezač« vezene pamukom, svilom ili vunom. Sjeverna Dalmacija, dio Like i sjeverna Bosna imaju lanenu maramu, vezenu geometrijskim ili geometriziranim motivima s aplikacijama širih trakova crvene tkanine, na rubovima, a po sredini oblik krsta. Pojasi se dosta razlikuju. U Hercegovini i prema jugu su široki pojasi od debele kože, dok su u zapadnoj Bosni i sjevernoj Dalmaciji od uzke kože, a u drugim predjelima su tkani od vune »tkanice«.

Na nogama nose vunene pletene čarape. Obuća je opanak. Kod Hercegovki vriedno je spomenuti osobito hlače ili gaće, od grube tkanine skupljene i zavezane pod koljenom, pojav dosta riedak u etnografiji evropskih i azijskih naroda, a objašnjuje se velikom zimom, koja vlada u ovim krajevima.

Mužka nošnja: Obična košulja s nešto malo veziva u konzervativnim krajevima. Ljetnje platnene gaće upotrebljavaju se u krajevima, koji se više približuju panonskoj zoni. Poviše košulje dolazi vrst kratka kaputa zvan »koporan« ili »koparan« (Dalmacija, zapadna Bosna), koji je od domaćeg sukna, mrke boje. Prsluci su osobito značajni za mužku nošnju, a razlikuju se po vrsti i obliku ukrasa. Iztiču se crveni od sukna ukrašeni šarenim vezivom u sjevernoj Dalmaciji i južnoj Lici. Zatim majstorski ukrašeni prsluci momaka iz zapadne Bosne. »Jačerme« ili »ječerme« poznate su u čitavoj zoni, barem po tradiciji, gdje-gdje još kao svečana nošnja. To je zapravo ostatak nekadanje bojne paradne opreme. Tipična je vrsta kape poznata lička ili dalmatinska crvenkapa ili južno-dalmatinska-hercegovačka kapa slična oblika, ali druge boje, sve je to izvorom isti tip. U nekim se krajevima (sjeverna Dalmacija, zapadna Bosna) kombinira crvena kapa sa šalom, zvanim »peškirom« ili »sarukom«. Taj

se omotava oko glave na kojoj je ova kapa. Ima i šubara u raznim oblicima, fesova u muslimana i kršćana, a u novije vrijeme i kupovnih kapa. Značajni su dalje kožnati pojasi zvani »čemerici«, »silavi« ili »bensilavi« redovno znatne širine. Nazivi su svakako turski. Mužkarci nose tkane pojase (»tkanice«) ili oko pasa savijene šalove, gdjekada i oboje a na posljedku i duge pasove od nekoliko trakova. Hlače su u pravilu u gornjem dielu do koljena primjerene širine, pod koljenom nastavljaju se u obliku gamaša. One su većinom od modre tkanine, ali ih ima i bijelih. Redovno su od domaćeg sukna, a u novije vrijeme od kupovnog. Na nogama imaju šarene pletene čarape naročito u gornjem vidljivom dielu. One mogu biti i ukrašene vezenom čohom, a zovu ih »terluci«, ili »tozlu-ci«, ili se pak čarape odvajaju, kao u Lici (donja bijela, gornja šarena). Vriedno je još spomenuti, da se ovdje upotrebljava, kao i u Jadranskoj zoni kabanica mrke boje sa rukavima i kukuljicom. Kod te zone imamo ogrtanje čebetom, koje je samo substitut životinjskog krzna. To čebe se nosi ne riedko s kukuljicom. Zasebnu pažnju zavrjeđuje vrst ogrtača u Hercegovini »struka« pretežno tamne boje, ali je ima i svietle boje. To nije ništa drugo nego četvorast komad sukna presložen po duljini i tako prebačen preko ramena, kad nije u upotrebi. Na krajevima ima rese. Pri nevremenu ljudi ga ogrću, a upotrebljava se za noćenje pod vedrim nebom. Kožuh se je upotrebljavao prije više nego danas. U Lici ga nose vrlo često u zimi sa runom unutra, a ljeti sa runom prema vani; negdje ga nose samo čobani. U ovoj zoni ima dvie vrste kožuha. Jedan je primitivniji bez rukava izrađen iz strojene ovčje kože. Drugi je dotjeraniji imade rukave i nešto šarenih kožnih aplikacija, obično na dnu leđa i na vrhu pod vratom, a nose ga pretežno žene te upućuje na oblike, koji su tipični za panonsku zonu. Obuća je opanak od sirove govede kože. Nad stopalom ima osobiti preplet od opute; to je tanka koža a služi za pritezanje opanka uz nogu. Ovaj tip opanka zove se »opletaš« ili »prepletaš«, vrlo je lagan i zgodan za tamošnje terenske prilike. U sjevernim i južnim područjima, kod imućnijih, pretežu kod obuvanja cipele. Kada je potrebno hodati po sniegu, upotrebljavaju krplje. To je okrugli obruč prepleten konopcima ili sa kožom u sredini ili u obliku dugoljastom tako, da je veća površina pa noga ne propada u snieg. Pri hodanju se pomažu motkom, koja na kraju ima kolut za odupiranje.

Panonska zona:

Ženska nošnja: Košulja je ovdje kao i u dinarskoj i u većini drugih skupina zapravo i gornja haljina. Oko Draganića i Bistre naziva se košulja »celeća« (t. j. košulja u cielom). U drugim krajevima imamo košulju, koja je na oko u ocjelini, ali u stvari su to dva diela separatno izrađena i krojena pa naknadno sašivena u cjelinu. Te se košulje zovu u Slavoniji »rubine«. Karakteristika im je, što su široki trakovi ukrasa vezeni na stražnjem delu skuta. Kod treće vrste košulje košulja je sastavljena i krojena posebno od gornjeg, a zasebno od donjeg diela. Gornji dio zove se »oplećak« ili »opleće« ili »rukavci«, posljednji se zatiče svojim donjim dielom u skute. Donji dio košulje zove se »skuti« ili »rubača« u zapadnim krajevima. Od ova tri osnovna oblika najstariji je prvi u jednoj cjelini. Glavu pokrivaju udate žene (riedko djevojke) osobitim kopicama, zvanim »poculica« ili »kapa«-»kapica«. Oblikom se ne razlikuje od dinarske, ali izradbom i razmještajem ukrasa se jače odva-

jaju od dinarske. U imenu ima neka sveza, »poculica« ili »poculjica«, dok u Hercegovini »počelica« ili »počelice«, a u stvari obje potječu od talijanske rieči fazzoletto. Marame vezene crnim ili zlatom vezene zovu se »šamije« u Slavoniji i Bačkoj kod Šokaca. Ima predjela u Slavoniji, gdje nose odkritu glavu sa vještački udešenim i ukrašenim frizurama, pa stoga nose maramu na plećima, a ne na glavi. Zobun je istog roda kao i dinarski, tek je ovdje malo laganiji, od sukna različitih boja skrojen i sa svim drugim dekorativnim aplikacijama ukrašen. Ti su zobuni bili uobičajeni u Posavini, Zagorju, sve do Međimurja, ali danas su već napušteni. Ženski prsluci, nošeni danas dosta često u različitim bojama i ukrasnoj izvedbi, bez svake su sumnje mlađa tekovina među nošnjama ove zone. Pojasi su obično šarene tkanine ili komadi sukna pola crvene pola crne boje, preko koje se često još veže sasvim uzka tkana vrpca, tkana na rešetki za tkanje. Pregače su vunene i to u krajevima gdje su dinarski utjecaji utjecali na pr. u Slavoniji, dok se inače nose pregače od platna s ukrasom onoga stila, koji je svojstven ostaloj nošnji. Kabanica je krojena od čohu (često zvana čoha-darovac); na iztoku panonske zone zove se »aljina«, gdjekada »opaklija«, na zapadu »čoje« ili »čohu« ili »halje«. Ona je prostrana i ima rukave. Imade pretežno na zapadu prevjes na plećima i leđima, zvan na zapadu »kapić«, kopča se petljama ili remenom. Ukrašava se vezivom i gajtanima osim aplikacija od iste vrste sukna, i drugim bojama, a ima ih bez ikakva ukrasa, a to su kabanice čobana. Kožuh sa rukavima pomnije je skrojen i gotovo bez izuzetka ukrašen kožnim aplikacijama. To su izrezane rozete ili tulipani, osobite vrste kožnog prepleta, pa onda kožnata puceta u više boja, a na posljedku komadići zrcala, što je sve značajno za Slavoniju i Bačku gdje žive Šokci-Hrvati. Duljina im varira, no pretežno su kratki. Karakteristična im je temeljna boja žućkasto biela ili izraziti oker. Značajna je pretega materiala od lana i konoplje, koji se ovdje obilno sije, dok zaostaje material od vune. Obuća je u prvom redu opanak zvan »kapičar«, on ima nad stopalom kompaktan komad kože, kapicu i time se približava donekle cipeli. Zatim čizme zvane »sare«, koje su ženska obuća, ali isto tako i muška. Nose ih žene u Podravini, jednom dielu Zagorja, oko Samobora i u jednom dielu istočne panonske zone. To je svakako strani element, koji se je u ovoj zoni razprostranio utjecajem Mađara.

M u ž k a n o š n j a :

Košulja je ista kao i kod ženske nošnje, tek nešto šira i prostranija. Gaće su šire i prostranije. Hlače, koje uzko priliežu uz noge, (danas već izčezle) su od sukna i čohu pretežno s karakterističnim ukrasom od gajtana u obliku osmica. Vezane su bile uz nošenje čizama, a podrijetlo njihovo ili barem njihov kroj i ukras može se tražiti donekle u starim vojničkim hlačama. Pojasi su bili uobičajeni od kože, i to sa kožanim aplikacijama ili sa prešanim ukrasom ili su bile tkanice, no danas se već ne nose. Kabanice i kožusi su isti, kao i kod ženske nošnje; haljetci koji su u isti mah i ženski, zovu se »surine«. Po imenu sudeći mora, da je to dosta star oblik o čemu već svjedoči i dosta znatna diferencijacija oblika, koji se još danas nose. Prave se ili u svietloj boji ili u tamno-smeđoj, sa aplikacijama od gajtana. Karakteristika muške nošnje, koja je do danas održana, a u prošlim vremenima čini se, da je bila još više proširena, je vezivanje maramice oko vrata, kao stari tradicionalni način.

Ta maramica je prototip kravate. Po ovim maramicama počele su se po zapadnoj Evropi u drugoj polovici 17. stoljeća nositi slične maramice, kravate, koje su dobile ime po svom izvoru, naime nosili su ih hrvatski vojnici, pa su ih prozvali »crovate«, ili »cravate«. Za šešire možemo istaknuti ovo: pusteni šeširi u starija vremena nisu bili onako uzkih oboda kao danas, a pogotovo nije bilo malih šeširića, kao što su današnji (šestinski 35 god. stari). Stari šeširi bili su širokih oboda, krila, a odtuda naziv »kriljak«. Obuća muške nošnje je ista, kao i kod ženske nošnje, opanak i čizme. Jedan od klasičnih primjera kulturnih sedime-nata u ovoj zoni je poznata »narodna« muška nošnja Turopoljaca. To su uzke hlače od crne čohe uz koje pripadaju čizme, onda prsluk sa metalnim pucetima i kaput zvan »menten« od crne čohe sa gajtanskim aplikacijama, obšit crnim krznom. Uz tu nošnju dolazi i osobiti oblik šubare i zakrivljena sablja. Ta svečana muška nošnja, koju Turopoljci smatraju svojom narodnom nošnjom, nije ništa drugo nego preinačena nošnja mađarske aristokracije prošlih vremena. Uz to treba još naglasiti i pojave prelaženja vojničkih dielova opreme u narod i zadržavanje njihovo u narodnoj nošnji.

Hrvatska narodna nošnja u svom razvitku od svojih prvih početaka pa do danas podliegala je raznim utjecajima i promjenama.

Utjecaji su bili vanjski i to od naroda, koji su dolazili u dodir sa našim narodom tako na pr. mađarski, njemački, talijanski i turski.

Osim vanjskih utjecaja na promjenu hrvatske narodne nošnje dosta je utjecala građanska odjeća, vojnička nošnja, feudalni odnos kmetova prema vlasteli te vjera, bolje rekavši župnici u granicama pojedinih župa.

Ali isto tako ostalo je i do danas u hrvatskoj narodnoj nošnji onog prvobitnog najstarijeg zapravo praslavenskog a i balkanskog.

Tomislav Govorčin

HRVATSKA NARODNA NOŠNJA U BARANJI

Šokačka sela u Baranji možemo prema geografskom smještaju podieliti u dvie skupine. U prvu skupinu idu Prekoplaninci, koji su se smjestili na visoravni u okolini Pečuha i Mohača. Taj je kraj brežuljkast i slabo plodan, pa je i narodna nošnja jednostavnija i skromnija. Stanovnici se najviše bave vinogradarstvom i zemljoradnjom. Narodna je nošnja u tim selima napola izčezla, a bolje se zadržala u onim selima, koja su udaljenija od gradova. Tu se mužkarci oblače u građanska odiela, a od nekadašnje narodne nošnje ostao im je još jedino prsluk i košulja od domaćeg platna. Žene nose suknju od baršuna, svile ili pamuka, dok im je oplećak od domaćeg platna.

U drugu skupinu idu sela, koja su se smjestila na ravnici u pravcu od Donjeg Miholjca prema Batini. Ta sela su dosta udaljena od gradova, pokraj njih ne prolazi željeznička pruga i uobće su slabo povezana sa trgovačkim i prosvjetnim središtima u Baranji. Zemlja je u tom kraju vrlo plodna a stanovnici se najviše bave zemljoradnjom. Vrlo bogata i šarolika nošnja u tim selima pobuđivala je na smotrama seljačke kulture u Zagrebu najveće zanimanje i udivljenje. Poslije svjetskog rata (1918.) počeli su mužkarci narodno odielo pomalo zamjenjivati gradskim, dok je kod žena i djece narodna nošnja podpuno sačuvana.

1. Dječja odjeća

Dok su djeca još sasvim malena, i muška i ženska se oblače u duge haljine od bijelog domaćeg platna. Te su haljine (rubine) dolje po rubovima, po rukavima i prsima obično izvezene natkom crvene, crne ili modre boje, a između toga veza umeću se kod svečanih haljina jasprice raznih boja. U novije vrijeme počinje se za vezenje upotrebljavati i umjetna svila. Zimi mala djeca nose čarape od vune liepo izšarane, a obuvaju obično »ćose« od domaće vune crvene, plave ili zelene boje. Ljeti djeca obično idu bosa, a nedjeljom i blagdanom oblače samo »ćose« bez čarapa.

Kada diete naraste za školu, onda se drugčije odievaju muška, a drugčije ženska djeca. Muška djeca zamiene dugu košulju s kratkim gaćicama, rubinom i prslukom, a ženska djeca nose i dalje haljine, ali ta haljina biva postepeno sve vezenija, ukrašenija i od boljeg tkanja. Kosu kod ženske djece razdiele razdjelom preko tjemena i zatiljka, spletu je u dvie pletenice i sviju oko glave. Pletenice se kod ženske djece vežu crvenim ili plavim vrpčama, a sprieda se ukrašuju zrcima i perjem.

2. Muška odjeća

Kod Prekoplaninaca je muška narodna odjeća gotovo podpuno zamienjena gradskom. Od predašnje narodne nošnje sačuvan je još crni prsluk s velikim duguljastim dugmetima, biela izvezena košulja, crni okrugli šešir s kratkim obodom.

Kod Podravaca i Podunavaca muška narodna nošnja također pomalo izčezava, a u nekim selima se na narodnu oblače samo djeca i starci (Torjanci, Petarda, Daraž, Marok).

Momci i mlađi ljudi nose ljeti na nogama šarene vunene »ćose« bez čarapa, a zimi mjesto »ćosa« nose opanke i cipele s prekrasno izšaranim vunanim čarapama. Ljudi i starci redovno nose opanke. Inače muškarcu u radne dane za toplijeg vremena obično idu bosu.

Ljeti nose muškarcu mjesto hlača široke, kratke gaće, izvezene uzdužnim prugama. Na gaćama namienjenim za blagdane vez je mnogo bogatiji i šarolikiji, nego na radnim gaćama. Stariji muškarcu nose i ljeti i zimi »oplatnjare« (gaće od grubog, debelog platna), koje se dolje zavežu.

Zimi se gaće zamjenjuju hlačama od baršuna ili crne tkanine, na kojima su nogavice i dielovi napried na bedrima urešeni vrpcom crvene, zelene ili žute boje. U novije vrijeme se te hlače zamjenjuju kupovnim »pantalonama«.

Ljeti nose muškarcu biele košulje od domaćeg tkanja, izvezene po rukavima i prsima šarenim natkom, a dolje porubljene čipkama. Pored tih košulja od domaćeg platna, nose mlađi i svilene košulje raznih boja. Preko košulje se oblači prsluk od baršuna ili drugog kakvog platna crne boje. Prsluk je ukrašen raznobojnim vrpčama i ima velika obično duguljasta dugmeta.

Zimi muškarcu oblače kratki kaput najčešće od baršuna, a rjeđe od drugog kakvog platna. U nekim selima se nosi i kožuh od biele kože, ukrašen raznim ornamentima i ogledalcima. U mnogim selima se za vrijeme jake zime upotrebljava i duga bunda.

Na glavi nose mlađi ljudi crne, okrugle šešire s manjim obodom, a stariji crne šešire s većim obodom. Zimi se mjesto šešira nosi kapa od vune ili baršuna crne boje.

3. Ženska odjeća

Ženska se odjeća sastoji uglavnom od haljine, oplećka i pregače. Djevojke i žene nose ljeti haljinu (rubinu) od bielog domaćeg tkanja, dugu do nešto izpod koljena. Opasuju se pojasom crne, modre ili crvene boje, protkanim raznim šarama. Haljine su uzporednim uzdužnim prugama urešene razplitom, šupljikama, vezom, čipkama, srmom i »jaspricama«. Najjače su ukrašeni dijelovi na rukavima i prsima. Što je koja djevojka bogatija, to je i razplit i vez bogatiji i veći. Haljine za radne dane su od debljeg i prostijeg platna, a ukras je jednostavniji i siromašniji. Uz svaku haljinu nosi se i pregača, koja je ili od vune urešena raznim ornamentima ili od svile.

Zimi se mjesto »rubine« nosi vunena suknja ili dvie vunene pregače. Te suknje i pregače su u poprečnim i uzdužnim prugama ukrašene prekrasnim ornamentima i šarama. Djevojke i mlade žene nose suknje vedrije boje (crvena podloga s bielim i žutim šarama), a suknje za starije žene su mrkije boje (modra, zelena i crna). Ukrasi su kod starijih žena jednostavniji i manji nego kod djevojaka i mladih žena. Kada koja žena žali za kim, onda se mlade žene oblače kao starije, ljeti u bijelu haljinu bez ukrasa, a zimi u suknju mrkije boje; na glavu i starije i mlade stavljaju tada maramu od bielog domaćeg platna.

Na noge se oblače ljeti najčešće vunene »čose« i papuče (u novije vrijeme i cipele), a zimi opanci i cipele. Inače ljeti radnim danom žene redovno idu bōse. Zimi se nose i vunene čarape, ukrašene raznim šarama vedrije ili tamnije boje već prema starosti i bogatstvu.

Mjesto prsluka kod mužkaraca do nedavna su mlade snahe nosile oplećak od šarene svile. Zimi nose žene kapute od crnog baršuna ili kožube i kožulke od bijele kože ukrašene raznobojnim vrpčama i ogleđalcima. »Kožulki« su bez rukava i nose se izpod kaputa, dok su kožusi s rukavima i dugi do iznad koljena. U nekim se selima još i sada nose »čurdije«, duge kabanice od crnog platna, ukrašene raznobojnim vrpčama i ukrasima a podstavljene krznom.

Na glavi djevojke nose maramu od svile ili platna crvene, zelene ili plave boje. Djevojke za udaju nose sprieda na glavi »vienac« od raznobojnog zrnja, a mlade djevojke nose također manje vjenčice. Kada se djevojka uda, onda se zavije, t. j. počne nositi »kapice« raznih oblika od četverouglastih do okruglih. Kapice su otkane od raznobojnog natka, a ukrašene jaspricama, zrcima i svilenim vezom. Preko kapica se nose svilene marame ili »biele krpe«.

4. Nakit

Nakit upotrebljavaju samo djevojke i mlade žene. One nose oko vrata nizove srebrnog ili zlatnog novca (obično stare austrijske krune i forinte). Što je koja djevojka bogatija, ima veći broj tih nizova (najviše četiri), a i srebrnjaci su joj veći. Osim toga nose na glavi i na prsima razne broševe od jeftinijeg metala, zatim zlatne ili srebrne manduše, a najbogatije djevojke nose i razno ukrasno prstenje.

Prof. Stjepan Sekereš

STARE ŠOKAČKE MOLITVE IZ BAČA

ZLATAN OČENAŠ

Mlogo činjenje, mišljenje, žalosti, radosi, kako se Isusova majka u žalosti i radosti s Isusom rastala.

O Isuse, sine Božji, kaži Ti meni, šta ćeš Ti biti na svetu Cvitnu nedilju?

O majko moja, kad me pitaš, kazat' ću Ti, šta ću biti na svetu Cvitnu nedilju?

O majko moja, kad me pitaš, kazat' ću Ti, šta ću biti na svetu cvitnu nedilju.

Ja ću činit' mise i pridike, mlogi ćedu primit', al' nećedu svi.

O Isuse, sine Božji, kaži Ti meni, šta ćeš Ti biti u sveti Veliki ponèdijak?

O majko moja, kad me pitaš, kazat' ću Ti, šta ću bit' na sveti Veliki ponèdijak.

Ja ću bit' bolestan, ne ću imat' ko će me žalit', ne ću imat' ko će me radovat', ne ću imat' ko će me u crkvu vodit'.

O Isuse, sine Božji, kaži Ti meni, šta ćeš bit' na sveti Veliki utorak?

O majko moja, kad me pitaš, kazat' ću Ti, šta ću bit' na sveti Veliki utorak.

Ja ću biti pròdan Bog. Prodaćedu me Žudije za 30 srebrnjaka. noć ne ću spavat', ko ni drugu.

O Isuse, sine Božji, kaži Ti meni, šta ćeš bit' na svetu Veliku sridu?

O majko moja, kad me pitaš, kazat' ću Ti, šta ću bit' na svetu Veliku sridu.

Ja ću bižat' i sakrivat' se i opet ćedu me Čivuti uvatit', pa ćedu me vodit' od Āne do Kâjfe, od Kajfe do Puncije, od Puncije do Pilata, od Pilata do Heroda.

O Isuse, sine Božji, kaži Ti meni, šta ćeš bit' na sveti Veliki četvrtak?

O majko moja, kad me pitaš, kazat' ću Ti, šta ću bit' na sveti Veliki četvrtak.

Ja ću biti pròdan Bog, prodaćedu me Žudije za 30 srebrnjaka.

O Isuse, sine Božji, kaži Ti meni, šta ćeš bit' na sveti Veliki petak?

O majko moja, kad me pitaš, kazat' ću Ti, šta ću bit' na sveti Veliki petak.

Ja ću biti pròpet Bog. Propećedu me Žudije na visoki križ trima krupnima eksercima, moje ruke i noge iskidati i izlomiti, moje desno rebárce iskidati i izlòmiti, al' poslat' će Bog sv. Jozipa i sv. Ivana Krstijelja pa ćedu mene s križa skiniti, na moje svete majke krilo metiti. Moja će majka mene s njezinima svetima očima gledati, a svetima suzama umívati i s njezinima svetima vlàsama trisati.

O Isuse, sine Božji, kaži Ti meni, šta ćeš bit' na svetu Veliku subotu?

O majko moja, kad me pitaš, kazat' ću Ti, šta ću bit' na svetu Veliku subotu.

Ja ću leć' u dúbok grob, pa ću ležat' do nedilje ujutro do šest sati, pa ću onda ustat' i ùskrsnovat', pa ću onda uzet' moje učenike za desnu ruku, pa ću i' vodit' u kraljevstvo nebèsko, da oni samnom uživaje i pribivaje. Amen.

O majko moja, što ima u subotu mise, molénja, govorenja i to je Tvoje, i što ima u nedilju mise, molénja, govorenja i to je Tvoje.

I koje dite umre u kolivki brez svakoga grija i to je Tvoje. Koja bi se duša iznašla i ovaj zlatan Očenaš izmolila, muku Gospodina Isukrsta izgovòrila, ta bi dúša spašena bila.

Ako joj ne bi na tim dosta bilo, što bi imala po mišlénju, govorenju, i to bi joj Otac nebeski dao. Amen.

(Bač, Bukin, 1936.)

Kazivali Vinko i Elizabeta Bartolović Marcin, rod. Džanić.

Zabilježio *Stjepan Bartolović*

PITAJ MEŠTRA ĐAČETA, TOGA MALOG DITETA

Pitaj meštre đaćeta, toga malog diteta, šta je jedan na nebu?

Jedan je Bog, koji je stvorio nebo i zemlju, koji piše kòrone svetim križem više nas.

Dva su stabla morušova, tri su arke patriarke, koji pišu krunu svetim križem svrhu nas.

Pitaj meštre đaćeta, toga malog diteta, šta je dva na nebu?

Dva je sin Božji, jedan je Bog, koji je stvorio nebo i zemlju.

Dva su stabla morušova, tri su arke patriarke, koji pišu krunu svetim križem svrhu nas.

Pitaj meštre đaćeta, toga malog diteta, šta je tri na nebu?

Tri su sopstva u jedinstvu, dva je sin Božji, jedan je Bog, koji je stvorio nebo i zemlju.

Dva su stabla morušova, tri su arke patriarke, koji pišu krunu svetim križem svrhu nas.

Pitaj meštre đaćeta, toga malog diteta, šta je četir' na nebu?

Četiri evanđelista, tri su sopstva u jedinstvu, dva je sin Božji, jedan je Bog, koji je stvorio nebo i zemlju.

Dva su stabla morušova, tri su arke patriarke, koji pišu krunu svetim križem svrhu nas.

Pitaj meštre đaćeta, toga malog diteta, šta je pet na nebu?

Pet su rana na Bogu, četir' evanđelista, tri su sopstva u jedinstvu, dva je sin Božji, jedan je Bog, koji je stvorio nebo i zemlju.

Dva su stabla morušova, tri su arke patriarke, koji pišu krunu svetim križem svrhu nas.

Pitaj meštre đaćeta, toga malog diteta, šta je šest na nebu?

Šest je gala na moru, pet je rana na Bogu, četiri evanđelista, tri su sopstva u jedinstvu, dva je sin Božji, jedan je Bog, koji je stvorio nebo i zemlju.

Dva su štabla morušova, tri su arke patriarke, koji pišu krunu svetim križem svrhu nas.

Pitaj meštre đaćeta, toga malog diteta, šta je sedam na nebu?

Sedam Marija zatrudni, šest je gala na moru, pet je rana na Bogu, četiri evanđelista, tri su sopstva u jedinstvu, dva je sin Božji, jedan je Bog, koji je stvorio nebo i zemlju.

Dva su stabla morušova, tri su arke patriarke, koji pišu krunu svetim križem svrhu nas.

Pitaj meštre, dačeta, toga malog diteta, šta je osam na nebu?

Osam blaženi', sedam Marija zatrudni, šest je gala na moru, pet je rana na Bogu, četiri evanđelista, tri su sopstva u jedinstvu, dva je sin Božji, jedan je Bog, koji je stvorio nebo i zemlja.

Dva su stabla morušova, tri su arke patriarke, koji pišu krunu svetim križem svrhu nas.

Pitaj meštre dačeta, toga malog diteta, šta je deset na nebu?

Devet kori evanđeoski', osam blaženi', sedam Marija zatrudni, šest je gala na moru, pet je rana na Bogu, četiri evanđelista, tri su sopstva u jedinstvu, dva je sin Božji, jedan je Bog, koji je stvorio nebo i zemlju.

Dva su stabla morušova, tri su arke patriarke, koji pišu krunu svetim križem svrhu nas.

Pitaj meštra dačeta, toga malog diteta, šta je deset na nebu?

Deset Božji zapovidi, devet kori evanđeoski', osam blaženi', sedam Marija zatrudni, šest je gala na moru, pet je rana na Bogu, četiri evanđelista, tri su sopstva u jedinstvu, dva je sin Božji, jedan je Bog, koji je stvorio nebo i zemlju.

Dva su stabla morušova, tri su arke patriarke, koji pišu krunu svetim križem svrhu nas.

Pitaj meštre dačeta, toga malog diteta, šta je jedanaest na nebu?

Jedanaest, to je Diva, deset Božji' zapovidi, devet kori evanđeoski' osam blaženi', sedam Marija zatrudni, šest je gala na moru, pet je rana na Bogu, četiri evanđelista, tri su sopstva u jedinstvu, dva je sin Božji, jedan je Bog, koji je stvorio nebo i zemlju.

Dva su stabla morušova, tri su arke patriarke, koji pišu krunu svetim križem svrhu nas.

Pitaj meštre dačeta, toga malog diteta, šta je dvanaest na nebu?

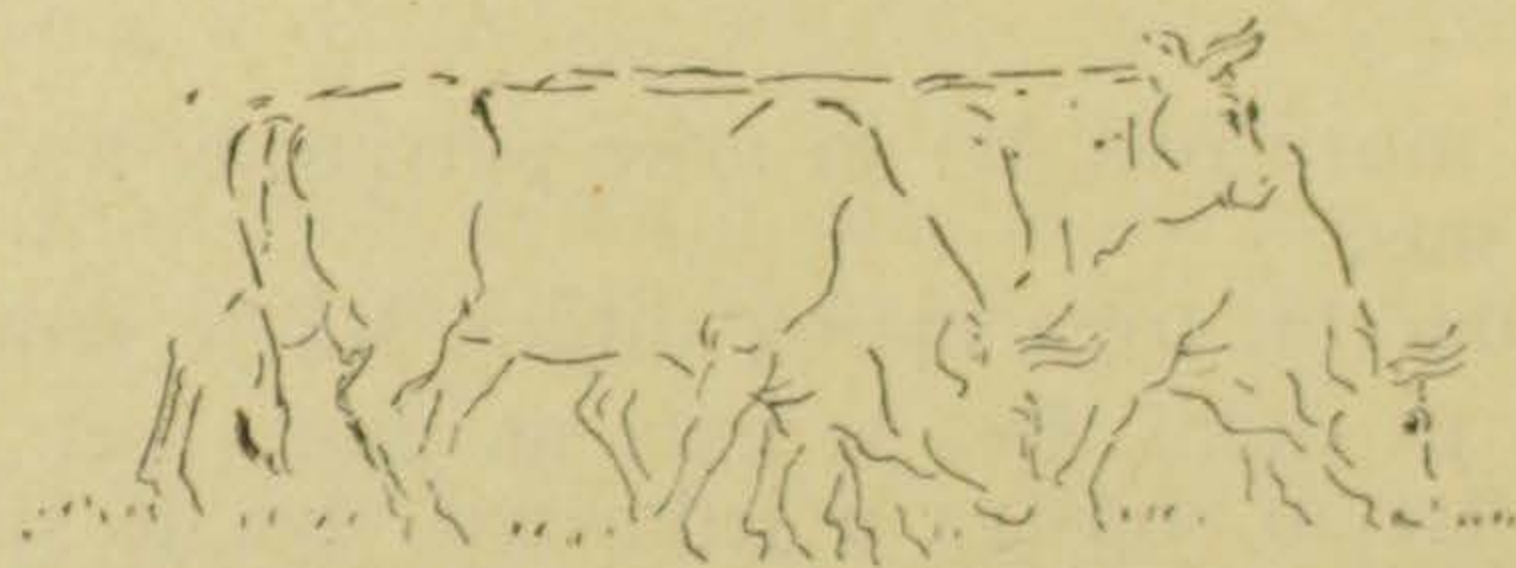
Dvanaest, to je sin Božji, koji je za sve nas muku trpio, sve nas mukom odkupio, jedanaest, to je Diva, deset Božji' zapovidi, devet kori evanđeoski', osam blaženi', sedam Marija zatrudni, šest je gala na moru, pet je rana na Bogu, četiri evanđelista, tri su sopstva u jedinstvu, dva je sin Božji, jedan je Bog, koji je stvorio nebo i zemlju.

Dva su stabla morušova, tri su arke patriarke, koji pišu krunu svetim križem svrhu nas.

(Bač, 1941.)

Kazivala Marija Filipović, udata Kubanović, starica od 80 godina.

Zabilježio Stj. Bartolović

VELIKA SV. KATA

Sveta Kâto, Kâtârîna,
Prva Božja müčenica,
Isusova zaručnica,
Sveta Boga moljâše,
Glas do neba
Suze do zemlje
Zlatna kosa do ramena,
Al' ide sveta Kâta,
Susrio je sveti Petar.
Kuda ideš sveta Kâto?
»Ne pitaj me sveti Petre!
Imala sam Isusa Isukrsta,
Sama svoga zaručnika.
Židovi ga otéše,
Na priteški križ propéše,
Iz nokata krv kâpaše,
Svi andeli s neba slítaše
Svetu krvcu u kalež pòkupiše
Prid Boga odnéše.«
Sam Bog govorio:
»Ko bi ovu molitvicu izmolio,
uveče ližuć
ujutro ustajuć,
kazo bi ando
na 14 dana:
Opravljaj se putniče,
ti ćeš samnom putovati,
sa andelima pribivati,
sa apoštolima uživati
u vík víke na nebesi. Amen.

(Bukin-Bač, 1937.)

Kazivala Elizabeta Bartolović Marcina
Zabilježio *prof. Stjepan Bartolović*

Sličnu variantu završetka ove molitve imamo i u Sinju (Dalmatinska Zagora), gdje seljaci o Božiću iza Velikih litanija mole ovu molitvicu:

Isus se porodi,
Jezus, Isus i Marija.
Otud idu tri kralja,
noše tri božura:
u jednom mira,
u drugom tamjan,
u trećem zlato.
Zlato čisto i pričisto
pade prid Isusa.

Sam je Isus govorio:
»Ko bi ovu molitvicu molio,
uvečer ligajuć,
ujutro ustajuć,
prida nj bi došao anđel
i odveo bi ga u raj.«

(Sinj, 1939.)

MALA SV. KATA

Sveta Kâto, Kâtarina,
Prva Božja mučenica,
Isusova zaručnica,
Koja se je mučila,
12 ponediljaka,
13 utoraka,
Šibom si se šibala,
Britvom si se rızala,
Solom si se solila
i Boga molila:
»Oj, Bože, moj Bože!
Kaži Ti meni stazicu,
Na tu ladnu vodicu,
Da se fatim ramena
Ko Isusa ranjena.« Amen.

(Bukin, Bač, 1937.)

Kazivala Elizabeta Džanić udata za Vinka Bartolovića Marcinog

Zabilježio *prof. Stjepan Bartolović*

LETI, LETI GOLUBAK

Leti, leti golúbak,
Na glavi mu korúnak,
Pod korúnkom Marija.
Ko bi mene lelujo,
Onog bi ja sačuvo,
Od vatre žežeće,
Od vode topéće,
Od besna zaklanja,
Od svakoga zla, napasti, nagle smrti,
Od ruke turske, tatarske. Amen.

(Bač, 1932.)

Kazivala Elizabeta Bartolović Marcina.

Zabilježio *prof. Stjepan Bartolović*

O ISUSE SLATKI MILI

O Isuse, slatki, mili,
Od mene se ne odili,
Duša moja nije živa,
Ako Tebe ne uživa.
Ti si radost u žalosti,
Ti si sunce u tavnosti,
S Tobom hoću i umrti.
Primi zato našu falu,
Ko biligu slabu malu,
Zafalnosti svekolike,
za milosti svekolike.
O Isuse, Bože moj,
Ja sam uvijek Tvoj,
Pomozi mi, Bože moj! Amen

(Bač, 1935.)

Zabilježio *prof. Stjepan Bartolović*

Kazivala Elizabeta Džanić udata za Vinka Bartolovića Marcinog

Ovu sam molitvicu, nešto skraćenu, našao i u Matavuljevu romanu »Bakonja fra Brne«. Opisujući Dalmatinsku Zagoru i njezine seljake, poimence »dinastiju«, iz koje se školovao Bakonja, kasnije prozvan fra Brne, Matavulj ima u tom djelu neobično mnogo rieči, koje su tipične i za govor Hrvata iz Bača. Kako to, da je Matavuljev jezik sličan jeziku bačkih Hrvata, i na koji način je spomenuta molitvica došla Hrvatima u Bačkoj, trebalo bi u naročitoj studiji iztražiti.

Evo te molitvice, prema tekstu iz Matavuljeva romana:

»O Isuse, slatki, mili,
Od mene se ne odili,
Duša moja nije živa,
Ako Tebe ne uživa.
Ti si rados' u žalosti,
Ti si sunce u tavnosti.
Poslušajte, redovnici
Svete Crkve odvitnici.«

(*Simo Matavulj: »Bakonja fra Brne«*)

MILIONARKA

Već je zora, pietli snažno kukuriču, a ona još nikako da zaspi. Prevrće se i desno i lievo, nekoliko puta se digla i izašla pred kuću, da je svježiji zrak opije, pa ništa. Navalile misli, u celom svom životu — osim one noći pred vjenčanjem — nije toliko mislila kao noćas. Umorilo je. Bolje bi bilo, da je manje pitala, manje saznala. Sad će joj to stalno biti u glavi. Čemu je i trebalo to...

Jučer došli rodaci iz grada. Ona ih je pozvala, jer je kod njih na salašu »proštenje«. Upravo ta njihova crkva dieli oprost, a običaj je pri tom, da na svaki salaš dođu gosti iz varoši, pa kako bi onda bilo da i njoj ne dodu! Pogotovo sada, kada je ona postala starješinom na novom salašu. Njezina bi velika sramota bila, da nije imala toga dana gostiju. Ništa to i nije što su bili. Ta pogostila ih je, kako je najbolje znala. Juha je bila zlatna, od njene najmilije koke skuhana, pečenica fino izpečena, salata kao kod njih u gradu, nije pržena nego svježja, uljem polivena. A tek prsnac! Ni car nije jeo bolji. Na koncu je doniela svježih, sočnih tresanja. Na licima im je vidjela, da su iznenađeni kako ona to svašta zna.

Samo nekad nije znala, jer joj nisu dali da zna. Dok su još svi bili zajedno, pa kad je ona redovala, jetrva joj uvijek kradom presolila jelo. Onda su rekli, da ona ne zna kuhati. Sad ona zna. Ima i sude i pribor za jelo i čaše. To je bilo prvo, što je kupila, kad su joj svekar i svekrva jedno za drugim zaklopili oči. Oni su bili starinski ljudi, a odkako je njen Nikola umro, ona ih je dvostruko slušala i radila onako, kako su oni htjeli. Zato su kraj živih sinova i kćeri pošli s njom na nov salaš. Više puta je čula, i ako se pravila da ne čuje, kako Nikolini roditelji kažu: »Jela nas najbolje dvori i sluša«.

Bilo je tako, kako stari hoće, a sad je po njenoj volji. Čak joj se čini, da je ovako imućnija, kad na stolu vidi više predmeta, a ne samo jednu zdjelu zemljanicu i veliku čašu za vodu. Znaju gospoda, šta je liepo, a zašto da i mi ne uživamo makar djeliće liepoga, govorila bi ona.

Poslije objeda, dok je Jela prala i pospremala sude, gosti i njena djeca pravili »podne«. Kad je malo prošla žega, iznieli su stol i stolice u gustu hladovinu oraha, koji se širi usred dvorišta i počeli razgovor.

»Samo smo ti više posla zadali, Jele«.

»Nek je i posla, samo ako ste zadovoljni«.

»O, i te kako, ali ti si umorna. Nisi mogla zbog nas ni u crkvu.«

»Mislite? Bila sam ja još jutros, kad vi u varoši još niste ni ustali. Sunce jedva da je doprlo do prve travne terase, — gospodin župnik tako zove travu pred crkvom, kad sam se ja već penjala po čistim, opranim stubama u crkvu. Sita sam se namolila, dok nije počela sv. Misa. Volim, da sam rano tamo, da sve izredam. Danas sam još i zato molila, da dodete i da vam kod nas bude lipo i dobro.«

Razgovarali su dalje o šatorima u kojima se uz zvukove tambura toči žestoko piće, o medenjacija, o igračkama i o drugom. Iza toga se prešlo na razgovor o poslovima, o članovima bliže i daljnje rodbine.

»Strina Mare, što vam pišu vaši?«

»E Jele, bit ću već po treći put baka. Ovi' dana čekaju malo kod Lukinih. Od Marka smo davno primili visti. Sve mislim, da će skoro doći. Stari je lola.«

»A Tonka?«

»Ona piše, da mnogo radi. Uči. Još dva izpita i bit će apotekarka. Zaručila se s jednim drugom, koji s njom isto uči.«

»Kako ti Ane? Kad ćeš se ti udati? Ti si starija od Tonke?«

»Dobro sam. Ne znam. Možda nikad. On je poginuo. A drugi? ... Još ga ne mogu izbrisati iz srca.«

Razpitala se tako Jele za sve. Sjetila se svih. Kad su se već namjestili za povratak kolima u grad, sjetila se i jedne daljnje zaove, s kojom se baš njeni stari nisu jako »rodili«.

»Jelte strina Mare, šta je sa Sekicom? Kako ona?«

»O, ona je sad milionarka!«

»Kako kažete? Što je ona?«

»Milionarka«.

»A, tako! ...«

Konji su u kasu već davno izletjeli iz dvorišta. Jela je još dugo kao okamenjena stajala u dvorištu i gledala za njima. Na licu joj ostalo čuđenje, na usnama pitanje: »Šta je to milionarka?« Koga da pita, šta je to? Ne, ne će nikoga pitati. Da je Nikola živ, on bi joj to kazao, a ovako? ... Ovako samo nagađaj, šta je to i sramota ju je. Kad se ženi kaže, da je tako nešto, što se našim jezikom ne smije izreći, jer je ružno, onda ona već zna. Kažu tuđu riječ, da baš ne bude prosto ... Pa to da je Sekica? Milionarka? Kako je nije sramota? I zašto? Zašto je to? Iz nužde? Iz nužde se ne mora to biti ... Iz poganštine? ... Ta ona je kršćanka, a valjda i kod pogana nisu baš sve žene milionarke.

Cielu noć se eto vrtila oko Sekice, i te nove njoj nepoznate rieči ... Da nije dobro razumjela? Ali kad je strina Mara dva puta kazala, onda je sigurno to.

Kako su varošani pametni! Svašta znaju! Eto i takvu ženu tudim jezikom gospodski zovu, da je manje sramota. U svojoj 47-oj godini sad je prvi put požalila što nije išla u školu, da i ona više zna.

Na Petrovo došla Jela u grad. Uzput svratila u crkvu. Izlazeći sretne se na vratima s elegantno odjevenom gospodom. Kad je bolje pogledala, a to Sekica. U isti čas ona okrene glavu, da se ne bi pozdravila s jednom, s jednom milionarkom! Za nju Sekica više nije rod. Ubrza korake i izgubi se u mnoštvu.

Sekica zbunjena ne uzima ni blagoslovljene vode već sjeda u klupu, a mjesto molitve pred njom skače pitanje: »Što je Jeli, kad okreće glavu? ... Ta ničim je nisam uvriedila« ...

Jaga Vrkljan

SOMBOR

Glomaznost tornjeva, blistanje trave rosne,
pramovi mraka u krošnjama sanjaju.
Vršci su kuća sitni i blijedi
i u pjenušavo rumenilo uranjaju.

Koraci krupni pločnikom odzvanjaju.
Zvrndaju kola i biju ure.
Kroz bakreno-zlatne talase sunca
oblieću laste zvonike sure.

Sjene se tanke u ništa razplinule.
Odmoreni vrabci na prozore sjedaju.
S ulicama ljubkim, s grmovima i s drvećem
krovovi se teški u nedogled redaju.

Hrvatska Revija, god. XII. br. 12. Zagreb, 1939. str. 647.

Stipo Bešlin

JESEN

Ne cvate više u polju plavi lan.
Uplašeno gleda jablan samotan.

Netko je odnio zelenoj travi san.
Razapne gljiva na putu kišobran.

Posljednje bobice garavi zoba vran.
Na mrtvoj žabi pogled mamuran.

Vrati se vjetar u zamagljeni stan.
Jabuke zrele padaju uzaman.

Na atu bakrenom nečujno prođe dan.
Kucaju ure u mrak žalostan.

Hrvatska Revija, god. XIII., Zagreb, 1940. br. 4. str. 187.

Stipo Bešlin

SJEĆANJE NA BUNJEVAČKE BOŽIĆNE OBIČAJE

Nije puki slučaj, da svaki bački Hrvat želi na velike uzkršnje, a pogotovo na božićne blagdane biti u krugu svojih roditelja, obitelji i prijatelja.

Velim, nije slučaj, nego činjenica, koja proizlazi iz dna duše svakog bačkog Hrvata. Ta koliko puta sam i sâm uzdahnuo, kad bi me tko prije Božića upitao: »Hoćeš li za Božić kući?«

Ne! Ne ću doma, glasio bi tihi odgovor. Razumjeli su me i nisu me više pitali. Osjetili su, da me takovo pitanje u srdce dira.

Moram priznati, zaželio sam doživjeti ponovo bunjevački Božić. Zaželio sam biti u sredini, koja slavi hrvatski Božić onako, kako mnogi ni izdaleka ne čine, zaželio sam se običaja, koji su upravo načičkani našim tipičnim ugođajem, koji nas je do danas očuvao od tudinaca, željnih da nas odnarođe.,

Već su dani iza svete Kate, kada se njive i salaši biele pod hladnim snježnim pokrivačem, puni užurbanosti i pripremanja za dolazak Kristova rođenja. Po tržnicama se kupuju stvarčice, kao svieće, lanci za božićna drvca izrađeni u narodnoj boji, dječje igračke i t. d., domačice »šopaju« guske, a bake spremaju pšenicu, koju siju na sv. Lucu, da bi se za Božić zazelenila.

U tom užurbanom izčekivanju prolaze prvi običaji i veliki dani adventa, kao što su Materice i Otcu, da najzad dođe i Badnji dan.

Toga dana se drži strogi post i osim djece nitko ne jede ništa. Jedino se gucne malko zamedljane rakije. Na taj dan se ide na izpovied i to već jutrom rano. Domačice marljivo peku i spremaju kolače, a glava obitelji i djeca donose božićno drvce (ako ga nisu već prije nabavili), ili — granu — kako se kod nas zove i kupuju novine, da bi ukućani imali šta tokom blagdana čitati.

Sjećam se još dobro, kako sam uvijek s braćom i snajama kitio veliki bor ukrasima i svjećicama, bonbonima a u vrh bora stavljao sam hrvatsku trobojnicu. Dječica su se veselila, ali su morala biti dobra, da ne dobiju taj dan batina od bake, jer bi preko ciele godine imala čirove.

Došlo bi i veče...

Snieg zavije krovove a gusti dim se nadvije nad kuće.

Sve je spremljeno za doček Isusov u svečanoj badnjoj večeri i noći...

Brat i ja smo unosili u sobu po dva velika bremena slame i pri tom smo pozdravljali starije sa »Hvaljen Isus, čestito Vam badnje veče«. Stariji su odgovarali: Živi i zdravi bili, a otac bi nas posuo zrnjem pšenice. Razprostrli bi zatim slamu po cijeloj sobi, gdje bi se kao djeca veselo igrali.

Svi bi zatim posjedali oko stola, koji je bio pokriven bielim stolnjakom, a izpod njega je ležala prostrta slama.

Na stolu izpod bora ležao je kolač — božićnjak — sa figurama od tiesta, oko njega smokve i pomorandže, te bieli luk a u čašici med i suho grožđe. Izpod božićnog drvceta bio je smješten Betlehem s pastirima i jaslicama, u kojima je ležao mali Spasitelj.

Domaćica ili kako je kod nas zovu reduša je s »položajem« donosila na stol grahovu juhu (čorbu). Kod ulazka u sobu, položaj je ulazio prvi

noseći zapaljenu svieću i zeleno žito, a oboje su pozdravili ukućane riečima: »Čestito Vam badnje večer«.

Otac ih je posuo zrnjem žita i odzdravljao im ganuto: »Živi i zdravi bili«.

Sada smo svi okupljeni oko stola ustali i pomolili se, a zatim gucnuli zamedljane rakije, te komadić bielog luka s medom pregrizli, i tada se započimala večera.

Vani snieg pada, djeca pucaju a s katedrale odzvanja — Andeo Gospodnji.

Kad smo pojeli juhu, otac bi trnuo svieću s kapljicama vina iz žlice. Vjerovali smo, da će onaj od ukućana najprije umrijeti na koga pode dim od svieće.

Redala se jela kao: s makom ili s orasima tiesto (mi ga zovemo na suvo), pečena riba sa skorupom, te prisnac, a sva smo ta Bogom blagoslovljena jela zalievali dobrim vinom.

Kao zadnje jelo jeli smo jabuke, grožđe i orahe. Lupine smo od oraha bacali po slami, da bude do godine mnogo pilića.

Sude se te večeri ne posprema.

Poslije večere je svaki ukućanin izvlačio izpod stolnjaka slamku pa tko izvuče najdulju, vjerovali smo, da će doživjeti najveću starost.

U to su zaorile božićne pjesme, koje smo svi pjevali, a djeca bi se, pa i stariji po slami igrali i zabavljali.

Razpoloženje je nepomućeno preko ciele večeri. Dolaze — betlemaroši, — t. j. mužkarci i djevojke s maskom svećenika, dimnjačara, pastira — noseći od kartona — ili daščica izrađene betlehemske kućice s malim Isusom. Čestitaju ukućanima badnje večer, a zatim se šale i komedijaju, pjevajući božićne pjesme, a za nagradu ih domaćin počasti vinom i kolačima.

A kad zazvoni zvono s katedrale ili obližnje crkve, pjevaju svi »Hajte braćo, da idemo« i svi se spremaju na polnoćku.

Djeca i mladići pucaju na sve strane. Ulicama se slažu slojevi bielog pokrivača, a sviet prti iz okolice put crkve, da tamo dočeka rođenje Kristovo.

Poslije polnoćke idu svi doma na pače (hladetinu) ...

* * *

Prvi dan je Božića, rano ujutro ...

Sve je svečano i veličanstveno. I snieg i inje je prirodno ukrasilo drveće i krovove, a ljudi poslije doručka i zamedljane rakijice idu u crkvu na »zornjaču«, a mladi na svečane velike pjevane sv. mise. Jedni drugima čestitaju Božić i Isusovo porođenje i pitaju se za zdravlje.

Okol podne su ukućani na okupu, da zajednički proslave veliki blagdan. Objed je bogat s raznovrstnim jelima i kolačima i vinom zaliven.

Poslije objeda idu mužkarci nositi »bukaricu« svojim rodacima i bližnjima.

Običaj nošenja »bukarica« sastoji se u tome, da u pojedinim kućama mužkarci uzimaju flašu-bukaricu, koja je posebno za taj posao opremljena, a domaćin je napuni najboljim vinom, pa tako idu u čestitke. Domaćica obično objesi o »bukaricu« komad guščjeg mesa (batak), pa sin ili zet sjeda na saonice i tako dolaze rođacima i bližnjima čestitati Božić, nazdravljajući iz svoje bukarice domaćinu. Došljak prvo sam gucne pa daje domaćinu i ostalima, da kušaju vino. Tada ga počaste i pogoste, a nakon

toga, prije odlazka, domaćin mu izlije sve vino iz bukarice i napuni je svojim najboljim, a bukaričar se zahvaljuje i odlazi. Ako su bukaričari imućniji, često puta ih prate harmonike i tamburice, tako da je društvo veselije i razpoloženije.

U to dolazi i večer, kada stižu čestitari domaćinima, Stjepanima. Ako u skupini dolaze čestitati imendan, onda obično donose dar, koji se sastoji od velike borove grane, na kojoj vise cigarete, bonboni, luk, jabuke i pri tom još kakav vredniji dar, kojega predaju uz pjevanje svečaru, koji postavi granu na stol, a goste bogato počasti.

Poslije burne noći, dolazi i treći dan Božića, sv. Ivan. Svi gosti već dobre volje od Stjepana odlaze do Ivana i tamo nastavljaju, što su prije dan dva počeli.

Četvrti dan Božića, na dan Nevine djece, običaj je, da djeca i mladići idu »u šibare«, — t. j. idu šibati prutom i šibom djevojke a i starije, da ih domaćica počasti još ostacima kolača, a djevojke vežu šibarima svilene vrpce na šibe. Često tu dolazi do poznanstava između mladića i djevojaka, koja nekad svršavaju zarukama, tako da u rano proljeće dolazi već i do svatova.

No sve ove božićne običaje, a i samu proslavu Božića, teško je opisati treba doći na naše salaše, doživjeti ih, biti sudionikom tih božićnih običaja, onda će nam oni izkrsnuti u svoj svojoj ljepoti.

Blaško Ivić

ČEŽNJA ZA BAČKOM

Zvezdice male u tihoj noći,
recite Bačkoj, da ću joj doći;
doći na salaše njene i atare,
da obnovim uspomene stare.

Recite ljudima sa bačkih salaša,
da su nada i utjeha naša,
da čežnja su moja i ljubav živa,
misl i srdce moje uvijek je s njima.

Zvezdice male u tihoj noći,
recite Bačkoj, da ću joj doći;
Neka me čeka, neka me snubi,
jer srdce je moje ljubi, vječno ljubi.

Zagreb, 1944.

Katica Kojić

TRBUŠNI TIFUS

Zarazne bolesti su najbolje mjerilo zdravstvenog stanja jednog naroda. Tu dolaze u obzir akutne kao: trbušni tifus, pjegavac, dizenterija; — tako i kronične kao primjerice tuberkuloza u svim oblicima, malarija i druge. Svi kulturni narodi ulažu baš najviše truda, da izkorijene te bolesti. Mnogima je to dobrim dielom već i uspjelo. No zdravstvene prilike i suzbijanje zaraznih bolesti ovise od više činbenika, a među njima su napose značajni socialni, kulturni i ekonomski.

Zdravstvene su prilike u Bačkoj dobre zahvaljujući baš dobrim socialnim, kulturnim i ekonomskim činbenicima. No uza sve to, ipak se događa osobito u mjestima uz Dunav, gdje je tlo močvarno i vlažno, da se preko godine pojavi koja od zaraznih bolesti. Tako se tu redovito susreće po koji slučaj bolesti »trbušnog tifusa« s kojom ćemo se radi njene socialne i epidemiološke važnosti ukratko upoznati.

Trbušni tifus je teška i pogibeljna crievna zarazna bolest. Uzročnik je poznati bacil, *Bacillus typhi*, odporan prema prirodnim nepogodama i razkužujućim tvarima, a u vlažnoj sredini može mjesecima ostati infekciozan, virulentan. Kod čovjeka izaziva bolest dielom razarajući tkivo pojedinih organa, a dielom toxinima (otrovima), koje proizvodi. Prenosi se s čovjeka na čovjeka dodirom ili preko živežnih namirnica, vode, onečišćenim objektima, rubljem i t. d. Živežne se namirnice i drugo inficira klicama tifusa od bolestnog čovjeka za vrijeme inkubacije ili od kliconoše, koji ne mora imati nikakvih znakova bolesti. (Kliconoše su oni ljudi, koji su jednom preboljeli trbušni tifus). Infekcija ovisi o virolenciji klica, količini klica koje dospiju u organizam i o otpornosti organizma. Klice dospiju u usta, a odavde dielom preko limfnih i krvnih sudova u organe, a dielom slinom u želudac i crieva. Svi organi mogu biti mjesto bolestnih promjena uzrokovanih klicama tifusa, no nisu svi zajedno pogođeni, što ovisi o njihovoj građi i funkciji. Najviše je zahvaćeno tanko crijevo sa svojim limfnim čvorićima, te se baš radi tih promjena bolest i zove »trbušni tifus«, iako su manje više svi organi oboljeli i cijeli organizam preplavljen klicama tifusa.

Inkubacija iznosi prosječno 14 dana. Infekcija nastaje redovito preko usta. Bolest traje 4 tjedna. Prema kliničkoj slici i bolestnim promjenama organa možemo tok bolesti podieliti na tri razdoblja. Svako razdoblje karakterizirano je specifičnim promjenama organa, a prema tome i odgovarajućoj kliničkoj slici.

U prvo razdoblje spada sam početak bolesti te prvi i drugi tjedan. Bolest počima postepeno. Bolestnik se u početku osjeća samo nešto slab, nema teka, trpi od lake glavobolje, boli u krstima i nizke temperature. Tokom prvog tjedna bolest se sve više i više razvija. Temperature iz dana u dan rastu, glavobolja je jača, javlja se vlažni kašalj, tek slabi, dolazi laki proljev, a boli u zglobovima i krstima su izrazitije. Obća slabost je tolika, da bolestnika srva u krevet. Zbog slabog teka bolestnik nerado uzima hranu, dok tekućine uzima nešto više. U drugom tjednu bolest poprimi svoju klasičnu sliku. Temperatura stalno visoka, preko 38° C i 39° C. Bolestnik je toliko već oslabio, da bezpomoćno leži u krevetu i zahtieva punu njegu. Radi visoke temperature, obće slabosti, djelovanja toxina sviest bolestnika je pomucena, a san nemiran. U to vrijeme klice su preplavile organizam i odpočele svoje razorno djelovanje u pojedinim organima. Od svih promjena organa najznačajnije su promjene

tankog crieva. Tu dolazi do teške upale sluznice i njenih limfnih čvorića. Dok se u tankom crievu razvijaju spomenute upale, dotle se u krvi i organima za stvaranje krvi stvara čitav niz zaštitnih tiela i antitoxina (protuotrova), koji svaki na svoj način uništava uzročnika. Sve te promjene, kako organa, tako i stvaranja zaštitnih tiela nalaze se u svom početku te se dalje razvijaju.

U drugo razdoblje spada treći tjedan i početak četvrtog tjedna. To razdoblje je najznačajnije u toku bolesti, jer u njemu bolest dosegne svoju kulminaciju. Svi ranije, u prvom razdoblju spomenuti klinički simptomi, sad su još više izraženi. Tako vidimo, da su temperature, pomućenost svijesti, obća slabost, bronhitis još jači. Kako bolest već dugo traje, jasno je, da su mnogi organi znatno oslabljeni, te uzročnici lakše mogu izazvati razne promjene organa. Tako vidimo, da baš u to vrijeme dolaze najviše, a i najteže komplikacije. Od komplikacija spomenut ćemo samo najvažnije. Kao prvu spominjem upalu pluća. Bolestnik od dugog ležanja oslabi te obično površno diše, pluća se slabo provjetravaju i tako dolazi uz upalne promjene dišnih puteva do lakog zastoja sluzi, a u krvnim žilicama do zastoja krvi. U takvim plućima onda lako dolazi do upale, koja znade ponekad predstavljati veliku pogibelj za bolestnika. Druga i najvažnija komplikacija je prekinuće crieva. Upala sluznice crieva i njenih limfnih čvorića dospjela je u fazu razpadanja. Vidimo, da se na mjestu upaljenih čvorića stvaraju vriedovi (ulcusi, čirevi). Ti vriedovi mogu prije svega prekinuti koji krvni sud i tako dovesti do krvarenja. Već to krvarenje može biti tako jako, da bolestnik u kratko vrijeme izgubi mnogo krvi. No vried može razoriti stienku crieva toliko, da je prokine (perforira). To je za bolestnika najpogibelnije, jer zahtieva odmah težki kirurški zahvat, koji u vrlo malom postotku slučajeva uspije spasiti bolestnika. Nadalje dolazi još do upale srednjeg uha, koja zna biti isto vrlo pogibeljna, jer može zahvatiti i moždane ovojnice. Nadalje može doći još i do upale srđčanog mišića, bubrega, jetara, pa i mišića. Imunobiološke promjene, stvaranje zaštitnih tiela u krvi doseglo je svoj vrhunac.

Treće razdoblje jest druga polovina četvrtog tjedna bolesti. Nakon kritičnog trećeg razdoblja, ako je organizam uspio nadvladati uzročnika i ako nije došlo do kakvih pogibeljnih komplikacija, bolest krene na bolje. Sviest se bolestnika bistri, temperature nisu više tako stalne i postaju sve niže. I drugi simptomi, kao glavobolja, kašalj, boli u zglobovima i krstima prestaju. Bolestnik postaje aktivniji, uzima više hrane i počima se oporavljati. Oporavak zahtieva, već prema težini slučaja, dulje ili kraće vrijeme. Bolestnik mora ostati još najmanje tri tjedna u krevetu iza pada temperature na normalu, a tek nakon dva mjeseca bolestnik se smije vratiti na svoju prijašnju dužnost.

Iako nam je poznat uzročnik trbušnog tifusa kao i njegove biološke osobine, ipak još do danas nemamo siguran, specifičan lijek, koji bi bolest spriječio i liečio. Profilaktički se preporuča ciepljenje. Ta mjera ne zaštićuje podpuno od zaraze, ali osobe, koje su ciepljene u slučaju bolesti imaju lakši tok bolesti, a i komplikacije su rjeđe i blaže.

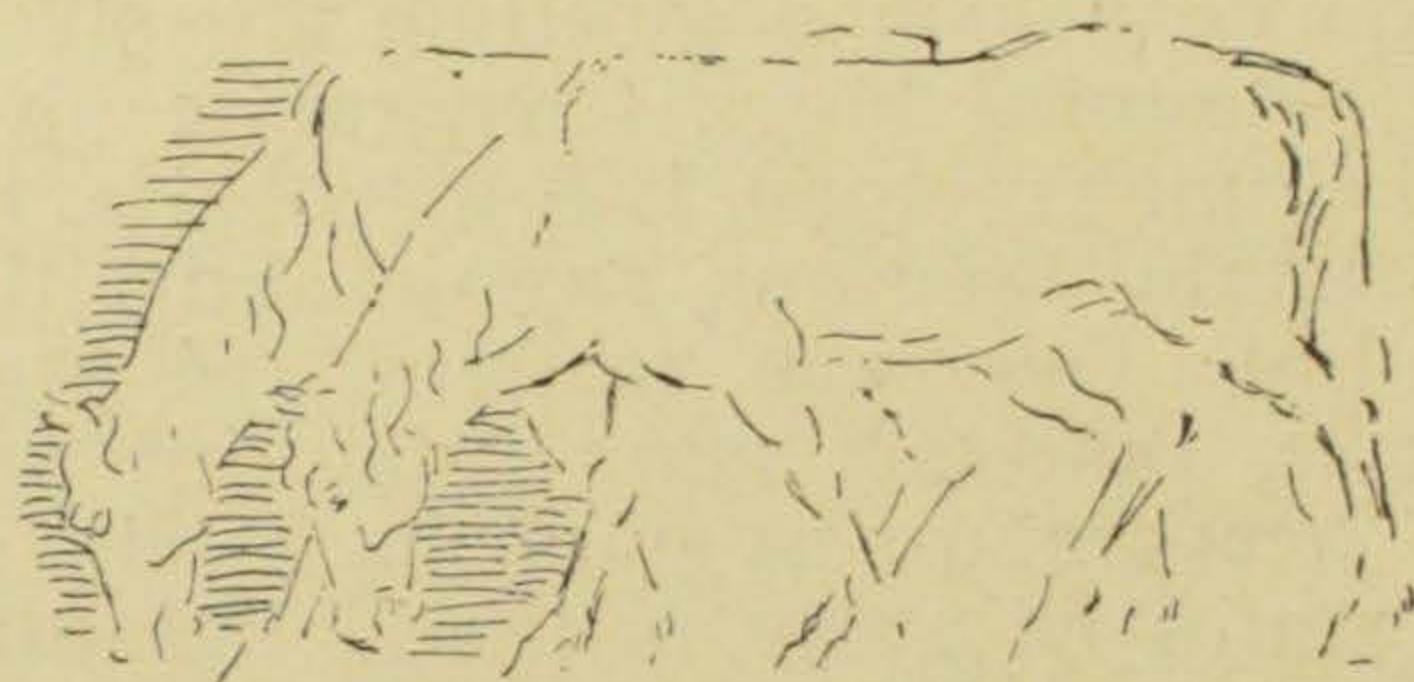
Liečenje tifusnih bolestnika vrši se u bolnici. Svi tifusni bolestnici, moraju biti najstrože izolirani, a to se najbolje postizava smještajem u bolnici. Zbog izlučivanja tifusnih klica skoro u svim sekretima, a naročito u urinu i stolici mora se najsavjestnije vršiti razkužba, što je došlo bilo kako u dodir s bolestnikom. Tako se moraju razkužiti svi ostatci

hrane, posuda i pribor za jelo, rublje i posteljina. Kako je svaki tifusni bolesnik zapravo jedno vrelo infekcije, to k njemu smiju pristupati samo liečnici i određene osobe, koje su točno podučene o svim profilaktičkim i terapeutskim mjerama.

Bolesnik već od prvog dana spada u krevet. Radi spomenutih promjena u tankom crijevu bolesnik se mora strogo dietalno hraniti. Hrana mora biti kalorički bogata i sadržati dosta vitamina. Temperatura, krvotok, srđce, pluća i ostali organi podržavaju se odgovarajućim lijekovima. Kako je bolesnik slab i bezpomoćan, to liećenje uspješno podupire izdašna i stručna njega uz stalnu liečničku pazku. Mora se strogo paziti na čistoću usta, kože, duboko disanje, vršiti mlaćne kupelji, te bolesniku nuditi hranu i tekućine. Dobrom njegom se uspieva mnoga komplikacija i pogibelj izbjeći i tako dobrim dielom osigurati ozdravljenje bolesnika. Svakako da se od medicine u buduće oćekuju još daljnji uspjesi u terapiji ove tako teške bolesti.

Epidemiološki je važno, da se tifusni bolesnici izdvoje, izoliraju, a isto tako i oni kod kojih postoji sumnja na trbušni tifus. Vrlo je važno imati u oćevidnosti sve kliconoše jednog mjesta. Mora se voditi strogi nadzor nad pitkom vodom, živežnim namirnicama, zahodima, nastanbama i osobnom higijenom. Tek poboljšanjem svih tih činbenika, možemo oćekivati, da će broj oboljelih od tifusa opasti, a bolest se lakše liećiti. U tom pravcu trebat će i u Baćkoj mnogo toga popraviti, pa ćemo tako svesti ovu bolest i u našim krajevima na najmanju mjeru.

Dr. Bariša Radićev

LISTAK

JEDAN LIST IZ NEDAVNE PROŠLOSTI BAČKIH I BARANJSKIH HRVATA

9. ožujka o. g. navršilo se četiri godine (to je bilo dakle 9. ožujka 1940. godine), kako je Hrvatska kulturna zajednica u Subotici na taj dan sazvala »Sabor kulturnih društava i prosvjetnih radnika bačkih i baranjskih Hrvata«.

U pozivu, koji je upućen svim hrvatskim kulturnim društvima Bačke i Baranje, a koji su potpisali za priređivački odbor: Blaško Rajić, Josip Vuković Djido i ja, označena je među ostalim svrha ovog sabora i ovim riječima: »Došao je eto čas, da mi sami kažemo o sebi: što smo i što hoćemo. Želimo, da mi sami utvrdimo naše obće narodne, kulturno-prosvjetne i privredne težnje i zahtjeve i stvorimo zaključke za našu ljepšu i sretniju budućnost«. Sliedeći dan t. j. 10. ožujka imala se održati na trgu pred gradskom kućom velika manifestaciona skupština, na kojoj su se imali pročitati zaključci, stvoreni dan prije na saboru kulturnih društava. Odaziv je za taj sabor bio silan, a oduševljenje među bačkim i baranjskim Hrvatima ogromno, jer se za sadržaj zaključaka u glavnom već znalo. Od 85 kod upravnih vlasti registriranih hrvatskih bunjevačkih i šokačkih kulturnih društava (ovo navodim razdijeljeno radi imena u naslovu društava), od kojih naravno neka i nisu bila u životu, prijavila su svoje delegate za sabor 73 društva, sa punomoćima, moglo bi se dakle reći skoro sva postojeća društva bačkih i baranjskih Hrvata. Iz hrvatskih mjesta Bačke i Baranje najavilo je svoj dolazak u Suboticu oko 1700 ljudi, tako, da bi na manifestacionoj skupštini sa Subotičanima nesumnjivo bilo oko 30.000 ljudi.

Srbski kulturni klub, pododbor u Subotici i Somboru poveo je akciju protiv tog sabora i proglasio mobilizaciju svih Srba u sjevernoj Bačkoj. Spada u posebno poglavlje, da se osvietli, zašto se u to doba protivio srbski kulturni klub ovoj hrvatskoj manifestaciji Hrvata Bačke i

Baranje. Pošto je prietilo krvoproliće, to na zahtjev vlasti sabor nije održan. Međutim 12. siečnja 1941. i opet na poziv Hrvatske kulturne zajednice održan je sastanak predstavnika hrvatskih društava iz Bačke i Baranje, pa su na taj sastanak došla ista društva, koja su svoje delegate prijavila i za sabor i tu je među ostalim zaključcima donesen i poviestni zaključak o narodnom imenu i narodnosti Bunjevaca i Šokaca, koji je već na saboru 9. ožujka 1940. trebao biti proglašen.

Taj zaključak glasi:

»Svečano izjavljujemo, da je naše uže plemensko ime »Bunjevac« i »Šokac« izpunilo častnu zadaću u našoj narodnoj prošlosti. Ova imena bila su simbol naše stoljetne borbe protiv tudina za čuvanje našeg jezika, običaja, narodne kulture i narodnog života.

No, mi smo sviestni, da nas ova uža plemenska imena ne obilježuju kao narod i držimo, da slobodno smijemo kazati svima i svakome: »Mi smo Hrvati, i naša je narodnost hrvatska. Ova naša narodna sviest u prirodnoj je i logičnoj vezi s našom poviesti, kulturnom tradicijom, a nije ni po kome ni nametnuta ni umjetno stvorena. Taj živi hrvatski narodni osjećaj ukorienjen je u srcu našeg seljaka, tog najbrižnijeg i najsigurnijeg čuvara narodnog života i nema nikakve sile, koja bi mogla taj osjećaj izčupati. Tražimo od svakoga, da ovu našu hrvatsku narodnost priznaje i poštuje.«

Evo, ovo je najauktoritativnija izjava o narodnom imenu i narodnosti Bunjevaca i Šokaca, jer je donieše oni, koji imaju jedino pravo kazati, tko su i što su. Ovaj sam pak list iz nedavne prošlosti bačkih i baranjskih Hrvata otvorio kao poviestni dokumenat za sve one, koji osporavaju Bunjevcima i Šokcima hrvatsko narodno ime i hrvatsku narodnost.

Dr. Mihovil Katanec

DR. VINKO ŽGANEC SAKUPLJAČ I OBRADIVAČ NARODNIH POPIJEVAKA BAČKIH HRVATA

Narodne pjesme bačkih Hrvata već su nadaleko poznate. Nastojanjem i trudom mnogih naših prosvjetnih radnika u Bačkoj sakupljen je znatni broj pjesama, od

kojih su neke objelodanjene tiskom u raznim hrvatskim časopisima i listovima, zatim u pojedinim zbirkama, antologijama i zbornicima, dok je većina ostala još u

rukopisima, čekajući sretnije dane i mogućnosti, da budu objavljene i tako odtrgnute zaboravi i propasti.

Premda ima još golemi broj prekrasnih narodnih pjesama, koje nije nitko zabilježio, ipak moramo iztaknuti, da su mnoge pjesme sačuvane baš nastojanjem naših prosvjetnih radnika — u prvom redu svećenika i učitelja, — koji su kako u prošlosti, tako isto i u novije doba učinili sve, da bi to narodno blago i ostalo netaknuto kao sveta baština hrvatske kulture i hrvatskog živog jezika. Narodna pjesma ima osim toga i jednu prednost. Svaki pismeniji čovjek, koji je imao samo malo ljubavi i oduševljenja, mogao ju je zapisati prema kazivanju mnogih seoskih i »salašarskih« pjevača. Dakle, za bilježenje narodnih pjesama nije trebala neka posebna stručna sprema, nego samo ljubavi s malo strpljenja.

Kod pučke popievke stvar je posve drugačija. Narodni genij, koji ih je stvorio, predao ih je, da se pjevaju od usta do usta. Popievke su se tokom vremena dotjeravale, zaokruživale, usavršavale, ali također i — radi mnogih utjecaja — preobražavale u različite varijante tako, da se n. pr. ista pjesma, s istim riječima u nekim selima pjevala na jedan način, a u drugim na drugi. Na taj su način nastale t. zv. i n a č i c e ili varijante, koje daju naročitu zanimljivost, i draž našoj pučkoj popievci.

Da bi se mnoge tako raznolike i bogate popievke — prepune izvornih ukrasa i zašara — mogle zabilježiti i tako sačuvati od zaboravi, nije dosta samo poznavati mnogo pjesama i znati ih odpjevati, nego je potrebna stručna glasbena naobrazba, temeljito poznavanje unutrašnje građe, duha i sadržaja svake pojedine popievke, a iznad svega tankočutno uho, koje je kadro zamietiti svaku pa i najmanju nijansu, koju narodni pjevač proizvede pjevajući ili gudeći svoje napjeve. Radi toga se riedko nalaze i među stručnim glasbenicima ljudi, koji bi se posvetili ovom težkom, ali tako važnom kulturnom poslu. Nakon zaslužnog Franje Ks. Kuhača, koji je u svom sakupljačkom radu obuhvatio i našu Bačku, nismo imali čovjeka koji bi se bavio sakupljanjem narodnih popievaka bačkih Hrvata,

Bilo je, istina, nekoliko riedkih pojedinaца, većinom učitelja i orguljaša, koji su za svoju praktičnu upotrebu zabilježili stanoviti broj napjeva većinom crkvenih, a nešto i svjetovnih, ali su ti zapisi većinom dosta nesigurni, jer je zapisivačima manjkala redovito stručna sprema za taj posao. Ljubav za stvar već je veoma mnogo, ali stručno znanje nije mogla nikako nadomjestiti.

Boravak i rad kroz dugi niz godina u Bačkoj, omogućio je dru Vinku Žgancu, poznatom skladatelju i melografu, da upozna na izvoru pučku popievku Bačkih Hrvata. Njegovu tankočutnu uhu nije izmakla ni jedna karakteristična značajka i osebina onih prekrasnih starih napjeva, koje je naš hrvatski narod prije nekoliko stoljeća donio sobom iz hercegovačkih i bosanskih vrleti preko Dalmacije i Hrvatske, Slavonije i Srijema. Osjetio je iz svake note i tona, da je to čisto narodna i nepatvorena hrvatska glasba, bez ikakve natruhe stranih elemenata, unatoč toga, što je taj hrvatski živalj već stoljećima stajao kao bedem, čuvajući sjevero-istočnu granicu našeg narodnog područja. I kolikogod se činilo čudnovatim i neshvatljivim — to posebno iztičemo — u pučkim popievkama bačkih Hrvata nema ni traga utjecaju ili možda kakvim natruhama mađarske glasbe. To je tim važnije, što su i političke i kulturne prilike bile upravo najpogodnije za ostvarenje ovakvih pojava. Niti susjedni Srbi nisu uspjeli uništi svoje elemente u našu pučku popievku, što predstavlja najbolje svjedočanstvo o snazi i žilavosti i otpornosti našeg hrvatskog življa u onim krajevima. Prema iztraživanju dra Žganca ogromna većina hrvatskih napjeva iz Bačke, osobito onih starijih, pokazuje izrazite značajke izvorne samobitne hrvatske melodike vlastite samo našem duhu, kulturi i rasi. Zato predstavlja neprocjenjive zasluge za našu kulturu i umjetnost rad dra Žganca na području sakupljanja ovih starih napjeva bačkih Hrvata. Njegov zapisivački rad ograničio se u glavnom na znatnija središta, u kojima živi u glavnom čisti hrvatski živalj pomiešan samo s neznatnim brojem doseljenih stranaca. Tako je više puta sakupljao pjesme u šokačkom Baču. Tu je zabilježio oko 40 napjeva, što su mu ih pjevali: Vinko Lovrić, Marija Božin, Anica Šamanović, Jula Filipović i osamdesetgodišnja Marija Šemudvarac.

U L e m e š u je zabilježeno oko 40 pjesama prema pjevanju 74. god. starice Eve Knezi r. Vujević.

U S o m b o r u je sakupio oko 40 napjeva.

U B a č k o m Monoštoru najviše mu je pjevao orguljaš Fuderer. To su bile izključivo crkvene pjesme.

U B a č k o m Briegu pjevala mu je Eva Dekić, supruga poznatog narodnog borca Marina Dekića, oko 10 pjesama; među njima dosta crkvenih, veoma liepih i originalnih. Osim Dekićeve pjevala je i Eva Aljmašac, Stana Gorjanac i Janja Dekić nekih 20 starinskih pjesama.

U S u b o t i c i je dr. Žganec sakupio oko 20 pjesama. Većinom veoma starih i

originalnih. Pjevali su mu Marta Vujković, Kata Prčić i Ivo Kujundžić.

Osim toga oko 15 pjesama zabilježio je i u Duboševici. Tu ima mnogo pjesama t. zv. u »grlo«, koje je bez fonografa veoma teško zabilježiti jer im je melodija nesilabična, sa bezbroj ukrasa, titraja i zašara, a svaka kitica se pjeva slobodno, tako da napjev nikada nije stalan, nego je više improvizacija pjevača prema raspoloženju i osjećanju. Takove su pjesme većinom balade i romance, te nekoje svatovske.

Golemi ovaj posao može ocieniti pravo samo onaj, koji se okušao baviti bilježenjem napjeva prema pjevanju pučkih pjevača. Bezkraina strpljivost, uztrajnost i neumorna izdržljivost glavno je oružje zapisivača. Treba ponajprije pronaći prikladna pjevača, nagovoriti ga na pjevanje, slušati istu pjesmu bezbroj puta, zahvatiti najprije ono bitno, a onda sve detalje i nianse, istom onda zabilježiti, pa sam nekoliko puta odpjevati pred njim, radi kontrole i tako polako, mukotrpno sa svakom pjesmom. Kad se to sve obavi, dolaze rieči na red. Sabrati sve kitice i stihove ili barem najviše, što je moguće. Sada istom dolazi konačna redakcija

pjesme: ritmizacija i sve ostalo što je potrebno, da i drugi, koji nije čuo narodnog pjevača, nego samo ono što je zapisano, može dočarati njezin izvorni oblik.

Medutim dr. Žganec nije ostao samo na polju melografije, odnosno bilježenja napjeva. On je pristupio popievkama i kao skladatelj, te je probrao najljepše između njih i obradio neke za mješoviti žbor, neke za muški, a neke za dječji zbor, dok je baš u posljednje vrijeme priredio nekoliko i za jedan glas uz pratnju glasovira.

U svim ovim pjesmama, što ih je dr. Žganec obradio sačuvana je izvorna melodika, ritam i ona posebna atmosfera, kojom se odlikuje svaka pojedina pjesma. Tu i tamo proširio je zborni stavak istim elementima, prema zahtjevima skladateljskih zakona, zaokruživši sve pojedinačne vlastitosti pjesme u jednu skladnu umjetničku cjelinu. Na taj je način ostvario djela trajne umjetničke vrijednosti i podjedno obogatio našu glasbenu literaturu unievši u nju dah svježine i ljepote s naših hrvatskih bačkih ravni.

Albe Vidaković

HRVATI BAČKE I BARANJE U SVIETLU BROJITBE

Narod je živ organizam. Njegov brojčani razvoj i snagu unapređuju i učvršćuju u prvom redu životni (biološki) uvjeti t. j. što veći broj porođaja, a što manji broj smrtnosti (mortaliteta) bila ona prirodna ili izvanredna, koju donose ratovi, pomori, pošasti i t. d. Vriednost pak jednog naroda mjeri se i ocjenjuje po tom, koliko taj narod stvara tvarnih dobara u korist svoju i u korist ljudske zajednice. U bioložkom obnavljanju, promicanju i unapređivanju što boljih životnih materialnih uvjeta postizava narod svoju relativnu vječnost, a u stvaranju tvarnih i duhovnih dobara stiče opravdanje za svoju obstojnost.

Prema tome posve je prirodno i razumljivo, da nastojanje jednog naroda treba da ide za tim, da poveže sve svoje jedinice, gdje god one postojale, u jednu narodnu zajednicu, kako bi za sebe kao cjelinu i za sve pojedince kao dielove te cjeline stvorio što bolje uvjete tvarnog i duhovnog života.

Ovako shvaćena djelatnost nije samo pravo, nego je i dužnost jednog naroda, da o svojim članovima i pripadnicima vode brigu bez obzira bili oni u granicama vlastite države ili izvan nje. Što više,

naročitu brigu treba narod voditi o onim svojim sunarodnjacima, koji žive izvan granica narodne države, ier ih obkoljuju raznovrstne opasnosti, koje im priete, da postepeno napuštaju i zaboravljaju svoje narodne osebnosti: jezik, narodne običaje, narodnu nošnju — jednom rieči: svoju narodnu kulturu, da slabi njihov narodni odpor, da se gubi narodna svijest, dok konačno ne budu podpuno izgubljeni za svoju narodnu maticu. Baš ova briga za sunarodnjake izvan granica narodne države, te želja da ih se sačuva od narodne propasti i barem kulturno poveže s narodnom maticom u jednu narodnu zajednicu — rodila je sustav i režim posebne zaštite narodnih manjina.

Prije prvog svjetskog rata (1914.—1918.) postojala je u međunarodnom pravu i životu samo vjerska zaštita — zaštita vjerskih manjina. Tek tokom prvog svjetskog rata i nakon njega proširen je pojam zaštite manjina, pa on obuhvaća zaštitu manjina po rasi, vjeri i jeziku, te je ova zaštita bila stavljena pod jamstvo i nadzor bivšeg Društva naroda. O pitanju zaštite narodnostnih manjina napisano je toliko knjiga, da bi se od njih mogle sastaviti čitave knjiž-

nice. Važnost i zamršenost ovog pitanja razpravljena je s političkog, pravnog, društvenog i moralnog gledišta.

Sve je to dokaz, kolika je težnja narodnih matica, da svoje sunarodnjake izvan svojih državnih granica privežu uz svoju narodnu maticu i sačuvaju od narodne propasti. Brigu o svojim sunarodnjacima izvan granica države vode i veliki narodi.

S tim veću brigu o tome treba da vode mali narodi, jer je izvor, na kojem oni obnavljaju i jačaju svoje narodne sile — manji i slabiji. Najveće napore o sačuvanju svojih narodnih skupina po raznim zemljama uložio je na pr. veliki njemački narod. Još prije uzpona nacional-socializma poznato je djelovanje njemačkih društava: »Schulverein« i »Südmark«. Po nacionalno-socialističkom shvaćanju ne sačinjavaju narod samo oni pojedinci, koji žive unutar nekih određenih državnih granica, nego je narod jedna biološka istina i stvarnost, koja po krvnom srodstvu spada zajedno, a svoju snagu crpe iz svoje rodene grude. Po tom načelu je i provedena organizacija Niemaca, koji žive izvan granica Njemačkog Reicha. Organizacija vangraničnih Niemaca provedena je pod imenom: »Deutsche Volksgruppe«, koja je čvrsto povezana s Njemačkim Reichom.

Kod Talijana poznata je svojim radom za njihove sunarodnjake »Italia Redenta«, kod Čeha društvo: Komensky, Ustav zahranlični, kod Slovenaca: »Društvo Sv. Rafaela«, kod Bugara društvo: »Sveti otec Pajsije«. Slovaci u svojoj narodnoj državi uzorno vode brigu o svojim inozemnim sunarodnjacima u »Zavodu za inozemne Slovake«.

Mi — Hrvati na žalost uvijek smo malo posvećivali brigu Hrvatima u inozemstvu. To je bolna činjenica, ako se uzme u obzir, da skoro jedna trećina Hrvata živi izvan današnjih granica Nezavisne Države Hrvatske. Spadamo međutim u red malih naroda, pa bi nam nesumnjivo jedna od najvećih naših narodnih dužnosti bila — briga za Hrvate, koji žive izvan granica naše države.

Svrha je ovim redcima prikazati jedan odsječak naše hrvatske narodne zajednice — Hrvate Bačke i Baranje. I ako je naslov ovoga članka Hrvati Bačke i Baranje u svjetlu brojitbe, neka nitko ne misli, da ću poput kakvog brojitbenog stručnjaka nabrajati puste i možda dosadne brojke. Njima ću se poslužiti tek toliko, da dokumentarno razsvjetlim pitanje narodnog života Hrvata Bačke i Baranje.

Prije svega treba naglasiti, da su Hrvati starosjedioci Bačke i Ba-

ranje i da su oni ove krajeve nastavali prije dolazka Mađara.

Poviest bilježi, da se Slaveni već u prvim stoljećima poslije Krista nalaze u Panonskoj nizini. Šafarik tvrdi, da se već u trećem stoljeću poslije Krista spuštaju slavenska plemena sa šumovitih Karpata, u panonsku ravnicu. Slaveni su ovdje živjeli u jednoj državnoj zajednici sa Jazigima sve do dolazka Huna (neki bi htjeli, da su i Jazigi jedno slavensko pleme izvodeći, da je ime Jazig slavenskog značenja po rieči jezik.)

Slaveni kao stočari i ribari nisu bili ratnički narod, pa su primili podložništvo i Huna i Avara, a kasnije i Mađara, koji su u ove krajeve došli tek u IX. stoljeću (god. 896.).

Pogrješno je misliti, da su Hrvati tokom svoje seobe došli samo u krajeve takozvane poviestne Hrvatske, t. j. Hrvatsku, Slavoniju, Bosnu, Hercegovinu, Dalmaciju i Istru. Nesumnjivo je, da su se oni zadržali — spuštajući se sa Karpata i u krajevima iznad Drave te između Dunava i Tise nalazeći ovdje već srodna Slavenska plemena.

Mađari stvaraju državnu organizaciju suradnjom autohtonih slavenskih plemena. Utjecaj je bio velik, naročito u vjerskom i kulturnom pogledu na Mađare. Nazivi mjesta, rieka, potoka i šuma u Bačkoj i Baranji dokazuju, da su tu od davnine živjeli Hrvati. Ova hrvatska imena spominju se već u listinama 13. i 14. vieka. Hrvatskog je naziva i Bačka i Baranja, Pečuh i Bač, pa već i po tome moramo zaključiti, da je u tim krajevima bilo mnogo Hrvata, i ako se njihov broj ne može utvrditi. Ovu okolnost podkrpljuje i ta činjenica, što je već u XI. vieku u Baču osnovana bačka biskupija sa sjedištem u Baču. Prvi su duhovnici došli s juga — bili su dakle Hrvati. Bač je u XI. vieku igrao najvidniju ulogu crkveno-kulturnog i političkog karaktera. Bosanski dušobrižnici, temolari i franjevci dolazili su u Bačku i Baranju već u XI. vieku i tu vršili duhovnu pastvu. Sve to ne bi bilo, da tu nije bilo vjernika katolika — Hrvata.

Srbi su u većim skupinama stali naseljavati Srijem, Banat, Bačku i Baranju tek iza pada Srbske despotovine pod tursko gospodstvo 1459., no Hrvati su i tada, a i kasnije ostali u Bačkoj i Baranji u pretežnoj većini.

Nakon pogubne bitke kod Mohača (1526) izmijenila se slika Bačke i Baranje. Turci opustiše sela i gradove, mnogo žiteljstva poubijaše i sobom u robstvo odvedoše. (Dr. Horvat navodi, da je u robstvo odvedeno do 200.000 stanovnika). Mađari od straha pred Turcima napustiše Bačku te

se povukoše prema sjeveru. Nakon Mohačke bitke Hrvati i Srbi sačinjavaju jedino žiteljstvo Bačke i Baranje.

U XVI. i XVII. stoljeću nastaju dozvolom turskih vlasti nove seobe Hrvata u Bačku i Baranju iz Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Slavonije. Najprije doseliše Hrvati iz Slavonije pod nazivom Šokci, a onda Hrvati iz Bosne i Dalmacije pod imenom Dalmatinci i Bunjevci.

Sve do XIX. stoljeća Hrvati čine daleko protežnu većinu stanovništva u jugozapadnoj, srednjoj i sjevernoj Bačkoj te u južnoj Baranji. Hrvatska naselja protežu se uz Dunav sve do Budima. Hrvati su bili predstavnici čitavog javnog života u Bačkoj, u vjerskom, društvenom i političkom pogledu. Oni su bili veliki župani, podžupani, visoki sudci, gradski načelnici. Franjevački samostani u Subotici, Segedinu, Baji, Baču, i Mohaču prosvjetna su žarišta čitave Bačke i Baranje. Zemlja i sve prirodno bogatstvo Bačke i Baranje nalazi se u hrvatskim rukama. To je bila prava Bačka Hrvatska.

Koliki je broj Hrvata naseljavao te krajeve, nije zabilježeno. Zna se svakako, da je bio velik broj, koji su borbe s Turcima, Kurucima, pa razne pošasti proridile. Acsady navodi, da je god. 1720. u tim krajevima bilo 2180 hrvatskih obitelji. Ove obitelji treba uzeti kao zadruge, pa tom broju obitelji odgovara najmanje 40.000 duša. Zanimljiv je detail, koji sam našao u knjizi Ladislava von Bielek izdanoj na njemačkom jeziku u Beču 1837. godine pod naslovom »Ethnografska-geografska statistika Kraljevine Mađarske i njenih nuzzemalja« (Ethnographisch-geographische Statistik des Königreiches Ungarn und dessen Nebenländer). On navodi u svojoj knjizi »da se Slavonci dijele na takozvane Šokce i Bunjevce, koji su svi pripadnici katoličke vjere u Bačkoj i ostalim slavonskim županijama, sa Srbima pomiešani«, no nigdje ne navodi broja tih Slavonaca, kao ni ostalih stanovnika uobće.

Pod kraj XVIII. stoljeća i početkom XIX. stoljeća nastaje naseljavanje Niemaca, Mađara i ostalih naroda bivše Austro-Ugarske u Bačku i Baranju te potiskivanje Hrvata i Srba u tim krajevima. Narodna misao kao plod francuzke revolucije nadahnula je i mađarski narod. Probuđena mađarska narodna svijest postala je ekspanzivna i intolerantna prema ostalim narodima Mađarske. Cilj je bio: u narodnoj Mađarskoj državi stvoriti jedinstveni mađarski narod. Tako je počelo plansko pomadarivanje Hrvata u Bačkoj i Baranji. Hrvati su se tome opirali, koliko su mogli i u tom svom odporu do-

čekali su 1918 godinu. Kasniji narodni i politički razvoj Hrvata Bačke i Baranje poznat je hrvatskoj javnosti.

Postavlja se pitanje: koliku snagu i vrijednost predstavljaju Hrvati Bačke i Baranje za hrvatsku narodnu zajednicu?

Ovdje valja kritički uzeti u obzir mađarske i bivše jugoslavenske službene brojitbe.

Prema mađarskim brojitbama bilo je Hrvata u Bačkoj i Baranji sa manjim nasobinama u Stolno-biogradskoj i Pešta-Piliš-Šolti županiji 1840. god. 114.184, 1857. god. 115.123. 1900. god. 101.025, 1910. god. 106.502.

Primietiti valja da ovi brojevi mađarskih brojitbi nisu ni točni ni pouzdani, jer iste brojitbe svrstavaju Hrvate pod raznim imenima kao što su: Bunjevci, Šokci, Dalmati, Vendi, Raci, Bosanci, a miešaju ih i sa Srbima.

Nakon prvog svjetskog rata-Trianonskim ugovorom došao je veći dio Hrvata iz Bačke i Baranje u sklop bivše Jugoslavije, a manji dio ostao je u poslijetrianonskoj Mađarskoj.

Prema mađarskoj brojitbi iz 1930. god. bilo je Hrvata u poslije trianonskoj Bačkoj i Baranji, koja je pripala Mađarskoj sa onima u Pešta-Piliš-Šolti županiji oko 24.000 duša. Ovaj broj je absolutno sumnjiv, jer prema našim podacima, koje imamo, pa nadalje uspoređujući mađarske brojitbe iz 1900. i 1910. godine u Mađarskoj Bačkoj (Bajski trokut) imade oko 40.000, a u Mađarskoj Baranji (4 kotara) Mohač, Pečuh, Pécsvárad, Šikloš imade oko 15.000 zajedno dakle oko 55.000 duša.

Točniju sliku možemo o Hrvatima Bačke i Baranje, koja je trianonskim ugovorom pripala bivšoj Jugoslaviji, dobiti iz službenih brojitbi bivše Jugoslavije iz 1921. i 1931. godine.

Za odnos snaga pojedinih narodnosti u Bačkoj i Baranji bivše Jugoslavije upotriebit ću podatke iz godine 1921., jer su oni bliži stvarnom odnosu snaga.

Od 784.569. duša, što žive u cijeloj Bačkoj i Baranji bivše Jugoslavije, Hrvata ima 111.528, Srba 166.278 (od Hrvata dakle samo za 54.750 duša više) Mađara 277.636, Niemaca 190.049.

Svih Slavena zajedno ima 312.637. Slaveni dakle u Bačkoj i Baranji iznose relativnu većinu odnosno 39,7%. Po vjeri katolika ima 484.381, a pravoslavnih 166.698.

Hrvati stanuju zbitno (kompaktno) u srednjoj, sjevernoj i sjeverozapadnoj Bačkoj te južnoj Baranji i to u kotarevima: Subotica, Sombor, Apatin, Odžaci, Batina i Darda. To se vidi po tom, što od ukupnog broja Hrvata iz cijele Bačke i Bara-

nje od 111.528 u tom dielu Bačke i Baranje živi 90.967 duša.

Srba u tim kotarevima ima 42.576, Madara 82.242, Niemaca 102.424, ostalih ima 12.528. Svih Slavena imade u tom dielu Bačke i Baranje 143.543. Valja naglasiti, da se u broju Madara nalazi veliki broj pomadarenih Slovaka. Dokazuju to i imena naselja, u kojima stanuju Madari kao na pr. Kupusina, Doroslovo, Bogojevo, Bezdan, Čonoplja, Batina i t. d. kao i obiteljska imena tih današnjih Madara.

Zanimljivo je nadalje iztaknuti, kako Srbi nastavaju ove pojedine kotare. Tako na pr. u Apatinskom kotaru od 9 mjesta Srbi nastavaju u većem broju samo jedno mjesto i to: Stapar, koje broji 5.327 Srba, dok u cijelom kotaru Srba ima svega 5.542. Znači, u svih 8 mjesta ima Srba 215 duša. U Somborskom kotaru od 14 mjesta Srbi nastavaju i opet u većem broju samo jedno mjesto i to Stari Sivac, gdje ih ima 4.076, a na svih ostalih 13 mjesta otpada 1.286 Srba. Slično je tako i u ostalim kotarevima.

Prema svemu ovome ima danas Hrvata u Bačkoj i Baranji omeđenoj sa sjevera linijom Subotica-Baja, Mohač, Pečuh, sa iztoka Subotica-Ilok oko 200.000 duša.

Uzevši dakle u obzir starosjedištvo Hrvata, njihovu brojčanu snagu i zbiljnost nastavanja te omjer prema Madarima i Srbima, konačno geopolitičku povezanost sa Slavonijom i Srijemom možemo mi Hrvati tvrditi, da srednju, sjevernu i sjeverozapadnu i jugozapadnu Bačku te južnu Baranju smatramo hrvatskim etničkim područjem, koje i te kako zavređuje pažnju cijelog hrvatskog naroda.

Da se dobije bar približna slika o gospodarskoj snazi i vrijednosti samo 6 ko-

tareva bivše jugoslavenske Bačke i Baranje tj. Subotice, Sombora, Apatina, Odžaka, Batine i Darde uzporedit ćemo ih sa prirodnim bogatstvom srijemskih kotareva: Zemun, Mitrovica, Karlovci, Ruma, Stara Pazova, Ilok, Irig, koji za hrvatsku javnost znače pojam prirodnog bogatstva. Ovaj dio Bačke i Baranje ima od navedenog diela Srijema više: 69.722 ha oranice, 7.151 ha livade, 3.800 ha pašnjaka, 700 ha vinograda, nadalje računajući 5 godišnji prosjek rodi više godišnje: kukuruza 1.318.295 mtc, pšenice 803.955 mtc, ječma 69.124 mtc, raži 23.041 mtc; u istom 5 godišnjem prosjeku ima više konja 8.413 komada, goveda 23.935, svinja 65.725, pernate živine 366.055 komada. Eto ovako izgleda prirodno bogatstvo samo ovog diela Bačke i Baranje.

Konačno, kakvi su to ljudi, kakvih moralnih vrлина ti naši Hrvati Bačke i Baranje, da li oni podižu i uvećavaju ili umanjuju moralnu snagu i vrijednost hrvatske narodne zajednice? Ne mislim ih uspoređivati s ostalima zemljama i dielovima hrvatskog naroda, da mi tko god ne bi zamjerio. Izriet ću njihove pozitivne strane: Oni su dobri gospodari, marljivi, čestiti, vrijedni i čisti, pobožni, ćudoredni i ljube svoju zemlju, koja ih hrani i brani. Blage su i pitome naravi — gostoljubivi. Tko ih jednom upozna, zavoli ih i ne može ih prestati voljeti. To je narod koji nikada nije osjetio narodne slobode, nikad nije u slobodi živio, ali je zadržao budnu narodnu svijest i uvijek pružao odpor, da sačuva goli život i narodnu obstojnost. To je narod, koji je uvijek htio, a nikad nije smio biti Hrvat.

Ovakva zemlja, ovakav narod traži razumijevanje, ljubav i zaštitu cijelog hrvatskog naroda.

Dr. Mihovil Katanec

KNJIŽEVNOST BAČKE I GRADIŠĆA U HRVATSKIM ŠKOLSKIM KNJIGAMA

I

Stvaranjem jedinstvenog hrvatskog književnog jezika i pravopisa u devetnaestom stoljeću, omogućeno je svim hrvatskim pokrajinama da ravnopravno učestvuju na izgradnji obće hrvatske kulture i književnosti. Unatoč činjenici, što su naše pokrajine od svog najranijeg književnog stvaranja do devetnaestog stoljeća bile razjedinjene u jeziku i pravopisu, a time nepristupačne cijelom našem narodu, ostala je naša pokrajinska književnost u duhovnom pogledu podpuno jedinstvena od početka do danas. Zato ne možemo uzimati, da se tek od

devetnaestog stoljeća stvara jedinstvena hrvatska književnost! Ako promatramo književni uzpon pojedinih naših pokrajina, vidimo, da su one bile književno djelatne i prije devetnaestog stoljeća a i kasnije, ali uvijek onda, kad su im političke prilike bile najpovoljnije za književno stvaranje. Samo se, naime, u slobodi i u materialnom blagostanju mogla podpuno slobodno razvijati naša pokrajinska književnost, koja se napokon u devetnaestom stoljeću slila, i jezično i pravopisno, u našu jedinstvenu književnost i afirmirala se u međunarodnom svijetu kao književnost politički svijestnog hrvatskog naroda.

Kod proučavanja naše starije i novije književnosti, pa i one tradicionalne, ne možemo, stoga, mimoći ni jedne naše pokrajine, ako ne ćemo biti nepristrani.

Svaka za sebe ima ona značenje karike u lancu. Njezina je najvrednija značajka, što je u svojoj hrvatskoj jedinstvenosti uspjela duhovno povezati sve naše krajeve.

Krajem devetnaestoga stoljeća izjednačila je i književnost bačkih Hrvata jezik i pravopis prema onome, koji je u to doba bio obćenito uobičajen u Hrvatskoj. Učinio je to preporoditelj biskup Ivan Antunović. Na taj je način već onda i formalno uklopljena regionalna književnost bačkih Hrvata u obće naše hrvatsko književno stvaranje. Bunjevci i Šokci u Bačkoj imali su i do devetnaestog vieka bogatu i vriednu književnost na narodnom jeziku. Ta njihova književnost po nekim svojim osobinama predstavlja veoma dragocjen prinos našoj obćoj starijoj književnosti. »Ti stariji redovnički pisci u položenoj crti od jugozapada prema sjevero-iztoku, (Dalmacija, Bosna, Slavonija i jugoiztočna Ugarska) pisali su gotovo svi istim štokavsko-ikavskim dialektom, te su za ciele periode slaveno-srpske mješavine i zagrebačkog kajkavizma bili nosioci čiste hrvaštine u pokrajinama, koje su bile odaljene od književnih centara« (Dr. Nikola Andrić: »Iz starije književnosti ugarskih Hrvata«. Vienac, 1899.)

Nas u ovom slučaju posebno zanima starija književnost iz jugoiztočne Ugarske, koja počinje u drugoj polovici 17. stoljeća pojavom fra Mihajla Radnića Bačanina. Što to književno stvaranje nije donielo i vrednijih plodova, krive su političke prilike kod bačkih Hrvata, kao i pomanjkanje književnog centra oko kojeg bi se mogli okupljati bački književnici.

Od devetnaestog stoljeća postaje književnim centrom jedno vrieme Antunovićeve Kalača, a zatim Subotica. Probudena narodna sviest Bunjevaca i Šokaca stvorila je nakon nekoliko godina takve političke uvjete, da se od toga doba spontano razvija mnogo intenzivnije naša bačka regionalna književnost, u kojoj se sve više obrađuje naša problematika i stvara naš specifički književni izraz.

Kao prvi i najjači predstavnik te književne generacije javio se Ante Evetović Miroljub (1862.—1921.), suvremenik Augusta Harambašića, Huga Badalića, Đure Arnolda, J. Hranilovića, Kumičića, Kovačića, Kozarca i drugih. Tako se u to doba bačka književnost po drugi put uklopila u obće naše književno stvaranje zauzevši

svoje određeno mjesto, pa od biskupa Ivana Antunovića imamo sve češće prilike, da vidamo naše književnike kao suradnike u hrvatskim časopisima.

Međutim tek u najnovije doba, trećom književnom generacijom, da je tako nazovemo, podpuno su utrti putovi u Hrvatskoj bačkoj regionalnoj književnosti. Ona je stvorila i u Bačkoj i u Hrvatskoj u prvom redu čitalačku publiku a gotovo svi književnici zauzeli su svoj »književni prostor«, a taj obuhvata gotovo sve naše novine, časopise i nakladnike, kako u Hrvatskoj, tako i u Bačkoj.

U hrvatske školske knjige nije međutim do pred nekoliko godina ušao nijedan bački književnik, a u njima se nije vodilo računa ni o našoj tradicionalnoj književnosti.

Tko je pratio hrvatske čitanke i druge naše školske knjige, mogao je vidjeti, da sastavljači, pod izlikom da paze sad na t. zv. »estetsko mjerilo« (kod hrvatskih čitanaka), sad na tako zvani »metodički princip«, pa na »princip dječje apercepcije«, nisu uvrštavali u školske knjige književnike hrvatskih pokrajina, koje nisu uklopljene u naše poviestno i etničko područje. Kod svih tih tako zvanih »nacionalnih predmeta«, koji su određeni da najviše utječu na izgradnju mladih hrvatskih duša, nije bila prikazivana kultura hrvatskih migracija, koja je ipak via facti sastavni dio naše obće kulture!

Na taj se način propustila važna prilika, da se usadi u mlade dačke duše ljubav za svaki naš kraj i za sve naše ljude, pa živjeli oni i izvan naših granica. Ta se pogrješka sistematski počela izpravitiskanja školskih knjiga u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

U školskim knjigama, koje izdaje od 1941. godine Nakladni odjel Hrvatske državne tiskare, obilno je uzeta u obzir i hrvatska bačka tradicionalna književnost kao i književni sastavi nekolicine književnika iz Bačke.

Hrvatske čitanke za niže razrede srednjih škola sastavio je dr. Mate Ujević (Prve brazde, za I. i II. r.); Knjiga radosti, za III. razred; Sjetva, za IV. r.), a za više razrede dr. Ljubomir Maraković (Žetva, za V. r.) i dr. Mate Ujević (Plodovi srca i uma, za VII. i VIII. r.). Za šesti razred gimnazije sastavio je čitanku dr. Mihovil Kombat, ali njegova čitanka nas ne interesira na ovom mjestu, jer se u tom razredu predaje u glavnom naša dubrovačko-dalmatinska književnost.

U sve te čitanke uneseni su i plodovi bačkih književnika. I u mnogim drugim knjigama, koje su namijenjene srednjoškolicima bilo kao pomoćne knjige, bilo

da ih je ministarstvo propisalo kao redovite obligatne knjige, nalazimo izbor kako iz hrvatske bačke tradicionalne književnosti, tako i iz novije bačke književnosti.

Tako je na pr. uvršteno nekoliko bunjevačko-šokačkih narodnih pjesama u Grgčeve »Hrvatske narodne pjesme« (Zagreb, 1943.), i u Modrijanove »Jaglance« (Zagreb, 1942.)

Isto su tako predstavljeni dacima naši poznatiji književnici i u »Čitanci za seoske produžne škole« (I. i II. dio), kao i u »Čitanci za pučke škole« (IV. godišće).

I u ostalim školskim knjigama (zemljopis, poviest, narodoznanstvo, prikazana je kultura i poviest hrvatskih migracija, ali ne u tolikoj mjeri u koliko bi to ona zasluživala.

II

Modrijanovi »Jaglanci«, kao pomoćna knjiga za srednje škole, poslužiti će izvrstno upoznavanju hrvatskog narodnog folkloru i melosa uobće, a napose narodnog blaga i melosa pojedinih hrvatskih pokrajina.

Narodno blago i napjevi nisu bili dosada sustavno proučavani i unošeni u školske knjige s ciljem, da ih školska mladež upozna i zavoli. Upravo je maćuhinski postupano s narodnim blagom bačkih Hrvata.

Nakon ovog učbenika nestat će tamnog vela, koji je zastirao širokoj hrvatskoj javnosti, a napose našoj omladini, stvaralačku snagu najvećeg hrvatskog ogranaka u Europi, koji je živio i kulturno stvarao kroz stoljeća izvan granica hrvatskog državnog područja.

U zbirku Modrijanovih »Jaglaca« ušle su uglavnom ove Žgančeve zabilježene i uglasbljene narodne pjesme: 1. Puno je nebo zvizdama — iz Šokadije, 2. Sitan kamen — iz Šokadije, 3. Dva bumbula — iz Šokadije, 4. Tira čoban ovčice — iz Šokadije, 5. Lipo piva tica kos, 6. Zaspala je Tilda — iz Šokadije, 7. Čujete li pastiri — Božićna pjesma iz Bačke, 8. Radujmo se i pivajmo — Božićna pjesma iz Bačke, 9. Nov glas nosim Vam pastiri — Božićna pjesma iz Bačke, 10. Spavaj mali Božiću — Božićna pjesma iz Bačke, 11. Hajte, braćo, da idemo — Božićna pjesma iz Bačkog Bereg.

Kao narodna pjesma iz Gradišća unesena je Lučićeva uglasbljena pjesma: Oj Jelena, Jelena, jabuka zelena. Ovaj izbor Modrijanovih »Jaglaca« treba pohvaliti i pozdraviti kao prvi pokušaj, da školska mladež upozna sve hrvatske ljude i krajeve i da ih uklopi u svoj pojam obće hrvatske narodne kulture. Posebno

bilježimo činjenicu, da su u toj zbirci zastupani i Gradišćanski Hrvati jednom zabilježenom i uglasbljenom narodnom pjesmom, i ako smo mišljenja, da je trebalo u zbirku unieti više narodnog blaga gradišćanskih Hrvata, koji imaju za tu svrhu veliki izbor. Primjećujemo ipak, da nije smio urednik (ili možda sakupljač?) pojedine pjesme samovoljno okretati u »ijekavicu« i na današnji naš korienski pravopis. Da je urednik »Jaglaca« pripazio i naznačio i mjesto u kojem je pojedina pjesma zabilježena, bio bi taj koristni i pionirski posao ovjenčan većim uspjehom. Nadpisi »pjesma iz Bačke« ili »iz Šokadije« previše su široki i nepodpuni, pa mogu površna poznavao našeg narodnog blaga lako dovesti u bludnju. Pogotovo je trebalo izbjeći naziv »iz Šokadije«, jer se pod Šokadijom može smatrati i Slavonija i dio Srijema, a ovdje su prvenstveno, čini nam se, i sakupljač i urednik, imali namjeru prikazati dio sakupljenog i uglasbljenog narodnog blaga iz Bačke. U takvom nastojanju i leži njihov pokušaj sintetiziranja hrvatske pokrajinske narodne kulture, u ovom slučaju bačke. Da je kojom srećom provedena ova geografska diferencijacija, bio bi taj rad bez sumnje mnogo važniji i vredniji i kulturno, i poviestno, i jezično — a bez sumnje i politički.

Ovako taj pionirski posao ostaje osakaćen i nepodpun, jer ne fiksira pojedina mjesta u Bačkoj, u kojima je pjesma zabilježena a možda i nastala. U tim mjestima žive Hrvati, koji se u svom stvaralačkom radu ne žele odvojiti od obće hrvatske narodne kulture i književnosti, jer oni teže centralizaciji i proširenju naše kulture a nikako decentralizaciji i sužavanju teritorialnog obujma hrvatskog stvaralačkog genija. Baš zato je trebalo uvijek i naglasiti u kojem je mjestu zabilježena pojedina narodna pjesma.

Nakon zbirke Blaška Rajića »Narodno blago«, Subotica, 1912. (drugo izdanje u Subotici, 1925.), Ive Prčića »Bunjevačkih narodnih pisama« (Subotica, 1939.), i Matičinih »Bunjevačkih groktalica« (Zagreb, 1942.), sve više raste interes za narodno blago bačko-baranjskih Hrvata. Dok su ove tri zbirke narodnih pjesama izvršile pionirski rad upoznavanja bačko-baranjskih Hrvata pred hrvatskom kulturnom javnosti, Hrvatske narodne pjesme Petra Grgca, koje su odlukom Ministarstva narodne prosvjete postale školskom knjigom, imaju zadaću da upoznaju našu školsku mladež uz narodno blago naših drugih pokrajina, i s narodnim pjesmama bačko-baranjskih Hrvata i da nam dadu

izbor najboljih pjesama zabilježenih na području Bačke.

Tako su u ovu školsku knjigu unesene ove narodne pjesme: 1. Sirotan Mirko (Bunjevačka iz Subotice), str. 20—21.; 2. Marijan Terzić pliva priko Dunava (Hrvatska narodna pjesma iz Bačke), str. 75—76.; 3. Ženitba Vidaka kapetana (Hrvatska narodna pjesma iz Subotice), str. 77.—79.; 4. Najteže su suze materine (Bunjevačka kraljička pjesma), str. 127.

U poglavlju »Kraljičke pjesme« donosi pisac uz pojedine kraljičke pjesme i opis »Kraljica«. Dr. Grgec je imao očito u vidu samo bunjevačke »Kraljice« i pjesme, koje se pjevaju, dok se na »Kraljice« takozvanih šokačkih mjesta ne obazire.

Običaj izvođenja »Kraljica« kod Hrvata iz Bačke opisan je i popraćen nekim pjesmama i u »Žetvi« - Hrvatskoj čitanci za više razrede srednjih škola od dr. Ljubomira Marakovića (Zagreb, 1943., str. 360.—366.).

Na tim istim stranama (360.—366.) govori pisac osim o običaju »Kraljica«, koje se izvode i po Slavoniji i po Sriemu, i o običaju »Majo« kod Hrvata iz Južne Italije. Običaj »Majo« slavi se 1. svibnja u Hrvata u Juž. Italiji. »Tu je jedan mladi čvrst čovjek, čitav kao u maski od zelenila i slame, zvan majo, obilazio od kuće do kuće s pratnjom, u kojoj su mu drugovi nosili zelene grane, okićene šarenim trakovima. Pred svakom su kućom pjevali osobitu popievku, on bi poskakivao i izvodio vragolije, a onda bi ga domaćica polila vodom (koliko joj ne umakne!)

Ne treba ni spomenuti, da iza toga sliedi darivanje. Obilje, koje svakome donosi i u pjesmi žele, očituje se i na vrhu maske maja, gdje bi objesili različitih dobrih zalogaja, što po običaju pripadne svećeniku, koji je maja blagoslovio prije početka obhoda«.

Na običaj »Majo« podsjeća nas sličan običaj, kojega Hrvati u Baču slave u ljetnim danima suše. To su t. zv. »dodole«, koje idu od kuće do kuće obučene u stara odiela i zakićene zelenim granjem. Dodole mole kišu u sušne dane, a u novije doba idu »u dodole« samo ciganke i cigani. Običaj »majo« i bačke »dodole« gotovo se podpuno podudaraju, ali ih ipak ne smijemo olako dovoditi u bilo kakvu svezu obzirom na njihov postanak i simboliku. Svakako je i opis običaja »Majo« u jednoj školskoj knjizi vriedan prilog upoznavanju narodnih običaja Hrvata izvan domovine.

Kod opisa kraljičkih običaja i pjesama, koje se pri tom pjevaju, napominjemo činjenicu, da Šokci iz Berega (Bačka) pjevaju iste pjesme, kao i Hrvati iz Hr-

vatske Mitrovice, prema onom kako je to zabilježio još prije 75 g. književnik Ilija Okrugić. (Žetva, str. 363.).

(Vidi u ovom broju »Klasja naših ravni« članak Marina Radičeva »Duhovski običaji kod Hrvata u Bačkom Briegu«.

Narodno blago Hrvata iz Gradišća prikazano je u hrvatskim školskim knjigama nešto slabije, ali ipak dovoljno, da se dobije uvid u kulturno stvaranje ove skupine izseljenih Hrvata. Petar Grgec je donio u svojim Narodnim pjesmama ove lirske gradišćanske pjesme: 1. Tri ptičice (Hrvatska jačka iz Gradišća), str. 121. i 2. Od iglice do Crkve (Pjesma gradišćanskih Hrvata), str. 174., a dr. Ljubomir Maraković u svojoj »Žetvi« objelodanio je samo pjesmu »Tuge, moje tuge« (Iz Gradišta), str. 358. Na žalost ni u ovim čitankama, kao ni u Modrijanovim »Jaglacima«, nisu navedena mjesta, u kojima su pjesme zabilježene.

III

Umjetnu književnost bačkih Hrvata zastupaju u hrvatskim školskim knjigama ovi naši pisci: Ante Evetović Miroljub (1862.—1921.), dr. Josip Andrić (r. 1894.), pokojni Aleksa Kokić (1913.—1940.) i Marko Čović (r. 1915.). U hrvatske školske čitanke nije unesen od poznatijih naših književnika jedino Ante Jakšić. Ante Jakšić je danas u naponu svog stvaralačkog rada, a po estetsko-umjetničkom mjerilu njegovih pjesama trebao je biti zastupan makar jednom pjesmom, jer su u čitanke uneseni mnogi pisci, koji u tom pogledu zaostaju za njim.

Po broju uvrštenih priloga na prvom je mjestu Marko Čović, od kojega je unesen u Ujevićevu čitanku »Plodovi uma i srdca« odlomak novele »Žito zove« (str. 718.—720.), a na strani 572.—574. izvorni članak o književniku Mili Budaku. U Čitanci za seoske produžne škole, I. dio donesen mu je »Mali svinjar« (str. 33.—38.), odlomak iz njegova romana »Dr. filozofije«. (Zagreb, 1936.).

Na drugom se mjestu nalazi pokojni Aleksa Kokić, od kojega je objavio dr. Ljubomir Maraković u »Žetvi« (str. 320.) poznatu pjesmu »Ljudi nizine«, a sastavljač čitanke za četvrto godišće pučkih škola na str. 88.—89. pjesmu »Za ljepšu budućnost«.

Od dr. Josipa Andrića je uvrštena crtica »Ukrčmi« u čitanci za seoske produžne škole (str. 47.—48.), a dr. Ljubomir Maraković je donio u »Žetvi« nježnu Miroljubivu pjesmu »Jorgovane, jorgovane« na str. 326.

U Čovićevu »Malom svinjaru« osobito je drag ugodaj iz seljačkog salašarskog

života. Mali Lajčo, sin durdinskog gazde Dene Stipića, predstavnik je bunjevačkog poslijeratnog našeg čovjeka, koji u nabujaloj težnji, da učini život ljepšim, napušta selo i odlazi »na škole«, u kojima želi da se naobrazi, pa da se takav može staviti u službu svoga izpaćenog naroda. Ovaj je uzpon maloga seljačića u protunarodnoj sredini jako težak, ali on sve teškoće svladava, jer ga želja za knjigom nadasve privlači. Čovićev »Mali svinjar« je antologijske vrijednosti, pa dostojno zastupa današnju našu regionalnu bačku književnost u hrvatskim školskim knjigama.

Isto je tako na umjetničkoj visini i odlomak njegove novele »Žito zove«, u kojoj je na umjetnički način zgusnuto životno veselje našeg čovjeka kod kositbe žita.

Prikaz književnog lika Mile Budaka napisan je pregledno i informativno. Marko Čović je, naime, poznat našoj književnoj javnosti i kao kritičar, a naročito se udubljavao u književno stvaranje Mile Budaka, objavljujući o njemu prikaze u našim časopisima i novinama.

Kokićeva pjesma »Ljudi nizine« izvrstno karakterizira život našeg čovjeka u bačkom zavičaju. Kakvi smo, kao ljudi, pokazuje nam ova Kokićeva kitica:

»Nikad se glasno ne tuže,
ako ih nevolja bije.
Ne traže pomoći,
kada ih nenadana nesreća zateče,
i ako imaju meku, osjetljivu hrvatsku
dušu,
koju tako strašno znade zaboljet,
kada je nepravda zaneče«.

A kroz našu prošlost je bilo i previše nesreća i nevolja svakojake vrste, ali nas one nisu slomile, već očeličile i uzdržale na životu. »Ljudi nizine« će izvršiti među školskom omladinom onu ulogu, koju joj je sastavljač »Žetve« namienio: mladež će upoznati našeg čovjeka između Dunava i Tise u pravom svjetlu.

I druga Kokićeva pjesma »Za ljepšu budućnost« koja je unesena u čitanku za četvrto godišće pučkih škola, izpunit će svoju svrhu, jer će oni najmlađi hrvatski naraštaji saznati odakle potječu bački Bunjevci i Šokci već u pučkoj školi, pa će u kasnijim razredima, kad budu učili povijest, na tom temelju moći produbljivati i nadovezivati svoje znanje o njima.

Andrićeva crtica »U krčmi« opisuje seoskog kartaša Đuku Patkovića, koji se vraća iz grada s durdevskog sajma.

Uzput naiđe u krčmu i tu prokarta sav novac, koji je bio namienio za sinovljeve svatove. Majstorski je tu opisana strast

kartaša, koji tako duboko padne, da zakarta i kola i konje, na kojima je trebao doći kući. Poput vješta kirurga analizira Andrić Đukinu dušu i pokazuje nam buđenje savjesti kod njega. Takvi opisi duševnog stanja mogli su nastati samo kod pisca, koji savršeno poznaje dušu svojih lica koja opisuje. Đuka je tipičan Šokac, koji u svojoj lakomislenosti i strasti ne poznaje nikakvih granica, pa zato propada i ne može se održati.

Taj problem propadanja našeg čovjeka po Srijemu, Slavoniji i Bačkoj najčešći je motiv u Andrićevu književnom stvaranju.

Evetovićeva elegijska popievka »Jorgovane, jorgovane«, koju je unio u »Žetvu« dr. Lj. Maraković, pokazuje vrlo uvjerljivo pjesnikovu tugu za mrtvom majkom. Ta je pjesma postala jedna od najpoznatijih Evetovićevih pjesama u Bačkoj, pa je u novijoj bačkoj književnosti inspirirala naše mlade pjesnike. (Kokić, Jakšić, Kopilović).

Gradišćansku regionalnu književnost zastupa u hrvatskim školskim knjigama Ignac Horvat (r. 1895.). Od njega je uvrstio dr. M. Ujević u Čitanci »Plodovi uma i srca« na str. 654.—656. crticu »Kad je čovik prestar«, a u čitanci za IV. r. g. »Sjetva« na str. 95. »Badnjak hrvatske majke«, Crtica »Kad je čovik prestar« vrlo je uvjerljiva po svojoj iskrenosti i neposrednosti.

Veliko Horvatovo srdce najradije opisuje malog siromašnog gradišćanskog čovjeka. Udovica, teta Ana, sa sedmero djece iza muževe smrti, velikim samopriegorom odhrani djecu, poženi ih i poučaje, a onda napusti svoje »biroško« mjesto i odlazi djeci. Djeca je iskreno primaju, ali ona ne nalazi kod njih pravoga mira i sreće, jer osjeća, da im je na teret. Uz to je smeta i nehaj za hrvatski govor, koji se pomalo gubi u novoj generaciji gradišćanskih Hrvata. Ona se upravo i ne može više snalaziti u toj novoj sredini i vremenu, koje zaboravlja hrvatski jezik i utapa se u tudinskom jeziku i duhu.

Horvat vrlo vješto analizira svoje ljude i pokazuje ih onakvim, kakvi su u običnom životu: veliki u svojoj patnji i postojani u svom rodoljublju.

I u sličici »Badnjak hrvatske majke« pokazuje nam se Horvat kao pravi majstor intimnog ugodaja.

Osamljena majka čeka na Badnjak svoju djecu, da joj dođu u goste. No djeca su se razišla po svietu svako za svojim poslom pa ne dolaze ni na taj dan majci. Nju ipak drži na životu nada u njihov dolazak i želja da s njima proslavi hrvatski Božić. Ne dočekavši djecu na Badnjak,

klone na stari hrastov stol, ali se brzo sabere i uzdahne:

»Bože, more biti, da dojdū — k letu!«

Ta potajna nada je održi na životu do idućeg Badnjaka...

Ovim uvrštenjem hrvatske regionalne književnosti Bačke i Gradišća u srednjoškolske knjige, učinjen je novi korak za upoznavanje književnosti i kulture Hrvata u diaspori.

Stjepan Bartolović

KULTURNA SKRB ZA HRVATE U INOZEMSTVU¹

Motto: »Svud poč, doma doć«
Hrvatska poslovice iz južne Italije t. zv. apeninskih Hrvata.

Izvanredno poviestno vrijeme, koje danas proživljavaju narodi, odrazuje se nepokolebljivom silom ne samo u području tvarne kulture: poljodjelstvu, trgovini, industriji i dr. nego i u području duhovne kulture: književnosti, likovnim umjetnostima, glasbi, kazalištu, znanosti i t. d. Osobito se teška vremena odrazuju u području normativnih znanosti naime onih, koje imaju zadaću ne samo da opisuju predmete i pojave, koje iztražuju nego i da ocrtaju forme, pravila, zakone o jednom ili drugom duhovnom djelovanju.

Današnji duh vremena odrazuje se s najdubljim i najozbiljnijim posljedicama u obsežnom području duhovnoga, prosvjetnog i pedagoškog rada, uobće. I kulturna skrb za Hrvate u stranom svijetu ne može se razviti u potrebnom obsegu, ali ni danas ne smijemo stajati skrštenih ruku i zapuštati svoje dužnosti prema našoj braći u stranom svijetu. I danas se može mnogo toga spemiti za budući rad, ako se već ne može stvarno i izvršiti...

Prije nego iznesemo, što se sve mora učiniti na polju prosvjetne skrbi za naše sunarodnjake u inozemstvu, dobro je barem ukratko reći, kako se strani narodi budno i svestrano brinu za svoje sunarodnjake izvan državnog, odnosno etničkog područja. Niemci imaju zasebni zavod za proučavanje i rješavanje pitanja u savezu s Niemcima u stranom svijetu Deutsches Auslandsinstitut osnovan je iza bivšeg svjetskog rata 1918. Prvotna mu je zadaća bila, da organizira Niemce, koji žive preko mora. Kasnije se djelatnost zavoda proširila na cijeli svijet i sve krajeve, gdje žive Niemci. Sjedište je zavoda u Stuttgartu (u palači rezidencije Würten-

beržkog vojvode). U njem je zaposleno oko 200 činovnika. U zavodu se proučava sve, gdje su živjeli i žive Niemci. Svi se sabrani podatci sistematiziraju, izrađuju se brojitbene skrižaljke i raznovrstne karte (poviestne, zemljopisne i etnografske). Među ostalim su prikazana djela tvarne kulture (mostovi, tuneli, zgrade, parobrodi, željezničke pruge i sl.), koja su Niemci odnosno njemački inženjeri izgradili po cijelom svijetu.

Danas nema naroda, koji ne bi imao koju sličnu obću, središnju ustanovu. Tako Niemci imaju svoj inozemni zavod u Stuttgartu, koji se brine za sve Niemce po cijelom svijetu, Bugari imaju svoje svebugarsko društvo »Sv. Otec Pajsije« (koje izdaje i svoj časopis pod istim imenom u redakciji suradnika »Hrvatske Enciklopedije g. Georgija Konstantinova). Česi imaju svoje društvo »Komenskog« i »Češki inozemni zavod«, Slovenci imaju »Društvo sv. Rafaela« i t. d. Sva ta velika izkustva spomenutih i drugih naroda možemo izkoristiti i u našem poslu

Mađari imaju također svoj »Mađarski inozemni institut«, koji je u uzkoj vezi s mađarskim narodnim savezom (»Nemzeti szövetség«). Taj je zavod priredio počevši od 1929. godine, nekoliko kongresa Mađara iz celoga svijeta, na kojem su (n. pr. 1938. godine) bili zastupani Mađari iz 33 države iz celoga svijeta.

Upravo u naše dane Slovaci su prosvjetnu skrb za svoje sunarodnjake, koji zbog društvenih i političkih prilika žive izvan granica slovačkoga državnog područja, postavili na znanstvene temelje. »Znanstveno društvo za inozemne Slovake« (»Vedecka spoločnosť pre zahraničných Slovákov v Bratislave«) počelo je u rujnu 1943. izdavati svoj časopis »Naš narod«. Tom je časopisu zadaća da okupi sve radnike u narodno-znanstvenom području i da s pomoću njihova iztraživanja uzmgne sustavno upoznavati javnost sa celom problematikom slovačkog života. Taj časopis znanstveno brani probitke protiv nastojanja strane znanosti, koja želi sviestno izkrivljavati slovačku prošlost i sadašnjost. Slovaci su duboko uvjereni, da se slovački narodni zahtjevi

¹) Ovaj je članak u izvadcima pretiskanih dozvolom pisca iz »Prosvjetnog života«, glasila Ministarstva narodne prosvjete — Odjela za obće narodno prosvjetljivanje — Odsjeka za književnost, umjetnost i prosvjetnu promičbu. God. III. Zagreb, siječanj-veljača-ožujak 1944. Br. 19-21.

mogu najbolje obraniti istinskim, znanstvenim osvjetljivanjem pojedinih problema. Već u rujanskom broju »Našega naroda« (1943.), priobćen je članak Jana Viteza »Slovačka narodna skupina u Hrvatskoj«, a zatim članak dr. Josipa Andrića »Hrvati u Madarskoj«.

Valja sada iznieti neke misli (uglavnom u svrhu diskusije o tom znatnom narodnom pitanju), što bismo trebali i što i sada možemo izvršiti na polju prosvjetne skrbi za naše sunarodnjake u inozemstvu.

Skrb za Hrvate u inozemstvu trebalo bi voditi sustavno iz jednog središta. Unatoč teškim prilikama natječu se državna vlast (na pr. putem krugovalne (radio) službe) i posebnička pobuda (privatna inicijativa), tko će više učiniti, da naša braća u dalekom, stranom svijetu osjete što više pažnje, brige i ljubavi za sebe.

Za Hrvate u inozemstvu brinu se crkvene i vjerske ustanove, izseljeničke ustanove, različna posebnička društva, zatim Hrvatski Radiša, koji je uza svoje obće narodne ciljeve privukao američke Hrvate, koji su pokazali i djelom, kako ih nije ni daleka tuđina mogla odvrgnuti od njihove rodne grude.

Hrvatski tamburaški savez povezao je putem svoga časopisa »Hrvatske tamburice (uredjuje V. Mutak) mnoge naše sunarodnjake sa svih kontinenata na zajednički rad. Nema sumnje, da svaki naš čovjek zahvaljuje svim ustanovama i pojedincima, koji su bilo u kojem obliku podpirali Hrvate u stranom svijetu, pa makar samo s tim, što su podržavali pismene veze s njima.

Različna naša ministarstva razvijaju u ovom ili onom pravcu stanovitu skrb za Hrvate u stranom svijetu. Osobito je ministarstvo narodne prosvjete i to odjel za pučku nastavu izvršilo mnogo za prosvjetnu skrb Hrvata u inozemstvu.

I danas možemo vršiti svoju dužnost, da sabiremo, sređujemo i procjenjujemo rezultate kulturnoga i civilizatorskoga rada hrvatskoga narodnog genija, da mi sami vidimo, a i ostali svijet da vidi, koliko je duševnih radnika, učenjaka, pjesnika, slikara, graditelja, mehaničara, učitelja, profesora, liečnika, svećenika, vojskovođa, državnika i političara proizašlo iz hrvatskog naroda.

Bibliografije, enciklopedije i leksikoni u svijetu bilježe mnogo hrvatsko djelo s područja duhovne i tvarne kulture, ali mnoga strana djela pripisuju stranim narodima ono što su Hrvati izvršili, odnosno hrvatskoga stvaraoča označuju kojim tuđim narodnim imenom.

I danas možemo barem naše kulturne predstavnike duhovno spremati na to, da

hrvatski narodni život i hrvatske probleme moraju prosuđivati sa širega stanovišta, t. j. i sa stanovišta Hrvata, koji žive izvan državnih granica. Takva se živa akcija vodi u Slovačkoj.

Rat nam je nametnuo dužnost, da se u društvenom, vjerskom, prosvjetnom i obće narodnom pogledu brinemo i za brojne radnike izvan domovine. Sve te akcije morale bi se koordinirati (povezati), trebao bi dakle jedan obće narodni forum, koji bi ne samo dopuštao nego i olakšao i omogućivao privatnoj inicijativi, da se što jače i korisnije očituje u korist Hrvata u stranom svijetu.

Takva središnja ustanova sa svim pojeđinim ograncima za rješavanje svih pitanja, koja život nameće mogla bi biti: **Hrvatski inozemni zavod ili zavod za inozemne Hrvate.**

Danas je rat, i svi dakako ne možemo ni misliti na izvršenje ovih zadaća, koje ćemo poslije rata morati izvršiti: na pr. saziv kongresa, na kojem bi bili zastupani predstavnici svih Hrvata iz sviju strana svijeta, objelodanjenje publikacije sa točnim brojitbenim podacima o Hrvatima u stranom svijetu, osnutak jednoga časopisa, koji bi sve Hrvate povezivao, izdavanje knjiga na hrvatskom jeziku s osobitim svrhama, svake godine valja prirediti tjedan za Hrvate u inozemstvu i to posvuda, gdje Hrvati žive (dosada je u Zagrebu priređivan samo izseljenički tjedan, koji je po svojem rasporedu bio postavljen na veoma uzki temelj) i t. d.

U ovom radu mogli bi se naći na okupu Hrvati bez razlike vjere, bez razlike nazora o životu i svijetu.

Neprijateljski napor nije mogao Hrvate izkorieniti, nije ih mogao asimilirati ni odnaroditi, pa mi Hrvati i danas držimo i obrađujemo najznatnije dielove narodnog tla, baštinjenog od preda, premda smo mnogo toga izgubili kako to jasnim jezikom govore mjestopisna imena u našem susjedstvu, u kojima se zrcale prvotne granice Hrvatsva...

Sreća je naša da Hrvati u stranom svijetu u moru tuđinstva ipak sačuvaše čvrstu spoznaju o svom narodnom podrijetlu i da dokazaše svoju vitalnu snagu i uvijek budnu hrvatsku sviest. Hrvati u inozemstvu, kroz vjekova odciepljeni od majke domovine, sačuvaše do danas divno rodoljubno pjesništvo. (Pjesme M. Miloradića Meršića).

I spomenici imaju kod njih hrvatske nadpise:

»Hrvatsko selo,
hrvatski ljudi,
hrvatski jezik,
Hrvat budi«.

U Dobrom Polju su u kamen uklesali
ove rieči:

»Tristopetdeset ljet je dugo vrijeme
ča (što) Hrvat brani narod i jazik svoj
čuvaj dale, da nigda nepomine!
Za hrvatsko slovo — v boj«.

Mladi su Hrvati i mlade Hrvatice pje-
vali svoje prekrasne pjesme:

»Hrvati smo se rodili,
Hrvati ćemo ostanit«.

A u »Pervi Štanki« za Gradišćanske Hr-
vate (»Prvi Čitanki«) čitamo pjesmicu
»Moj otac i majka« ovako:

»Moj otac i mati
oni su Hervati;

a ja hipac svaki
ću Hervat ostatici.
Hervat sam se rodil,
Hervat ime dobil,
Hervat ću i biti
Hervat ću umriti«.

Takvu sviest moramo i mi u domovini
čuvati i jačati.

Svakome Hrvat u mora biti na srcu
prosvjetni napredak hrvatskog naroda kao
cjeline, onoga na rodnoj grudi kao onoga
u stranom svijetu, pa će svako razborito
i svrsishodno nastojanje oko prosvjetne
skrbi za naše sunarodnjake u stranom
svijetu naići posvuda na potrebno razu-
mijevanje.

Dr. Ivan Esih,
nadstojnik odsjeka za književnost
i umjetnost

MILOSTISLAV BARTULICA: HRVATSKO IZSELJENIČTVO

(Naša domovina, Sv. I. str. 151-164. Glavni urednik prof. Filip Lukas. Zagreb 1943.)

U ovoj iscrpnoj i preglednoj razpravi
objelodanio je g. Milostislav Bartulica
poviestni pregled Hrvatskog izseljeničtva.

Kako je taj članak od naročito interesa
za Hrvate u Bačkoj i Baranji, jer se u
spomenutoj razpravi i o njima govori,
osvrćemo se obširnije na njega.

Razprava je podijeljena na osam poglav-
lja kako slijedi: I. Poviestni pregled, II.
Smjerovi izseljivanja kroz vjekove, III.
Hrvatske narodne skupine u inozemstvu,
IV. Upućivanje hrvatskih radnika na rad
za vrijeme rata, V. Obći pregled hrvatskih
izseljenika i njihova života, VI. Hrvatske
izseljeničke ustanove, VII. Veza s ustaškim
pokretom u domovini, VIII. Bibliografija.

I. Poviestni pregled

Uslijed seobe, koja je nastala turskim
prodiranjem, naš je narod selio iz svoje
domovine na sjever i zapad, na drugu
stranu Jadranskoga mora. Pisac navodi,
da se obćenito drži, da je bilo Hrvata u
naseobini Waltera Raleigha u Virginiji u
Sjedinjenim državama već 1584. i da se
može zaključivati, da bi Hrvati bili prvi
naseljenici Amerike ili da su barem među
prvim europskim naseljenicima imali veću
skupinu.

Prvo hrvatsko naselje u Americi ima-
demo u šestnaestom stoljeću.

Nakon ugušene velike seljačke bune u
Hrvatskoj 1573., razbježali su se mnogi
seljaci po sjevernoj Evropi, pa su dospjeli
u Prusku, odakle su se razišli uz obale
sjevernog mora, pa su se kao jače skupi-
ne prevezli preko mora.

Oko 1200 ih je došlo u Georgiju, gdje
su se nastanili na desnoj obali Savannah.

Među izseljenicima iz XVII. i XVIII. sto-
ljeća nalazimo i baruna Ivana Rataja, koji
je umro g. 1640. među Indijancima u
državi New Mexico. S njime je doputo-
vao i Ferdinand Koščak, koji je došao u
Mexico 1730. i postao znamenita ličnost
u američkoj poviesti izdajući prvi zemljo-
pis Donje Kalifornije (Lower California).

U 19. stoljeću postao je slavan naš zem-
ljak Josip Kundek, koji je 1838. g. ure-
dio neka naselja u državama srednjega
zapada.

Prema podacima iz zagrebačke nadbi-
skupske pismohrane poslano je između
1830.—1840. preko 57.000 forinti iz Hr-
vatske »za uzdržavanje crkava i škola u
Americi«.

Prvo jače hrvatsko naselje imamo u
tom stoljeću u San Franciscu, gdje su
oko 1840. osnovali Hrvati prvo dobrotvor-
no društvo »Slavjansko uzajamno dobro-
činsko društvo«. Iz 1835. imamo nase-
obinu Hrvata u New-Orleansu (u Louisi-
ani), u meksičkom zaljevu, u južnom die-
lu Sjedinjenih Država Amerike. Iz tog se
doba već znaju i druge naše naseobine
u tome južnome području, kao Galveston
i Biloksi u Teksasu.

U Kaliforniji se isto obrazuju naselja
San Pedro, San Diego, Los Angeles a na
iztoku u samome New-Yorku i njegovoj
okolici.

1874. osnovano je u New Orleansu dru-
go hrvatsko dobrotvorno društvo, 1880.
u New-Yorku treće, a 1882. u Buenos
Airesu četvrto.

Prvih desetljeća prošlog stoljeća obrazuju se i na iztoku prva naša naselja, u turskoj carevini, po britanskim kolonijama, osobito u Južnoafričkoj uniji, te u Australiji i Novoj Zelandiji. Za Egipat imademo prve podatke iz god. 1710., za Transval u Južnoj Africi iz godine 1780, a za Australiju iz 1838.

U Južnoj Americi oko 1850. prva su naselja u Buenos Airesu (Argentina) i na sjeveru Chilea i uz Peru.

Zadnja desetina devetnaestoga veka već bilježi prvu stariju stalnu seobu u U.S.A. Pod kraj prošloga veka počinje veća emigracija preko mora na sve strane, poglavito u U.S.A., prvenstveno u bakreno okružje Calumet u Michigan, u Illinois, u Pensylvaniju.

Na jugu izseljenici zadiru u pampe i velike prostore Argentine, uz riekü La Plata do u unutrašnjost Uruguaya i Paraguaya, preko Chilea do kositrenih rudača Bolivije, do velikih tvornica čelika na Andama u Peruu i do salitrenih pampa u visokim pustarama Chilea i Perua.

Prvih desetljeća ovog stoljeća hrvatska emigracija razlila se po celom američkom kontinentu, pojačala se u Africi i Aziji i u Australiji. Imamo i t. zv. kontinentalnu emigraciju po svim evropskim zemljama, osobito po Francuzkoj, Belgiji, Luksenburgu, Holandiji i Njemačkoj. Naš je narod išao u te zemlje za zaradom.

Ovamo spadaju i dvie veće kontinentalne emigracije, i to od okupacije Bosne po austrijskim četama poslije g. 1875. i poslije zaposjedanja Bosne po srbskim četama g. 1918. do uzpostave Nezavisne Države Hrvatske, u Tursku (120.000), i u predjele bivše Rusije i Sovjetskog Saveza (50.000.)

II. Smjerovi izseljivanja kroz vjekove

Uglavnom imamo tri razdoblja našeg izseljavanja: Prvo razdoblje od XVI. do pod kraj XIX. stoljeća do kada se izseljavanje tek oblikovalo.

Drugo razdoblje ide od 1890. do 1914. u to vrijeme se naše izseljeničtvo konačno razvilo i učvrstilo te poprimilo značaj stalne emigracije.

Treće razdoblje traje od 1919. do travnja 1941. pa se u to doba emigracija ograničuje i suzuje, a širi se sve većma u evropske zemlje.

Po godinama od 1881.—1898. izselilo se 65.000 Hrvata.

God. 1899. izseljava se oko 8.600, god. 1900. oko 15.000, a od 1905.—1907. godine izselilo se 121.000 Hrvata.

1910. penje se broj na 37.000, a u god. 1913.—14. siže do 40.000.

Od godine 1830. do 1914. gubi Hrvatska oko 506.000 ili preko pol milijuna Hrvata. Ukupan broj izseljenih Hrvata od najstarijeg doba do god. 1941. iznosi oko 820.000 (s hrvatskim radnicima u Njemačkoj godine 1941. ukupno 100 tisuća, sveukupno daje 920 tisuća).

III. Hrvatske narodne skupine u inozemstvu.

Naše srednjovjekovne emigracije izseljavale su se u tri glavna pravca:

1) dolinom Mure prema Burgenlandu do Beča, u njemačke zemlje, dolinom Drave i Dunava prema Tisi na sjever do Budima u mađarske zemlje i na iztok prema Temišvaru u rumunjske zemlje.

2) prema Balkanu, prvo kršćansko roblje, zatim sve ono, što se s turskom vojskom povlačilo na iztok, te

3) prema jugu i zapadu, preko Jadrana na Apeninski poluotok i u franačke zemlje, čak do Sjevernog mora.

Prva seoba u Ugarsku pada u godinama 1522—1537.

Kroz četiri stoljeća naselilo se u ugarskim zemljama oko pol milijuna Hrvata.

Od tog sredovjekovnog razsapa Hrvata ostalo je tokom vjekova još t. zv. hrvatskih narodnih manjina:

1. Gradišćanskih Hrvata oko 70.000, ostalih panonskih Hrvata 18.000; ta grana dosiže još danas skupa do 250.000;

2. Skupina balkanskih Hrvata (u Srbiji, Crnoj Gori, Sandžaku, na Kosovu i u Makedoniji) broji oko 280.000 Hrvata.

3. treća skupina zapadnih okrajaka ozemlja Balkana izvan poviestnih hrvatskih zemalja broji oko 220.000 (brojitba iz 1910.)

Ovamo treba pribrojiti i preostale skupine Hrvata u Moravskoj i Slovačkoj oko 7500 i u Rumunjskoj oko 10.000.

Novinstvo izseljenih Hrvata

Najglavniji listovi su, Nezavisna Država Hrvatska (izlazi u Pittsburgu u nakladi od 10.000 primjeraka).

Hrvatski Domobran (izlazi u Buenos Airesu — Argentina)

»Hrvatski Glas« — (Winnipeg, Man. Kanada, tjednik oko 10.000 iztisaka.)

»Naša Nada« — (Gary, Ind. Chicago — glasilo Hrvatske Katoličke Zajednice — tjednik — naklada 10.000 iztisaka)

»Zajedničar (Pittsburg) tjednik, glasilo Hrvatske Bratske Zajednice, naklada oko 80.000 primjeraka)

»Hrvatski List an Danica« (New-York)

»Hrvatski Svet« (New-York)

»Argentinske novine« (Buenos Aires)

Hrvatski izseljenici izdaju svoje godišnje kalendare, knjige zabavnog i poučnog sadržaja.

Hrvatske izseljeničke ustanove

Prema zadnjem popisu imade u izseljeničtvu među Hrvatima oko 105 hrvatskih izseljeničkih domova, 103 crkveno-školske ustanove i na stotine športskih, zabavnih, prosvjetno-društvenih siela, kola, dvorana i klubova. Od polovice devetnaestog stoljeća do danas postoje među izseljenicima Hrvatima oko 1700 podpornih društava, a glavne su im središnjice u Pittsburghu »Hrvatska Bratska zajednica« i u Gary (Ind.) »Hrvatska Katolička zajednica«.

Sva ta bratstva razpolazu ogromnim imetkom od oko 10 milijuna dolara ili od oko pol milijarde Kuna.

Među izseljenim Hrvatima imademo i drugih društava: političko — nacionalnih, prosvjetnih, športskih, pjevačkih, a naročito su jake organizacije Hrvatskog Radiše.

U želji, da piščevo razlaganje ostane vjerno čitaocima našega časopisa, preneli smo glavne misli iz spomenute razprave, gdje god nam je to bilo moguće, piščevim riečima.

G. M. Bartulica je očito imao u vidu prvenstveno prikazati poviestni razvoj Hrvatskog izseljeničtva u Ameriku, Australiju, Afriku, a u drugu ruku prikazati poviestni razvoj drugih hrvatskih narodnih skupina u inozemstvu.

Zato nam pisac, ove inače vrlo solidne i stručne razprave, i ne daje toliko poviestne građe i podataka o našoj emigraciji u Evropi. Postavljajući načelno ovaj problem s našeg gledišta i shvaćanja držimo, da je u ovakovom prikazu moralo biti obširnije prikazano poglavije o duhovnoj kulturi izseljenih Hrvata. Moramo, naime, biti uvijek svjestni, da bi se naši izseljenici i oni u Americi i ovi u Evropi, već odavno bili odmarodili, da nisu stvarali svoje organizacije, da nisu čuvali svoje običaje i sve ono, što obično nazivamo duhovnom kulturom. Iz toga sledi, da je trebalo posebno obraditi vezu izseljene Hrvatske s domovinom iz koje je ona dobivala pobudu i snagu u dalekom svijetu za borbu oko očuvanja svoje kulturne i nacionalne posebnosti.

I na ovom mjestu moramo opravdano žaliti, što do danas nemamo u Hrvatskoj središnjeg zavoda za iztraživanje života, običaja i kulture svih Hrvata u inozemstvu, koji bi znanstveno i sistematski organizirao ovaj ogromni posao, koji nas čeka.

Pri obradbi naše evropske migracije, nisu podpuno iscrpljeni ni novi poviestni podatci, niti je prikazana duhovna kultura, recimo bačko-baranjskih Hrvata, Gradišćanskih Hrvata, Hrvata u Rumuniji.

Tako nije obuhvaćena ni njihova kulturna veza s Hrvatskom kroz stoljeća, nisu prikazani njihovi časopisi, novine, kulturne ustanove, kalendari, gospodarske ustanove, politički život i položaj i t. d. Da je sve to uneseno u ovu radnju, dobili bi puno zaokruženiiju sliku o našim migracijama.

Baš zadnjih godina dobili smo iz tog područja dvie podpuno nove i vriedne studije.

Jedna obrađuje kulturno političku prošlost bačkih Hrvata u XVI. i XVII. stoljeću a napisao ju je Dr. B. Bukinac, Hrvat iz Bača (De activitate Franciscanorum in migrationibus populi croatici saeculis XVI. et XVII. Zagreb, 1940., a druga kulturno političku prošlost Gradišćanskih Hrvata, a objelodanio ju je Dr. Bogumil Andrašević (Die Burgenländer Kroaten — Osteuropa — institut Breslau — Jahrbuch 1941.) Pisac izgleda nije upotrebio ni ostalu svu poznatu literaturu o tom predmetu. Tako on na pr. navodi, da prva seoba u Ugarsku pada u godinama 1522.—1537. i da se kroz četiri stoljeća naselilo u ugarskim zemljama oko pol milijuna Hrvata. Petar Pekić nam navodi u svom djelu »Poviest Hrvata u Vojvodini — Zagreb, 1930., u glavi VI., da je bilo Hrvata u Bačkoj i Baranji, (Ugarskoj) i prije Mohačke bitke 1526.

Navest ćemo još, da su dolazili u Bačku već za kraljeva Sigismunda i Matije Dalmatinci i Šokci, a Brustle pak veli, da se polovinom petnaestoga vieka mnogo katoličkih porodica doselilo iz Bosne u Bačku. (Ibidem, str. 36.) Uzevši u obzir ove argumente, moramo vremenski pomaknuti unatrag prve seobe Hrvata u Bačku i Baranju (Ugarsku). G. Bartulica se uobće u svom prikazivanju ovih hrvatskih emigracija ne obazire na kulturni život Hrvata u Bačkoj i Baranji i Gradišću, kao ni na njihov prosvjetni i politički položaj i život kroz vjekove.

Njihova književnost, časopisi, novinstvo, ustanove i organizacije ipak su zaslužile, da uđu na posebnom mjestu i u ovoj razpravi.

Naša poslijeratna skrb za izseljene Hrvate mora biti usmjerena isto tako i prema manjim hrvatskim skupinama, koje žive u Evropi, kao što su to ove o kojima smo govorili. Za izseljene prekomorske Hrvate morat ćemo uložiti sve svoje sile, kako bi ih nacionalno osviještene sklonuli na povratak u domovinu. Manjim evropskim skupinama, koje se možda uslied svog gospodarskog blagostanja ne će htjeti vratiti u domovinu, morat ćemo osigurati kulturnim konvencijama slobodan

kulturni i politički život u okviru država u kojima se budu nalazili.

Nameće nam se sama od sebe dužnost nakon ove iscrpne studije g. Bartulice, koja je puna pobuda za plemenito natjecanje u radu oko znanstvenog proučava-

nja naših hrvatskih migracija, da već sada pristupimo organiziranju i proučavanju izseljene Hrvatske, kako bi spasili hrvatskom narodu biološki i nacionalno gotovo milijun i po Hrvata.

Stjepan Bartolović

ORLOVSKO-KRIŽARSKI POKRET MEĐU BAČKIM HRVATIMA

1918. g. nosila je bačkim Hrvatima velike nade. Činilo se, da je na pragu ostvarenja, ono što je vjekovima u srcima skrivano. Narod postaje svjestan, da može sam odlučivati svojom sudbinom. Slobodno je na svakom koraku upotrebljavati materinski jezik.

Ubrzo je nestalo prvog oduševljenja. Osjetio se neki čudan duh. Kako na svim područjima javnog života, tako i na polju organiziranja mladeži — osjetio se snažan utjecaj elemenata, koji nisu odgovarali hrvatskoj narodnoj duši.

Omladinska organizacija, nametnuta po državnoj tvorevini, onakova kakova se razvila u tudini, započela je širenjem »prosvjete«. Sve, hrvatskom narodu tuđe, poviestne i kulturne vrijednosti nametane su našem življu sa izrazitom političkom svrhom. Narod u svojim najširim slojevima osjeća, da to nije njegovo. Iskonska hrvatska svijest opravdano je reagirala.

Još tamo iz vremena odlaska sa hladnih izvora rieke Bune, narodni život ove grane hrvatskog naroda sačuvao je biljeg pravog hrvatstva i prave odanosti vjeri svojih otaca. Odrasli toga vidimo, kako u narodnoj nošnji, jeziku i običajima, tako i u uzkoj povezanosti s Crkvom kroz vjekove.

Kulturni rad hrvatskih intelektualaca u Bačkoj i Baranji uvijek se oslanjao na onaj u zemlji matici.

Za rad biskupa Antunovića, nesuđenog hrvatskog akademika, i njegovih sljedbenika, te za kasnija kulturno-politička strujanja, nije ni potrebno govoriti kako su uzko povezana s nastojanjima čitavog hrvatskog naroda.

Razumljivo je, da su se, našavši se pod istim krovom u bivšoj državi, nastojanja svih Hrvata još jače povezala.

Osjetila se potreba, da se stvori organizacija osebujnija i Hrvatima pristupačnija.

Bacio se pogled u inozemstvo. Po uzoru čeških i slovenskih Orlova — niče i u Hrvatskoj orlovska organizacija, prilagođena našoj narodnoj stvarnosti. Narodu je trebalo svestrano i podpuno izgrađenih pojedinaca. Izključivši posvema političku djelatnost, stavljaju se Orlovi uz

bok Crkve, da iz mladih duša stvore podpuno izgrađeni tip čovjeka kršćanina. Ipak ta primarna suradnja s Crkvom nije bila smetnja, da baš iz Orlovskih redova izadu najborbeniji hrvatski borci za uzpostavu Nezavisne Države Hrvatske.

Značajan dan u orlovskoj djelatnosti jeste 16. prosinac 1928. g., kada je u Zagrebu osnovan Hrvatski Orlovski Savez (H. O. S.), koji sustavno provodi pokret među svim Hrvatima.

Zadaća bi nam bila, da na ovom mjestu ustanovimo kako se razvijala i koju ulogu je odigrala ta organizacija u narodnom životu bačkih Hrvata. Moramo nažalost reći, da je podnuni poviestni prikaz u ovaj čas teško dati, jer ne raspoložemo dovoljnim podacima.

Od bačke mladosti izgleda, da se trgla prvo ona u Subotici. Imao sam prilike prelistati najstarije zapisnike sjednica H. O. S-a. Već 1924. g. stižu iz Subotice u Zagreb vesti o radu Orlova. 1925. g. dolaze izaslanici središnjice u Suboticu i kod najviših crkvenih vlasti se zanimaju za mogućnost orlovskog rada diljem cijele Bačke i Baranje. Vjerojatno, da se želja, koja je tom prilikom bila izražena, t. j., da se u svim mjestima Bačke i Baranje osnuju orlovska društva, barem djelomično ostvarila.

No evo razloga, zašto tako malo vesti imamo o tom:

Bački Hrvati, kao najizloženija grana hrvatskog naroda, najjače su bili udarani kako ranije sa sjevera, tako i sada s juga. Novoosnovana Apostolska administratura sa sjedištem u Subotici, da bi što bolje udovoljila vjerskim potrebama, morala je biti osobito oprezna. Vjerojatno iz toga razloga, a moguće i drugih koje još danas ne možemo prozreti, nijedno orlovsko društvo nije bilo učlanjeno u H. O. S., nego je ostalo u J. O. S. u (Jugoslavenskom orl. savezu.)

Međutim, ako imamo pri ruci članke, koje su Orlovi pisali u »Subotičkoj Danici«, onda vidimo kakvo je to Orlovstvo bilo u stvari. Evo što piše u »Sub. Danici« za g. 1926. na str. 71.

»I današnji viek sličan je, da i ne rećemo gori, nego li pokvarenost rimskog

carstva. I danas se odgajaju Orlovi i Orlići u katakombama skromnih katoličkih domova. No čim poodrastu njihova krila, i oni će poletjeti ravno prema Božjem suncu, da samo u njem nadu svoje ideale. Tisuće će i tisuće braće Orlova i Orlica jurnuti u boj protiv sveobćoj pokvarenosti i pobjeda će biti na strani katoličkih Orlova».

Isto gledanje na stvar s jedne i s druge strane Dunava.

Svim Hrvatskim Orlovima jednako predbacuju protivnici, da su politička klika. U Sub. »Danici« odgovaraju oni, da su »kulturno-prosvjetna organizacija kat. mladeži, koja izključuje svaku politiku« (Danica 1926., str. 73.).

Bačkim Orlovima jedni predbacuju, da su »separatisti«, a drugi, da su nastrojani protuhrvatskim duhom. Ovo protuslovlje je razumljivo obzirom na ono što smo napried rekli. No evo kako Orlovi odgovaraju jednima i drugima:

»Varate se gospodo! Mi smo i najhrvatskiji i najdržavotvorniji, jer mi se odgajamo za valjane i poštene ljude, a samo od takovih može imati koristi i naša država i naš hrvatski narod (Ib., 74.).

Brojbenim i drugim podacima ne možemo više govoriti o uspjesima orlovskog rada u Bačkoj. Sigurno je, da je velika njegova zasluga za izgradnju mnogih i mnogih ljudi, ne možda velikana, ali onih malih ljudi, koji su onako ustrajni ostali i u najtežim vremenima.

Simbolički je prikazano značenje orlovstva na naslovnoj stranici Subotičke »Danice«. Ta je naslovna stranica svake godine ista odkako je Orlovstvo započelo svojim radom u Bačkoj. Nad Suboticom i bačkom ravnicom bdije orao vježbač, a sunce s upisanim orlovskim pozdravom obasjava orla, Suboticu i orača, koji ore njivu...

Došli su teški dani šestosiečanjske diktature. Orlovstvo je slovom zakona ukinuto. Subotička »Danica« i dalje je zadržala istu naslovnu stranicu.

Podpunim pravom!

Orlovski pozdrav »Bog živi« i dalje je ostao među našom mladeži. Simbol orla zamijenjen je još ljepšim: križem. Mjesto orlovske organizacije kao njen prirodni nastavak osnovani su Križari.

»Križ«, glasila nove organizacije donosi viesti o osnivanju novih društava. Među prvim društvima u cijeloj domovini osnovano je Križarsko bratstvo u Subotici. Radilo je veoma liepo, imalo je zbor malih Križara i liepu knjižnicu (Križ, 1930, br. 5). I po drugim mjestima Bačke osnivaju se Križarska bratstva, koja se stavljaju u vezu sa Zagrebom. Nekoje zna-

čajnije nadnevke i dane osnutka imamo zabilježene u izvješćima središnjice Križara (V. K. B.) u tjedniku »Nedjelja«.

Nisam mogao pronaći, kada je osnovano društvo u Bačkom Monoštoru. No već 1934. imali su veoma uspješnu priredbu za koju su mnogo zasluga imali duhovnik i domaći mladi bogoslovi (Nedjelja, 1934., br. 41. str. 6.). 1935. g. sudjelovali su na Omladinskom danu u Subotici. Tamo su bili osobito zapaženi obzirom na to, da su već dobili i iz Zagreba pohvalu za svoj rad. (Sub. »Danica«, 1936. 52.). I kasnije u novoosnovanom »Bačkom okružju Križara«, koliko mi je poznato, ovo društvo je bilo jedno od najdjelatnijih.

1934. g. osnovano je Križarsko bratstvo u Bajmoku. (Nedjelja, 1934. — 52, str., 12).

Iste godine osnovano je i društvo u Šebešiću pokraj Subotice. Bili su toliko poletni i oduševljeni, da su vlastitim rukama sagradili vrlo liep dom. Bilo ih je na Omladinskom danu čak 47. (Danica g. 1936., str. 56.). Negdje sam čitao, da su jedne godine proveli izvanredno liepu društvovnu djelatnost u svom mjestu. Na salašima žive bogatiji seljaci, a u zbijenom selu tako zv. Maloj Bosni stanuje puka sirotinja. Članovi su pred sam Uzkrskupili liepe količine živežnih namirnica, odiela i novaca među gazdama i to razdijelili sirotinji u Maloj Bosni.

1935. g. osnovano je društvo u Tavan kutu. Radilo je veoma liepo, imalo je uspješnih proslava, a prema izvještaju, kojeg su podnieli na Omladinskom danu u Subotici, održavali su redovite sastanke sa 120 člaova. (Danica, 1936. g., str. 52.).

Vajska je također zastupana 1935. g. na Omladinskom danu, a 1936. g. slavi Križarski dan. I u Baču se u tim godinama silno razvio križarski pokret.

Budući da je bilo već priličan broj križarskih društva po raznim mjestima Bačke, htjelo se osnovati središnjicu — okružje — za ovo područje. U tu svrhu dolaze izaslanici iz Zagreba u Suboticu i čini se, da je sve bilo uređeno, jer »Nedjelja« od 17. IV. 1935. donosi sljedeću viest: »Novo križarsko okružje osnovano je za područje subotičke biskupije i započelo je redovitim radom«. Međutim, koliko mi je poznato, okružje nije tada ipak proradilo.

1936. g. osnovano je i Križarsko bratstvo u Somboru. Već u listopadu iste godine su somborski križari doživjeli veliko slavlje, kada su u Zagrebačkom Zboru nastupili na proslavi križarskog dana. Somborčani su oduševili Zagrebčane našim narodnim plesovima, a ugledni javni radnik i osnivač somborskih Križara

dr. Ladislav Vlašić održao je predavanje: »Križarstvo kod Bunjevaca«. Vatikanski list »Osservatore Romano« u svom broju od 5. XI. 1936. g. donosi obširno izvješće s ove proslave te među ostalim piše:

»U prisutstvu 12.000 Križara i zagrebačkih građana, glasba je intonirala himnu »Hoćemo Boga«, a zatim je odmah vođa Križara u Bačkoj dr. Ladislav Vlašić, vrlo simpatični mladi liječnik, u ime svoje subraće pozdravio predstavnike hierarhije monsignore Srebrenića i Salis-Sewisa, pa zagrebačke građane i sva kulturna društva sakupljena u ime Križara. Ocrtao je po tom razorno djelo masonerije, majke bezbožnog ateizma i učiteljice materializma, koji ubija život duha. Pobijati masoneriju, iznoseći njezine protukršćanske i antimoralne namjere, to je poglavito dužnost bratstava u Subotici i ostalim mjestima Bačke«.

Govoreći o priredbi, koja je istog dana održana u dvorani Glasbenog zavoda, kaže isti list i sljedeće:

»Osobito se iztakoše nad svim narodni plesovi iz mnogih krajeva Jugoslavije, običaji koji žive među hrvatskim katoličkim pukom«. — Vjerojatno se tu misli na plesove, što su ih izveli somborski

Križari i Križarice veoma velikim uspjehom.

U pet-šest godina razvila je, kako vidimo, organizacija Križara, prilično liep rad. Često je to po našim selima i salašima bio jedini odgojni i kulturno prosvjetni rad u hrvatskom duhu. Omladinski dan 1935. g. u Subotici pokazuje stanovitu skupnost i želju za koordiniranjem i pojačavanjem toga rada.

Do toga je došlo 1938. i 1939. g., kada je i stvarno osnovana središnjica za Bačku: »Bačko okružje Križara«, koje je povezalo i sustavno vodilo ovaj rad. — Almanah »Kolo mladeži«, koji je bio veoma liepo uređivan i vriedan po svom sadržaju, svjedokom je visoke vriednosti ovakova rada.

Ratna oluja kao da je prekinula ovaj rad. Ali misao o katoličkom hrvatskom preporodu Bačke, ne umire više među bačkim Hrvatima. Mladost bačkih ravnica bit će i opet prva poslije ovoga rata, koja će se dati na posao, da očuva dvie najveće svetinje svakog bačkog Hrvata: vjeru i narodnost. Križ sa suncem opet će zasjati nad dragim njivama, selima i salašima divne Bačke.

A. Poljaković

MATE MILORADIĆ MERŠIĆ, HRVATSKI PJESNIK IZ GRADIŠĆA¹

(Povodom šestnaeste godišnjice smrti)

Prije 16 godina ostavio nas je zauviek jedan od najvećih hrvatskih sinova, što ih je rodila i odnjihala hrvatska diaspora — umro je veliki Gradišćanski rodoljub, pjesnik i učenjak svjetskoga glasa, umro je Mate Miloradić Meršić. Njegovo kulturno, književno i narodno djelovanje pada u ono teško doba Hrvata u diaspori, kada je svima njima prietila opasnost da izgube narodni jezik i narodnu inteligenciju, da ih tako nestane u moru tuđinštine. Sedamdesetih i osamdesetih godina prošloga stoljeća, kad se u Hrvatskoj počinju buditi već prvi tragovi hrvatskog realizma, a kad još uvijek dominira u književnosti sentimentalni romantizam, ljubavna i rodoljubna poezija, zanos za narod i za narodnost, kod Hrvata u Gradišću, Bačkoj i Baranji javljaju se tek malo po malo prvi tragovi ideja hrvatskog ilirskog pokreta, da ga tako nazovemo. Iztaknuti prvaci narodnog života u Gradišću Mate Miloradić Meršić, iako još mlad, a u Bačkoj i Baranji, biskup Ivan Antunović, okupljaju u narod-

no kolo sve pozitivne snage u borbi za hrvatski jezik i za hrvatsku inteligenciju, koja bi trebala ponieti glavnu borbu na svojim leđima. Zato je to razdoblje hrvatskog kulturnog i književnog stvaranja i obilježeno žarkim rodoljubljem, u književnosti narodnim budnicama i njegovanjem književnog jezika. Dok Antunović i drugovi mu u Bunjevačko-šokačkim novinama hoće stvoriti književni jezik po uzoru na onaj u Hrvatskoj, uvodeći ije-kavicu sa štokavskim narječjem u sve novine, kalendare i knjige, dotle se kod Gradišćanskih Hrvata mirno razvija najprije bogata tradicionalna književnost na čakavskom dialektu, a od Mate Miloradića Meršića uvodi se pravi narodni govor i u umjetnu književnost. Tako su Gradišćanski Hrvati, koji su se naselili po ugarskim i njemačkim granicama od Mure pa sve do Požuna i Beča još prije 400 godina, u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća, uklopili ove krajeve u duhovni i stvaralački prostor cieloga hrvatskoga naroda. Jedan od najsvjetlijih hrvatskih umova u diaspori bez sumnje je bio pokojni Mate Miloradić Meršić, kao čovjek skroman, tih, a kao narodni bo-

¹ Rođen 18. rujna 1850. umro 15. veljače 1928.

rac borben i vatren hrvatski rodoljub. Kad je odbor Hrvatskog kulturnog društva u Novom Mestu 18. veljače 1932. godine na prijedlog vriednog i požrtvovnog kulturnog hrvatskog radnika Ignaca Horvata odlučio izdati Miloradićeve pjesme na spomen četiristogodišnjice doseljenja Hrvata u Gradišće, nije možda ni slutio od kolike je kulturne, književne i jezikoslovne važnosti bilo ovo njegovo rodoljubno djelo. Kroz četiri stotine godina jezik je naših zemljaka toliko bio osiromašio, da ga je trebalo preporoditi i pomladiti. Miloradićevom zbirkom pjesama otkrilo nam se sada odjednom toliko bogatstvo jezika, da bi se iz rieči ovih Miloradićevih pjesama mogao sastaviti gotovo potpun rječnik Gradišćanskog hrvatskog narječja.

Do Miloradića Hrvati iz Gradišća nisu imali bogate umjetne hrvatske književnosti, ali je zato tradicionalna književnost, s kojom nas je upoznao još Kurelac, bila jedina duhovna i književna veza Gradišćanskih Hrvata s domovinom. Iz nje nam jasno progovara duh našega naroda i povezanost s prošlošću, kad je vladala svagdje hrvatska pravica.

»Kade si pravica pravoga imena?
Kade si pravica staroga vrimena?
Kde si poginula hrvatska pravica?
Hrvatsko koleno, jako si nevoljno,
Nimaš jur pravice, zato si turobno.
Tebe milujući kričim sada k tebi:
Pomozi mi tužnoj, hodi sada k meni!
Ja sam si pripravil sis mojim jezikom,
Tebi se potužit pred visokim nebom.
Ar si prvo rasla kot i klinčac cvala,
(Vsakomu, ča ga gre, ono si mu dala).
Prvo te je bilo lipo pogledati,
A v sadašnje vrime moraš najzad prijeti.
Krikni tužno s manum, hrvatska pravica,

(Ka si vsih nas bila visoka kraljica)
Vsaki me zatira, vsaki na ničt spravlja,
Vsaki me s oštrinom od tebe odbavlja.
Kade jeste dani, kade jeste noći,
Ke jesam ja imál v tvojem prvom časi?
Kade ti je ljubav, kamo su radosti,
Ke su prebivale v tvojih prvih otcih?
Oh, da bi se mogli oni seda vstati,
Ne bi se dost ono mogli naplakati.
Kad bi te vidili krivicu trpiti,
Ne bi se dost željno mogli natužiti.

(Dr. Mate Ujević: Gradišćanski Hrvati, Zagreb, 1934. str. 61.)

Kako vidimo narodna gradišćanska književnost duboko je nacionalna i njezin je pjevač sviestan vremena, kad je i ta grana hrvatskoga stabla živjela u svojoj domovini, ravnopravna i po hrvatskoj pravici. Veza s domovinom nije, dakle,

ni u tuđem svijetu popustila. Iz takve narodne književnosti, slobodarskog i ponosnog duha, koji teži za pravicom i ravnopravnosti, koji tuđe poštuje a svojim se diči, koji svoj jezik cieni iznad svega, struji i u dopreporodnoj i preporodnoj umjetnoj književnosti gradišćanskih Hrvata isti duh. Hrvatski preporod u 19. stoljeću kod Hrvata u diaspori ne smijemo promatrati jednostrano. On se je rađao postepeno od 18. stoljeća, a utirala mu je putove tradicionalna književnost i sviestno hrvatsko svećenstvo. Ono je, naime, najupornije izražavalo u spisima i propoviedima misao narodne obnove i narodne povezanosti s majkom Hrvatsko. Osjećaj krvne i duhovne zajednice svih Hrvata u raznim zemljama, došao je do potpunog izraza baš preko hrvatskog klera u diaspori.

Ono što je u Hrvatskoj 30-tih godina prošloga stoljeća bio Ljudevit Gaj, što je sedamdesetih godina u Bačkoj i Baranji bio biskup Ivan Antunović, bio je nešto kasnije gradišćanskim Hrvatima Mate Miloradić Meršić. On je, doduše, u prvom redu bio učenjak poznat i u Pešti, Zagrebu, kao i u Parizu, Tübingenu ili Berlinu. Ali to sve ne bi njegovo ime zadržalo među nama u tolikoj sviesti, da on nije bio svome narodu u prvom redu učitelj, preporoditelj i vođa. Kao duboki i osvjedočeni hrvatski rodoljub počne 1902. izdavati kalendar Sv. Familije, ali kako nije imao dovoljno književne suradnje, počne i sam pisati pripoviedke i pjesme u svojoj 52. godini života. I tako postane Mate Miloradić prvim književnikom Gradišćanskih Hrvata, obnoviteljem hrvatskog jezika i stvaralac hrvatske čitalačke publike. On je uveo u književnost prosti paorski jezik i time je pokazao, kako je hrvatski jezik liep, bogat, milozvučan, pa ga se ne trebaju sramiti ni učitelji ni svećenici, koji su baš u to doba gotovo potpuno zanemarili materinski jezik zamienivši ga mađarskim i njemačkim.

Mate Miloradić je pisao lirske pjesme, epigrame i ode, balade, sonete i satire, parodije, pripoviedke i romane. Po sadržaju i motivima, koje opjevava najviše se susrećemo pjesmama, koje pjevaju o ljubavi prema Bogu, prijateljima i majci, djeci, prirodi i životinjama. No najpoznatiji je po svojoj rodoljubnoj lirici, kojom je budio uspavanu narodnost svojih sunarodnjaka. Posao je to bio težak i mučan, pa zato u Jački »Zač?« pjeva:

»Jačke jačim, pitam zač?
Ej, da švizne koč korbač,
Da Vas ganem koč na smih,
Da pokaram zlo i grih,

Da se slavi višnji Bog,
 Da se tare vragu rog,
 Da si spregnem teški ham,
 Da si kadkod pljusku dam —
 Sebi sam kot Bileam.
 Nigdar ja ne jačim vam,
 Da se gizdim s tim ča znam,
 Da naprčim gori nos,
 Ili klanjam kot rogoz,
 Da dobenem prsten zlat,
 Da zaslužim ki dukat! ...
 Znajte, mučenik je strat
 On med nami, ki bi rad
 Ostat to, ča je: Hrvat!«

(Mate Miloradić: Zibrane Jačke, Neusalj
 pri jezeru, 1933. str. 15.)

S kolikom ljubavi je preporučao i po-
 dizao duh svoga naroda, i ako već star,
 neka nam posvjedoči ova liepa i dirljiva
 njegova pjesma, koja nosi naslov »Stari
 japa«

»Nas Hrvate u diasporu
 tuji duh zatapa;
 Naše kraje, naše gore
 Već ne kaže mapa.
 Pero staro na zapore
 Još mi jačke sklapa,
 Sada mudre, sada nore,
 Kot dosigne sapa;
 Curkom curit već ne more,
 Neka ada kapa!
 Glejte lice i nabore,
 Jur sam stari japa,
 Pliš kot vrba vsa prez kore
 Je na glavi kapa.«

(Ibidem, str. 23.)

Svoj životni nazor kao Hrvat izrazio je
 najadekvatnije u rodoljubnoj pjesmici
 »Hrvat sam«:

»Hrvat su moj otac
 I Hrvatica mat
 A ja sam njeva krv
 I verni sin: Hrvat!
 Kroz mnoge veke, oj!
 Je moj hrvatski rod
 Pod turskim krvnikom
 Točil krvavi pot! ...
 Kot lastavice ptič
 I kot ovčice vuk
 Napal je nas krvnik,
 Posel hrvatski jug.
 Pobigli smo pred njim
 I došli s gospodom
 Va Gradsko Polje prik,
 Va naš današnji dom.
 Po črnem mraku nut
 Prispil je beli dan,
 Potlačen je krvnik
 Hrvat je slobodan!

Kot verni kršćenik
 Ču ljubiti cili svit,
 Za moj hrvatski rod,
 Ču živiti i umrit!

(Ibidem, str. 77.)

Gradišće, Burgenland, smatra Miloradić
 svojim domom, svojom drugom domovi-
 nom, pa u pjesmi »Hrvat u Gradišću«
 pjeva:

»Gradišće nam je dom
 Uz nimški ocean
 Na njemu je mesta dost
 Za naš maljački stan!
 Koliko smo, to smo,
 Nek mali roj i broj,
 Hura, Hrvati smo,
 Hura, k svojemu svoj!

(Ibidem, str. 78.)

U tom domu mogu svi Hrvati dobro
 živjeti, pa Miloradić oštro napada u pjes-
 mi »Amerika vabac« sve one, koji na-
 puštaju rodni prag i odlaze u tudinu.

»Kamo, kamo, mučni ljudi?
 Kamo Vam se telo trudi?
 Zač Vam oko tužno gleda?
 Zač su Vaša lica bleđa?
 Zač je glava naklonjena,
 A kolena kot potrena?

»Selimo se vu tujinu
 Iskat bolju domovinu:
 Amerika velika je
 Selimo se va te kraje;

Amerika obiljna je,
 Muku, meso, mliko daje;
 Amerika slobodna je,
 Vsim slobodu zlatu daje!
 Vaša glava tako sudi ...
 Pitam, su i onde ljudi?
 Ljudi živi još va koži,
 Ljudi s lakti, nokti, noži?
 Vi velite, da je tako;
 Odgovorit ću Vam lako:
 Čemu tamo pojt med ljude,
 Ki su iste pare hude!

»Oj človiče tužni dragi,
 Stisni se pri starom pragi!
 Dobri ljudi su va nebi!
 Dokle živiš, ovde grebt,
 Ugibaj se grišnoj šćrbi
 Putno pismo si priskrbi!

(Ibidem, str. 82.)

Kroz njegovu rodoljubnu liriku struji
 narodni optimizam, ljubav za narod, sviest
 pripadnosti hrvatskom narodu, kao i vje-
 ra u pravdu i posebnu misiju hrvatskoga

naroda. Dok mu je rodoljubna poezija retorična i patetična, dotle mu je lirski nježna pjesma, kad pjeva prirodi, majci, djeci ili prijateljima. U pjesmi »Naša teta Kate« ovjekovječio je lik svoje stare majke, a u pjesmi »Na Fileži zvon se plače« prijatelja svećenika.

Zibrane Jačke mu je posmrtno izdalo 1933. godine »Hrvatsko Kulturno društvo« u redakciji Martina Meršića, starijeg.

Umoran od stalne borbe, napadan i ponižavan, davno prije nego što će umrijeti želio je smrt.

»Željim si, željim si
Va ruku duplir:
Va grobi je tiho,
Va grobi je mir.«

Miloradić je osjetio svu onu bol i nemoć Hrvata vode u diaspori, pa zato tužno pjeva:

»Trapi mene vsa nazloba —
Trapit će me ća do groba.
Moji dani, moje ure —
Su mi črni, su mi škure.

POHOD »TUROPOLJCA« U BAČKU GODINE 1932.

Za težkih dana borbe hrvatskog naroda protiv tuđinskih tirana i domaćih odroda i izdajica u bivšoj državi, zapade Hrvatsko katoličko prosvjetno društvo »Turopoljac« u Vel. Gorici častna dužnost, da hrvatskom pjesmom pridiže izmorenu i klonulu sviest hrvatskoga čovjeka, bodreći ga i čeličeći za nove podvige u cilju konačnog oslobođenja i uzkrsnuća starodrevne vlastite samostalne i nezavisne hrvatske države.

Toj svojoj visokoj zadaći i apostolskoj misiji vjeran i svim žarom odani »Turopoljac« zaredao je svojim brojnim pjevačkim pohodima po gradovima i većim mjestima sviju krajeva, u kojima žive Hrvati, posvuda dočekivan i priman razkriljenih ruku i otvorenih srdaca. Prošao je pjesmom godinama i u više navrata dragu domovinu s kraja na kraj od Sušaka do Zemuna, od Varaždina i Osieka do Splita i Konavala, prokrstario je našim divnim otocima a pronio je slavu hrvatske narodne popievke i češkim i slovačkim lugovima, nastupivši na jednoj od prvih pozornica svieta u Obecnom domu u Zlatoj Prahi, pa u Kraljevom Gradcu, Brnu, Bratislavi i Beču.

Hrvatski narodni zastupnici znali su nam prigodom dočeka i razstanka govoriti, da jedna jedina »Turopoljčeva« pjes-

Bili su mi negda blizu —
Strat pred manom gori lizu.
Teška mi je bol na duši —
Mislim da se nebo ruši.
Ali kad iz slame —
Ti pogledaš na me,
Srce mi se tali —
Jezuš mali!

(Ibidem, str. 10.)

Kad su spustili njegovo umorno i napačeno tielo u grob, zaplakali su svi Hrvati od Požuna do Drave, jer su izgubili svoga vođu i učitelja. U našim dušama osjećamo ponos, što ga nismo ni nakon 16 godina zaboravili i što ga ne ćemo zaboraviti, dok god budemo živjeli, jer:

»Daleko je čuti bečke zvone zvonit
Ali još je dalje čuti Jačku milu jačit.«
Da, naša draga braćo, ona se čuje još i danas po cijeloj Hrvatskoj, a čuje se i osjeća njezina milina naročito među nama bačkim Hrvatima, koji smo zajednički kroz poviest proživljavali teške dane izseljene Hrvatske.

Stjepan Bartolović

mica ima više uspjeha, jače »pali« i više vriedi nego njihovih sedam velikih narodnih skupština. To je uvidio i sam Aleksandar Karadorđević, jer je iza velike »Turopoljčeve« turneje u kolovozu 1929. kroz bosansko-hercegovačku i dalmatinsku Hrvatsku, desetak dana poslije prošao u stopu »Turopoljčevim« tragom, nailazeći posvuda iza vihora žara i oduševljenja, uzkovitlana pjesmom hrvatskih seljaka i seljakinja iz gornje Hrvatske — na ledeni, suvereni mir i šutnju.

Dana 3. rujna 1932. krenu »Turopoljac« na posljednju svoju turneju prije raspusta. Stigavši iza sjajnih nastupa u Pakracu i Brodu n/S u Osiek i saznavši, da će »Turopoljac« iza Osieka u Bačku, uzkliknu tadašnji predsjednik HSPŽ »Kuhač« dr. Stjepan Hefer: »Već ovo, što ste do nas došli, graniči sa zdravim razumom. Ali ako preplivate Dunav i povratite se živi i čitavi, neka se i Nikola Šubić Zrinski sakrije pred »Turopoljcem«! Ne zaboravite, ljudi Božji, da smo u četvrtoj godini diktature, a vi u »srbskoj Vojvodini« pjevate »S Velebita klik se ori«, »Oj, Hrvatska, oj, ništa se ne boj«, dok u Lici pucaju rebra i lubanje ustašama, krv se lije i gore lička sela!«

Putovali smo, kao obično, velikim »Tapedovim« putničkim samovozom, preva-

livši na cijeloj turneji 1.439 kilometara. Kod Batine prebacismo se skelom preko Dunava u Bačku. U dragu hrvatsku Bačku!

Nomen — et omen! Batina! Je li to slučaj ili nas i zbilja nešto slična čeka? Podsviestno izazva ta Batina ponešto sličnu asocijaciju iz mojih uspomena: U brijačnici nekog Figara u Mariji Bistrici, dok me je sapunao, zape mi oko o svjetlopiš nad vratima, na kome je ovjekovječen ručak neke skupine pod vedrim nebom, izpred odugačke prizemnice. Na moj upit, odgovori mi majstor britve i sapuna, da je to banket, što ga »poklonstvenoj« deputaciji Hrvata trojednime ujedinitelju, pod vodstvom nesudenog zagrebačkog metropolite dra Rittiga prirediše braća u selu Bivolima. Primietivši moj sarkastični smiešak, upita me šišavac za razlog mogjeg podsmieha, pa kad mu odgovorih, da braća nisu u čitavoj Srbiji mogla naći zgodnijeg mjesta da počaste Hrvate, reče mi: »Imate pravo! Baš smo bili bivoli! Ali, što se moglo? Pritisnuli nas ovi naši, pa smo morali!«... Mi doduše nismo morali pod pritiskom, ali smo pošli u Bačku od svoje volje i po hrvatskoj dužnosti, slični onome srbskom zaselku tek po našoj turopoljskoj historijskoj tvrdoglavosti, upornosti i nepokolebljivosti. Kako ćemo proći, kopkalo mi je mozgom. Nije li nam, simboličnosti radi, netko podvalio prielaz navlaš preko Batine!?... Pa ona Heferova o Zrinskom?...

Medutim naše vedro razpoloženje raslo je sa svakim prevaljenim kilometrom po često vrlo lošim cestama i poljskim putovima, kroz najbogatiju žitorodnu ravan srednje Europe. Cijela je Bačka bila na nogama. Znalo se, da im dolaze seljačka braća od bieloga Zagreba, pa su nas Bačvani posvud veselo pozdravljali.

Prema putnom rasporedu trebali smo se iz Osieka zaputiti u Dardu, ali je ona po savjetu predsjednika župe »Kuhač« odpala. Produljivši boravak u Osieku krenusmo 8. rujna u Sombor, gdje održasmo koncert pred napola praznim kazalištem. Bilo je, doduše, do posljednjeg mjesta razprodano, ali jer su ulaznice kupovali dobrim dielom strane narodnosti, ostadoše naši ljudi demonstrativno kod kuće. Bili smo se obratili na nezgodnu adresu glede organizacije naše tamošnje priredbe, pa smo — u stvari ni krivi ni dužni — morali snositi posljedice. Oni ljudi u napola razprodanoj kući i one oči, što no su nas svojim buljenjem podsjećale na legendarne gmazove iz zemaljskog raja za pada prvih ljudi, pa ona zašiljena, napeta a ipak na mrtvo gluha ušesa i za najkurtoazniji, milostivni pljesak nepokretne ruke, bili su nam

najbolja pobuda, da ovim Kinezima u hrvatskoj zemlji pjesmom zagrmimo i naviestimo »Novog doba zoru«, o čemu se u državi zle uspomene nije smjelo ni misliti, a kamo li šaputati, da o glasnoj rieči i ne spominjemo. Eto to, upravo to je bio i moralni uspjeh našega koncerta u Somboru.

Sutradan trebali smo po putnom redu krenuti u Suboticu. Medutim zbog sudjelovanja subotičkih Bunjevaca na proslavi desetgodišnjice obstanka Hrvatske čitaonice u Baču, javljeno nam je u posljednji čas, da podemo 8. IX. u Bač, odakle ćemo 9. IX. u Vukovar i tek 10. IX. u Suboticu, pa 11. IX. u Vinkovce! Pokorismo se višoj sili svi — osim naše blagajnice, riedke hrvatske seljakinje Jane Bračić. U tren oka uočila je, da će kilometraža ovakove dvokratne šetnje Bačkom progutati sav materialni efekat onamošnjih koncerata, pa je, ne samo putem po Bačkoj, nego i dugo vremena poslije turneje specialno svojom sočnom »jezikovom juhom« zalievala svu našu braću pjevače, osobito našeg predsjednika Miju pl. Gusića i mene nesretnika »teri bi moral najspometnejši biti, pa se ne dati zagulevati!« Naročitu porciju jušice rezervirala je za aranžere ovoga »prepelavajna od Poncijuša do Pilatuša«, što je kod naših dragih gostoprimateca imalo časovito prolazni učinak obzirom na neosporno priznate i neprolazne zasluge i rad blagajnice HKPD »Turopoljca« za ovo društvo »tero sem zrodila, pa ga bum, kad bu i ak bu treba ; -zagutila!« Mislim da sam dužan spomenuti, da je Jana Bračić izvanredno bistra, po prirodi neobično darovita i bogato načitanana hrvatska seljakinja godine 1920. osnovala HKPD »Turopoljac« i svojom mudrošću bila, ostala i jest stožer i dobri duh njegov. Dok n. pr. druga društva polaze na turneje uz znatne državne subvencije i posebničke podpore, pa se kući vraćaju s teškim deficitima, »Turopoljac« redovito polazi na put sa stotinjak dinara u društvenoj blagajni i vraća se sa svakoga svog pohoda s desetcima tisuća čistoga dobitka, od čega punom šakom dieli znatne prinose u domoljubne, dobrotvorne, prosvjetne i vjerske svrhe, podupire obitelji naših emigranata, udovice i siročad i t. d. Tek jedan jedini put dobio je pripomoć za turneju — razumije se — od Nezavisne Države Hrvatske, koju je pomoć nakon povratka u cijelosti povratio državnom eraru, što — kako na riznici rekoše, odkako je svieta i vieka još ni jedno društvo, ustanova ni pojedinac ne učiniše! Blagajničina je — dobrim dielom — i zasluga, da je »Turopoljac« kod kuće i po stranom svijetu uz slavu hrvat-

ske pjesme prenosio i ljepotu narodne nošnje, kulturu, društvenu stegu te uzorno domoljubno vjersko i čudoredno vladanje hrvatskog seljaka, nad čim je ova vriedna žena brižno i ljubomorno bdjela, a po čemu je kao »Blagajnica« i kao »Naša Jana« poznata na cijelom području naše države i preko njezinih granica kuda je »Turopoljac« prolazio svojim pjevačkim pohodima i onima, koji joj muževljevo ime ne čuše ili zaboraviše. Radi tih njenih zasluga i vrлина, svi je članovi društva vole kao stariju sestru, a s time izravnaše na svojoj tezulji i dobri Bunjevci onu gorku — u stvari ne baš neopravdanu njenu jezičnu čorbu...

Krenusmo, dakle, ujutro 8. rujna 1932. iz Sombora u Bač na riedku proslavu desetgodišnjice tamošnje Hrvatske čitaonice. Ovu veličanstvenu priredbu sa svima potrebitim predradnjama, na kojoj je sudjelovao cijeli Bač i okolica, organizirale bački studenti zagrebačkog sveučilišta, HKPD »Turopoljac« i subotički »Neven« dočekani su glashom i silnim oduševljenjem naroda. »Neven« stiže u Bač u predvečerje proslave vlakom iz Subotice. Na kolodvoru ga pozdravi seljak Vinko Lovrić, jedan od hrvatskih prvaka u Baču.

Drugi dan je odslužena u franjevačkoj crkvi svečana misa zahvalnica na kojoj je HKD »Neven« odpjevao Matzovu »Hrvatsku misu«. Oko 11 sati prije podne stigne »Turopoljac« u Bač. Priređivači mu spremiše u ime svečara svečani doček, kojemu su prisustvovali odbor s hrvatskim sveučilištarcima Šokcima i mnoštvo naroda. Jedna milovidna šokačka djevojka pozdravi nas srdačnom dobrodošlicom, predavši mi krasnu kitu cvieća.

U golemoj povorci krenusmo u Hrvatsku čitaonicu, koju od postanka nazivahu »Šokačkom kasinom«. Na velikoj svečanoj akademiji iznio je seljak Ivan Ognjanov u umnome govoru žilave borbe i poteškoće kasine u prvom njezinom desetgodištu. Mali Hrvat Josip Kajdić, dak pučke škole, žarko i ganutljivo odkrasnoslovi pjesmu Ante Evetovića Miroljuba »Subotica biela«, koja nam izmami suze na oči. Razpored bijaše protkan popievkama »Turopoljca« i »Nevena« a završen Novakovom »Hrvatskoj«, koju je odpjevao »Neven« pod ravnanjem svog vrstnog zborovode dra Mihovila Katanca uz oduševljeno odobravanje mnogobrojnih slušatelja u dvorani i na ulici.

Nas Turopoljce razporediše po seljačkim kućama. Da nas je bilo barem stotinjak, ni po muke, jer su se ovako mnogi vratili žalostni kući ostavši bez gosta iz gornje Hrvatske. Bačvani ugostiše kra-

ljevski naše pjevače i pjevačice plodovima svoje grude, svojih torova i oborova.

Poslije podne otidosmo na grob bivšeg narodnog zastupnika »Bunjevačko-šokačke stranke« Ive Evetovića, osnivača hrvatske čitaonice. Tu su održani govori a »Neven« odpjeva dvie tužaljke.

Na večernjem koncertu izmjenično je nastupao »Neven« i »Turopoljac«. Koncerat je proizveo duboki utisak na prisutne. Za vrieme odmora predala je dražestna jedna gospođica »Turopoljcu« kitu bielih ruža a sveučilištarac Ivo Kovačev i jedna draga šokačka curica uručiše mi na dar divnu hrvatsku žensku narodnu nošnju iz Bača. Poslije koncerta predavani su darovi Šokačkoj kasini: subotička čitaonica darovala je bačkoj sestrici srebrni pehar a HPD »Neven« srebrni lovor vienac. Iza toga razvila se zabava, koja uz govore, pjesmu, šalu i ples potraja do sitnih ura. Mi se Turopoljci izpričasmo i oko ponoći odosmo na počinak, jer smo sutradan morali u Vukovar.

Drugo jutro posjetismo staru bačku gradinu, na čijim se ruševinama slikasmo. Na vrlo uspjelim slikopisima, koje čuavamo kao dragu uspomenu na minule liepe časove, vidi se sva ljepota šokačke narodne nošnje a na svim licima radost i milina.

Poslije objeda zaputismo se u Vukovar, gdje održasmo koncerat u večer istoga dana, pred dupkopunom impozantnom velikom dvoranom Hrvatskog doma.

U cik zore dne 10. rujna 1932. krenusmo svojim putničkim samovozom iz Vukovara put Subotice. Prevezavši se kod Iloka skelom preko Dunava, prosliedismo plodnom ravnicom prema cilju, kamo umjesto u 11 sati prije podne stigismo sa znatnim zakašnjenjem, uslied čega morade odpasti naš izlet na Palić. Subotički nam Bunjevci na čelu s hrvatskim bratskim »Nevenom« prirediše svečani doček pred Hrvatskim domom, gdje nas predsjednik »Nevena« pozdravi toplom dobrodošlicom, nakon čega nas porazmjestiše po posebničkim kućama, gdje nas razkošno smjestiše i ugostiše. Odredismo članovima po običaju, da se čestito odmore od naporna putovanja posljednjih dana.

Na večer nastupismo u dvorani Kato-ličkoga kruga pozdravljeni od ogromnog mnoštva naroda burnim odobravanjem. Već nekoliko dana prije sva su mjesta bila razgrabljena. Za odmora uručena nam je na dar prekrasna zlatom izvezena ženska narodna bunjevačka nošnja. Poslije koncerta razmahala se najsrdačnija zabavica u prostorijama Hrvatskog doma koja potraja do zore. Nas je i opet čekao dugačak put, pa se digosmo oko ponoći i smjestismo se u naše vozilo, koje nas

je čekalo na trgu pred domom. Nezaboravne su naše uspomene na časove boravka i razstanka s dragom hrvatskom Suboticom. Pod vedrim polnoćnim nebom okruženi mnoštvom prijatelja iza čijih se leđa postaviše poznati policijoti, doušnici i žbiri, izmijenismo govore. Pozdraviše nas predsjednik »Nevena«, zborovoda dr. Katanec i narodni zastupnik vatreni Đido Vuković, koji među ostalim reče: »Kada se povratite u naš bieli Zagreb, u priesolnicu i srdce sviju Hrvata, pripoviedajte svima što ste ovdje, u hrvatskoj Subotici čuli i vidjeli. Pozdravite svu našu mukotrpnu živu braću a otidite i na Mirogoj, na grobove naših učitelja i mučenika braće Stjepana i Antuna Radića, dra Basaričeka i Milana Šufflaya, pa i njima recite, da ovdje u Subotici biju žarka hrvatska srdca. U ime »Turopoljca« zahvalio sam se u jednakom slobodarskom, radikalnom stilu sviju predgovornika — njima i hrvatskoj Subotici na ljubavi i gostoprimstvu. Imao sam osjećaj, da nam je silna moć hrvatske pjesme razvezala jezike, otvorila srdca i poput plamenog jezika Duha Svetoga sašla u naše duše...

Mene je ugostio bio dragi prijatelj, vođa HPD »Nevena« dr. Mihovil Katanec u svome domu. Da mi ondje bijaše kao u rođenoj kući, uvjeren je svatko, tko poznaje moje subotičke domačine. Tek, tek... U brzini, kod presvlačenja posegnuh za gazdinim samovezom. Ni do dana današnjega ne dospjeh mu ga povratiti! Šta ćete! Ima nas svakojakih pod kapom nebeskom — Bog da prosti!

Eto, tako je kapnuo i ovaj pohod HKPD »Turopoljca« u Bačku — u more vječnosti i mojih dragih uspomena. A sve su one pomalo i turobne i gorke. To gorče, što su nam draže, jer se ne vraćaju...

Vratili smo se živi i zdravi, ali »braća« nas dobro zabilježiše! Čut će se na završetku! Kako smo se samo usudili i priviriti u »srbsku Vojvodinu«?! Osim toga naša je blagajnica jednom oduševljenom slušatelju koncerta, Srbinu, kad ju je nagovarao, neka »Turopoljac« priredi koncert u Beogradu, pa da će dobiti sto a i više tisuća dinara državne subvencije, odgovorila, da državna blagajna nema toliko novaca da bi nas platila, jer pjevamo samo Hrvatima...

No glavni razlog kampanje protiv »Turopoljca« bio je čisto merkantilne prirode »našinaca«. Turneja »Turopoljca« po Bačkoj, bila je, naime, prva, koju je »Turopoljac« poduzeo na vlastiti riziko i u svoju — korist!

Nad »Turopoljcem« stadoše se gomilati tmasti oblaci od zagrebačke i beogradske

strane. Od prve jače, nego od druge... Ako nemaš dušmanina — majka će ti ga roditi!

Nakon duga naporna putovanja stigismo dne 11. IX. iz Subotice u Vinkovce tek iza podne. Izišavši u dvorištu Hrvatskog doma iz samovoza, poliegaše moji pjevači i pjevačice po tratini i u tren oka padoše nakon dvanaest sati vratolomne jurnjave kroz Bačku i Srijem — u duboki san. Uzpeh se na krov kola i snimih moju dobru izmorenu dječicu. U liepim posavskim narodnim nošnjama, u kojima su posvud nastupali, čine se na svjetlopišu kao stado ovčica na spavanju. Bilo mi ih je milo. I neizmjereno sam se s njima ponosio. Tvrđi su od čelika! Na tronedjeljnoj turneji po Dalmaciji i otocima kroz punih osam dana pjevali su dnevno po dva koncerta: jedan poslije podne, drugi uvečer. Tek osmi dan klonuo sam i ja u sjeni šibenske katedrale. U polusnu ravnao sam driemajućim zborom... Na sreću odmah na početku koncerta udari silan pljusak — probudi nas i osvježi, tesmo doskora mogli nastaviti i dovršiti naš tamošnji nastup... Ali vratimo se u Vinkovce.

Iza jedva desetak minuta odmora pozvaše nas, da odpočnemo. Kad se zastor dignuo, dočeka nas urnebeski pljesak razdragane Šokadije. U ušima nam je tutnjilo teško brujanje samovoza kroz pola dana i blizu tristo prevaljenih kilometara, pa smo jedva bili sviestni da pjevamo. Na burno odobravanje, okrenuh se i nasmiešeno rekoh publici, da se — sudeći po njihovome oduševljenju — ipak nešto čuie, da pjevamo... sve ovako nagluhi...

Bez prieko potrebita odmaranja odvezosmo se iza ručka u Otok, gdje isti dan poslije podne priredismo koncert izvan putnog rasporeda. Dočekaše nas i pozdraviše žilava hrvatska korenika mjestni župnik Ivan Cvrković, seljak Ivan Matijašević, delegati iz Niemaca, Komletinaca, Apševaca, Privlake i Mitrovice, odakle nas posjetiše narodni zastupnik dr. Petar Gvozdić sa svojim seljacima, koje je dovezao u svom samovezu.

Dne 12. rujna 1932. održasmo koncert u Županji. Onih je dana bila održana u Zagrebu glavna skupština Hrvatskog pjevačkog saveza. Delegat iz Županje, koji se upravo bio povratio iz Zagreba, reče mi, da su nas tamo napali radi pjevanja nekih popievaka, koje »fakini po ulicama fućkaju«. Na taj prigovor žestoko je reagirao izaslanik »Turopoljca« dr. Dragan Hadrović. Radilo se, naime, o budnicama i davorijama »S Velebita klik se ori«, »Oj, Hrvatska, oj!« te o onoj Jelačića bana »Ustaj, bane, Hrvatska te zove!«, a prigovor se temeljio na tvrdnji,

da u njima nema »specifično hrvatskog glasbenog izražaja, kao da bi »Turopoljčeve« turneje, na kojima bi se umjesto ovih budnica pjevalo tek o đermama, kiticama, rožicama, o koprivi i trnini — uobće imale smisla u četvrtoj godini krvave diktature! Trebalo je tek — petlje i »čistih gaća« — to je »Turopoljac« imao i radi toga spremahu mu kolac i konopac...

Iza koncerta u Bošnjacima stigismo 14. rujna u Đakovo. Pred zgradom kotarske oblasti zaustaviše nas žandari i odvedoše našeg predsjednika Miju pl. Gusića i mene kotarskom predstojniku Uzelcu, koji nam zabrani koncert. Dozvoli nam tek razgledati mjesto i boravak u Đakovu do sutradan ujutro, ali nam se zagrozi, da ćemo biti pod najstrožim nadzorom i da će nas za najmanji izpad dati smjesta uhititi. Po mjestu možemo u skupini, ali u najvećoj tišini i redu. Po svima ulicama bile su postavljene žandarske straže s nataknutim bajunetama, a u biskupskom se podrumu pokvarila električna razsvjetla usljed krivog spoja, t. zv. »kratkog«... Međutim nas đakovački vrli Hrvati ugostiše u dvorani starog Hrvatskog doma. Bilo tu govorancija i pravoga hrvatskog oduševljenja a i onih budnica »koje fakinu fućkaju«. Domaćine su najurivali redare, koje je svako malo slao »gospodin sreski« s naložima, da nas smjesta raztjeraju. Međutim na moju molbu, da nas odpuste zbog sutrašnjeg našeg putovanja i nastupa, podosmo oko ponoći u nastanbe, dok su Đakovčani produžili duboko do jutra. Čuo sam poslije, da je zbog toga bilo i rešta i globa na vagone.

I u Našicama se također nešto pošemu-rilo, pa smo se nekako kroz Našice ne održavši tamo priredbu furtimaški probili preko Babjih Gora u Kutjevo, gdje održasmo koncert od nevolje, ad hoc — s obligatnim našim uspjesima i slavljem.

Jednako liepo prodosmo s koncertima u Daruvaru i Kutini, odakle stigismo preko Popovače i Siska kući zorom 18. rujna 1932.

Za iduću nedjelju, 21. rujna 1932. bio je objavljen koncert »Turopoljca« u dvorani »Lavica« u Samoboru. Svi se naši dnevnicari raspisaše, rasporedi bijahu već natiskani i ulaznice na jagmu razgrabljene a naručili smo bili i zakaparili i »Tapedov« putnički samovoz, koji nas je imao u Samobor odvesti i kući povratiti.

Kad li, ne lezi vraže, uruči mi u predvečerje koncerta podvornik kotarske oblasti poziv »sreskoga« za »odmah«.

Na kotaru predade mi gromovnik Odluku kraljevske banske uprave Savske banovine u Zagrebu Pov.-II.-broj 2294, 1932. od 20. septembra 1932., podpisanu

po banu dru Peroviću. »Povodom izvještaja sreskoga načelstva u Vel. Gorici Pov. broj 715. od 7. IX. 1932. a na osnovu § 11. Zakona o udruženjima od 18. IX. 1931. Kr. banska uprava rješava: da se Hrvatsko katoličko prosvjetno društvo »Turopoljac« u Vel. Gorici razpušta. Razlozi: prema zvaničnom utvrđenju sreskoga načelstva u Vel. Gorici kao nadzorne vlasti nad ovim udruženjem u smislu §§ 6., 7., 8. i 9. Zakona o udruženjima, društvo »Turopoljac« se u svome društvenome djelovanju ne rukovodi svojim odobrenim pravilima, te od godine 1929. ne održaje godišnje glavne skupštine u svrhu izbora uprave društva, ne održavaju se odborske sjednice, niti se polažu računi o dohocima udruženja. — Osim toga je ovo društvo svojim radom pokazalo, da osim pravilima predviđenog cilja ide i za drugim — političkim, protivnim današnjem državnom poretku ciljem.« — Dopuštena nam je žalba u roku od 15 dana i milostivo dozvoljeno, da o ovom rješenju izviestim članove, ali u prisutnosti kotarskog izaslanika. Bio je izaslan občinski nadredar, a pod prozorima društvenog doma, gdje se pjevači sastadoše na glavni pokus i gdje sam im saobćio Jobovu viest, smucao se prisluškivajući ex privata zapovjednik žandarske straže... Imao je, bome, što i čuti, jer sam onako po svoju razpalio na dugo i široko.

Poslije sam doznao, osim napried navedenih i za — dotada mi nepoznati možebitni razlog raspusta »Turopoljca«. Na koncertu u Samoboru, naime, spremalo se do 30.000 seljaka iz samoborskoga i susjednih kotara, koji bi se bili s priredbe povratili u svoja sela pod zabranjenim hrvatskim barjacima, koje bi bili donieli izpod svojih kaputa... Bilo bi, bez dvojbe, i krvi... pa je bolje, da se ovako svršilo prvo slavno razdoblje jednoga od najzaslužnijih prvaka hrvatskih pjevača uobće.

Predsjednik i blagajnica poduzeše smjesta korake kod »naših« ljudi, da se digne raspust. Nakon značajnih izjava, što ih za sada ne iznosim, zajamčiše im, da »Turopoljac« može bezodvlačno nastaviti radom — pod jedinim uvjetom — da si izabere koga mu drago zborovodom — izuzevši Totha, o čemu naši ne htjedoše ni čuti.

»Turopoljcu« dobacivahu maćehine nebrojne klipove na svakome koraku, ali o tom — po tom. Gdje treba, znade se, a kada dode doba — čut će se...

Pet naših pjevačica, kad se vratismo s turneje, odlazeći iz samovoza u svoje domove, od sreće i oduševljenja pjevuckahu putem. »Radi smetanja noćnoga mira« —

a bilo je to iza šest sati ujutro odsudene su i odsjedile po tri dana u uzama kotarske oblasti, kamo sam im nosio hranu i posteljinu. Prije turneje obavljene su bile premetačine u moje stan, kao i kod predsjednika i blagajnice.

Za sada potrebno je u vremenskoj svezi sa razpuštanjem »Turopoljca« tek spomenuti, da je neki tobožnji seljak »Mato Kuzmec, za sebe i druge, koji bi također potpisali, ali se boje da im kuće i štala ne planu« unpravio na Ministarstvo Pravde u Beogradu 8. novembra 1931. prijavu protiv HKPD »Turopoljca« i OSS »Nove Zore« iz Lomnice Doljne, kojoj sam također bio zborovodom i osnivačem. U prijavi se navodi, da »Obe družine prigodom nacionalnih svečanosti« uzprkos poziva javnih vlasti napadno ne sudjeluju kod slave kao i druga društva niti su se izpričala javivši »barem pristojne zapreke«, osim što je »Turopoljac« »prigodom proslave desetgodišnjice vladanja našega kralja otklonio sudjelovanje uz šuplju ispriku da ne zna nijedne pjesme pjevati u crkvi i da ne drže pokuse a ipak su uvijek na okupu i pievaju«. »Za sve ovo kriv je umirovljeni školski nadzornik Nikola Toth, taj također nije glasovao, spada na glasačko mjesto u Vel. Gorici, na dan izbora je u crkvi Lomnica Donja istoga sreza kao orguljaš pod misom pred punom crkvom svirao same separatističke pjesme i onu Radićevu: Spasi našu domovinu, sve to sa svrhom, da kod birača na dan izbora pobudi pod firmom crkvene pobožnosti staru plemensku mržnju i potakne na ustezanje od glasovanja«.

»Turopoljca« su svojevremeno u Vel. Gorici posjetili englezki ministar Mitranj, osobni prijatelj Stjepana Radića i skladatelj Hoolybroock. »Turopoljac« ih je, kao Radićeve goste dočekao u dvorištu Popovićeve gostione, u kojoj je istoga dana sve bilo spremljeno za vatrogasnu zabavu. Vatrogasci izvjesiše s tavana gostione jugoslavensku zastavu, koju sam vlastoručno prije dolazka Engleza odstranio, radi čega je protiv mene na temelju anonimne prijave bila povedena iztraga. U spomenutoj tužbi Kuzmecovoj na Ministarstvo Pravde bilo je navedeno, da je to učinio gostioničar Kvaternik na moj nagovor, što je u stvari bilo vrlo blizu pravom stanju stvari. Kako rekoh, svima »Turopoljčevim« griesima bio je kriv »Toth, koji je za čudo u najboljim

godinama pak se ruga državi od koje prima nezasluzenu penziju, dok drugi moraju sve do iznemoglosti vući teret službe, ako hoće do pristojne penzije doći.« Uz mene tuženi u u istoj prijavi i dr. Dragan Hadrović, »ptica nad pticama i mudra mudračina«, te dr. Zlatko Cuvaj — »trolist, koji podmuklo i podzemno rovari protiv državi i kvari neuke i neupućene seljake, jer niti jedan inteligenat neće da nasjedne. Trebalo bi učiniti reda, jer svi koji taj rad gornjeg trolista prate počeli su dobivati povjerenje (!) da oni rade što hoće i da su država proti države«. Ovu prijavu Mate Kuzmeca, koji uobće ne postoji, dostavilo je Ministarstvo pravde »sreskom« sudu u V. Gorici s nalogom, da povede »isledenje«. Na moju sreću pročelnik suda bio je hrvatska korenika, pa je stvar zataškao. Tako je barem izgledalo. Međutim sam prije nekog vremena čuo iz prve ruke, da je novi predstojnik u Vel. Gorici dobio neposredno poslije spomenute tužbe, odnosno iztrage, nalog ministarstva unutarnjih dela u Beogradu, da me uhiti i odpremi u internacionalni logor u Brusu. Ali i on je — srećom po mene — bio dobar Hrvat, pa je ovaj nalog sakrio u ladicu svoga stola, gdje ga prigodom primopredaje njegovu nasljedniku nekoliko godina kasnije pronade nadstojnik uručbenog zapsnika i na odredbu predstojnika pohrani među spise kao bezpredmetan. Uvjeren sam, da je sva kampanja protiv »Turopoljca« i napose mene poduzimana iz jedne sredine zbog napried navedenog razloga bez ikakva ideinog motiva — osim što se znalo, da sam »frankovac«, što sam javno, jasno i glasno izpoviedao svima i svagdje.

Ide vrijeme, nosi breme, niz kotare kule gradi i razgrađuje... ali »**navik on živi, ki zgine pošteno!**«

I »Turopoljac« će vječno živjeti a s njim i uspomene na njegov bogati život i zaslužni rad za Nezavisnu Državu Hrvatsku, radi toga, na želju i nagovor dragog prijatelja ovaj prinos o »Turopoljčevu« pohodu braći Šokcima i Bunjevcima spremno napisah za dično »**Klasje naših ravni**«, u slavu hrvatske narodne pjesme, koja nas je stoljećima prenosila preko hridina, vrleti i bezdanki propasti te dovela u luku slobode i spasa!

Nikola Toth

UOČI 40. GODIŠNJICE BRAĆE HRVATSKOG ZMAJA

Prije četrdeset godina osnovaše u Zagrebu dr. Velimir Deželić, st. i Emilije pl. Laszowski Braću Hrvatskog Zmaja. Ova se dva vrlo prijatelja dogovore, da će na podlozi »Prijateljstva i Bratimstva« okupiti u ovom društvu sve vriedne rodoljube, cviet hrvatske inteligencije. Za cilj društvu postaviše gajiti hrvatsku predaju, podizati i održavati budnu nacionalnu sviest izdavanjem poviestnih domoljubnih knjiga. Kao poseban cilj postaviše društvu, da pazi da spomen na zaslužne muževe hrvatskoga naroda ostane uvijek živ u hrvatskom narodu. U tu svrhu će Zmajevci podizati hrvatskim velikanima poprsja i spomen-ploče, a okupljanjem najborbenijih i najsvjestnijih hrvatskih rodoljuba, postali su Zmajevci hrvatska elitna vojska, koja je budno pazila, da se na temelju hrvatske prošlosti izgradi ljepša hrvatska budućnost. Osnivači Braće Hrvatskog Zmaja obnoviše nekadašnju »Zmajsku Družbu«, koju je još 1408. bio osnovao kralj Sigismund, i dadoše joj podpuno ime »Družba Braće Hrvatskoga Zmaja« a za geslo uzeše: »Pro Aris Et Focis, Deo Propitio. Već 16. studenog 1905. bijahu Zmajevcima odobrena pravila, te tim danom počinje marni, požrtvovni narodno-kulturni rad Braće Hrvatskog Zmaja prema geslu »Za Boga i Hrvatsku«. Od sedam prvih vriednih prazmajeveva izrasla je snažna rodoljubna kulturna organizacija, koja u kulturnoj poviesti hrvatskoga naroda po svojim djelima zauzima častno i trajno mjesto. Braća Hrvatskog Zmaja izdala su u ovih 40 godina 43 vlastita izdanja, podigoše bezbroj spomen-ploča u častni spomen poviestno važnih događaja iz hrvatske prošlosti i u spomen zaslužnih muževa hrvatskoga naroda diljem prostrane liepe naše domovine, pa i izvan njenih granica kao u Klagenfurthu, Grazu i Wienu.

U Zagrebu osnovaše Gradski muzej i knjižnicu, urediše Gradski arhiv, a 1936. godine predadoše gradu u vlastitu daljnju upravu uredno vodenu knjižnicu od 49.000 svezaka, među kojima bijaše i unikatata, kojih nema čak ni Sveučilišna knjižnica!

Dalje osnovaše Braća Hrvatskog Zmaja »Društvo za spasavanje«, dadoše poticaj za osnutak »Etnografskog muzeja« i Pučkog sveučilišta. Braća Hrvatskog Zmaja podpuno su uredila ostatke staro-

drevnog grada Ozlja i tako spasila hrvatskom narodu orlovsko gnjezdo slavnoga roda Zrinskih. Marni radni ogranak Braće Hrvatskog Zmaja pronašao je grob hrvatske kraljice Margarite. Veliku hvalu duguje hrvatski narod Braći Hrvatskoga Zmaja, što su pronašli grob hrvatskih velikaških narodnih mučenika slavnog bana Petra grofa Zrinskog i šure mu Fraña kneza Krste Frankopana.

U Zelenjaku na rieci Sutli postaviše Braća Hrvatskog Zmaja obelisk bogodanom pjesniku hrvatske himne — Antunu pl. Mihanoviću.

U Dubrovniku podigoše u crkvi otaca franjevacu spomen-ploču pjesniku slobode Ivu Franjinu Gunduliću, a svjetskom učenjaku filozofu matematičaru Ruderu Boškoviću postaviše spomen-ploču na njegovoj rodnoj kući.

Ne zaboraviše Braća Hrvatskog Zmaja ni »Starca« Milovana, fra Andriju Kačića-Miošića, pa mu u rodnom mjestu Bristu, kraj Makarske podigoše spomenik. Isto tako postaviše spomenike Petru Kružiću, na tvrdom Klisu gradu, urediše grob Otca Domovine dr. Ante Starčevića u Šestinama, a u svoju ruku uzeše dužnost, da uz pomoć hrvatskoga naroda podignu u Zagrebu spomenik Otcu Domovine i učitelju hrvatskog naroda dr. Anti Starčeviću.

Godine 1941., odmah nakon obnove Nezavisne Države Hrvatske, objavljuje zakonska odredba Poglavnika Dr. Ante Pavelića, osnutak »Viteškog Reda Hrvatskog Zmaja«, kao nagradu častnoj i zaslužnoj zmajskoj braći za njihov dugogodišnji plodan, požrtvovan i nesebičan rad.

U vremenskom razdoblju od obnove Nezavisne Države Hrvatske do danas nastavio je plodnim radom Viteški Red Hrvatskog Zmaja. Među najznačajnije uspjehe u te tri godine ide svakako prenos u domovinu ostataka jedinca velikog bana Petra Zrinskog — Ivana Antuna Zrinskog, koji je dosad ležao u štajerskom Grazu, u kojem je kao utamničenik umro 1703. godine. Tako počiva u Zagrebu i sin uz otca i ujaka čekajući čas, kada će ih Braća Hrvatskog Zmaja prenieti u njihov starodrevni grad Ozalj, gdje će im hrvatski narod izgraditi dostojno počivalište.

Viteški Red Hrvatskog Zmaja proveo je također u djelo zaključak Zmajskog Meštarskog Zbora podigavši u prvostolnoj zagrebačkoj crkvi u spomen 1300-godišnjice pokrštenja hrvatskoga naroda i trajne veze Hrvata sa Sv. Stolicom, veličanstveni nadpis, uklesan u starohrvatskoj uglastoj glagolici na staroslavenskom jeziku. Na taj je način Viteški Red Hrvatskog Zmaja htio ostaviti pokoljenjima koja dolaze, spomenik, iz kojega će pokoljenja čitati, da je hrvatski narod jedini od svih katoličkih naroda posebno privilegiran, pa se u svom bogoslužju može služiti svojim jezikom i svojim starim pismom.

Krajem ove godine Viteški Red Hrvatskog Zmaja ponovo je pokrenuo svoje glasilo »Hrvatski Zmaj« (urednik prof. Ivan Rendeo, Zmaj od Olova), pa će se tako izpuniti osjetljiva praznina u našem obćem kulturnom životu, a članovi i prijatelji Viteškog Reda Hrvatskog Zmaja imat će prilike svojom suradnjom u listu produbljivati i obogaćivati hrvatsku znanost i kulturu.

Napominjemo, da je Viteški Red Braće Hrvatskog Zmaja okupio u svoju sredinu elitu hrvatskog javnog i kulturnog života. Najbolji predstavnici svih hrvatskih pokrajina udruženi su u ovom društvu u radu oko obćeg podizanja hrvatske kulture i tradicije.

U častnom kolu Viteškog Reda Hrvatskog Zmaja zastupana je i Bačka i Baranja, pa je to novi dokaz naših uzajamnih kulturno-političkih odnosa i veza. Dne 15. studenog 1944. svečano je ustoličen po obredu zaređenja u Viteški Red Hrvatskog Zmaja u Zmajskoj kuli u Kamenitim vratima naš predsjednik i poznati hrvatski kulturni radnik i književnik dr. Josip Andrić. Po običaju, koji vlada u Viteškom Redu Braće Hrvatskog Zmaja, uzeo je dr. Josip Andrić Zmajsko ime, postavši Zmajem Bačko-šokačkim. Time je jasno pokazao koliku ljubav goji prema Bačkoj i prema Hrvatima, koji žive u njoj, i od kojih je i sam potekao. Tom prigodom konstatiramo, da dr. Josip Andrić nije prvi bački Hrvat, koji je primljen u ovaj Viteški red. Prije njega su pristupili u Braću Hrvatskog Zmaja ovi bački Hrvati:

A n t u n B e š l i ć, predsjednik Državne kovnice, Zmaj Bajmočki, rođen 12. IV. 1884. u Bajmoku (Bačka);

Dr. Mihovil Katanec, odvjetnik, Zmaj Subotički, rođen 26. IX. 1893. u Karlovcu (Hrvatska);

Dr. Stjepan Piuković, liječnik i sveučilišni asistent, Zmaj od rieke Bune, rođen 20. VIII. 1904. u Subotici (Bačka).

Dr. Stjepan Piuković je još relativno mlad čovjek, ali se osobito odlikuje u svojoj struci, pa mu je pošlo za rukom 1937. godine snimiti spirile — uzročnike Sodoku bolesti. Dosada su u medicini opisana samo 73 slučaja te bolesti, podrijetlom iz Japana, koja nastupa kao posljedica ujeda od štakora u iztočnoj Aziji, osobito u Japanu; osamljenih slučajeva te bolesti ima i u Evropi.

Tokom svog naučnog rada objelodanio je dr. Piuković dosada oko šestdeset stručnih radova, koji su tiskani djelomično u domaćoj a djelomično u stranoj literaturi.

Blaško Rajić, monsignor, generalni vikar i Apostolski administrator Bačke, Zmaj Bunjevački, rođen 7. I. 1878. u Subotici (Bačka).

Dr. Ladislav Vlašić, liječnik, Zmaj Bački, rođen 17. I. 1900. u Banja Luci. (Bosna.).

Kako smo vidjeli i Bačka i Baranja dadoše Viteškom Redu Hrvatskog Zmaja ugledne svoje predstavnike, koji će u krugu ostalih rodoljubnih Zmajevaca još jače privezati Bačku i Baranju Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Naše uredništvo posebno čestita dru Josipu Andriću ulazak u Viteški Red Hrvatskog Zmaja o njegovoj petdeset-godišnjici života i želi mu, kao prvom Šokačkom Zmaju iz Bačke, da i nadalje kao zmajski brat, poput Zmaja brani i čuva hrvatska prava bačkih Hrvata, a kao književnik i kulturni radnik, da posveti sve svoje sile Bačkoj i bačkim Hrvatima. U tom poslu neka ga Bog poživi još dugo godina. Uoči 40-godišnjice Viteškog Reda Hrvatskog Zmaja srdačno čestitamo svoj Zmajskoj Braći na ogromnom poslu kojega obaviše ugodno i ponosno se sjećajući onih dana u ovih četrdeset godina, kada je Viteški Red Braće Hrvatskog Zmaja mislio posebno na nas bačko-baranjske Hrvate, i kada se uzajamnim dodirima Viteškog Reda Braće Hrvatskog Zmaja i naših kulturnih i prosvjetnih društava u Bačkoj i Baranji, stvorila povijesna i sudbinska povezanost između nas i celog hrvatskog naroda.

(m.)

NAGRAĐENI HRVATSKI KNJIŽEVNICI U GODINI 1944.

Prema odluci ministra narodne prosvjete sastale su se porote za podjelu nagrada za najbolja književna djela, najbolja likovno-umjetnička djela, koja su tiskana u cjelini između 10. travnja 1943. i 10. travnja 1944., odnosno izložena ili izvedena prvi put u istome roku, a koja su djela stvorili živi hrvatski književnici ili književno-znanstveni radnici, odnosno likovni i glasbeni umjetnici.

Navedene porote doniele su ove zaključke:

Za književna djela:

1. nagrada za najbolju knjigu pjesama ili pjesničke proze u iznosu od 120.000.— kuna, podijeljena je književniku Gustavu Krklecu, za njegovu knjigu pjesama: »Darovi za bezimenu« (Zagreb, 1944.).

Gustav Krklec se rodio 1899. u Udbini, a u Zagrebu je svršio Trgovačku akademiju. Sa pokojnim A. B. Šimunićem je uređivao časopis »Juriš«. Dosad je izdao ove zbirke pjesama: »Lirika«, »Ljubav ptica«, »Izlet u nebo«, »San pod brezom« (1940.) i spomenutu nagrađenu zbirku: »Darovi za bezimenu«.

Krklečeva poezija odlikuje se profinjenošću osjećaja, diskretnošću ukusa, zbije-nošću izraza, muzikalnošću, majstorskom lakoćom ritma i sroka.

2. nagrada za najbolju knjigu novela ili putopisa ili ostale proze u iznosu od 120.000.— kuna podijeljena je Nikoli Šopu za njegovu knjigu novela: »Tajanstvena prela« (Zagreb, 1943.).

Nikola Šop se rodio u Jajcu (1903). Prvu zbirku stihova je izdao u Beogradu 1927. pod nadpisom »Pjesme siromašnoga sina«. God. 1928. izdaje u Zagrebu: »Notturmo«.

Matica Hrvatska izdaje mu 1934. zbirku: »Isus i moja sjena«. God. 1939. izdaje u Beogradu pjesme: »Od ranih do kasnih pietlova«. U Zagrebu mu je izdao HIBZ (Hrvatski izdavački bibliografski zavod) zbirku stihova: »Za kasnim stolom« i »Tajanstvena prela« zbirku novela. Njegova je poezija puna tajanstvenih i neizrečenih misli, zaodjevenih u metafore i simboliku.

3. nagrada za najbolji roman u iznosu od 120.000.— kuna podijeljena je Zvonimiru Remeti za njegov roman: »Tako svršava« (Zagreb, 1943.).

Zvonimir Remeta se rodio 12. XII. 1909. u Klobuku kod Ljubuškoga. Dosada je napisao dva romana i oba su mu nagrađena hrvatskom državnom nagradom. Za

roman »Grieh« dobio je državnu nagradu za 1943. godinu, a za roman »Tako svršava« nagradu za 1944. godinu. Remeta otvara novo razdoblje hrvatskog psihološkog romana; on je fin poznavalac duše i analizator subtilnih doživljaja.

4. nagrada za najbolju knjigu eseja ili za monografiju iz područja hrvatske književnosti, odnosno iz nauke o književnosti u iznosu od 120.000.— kuna podijeljena je u polovini Petru Grgcu za njegovu knjigu »Razvoj hrvatskog narodnog pjesništva« u iznosu od 60.000.— kuna i Albertu Haleru za njegovu knjigu »Doživljaji ljepote« u iznosu od 60.000.— kuna.

5. nagrada za najbolje djelo za obću naobrazbu iz područje duhovnih znanosti u iznosu od 120.000.— kuna podijeljena je sveuč. prof. dr. Grgi Novaku za njegovu knjigu »Prošlost Dalmacije«.

6. nagrada za najbolje djelo književnosti za mladež u iznosu od 50.000.— Kn. podijeljena je Ernestu Radetiću za njegovu knjigu »Iskre pod pepelom«.

7. nagrada za najbolji prievod u iznosu od 70.000.— kuna podijeljena je u polovini Slavku Batušiću za prievod romana Felixa Timmermansa »Petar Bruegel« i Tomislavu Prpiću za prievod tragedije Jeana Racinea »Andromaha« svakome po 35.000.— Kuna.

Za likovno-umjetnička djela:

1. nagrada za najbolje slikarsko djelo u iznosu od 100.000.— kuna podijeljena je Antunu Mezdjiću, rođenom 1907. u Zagrebu za njegovu uljenu sliku »Rad uz riek«.

2. nagrada za najbolje kiparsko djelo u iznosu od 100.000.— kuna podijeljena je Juliju Papiću za njegovo kiparsko djelo »Ležeći akt«.

Za glasbena djela:

1. nagrada za najbolje glasbeno scensko djelo u iznosu od 150.000.— kuna podijeljena je u polovini Ivi Bjelovučiću za njegov svečani glasbeni prikaz »Glas vjekova« u iznosu od 75.000.— Kn. i Juri Stahuljaku za pastirsku igru u dva čina Svatba na suncu« u iznosu od 75.000.— kuna.

2. nagrada za najbolje orkestralno djelo većeg oblika u iznosu od 100.000.— kuna podijeljena je Borisu Papanopolu za njegov »Koncert za violinu i orkestar«.

3. nagrada za najbolje vokalno ili orkestralno djelo većeg oblika u iznosu

od 75.000.— kuna podijeljena je Franji pl. Lučiću za djelo »Missa jubilaris«.

4. nagrada za najbolje komorno djelo u iznosu od 50.000.— kuna podijeljena je prof. Mili Cipri za djelo »Sonata za gusle i glasovir«;

5. nagrada za najbolje instrumentalno djelo ili vokalni solo uz glasovir u iznosu od 50.000.— Kn. podijeljena je Rudolfu Matzu za djelo »Passacaglia« (za violinu i glasovir).

6. nagrada za najbolje tamburaško djelo u iznosu od 25.000.— kuna podijeljena je dru Josipu Andriću za djelo »Simfonieta iz Bačke Hrvatske«.

7. nagrada za najbolje djelo vojne glasbe u iznosu od 25.000.— kuna podijeljena je Tihomilu Vidošiću za djelo »Dalmatinka«.

Na koncu napominjemo, da je dr. Josip Andrić evo već drugi bački Hrvat, koji je nagrađen najvišom državnom nagradom od 10. travnja 1941. do danas. Za godinu 1943. nagrađen je i prof. Albe Vidaković, rodnom iz Subotice istom državnom nagradom za svoje djelo »Missa Caeciliana«, koju je krajem ove godine tiskao u vlastitoj nakladi.

LIRIKA JAKOVA KOPILOVIĆA

Ovih dana izašla je iz tiska knjiga lirike mladog bunjevačkog pjesnika Jakova Kopilovića pod naslovom »Daleko od zavičaja«. Opremljena skromno, ali ukusno, ova knjiga znači novi prilog bunjevačkom dielu hrvatske književnosti, budeći u čitaocu čežnju za širokim bačkim ravnicama, za salašima i žitorodnim poljima.

Već sam naslov Kopilovićeve lirike, »Daleko od zavičaja«, simbolizira ovu knjigu u kojoj je duboki patriotski osjećaj povezan s elegičnim ugođajima i teškom nostalgijom za izgubljenim rodnim krajem. Pjesma »Zbogom draga zemljo«, koja dolazi u prvom ciklusu »Tuga za izgubljenom zemljom« upravo očituje atmosferu Kopilovićeve lirike, prikazujući nam njegova liriska razpoloženja u njihovu osnovnom tonu:

»Ja polazim. »Kamo?« pitaju me ljudi.
»Zar ti nije žao liepe bačke grude?
Zar će druga zemlja bolja da ti bude?«
Šutim. Al se moje razdirale grudi.

Bačko zlatno klasje odhrani me mlada
ko veselo ptiče, što njivama pjeva,
bunjevačko nebo, što munjama sieva,
naviklo je sina, da se uvijek nada.

Oprosti mi, zemljo, što sad moram poći,
oprosti mi majko, gorke suze svoje.
Ali vjeruj, dok je žive duše moje,
s viencem bijelih ruža slavno ću ti doći.

Zbogom draga zemljo, o kolievko moja,
zbogom kućo stara, sretni, mili kute!
Zbogom, puste staze, zlatom obasute,
Subotico, zbogom, sladka majko moja!«

Motivi Kopilovićeve lirike neprestano se kreću oko rodnog zavičaja; on najradije opjevava svoju rodnu zemlju, staru roditeljsku kuću, lelujanje žita, jesenja razpoloženja, kad grožđe zrije i puca i

kroz široke sokake se ori bunjevačka djevojačka pjesma. Svi ovi motivi se u njega neprestano vraćaju i on ih, kako sam kaže, ne bi nikada mogao zaboraviti; oni se javljaju i u drugom ciklusu »Dragi rodovi moji«, u kojemu autor donosi stihove posvećene svojim najbližima, otcu, majci i braći. U ovim pjesmama izprepliće se tuga za zavičajem sa žalošću razstanka od svojih najmilijih, pa je ovaj dio Kopilovićeve knjige lirski najpročućeniji i baš radi svoje jednostavnosti i neposrednosti poetski najintenzivniji; osim toga, pjesnik se ovdje ugleda na više mjesta, upravo inspirira na bunjevačkoj pučkoj lirici, pa donosi u nekim pjesmama ugođaje pune svježine i pravih rustikalnih zanosa, kakove smo našli i u stihovima Ivana Kozarca, koji se u svojim pjesmama inspirirao na šokačkoj pučkoj poeziji:

»Tamburica kad zaplače usred noći,
mirne noći,
bunjevačko srdce puca sve od bola i
od tuge;
tiho škrinu pendžer mali, cura čeka,
da će doći
mili dragi izdaleka u jesenske noći
duge,
Tamburica kad zaplače u osvit na
materice,
bunjevačko srdce puca, stara majka
sina čeka
i otvara širom vrata. Tužno cvile
tanke žice:
Čekaj, majko, sina svoga, vratit će se
izdaleka.
Čekala je majka sina, zaručnica
zaručnika,
dok se nisu umorile dvie žene
nesretnice.
Sin se nije povratio, curi nije došo
dika,

sad zatvara majka vrata, cura svoje
 pendžerice.
 Tamburica kad zaplače, plače svaka
 duša mlada
 Sve bi kola momačkoga i bećarca,
 krvi jače.
 Popucaše tanke žice od žalosti i od
 jada...
 Nema pjesme, nema kola. Muk...
 i srdce samo plače.«
 (»Tamburica kad zaplače...«)

Pjesme, kao gornja, spadaju među najbolje u Kopilovićevoj knjizi i daju nam dojam, da će se on i dalje pjesnički razvijati. I dok su u drugim ciklusima, koji nose naslove »U ravnicama magle jesenske« i »Krizanteme«, poneke

pjesme još u znaku borbe s oblikom, Kopilović je uvijek ondje, gdje se inspirira na bunjevačkoj pučkoj lirici, najtopliji i najneposredniji. I zato, ako nastavi u tome pravcu, Kopilović bi mogao dati vrijednih priloga hrvatskom bunjevačkom književnom regionalizmu, a možda i nastaviti djelo nezaboravnoga Alekse Kokića.

Kopilovićevo djelo je simpatični prilog bunjevačkom dielu hrvatske lirike, pa zaslužuje pažnju sviju onih, koji u sjećanju na daleke i drage bačke ravnice osjećaju u srcu ne samo nostalgiju, nego i tugu.

Vlado Kovačić
 (Iz »Nove Hrvatske« od 19. veljače 1944., broj 42.)

O ROMANU »VELIKA LJUBAV« OD DRA J. ANDRIĆA

Dr. Josip Andrić poznat je i izvan granica Hrvatske kao iskreni prijatelj slovačkog naroda i velik poznavalac slovačkih prilika i slovačke narodne borbe. Stoga nije čudo, da je njegovo djelo zapravo zanosna pjesma slovačke narodne borbe i čvrste sudbinske veze dvaju sličnih naroda: hrvatskog i slovačkoga.

Selo Hrvatski Grob u Slovačkoj nastanjeno je Hrvatima, koji su pred više stoljeća, potisnuti silom oružja, nastanili kraj u blizini Bratislave. Prigodom otkrića spomen-ploče zagrebačkom nadbiskupu Hauliku na njegovoj rodnoj kući u Trnavi u Slovačkoj posjetio je dr. Grenčić kao član hrvatskog izaslanstva Slovačku, pa nije mogao odoljeti želji, da ne posjeti i selo Hrvatski Grob. Tu doznaje za pripoviedku o jednoj velikoj ljubavi, koju pisac romana iznosi na vješt i veoma zanimiv način...

Uz taj kostur pripoviedke (o nesretnoj ljubavi između Pavla Čaplovića i Kristine Jelačić) pisac nas ove liepe knjige upravo na neposredan i snažan način upoznae s plemenitom borbom velikog slovačkog narodnog vođe Andreja Hlinke, koji prinosi sve za slobodu svog naroda, ali koji u isto doba svoju ljubav prema braći Hrvatima postavlja na isti stupanj kao i ljubav prema slovačkom narodu. Ove stranice, koje govore o toj borbi, tako su živo i uvjerljivo pisane, da nam iz samih redaka govori vjerodostojnost

poviestnih činjenica zaogrnutih osjećajima srдца i duše, koje je dr. Andrić proživljavao i proživljuje...

Posebna značajka ovog romana je upravo savršen način rješenja pitanja sudbinske veze između slovačkog i hrvatskog naroda. Hrvati u Slovačkoj osjećaju se, da su na svojim ognjištima. Oni vide u Slovacima braću, ali tako isto i Slovaci ljube Hrvate kao svoj vlastiti narod. Zajedno se vesele i slovačkoj i hrvatskoj slobodi ne žaleći žrtava, koje treba da za tu slobodu doprinesu, makar se radilo i o životima.

Već sam dugogodišnji rad autora kao urednika ponajzaslužnijeg hrvatskog književnog društva jamči za književnu vrijednost ovog romana. Dr. Andrić piše jednostavno i lagano, pristupačno svakom čitatelju. Ali pri tome je podpuno svjestan visine, koju mora imati takvo djelo, u čemu je bez sumnje uspio.

Ovaj roman će svaka hrvatska kuća primiti najvećim zadovoljstvom. On će postati hrvatska čitanka za upoznavanje života i borbe hrvatskog i slovačkog naroda te će konačno predstavljati pjesnički prilog približenju hrvatskog naroda slovačkom narodu.

Luka Brajnović
 (Tjednik »Hrvatska Straža« od veljače 1943.)

KOPILOVIĆEVA ZBIRKA PJESAMA »DALEKO OD ZAVIČAJA«

Jednostavna zbirka pjesama i draga u svom instinktivnom odbijanju svake poze i rafiniranosti. I oprema i pjesničko ruho daleko su od svega, što je nalik na bučnu reklamu. Čovjek to osjeća kao razterećenje u ove naše dane, prezasićene promičbom. Autor nije podlegao želji za prebrzim uspjehom. Iznosi pred nas tako naravne i tako ljudske osjećaje, da je a priori izključena kričava nametljivost, sračunata na snažan, ali kratkotrajan učinak. Ne čeka samodopadno, sakriven negdje iza kulisa svojih stihova, kad li će i u koliko će čitalac zadivljen otkriti kakav tehnički pronalazak, blještavu duhovitost, iznenadne paradokse, virtuoznost u izmišljanju sroka — sav onaj izprekidan derdan akcidentalnih prednosti, *inspiratione en détail*. Uostalom ova su pomagala pravo koristna samo onda, kad nisu sama sebi cilj i kad skladno, u podređenoj ulozi podupiru onaj iskonsko čovječiji lirski val, što se podigne iz dubine pjesnikova bića, gibajući se zatim i prelievajući od srca k srcu.

Kopilović ne će paradiranja pred razmaženom publikom, a i da hoće, niti bi znao, niti mogao početi stopama mondenih lirika. Ako pokuša nasljedovati izražajna sredstva pokojeg suvremenog pjesnika, čini to na dražestno nespretan način, jer mu je duša toliko čestita i nerazdvojena, da mu stihovi i kad su za oči »najmodernije« građe, umiruju spoznajom: Još nas ima, još... drevnih, poštenih korjenika, što ne boluju ni od jedne suvremene bolesti. Kroz sve moguće širine tiskanih verzova izravno progovara tipičan Bunjevac, koji »zdravo« voli svoj narod, ravnicu punu zrelih kukuruza, sokake, tamburice i djevojku svoju Kristu. Kristu je nazvao Krizantemom i posvetio joj cijelu knjižicu.

Ove pjesme, izpjevane »Daleko od zavičaja« mnogi će sa simpatijom primiti i s veseljem dočitati; u prvom redu dakako Bunjevci i Bunjevke, kojih je »žicu« auctor dobro pogodio. Njihovu bačku grudu, toplu obiteljska ognjišta, zlosretnu nacionalnu sudbinu, bojazni, nade, i ljubav, pjesnik je zbilja doživio te o tom progovara iskreno i neposredno. Sviest i

bol prognaničtva, što nadahnuše tolike poete, ovdje su pokrenule većinu čuvstvenih talasa i uniele pokoji dublji akcenat u jednu psihu, očito sklonu vedroj glasbi. Tuga nigdje nije beznadna, bolestna, »filozofska«; o pesimizmu nema govora; to je bol zdrava mlada čovjeka, koji je intenzivnije riše riečima i epitetima, nego što je doživljuje. Posljednja pjesma po redu »Pjesma o bolovima« ovako svršava:

Jutros sam veseo bio: slušao sam
pietle

baš ko na selu.
A na koljenima držao sam pismo
i štio sam tvoje rieči:
»Mnogo Te voli
i misli na Te
tvoja,
i samo Tvoja
Krista.«

Neka sudbina ukloni od simpatičnog pjesnika sve bolove, veće od ovdje opisanih!

Sigurno je, da ova lirika ne znači događaj u republici Muzâ. Gledana u svjetlu najboljih naših lirskih ostvarenja poslije Matoša otkriva nam i previše neiztesanosti u svakom pogledu. Ovakva, kakva je, izpjevana često »kao iz rukava« ne pruža dovoljno čvrst temelj za nade u bolju književnu budućnost višega stila. Književni gurman zlobno će podcrtati stihove:

»Ja snivam o sreći, što teče kraj
mene,
a ne znam je tužan dočarati
maštom.«

Ili ovaj klasični distih:

»Kaplje suza
S kukuruza«.

Međutim Kopilović ne piše za ljude ovog soja. On će naći svoju publiku i on ima svoju, čak i estetsku misiju među njom. Zato pozdravljamo ovu knjižicu versova i želimo joj uspjeh, a pjesniku dalji razvoj.

Ivan Trobentar
(Sarajevska »Vrhbosna«, broj 4—5 1944.)

SLOVAČKI GLASOVI O ANDRIĆEVU ROMANU »VELIKA LJUBAV«

Po sujetu predstavlja Andrićev roman »Velika ljubav« kompleks duševnih stanja, koja su baš zato, što duboko zahvaćaju sve pračovječje snage instinkta,

tako često privlačile mnoge umjetnike književnog stvaranja, da im dadu jednako snažan književni izražaj. I nedavni slovački prievod Gudmundsonova romana

»Jutro života« razpreda manje-više isti taj životni kompleks, istina na posve drugoj osnovi i drugim metodama gradnje nego Josip Andrić. Taj životni kompleks je fatalno zadržati osvetljivi stav ojadene žene, koja nakon svog ljubavnog razočaranja ide u cijelom svom životu izključivo za tamnim ciljevima klete mržnje i ogorčene osvete prema nekadanjem ljubavniku i njegovoj obitelji.

Tematika Andrićeva romana spaja u oprekama neobično žarku ljubav s dubokom, strastvenom mržnjom, koja ide neumoljivo preko svih ljudskih i božanskih vrednota. Nositeljica te bizarne mržnje je i u Andrićevu romanu žena-majka, dok je držanje obojice muževa-otaca i tu podređeno.

Elementi kompozicije i izražajna sredstva Andrićeva su jednostavna, ugodena u ton lirizirane proze iz doba romantike, s partijama proćućene deskriptivnosti, koja je veoma uvjerljivo psihološki podložna, i to osobito u onim dijelovima, koji prikazuju posve erotske odnose dviju mladih osoba iz Hrvatskog Groba.

U nas je komentirano izdanje ovog Andrićeva romana dosad većinom, što se tiče tematike i kompozicije, no to je samo svjedočanstvo o posvemašnjem nerazumijevanju težišta ovog djela, jer ono je posve drugdje. Vriednost romana »Velika ljubav« je u njegovoj misiji i misaonom smjeru. Za nas je Slovačke Andrićevo djelo mila pažnja ne samo obzirom na činjenicu, da mu je pozornica radnje slovačko selo Hrvatski Grob, nego glavno zato, što je svojom zamišlju stvorio konstruktivno izgrađenu platformu našeg slovačko-hrvatskog sretanja i duhovnog izprepletanja naših zajedničkih ideala i ciljeva.

Za hrvatskog autora, poznatog prijatelja našeg naroda i davnog štovatelja Andreja Hlinke, značajno je, kako je znao u tu svoju epopeju pučkog života organski uklopiti uzvišene momente, tako drage slovačkom narodu...

Tako ima roman »Velika ljubav« jasno određenu bilateralnu hrvatsko-slovačku misiju. Pozitivna mu je strana, što u živoj i usredotočenoj formi romana prikazuje u nadasve simpatičnoj mjeri cijelu poviest slovačkog nacionalističkog gibanja u posljednjih nekoliko desetljeća. Daje i hrvatskom čovjeku, da učestvuje s toplim zanimanjem u našim oslobodilačkim akcijama.

Evocira na pozornicu Černovu te u poseban ožareni sjaj postavlja herojsku pojavu vođe Andreja Hlinke. Knjiga te vrste, koja počinje sa svečanostima kardinala Haulika u Trnavi a svršava s me-

ditacijom o Hlinkinoj veličini, satkana cijelom svojom radnjom od ljudskih i narodnih čežnja i boli, ostvarujući tako iskreno bratimljenje dvaju blizkih naroda, Hrvata i Slovačka, takva knjiga još nije izašla s nijedne strane na našu slovačku adresu. Mogao ju je napisati samo Hrvat tako izvanrednog tipa, kakav predstavlja samo dr. Josip Andrić, glavni urednik Društva sv. Jeronima.

Andrićev roman je ne samo hrvatsko-slovački književni događaj nego i poviestni dokumenat naših najvlastitijih i najrealnijih zajedničkih sudbinskih veza. S naše strane treba ga cijeniti u tom smislu i treba ga primati s osjećajem obvezanosti i s nakanom, da će se toj obvezanosti trebati adekvatno odužiti analognim književnim činom sa strane naših pisaca.

Marián J. Temeš
(Časopis »Obroda«, listopad 1943.).

»U cijelom ovom romanu je prozirna tendencija, dati idealnu sliku uzajamnih nastojanja za slovačko-hrvatsko zbliženje i pokazati, kako snažno mogu prionuti jedan uz drugi dva naroda, koje je sudbinsko određenje privezalo uza se. Taj je roman, dakle, tendenciozan u najplemenitijem smislu te riječi. A ta tendencija postaje dominantan estetski činbenik u djelu. Nemamo dosad ni u slovačkoj ni u hrvatskoj književnosti sličnog romana, koji bi pitanje slovačko-hrvatskog zajedništva kod nas riešio tako iskreno, s takvim zanosom, kao ovo djelo. Često nam se čini, da sve osobitosti kompozicije romana, koje proiztječu iz onog posebnog idejnog shvaćanja, ne pridonose umjetničkoj i estetskoj kvaliteti romana. Ali poznavajući i dozivajući sebi u svijest misiju »Velike ljubavi« vidimo, da je zgušćivanje i nagomilavanje određenih elemenata bilo nužno i da proizlazi iz same osnove djela. I tako ono ostaje veoma krasan književni izražaj onih životnih snaga, koje su Slovačke i Hrvate stvorili narodima, koji se među sobom razumiju. Andrić je našao mnogo zbiljskih, poviestno istinitih činjenica, iz kojih je zamislio misaoni i događajni okvir svoga romana. Mnogo je toga poznao iz autopsije i uspomena, pa je tim dao djelu realistički karakter a obzirom na književnu vrijednost sličnih romana svakako mu je povećao i vrijednost...

Motiv »Velike ljubavi« ima tu dvostruko značenje: na jednoj strani je to ljubav dvoje mladih osoba, na drugoj opet ljubav dvaju mladih naroda. Andrić

je to iztakao veoma izrazito. Vraćat ćemo se k tomu romanu kao k djelu, u kojem je Hrvat ostavio komad srca slovačkom narodu, a zapravo je u njemu

odjek onih zdravih snaga, iz kojih je izrasla naša bratska odanost.

Josef B á n s k y
(Časopis »Kultura«, studeni 1943.).

O KNJIZI »DALEKO OD ZAVIČAJA« OD JAKOVA KOPILOVIĆA

Bilježimo izlazak nove zbirke pjesama »Daleko od zavičaja« od Jakova Kopilovića izseljenog Hrvata iz Bačke. Sam naslov prvog ciklusa »Tuga za izgubljenom zemljom« i sadržaj mnogih njegovih pjesama zadahnut je nostalgijom za dalekom rođenom grudom.

Odrgnut od zemlje svojih djedova, autor nosi u sebi tugu »izkorjenjenih«, čežnju koja će rasti do boli, klonulosti, pesimizma. Izpovijeda je iskreno, uvjerljivo i toplo, jednom dirljivom poetičnom slikom:

... A ja se vratit ne ću,
ko mnoge od proljetnih lasta,
što nisu vratile se suncu...

(*Drugovima daleko od rodnog kraja*)

Drugi niz pjesama prvog diela knjige nosi naslov »Dragi rodovi moji« i sadržava nekoliko toplih sjećanja na majku, oca, ostavljeni dom i daleku dragu Bačku. Ugođaj tih pjesama je elegičan u narodnom stilu i manifestira sklonost pjesnika bunjevačkom narodnom pjesničkom izrazu, koji mu se neodoljivo nameće i probija i u pjesmama intimnijeg, subjektivnijeg karaktera. Jedrim i liepim opisom daje Kopilović žalost tamburice, glasbala, kojim bunjevačka narodna duša izražava svoja veselja i radosti:

... Tamburica kad zaplače, plače svaka
duša mlada.

Svi bi kola momačkoga i bećarca,
krvi jače.

Popucaše tanke žice od žalosti i od
jada...

Nema pjesme, nema kola. Muk... i
srđce samo plače.

(*Tamburica kad zaplače...*)

U drugom dielu svoje zbirke Kopilović se okušao u pjesmama modernog genrea i pokušao se stilski približiti suvremenom lirskom izrazu. Uspješniji je taj zahvat bio u pjesmi... »Uoči branja kukuruza« i »Gluho doba«. Dočaravanju »štimumga« najviše se primaknuo pjesmom »U poznu jesen«, a refleksijom je natopljena pjesma »Danu na zalazu«.

Posljednji, ljubavni ciklus »Krizanteme« počinje trubadurskom intonacijom pjesme »Susret« i nastavlja sve sentimentalnije i dosta neposredno u drugoj pjes-

mi »Pupoljaka«. »Popodnevene elegije« nisu uspjele zahvatiti suptilno niansiranje štimumga, a dobro zamišljena »Pjesma o bolovima« svojim finalom spada u jednu nedavnu maniru u našoj mladoj lirici.

Kopilovićev je rječnik dosta pun, jezik jedar i sočan, i više odgovara ditirambskom ili elegičnom stihu u narodnom duhu, nego kosmopolitskom lirskom izražaju. Rima je dosta obsežna i često na prvi pogled odaje Bunjevca (stra'-ja). Iztaknuti valja činjenicu, da Kopilović u obće bolje uspieva, kad svoj izraz nastoji izgraditi iz narodnog, nego u naporu da asimilira izraz, koji dominira današnjom našom i stranom poezijom.

Zbirka je neujednačena, vriednost pojedinih pjesama je veoma različita. Nije teško uočiti, da Kopiloviću manjka potrebiti lirski razpon za uzastopno stvaranje zaokruženih tvorevina, kojima bi postigao pun, koncentriran lirski dojam. Osim toga ritam na mnogo mjesta hramlje, i imam utisak, da bi autor s malo više pažnje mogao izbjeći nedostatke te naravi. Ipak pored topline i neposrednosti, kojom je Kopilović znao u svojim boljim ostvarenjima naslikati svoju Bačku i približiti je nama, vidimo svrhu i opravdanje te zbirke u iskrenim i osjećajnim stihovima, kojima iznosi sudbinu svoje drage domaje.

B. M-š.

(*Dnevnik »Gospodarstvo« u broju od 24. veljače 1944.*)

Četrdesetak pjesama, koje iznosi ova Kopilovićeva zbirka, znače zaista liep izbor lirskih pjesničkih tvorevina, po kojima se može prosuditi, s kolikom vještinom pjesnik kao »lovac na mirne zvijezde lovi bljesak sjajni na obali zanosa i smirenja« (»Pjesnik, str. 46.) te pjesmi »oko glave plete krune od cvieća i trave svih mirisa pune« (»Pjesnik«, str. 37.). Možda ćemo čitajući pjesme napreskokce za gdjekoju reći, da teče previše običnim pjesničkim tokom, da su pjesničke figure premalo nove, da se pjesnički jezik u njima javlja prebledim pjesničkim sjajem i da im je preplitak pjesnički dah. Ali takve su pjesme gotovo neizbježiva

pojava prvih pjesničkih nastupa, prvih pjesničkih zbirki, s kojima se mladi pjesnici predstavljaju pred javnošću. Tko međutim ovu Kopilovićevu zbirku čita od početka, taj će brzo osjetiti, kako je pjesnička srž, koja veže sve pjesme u jedan sklop, u stalnom porastu. Rodni kraj i roditelji stoje u središtu pjesnikovih osjećanja, kojima on daje oduška u svojim pjesmama. Za zavičajem tuguje, što ga je morao ostaviti, što u njemu sada »svaki listak naliči na oko puno suza« (»Sjećanje na zavičaj«, str. 12.) i što će »ko presađena biljka« ostati daleko od rodnog kraja te će »ko slavulj u kavezu zlatnom slušati zov daljina, čuti miris ravnica i žita«, a ne će imati snage, da se vrati. (»Drugovima daleko od rodnog kraja«, str. 13.). Najbolja mu je valjda od pjesama, posvećenih zavičaju, pjesma »Zar bih ikada mogao zaboraviti«; teče neprisiljeno, snažan joj je dinamički porast i svršava neobično jakim pointom, gdje se veli, da u pjesnikovu zavičaju svaka majka misleći na svoju izbjeglu djecu, »kad sretne tudinca, zatvori se u sobu pa jeca: Zbog vas su nas, Bog vas ne vidio, zbog vas su nas ostavila djeca«. (Str. 10.). Silna nostalgija razlieva se i po pjesmama, kojima pjesnik oživljuje pred našim očima pojedine prizore iz života ravne Bačke: kad pjeva o jutru na bačkim poljanama, kad se sjeća minulih dana mladosti provedenih u zavičaju, kad u svoje spominjanje doziva

lik otca, kako u avliji radi i pili (»U otčevu domu«, str. 24.), kad misli, kako ga majka i zaručnica čekaju, a nisu ga dočekale (»Tamburica kad zaplače«, str. 20.) i tako redom. Svojim osjećajima daje punog maha, kad pjeva o majci i otcu, te su mu to najosjećajnije pjesme. O dragoj daje samo diskretno da zasvuči njegova pjesnička žica, ali zato, kad ona zazvuči, razgoni njegovu pjesničku melankoliju i unosi vedrinu ugodaja u njegove stihove.

Kopilovićevo pjesničko osjećanje je iskreno, nepatvoreno, nenamješteno. Možda to, što pjesnik previše popušta sentimentalnosti, zamućuje pred čitačevim očima bistrinu, kojom se ti osjećaji prelievaju kroz njegove stihove. Daljnji pjesnikov razvoj strest će, ako Bog da, tu preveliku sentimentalnost s njegova pjesničkog stvaranja, kao što će, nadamo se, izbrusiti i njegov pjesnički jezik i formu njegova pjesničkog izražaja, da nestane svega, što je u ovoj zbirci još sirovo, neizklesano, nedotjerano. To želimo, jer po ovoj knjizi vidimo, da je Bačka u Kopiloviću dobila dobrog pjesnika, koji će, ako smogne dovoljno snage za daljnji pjesnički uzpon, moći zauzeti iztaknuto mjesto na suvremenom pjesničkom Parnasu bačkih Hrvata.

Dr. Josip Andrić

(»Obitelj«, br. 3—4 od 15. II. 1944.).

KARAKTERISTIKA ANDRIĆEVIH OSOBA U ROMANU »VELIKA LJUBAV«

Ovaj roman daje sadržajno sliku jedne snažne i duboke, ali bolne i nesretne ljubavi.

U njemu se izprepliću djela dobra i zla, ali karakteri osoba ostaju uvijek pozitivni. Kao da bi i najmanja digresija u ovom smislu značila nesuglasje samoga romana, koji mora odisati skladnošću radi svoje Velike ljubavi, iako se ona završava nesretno između Pavla i Kristine. Svaki zao karakter kao da bi disharmonično djelovao na cjeloviti ugodaj romana. Ali život nosi u sebi mnogo zla, koje kvari naše liepe osnove i naše sne, te je sigurno, da ne bi roman imao toliko životne vjerojatnosti, da se nije dogodila po koja zla zapreka plemenitim nastojanjima pojedinih osoba. Tu je ležala opasnost disharmonije u jednoj Velikoj ljubavi, kao što ju je zamislio dr. Josip Andrić, jer sama ideja romana nije ljubav između Kristine i Pavla, nego jedna druga. To je velika ljubav Slovakâ

prema njihovom vodi Andreju Hlinki i napokon velika ljubav Andreja Hlinke prema Hrvatima obćenito, a posebice prema slovačkim Hrvatima. Skladnost dakle ovih velikih ljubavi ne bi smjela biti pomućena djelima zlih ljudi, i ako su se morala dogoditi zla djela radi životne vjerojatnoće. Jer zla djela ne unose toliko sumnje i nesigurnosti u ugodaj jedne velike ljubavi, koliko zli ljudi. Tako je pisac ne samo riešio ovaj problem, nego dao i sliku svoga karaktera, koji nije mogao dati sliku jednog zlog karaktera, jer nije zao.

Već je spomenuta zanimiva stvar, naime da glavna ideja nije stavljena u glavni sadržaj romana, nego je nose baš sporedne osobe Hlinka, Karolko, fra Didak Buntić, Lehotsky, sve realne ličnosti, premda su uzgred spomenute, dok su one baš tu umetnute s naročitim planom, da krune djelo jedne velike ljubavi, koja prelazi uzki krug ljubavi između momka

i djevojke na svenarodnu obćenitost. I kao da je baš to htio naglasiti dr. Andrić kod Pavla, koji se mogao spasiti od svog ludila, da je našao taj ideal; jer nije slučajno Pavel nagovaran u Americi od svećenika, da se posveti radu oko oslobođenja svoje domovine, i to baš u času, kada je neki put nemirna misao sumnjala u izdržljivost Kristinine ljubavi do njegova povratka.

Tu je metnuta prava ideja romana, podpomognuta u svojoj vjerojatnosti istinitim osobama. Gimnazijalac Karolko nije nitko drugi nego sadašnji slovački poslanik kod Vatikana Karol Sidor. A Hlinka, veliki vođa slovačkog naroda, uistinu je volio baš ove najmlade izgra-

divati i pripravljati na velike zadatke. Lehotský je današnji čuvar Hlinkina groba, a fra Didak Buntić poznat je svim Hrvatima.

Važno je spomenuti, da je ovo prvi roman ne samo među Hrvatima, nego i među Slovacima osim trilogije Mile Urbana, u koji ulazi Hlinkina ličnost kao akter, a prvi roman među Hrvatima, koji govori o Slovacima i o slovačkim Hrvatima. Tim je dr. Josip Andrić izpunio jednu prazninu, koja se osjećala u Velikoj ljubavi između ta dva naroda, naime, da se ona izlije i u djelima, koja izvire iz srca i međusobne ljubavi.

August Darmati

(»Nova Hrvatska« od 2. srpnja 1943.).

DR. JULIJE MAKANEC: »HRVATSKI VIDICI«

Nacionalno-politički eseji izdanje »Hrvatske školske knjižnice«: »Čovjek i odgoj« knjiga 4. Uredio i predgovor napisao V. Nikolić.

Iz tiska je izišlo, u izdanju »Hrvatske školske knjižnice« Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora novo djelo dra Julija Makanca pod naslovom »Hrvatski vidici«, knjiga nacionalno-političkih eseja.

Svaka knjiga, bez obzira na svoju unutarnju vrijednost, mora izići u prikladno vrijeme, kako bi kod čitatelja, kojima je namijenjena, našla odaziva, da tako rećemo otvorenu dušu, koja je očekuje. Mankančeva knjiga »Hrvatski vidici« došla je u pravi čas, onda, kada je trebalo ovako triezno, uvjerljivo i sigurno, sa znanjem stručnjaka i ljepotom beletriste, na pristupačan i lak način dati odgovor na mnoga pitanja hrvatske sadašnjice. Među mnogima je nastala pomutnja. Mali ljudi u ovakvim velikim vremenima gube smisao snalaženja i snagu upravljanja samim sobom. U mutnim izkušenjima očite i utvrđene istine često se pretvaraju u sumnje, i mjesto odlučnosti radaju se klonuća. Zato je bilo potrebno hrvatskom čovjeku dati u ruke djelo, u kojemu će moći naći hrvatsko stanovište, naša narodna Načela, koja nisu izražena na temelju časovita stanja, nego su oblikovana u hrvatskoj narodnoj duši tisućljetnom borbom našega naroda za slobodu i narodnu čast. Ta je naša hrvatska načela snagom žarkog rodoljuba i nacionalnog

filozofa sa stilom prvorazrednog beletriste napisao dr. Julije Mkanec, i evo sada sabrane pružio hrvatskoj javnosti.

»Hrvatski vidici« su skup od dvadeset i jednog eseja. Iz samih se naslova točno vidi, o čemu pisac razpravlja, pa ćemo ih stoga po redosljedu navesti: Put hrvatskog nacionalizma, Europski okvir hrvatske politike, Europski duh i marksizam, Razmišljanja o Hrvatskom preporodu, Ante Starčević, Nacionalizam Stjepana Radića, Dr. Milan Šufflay, Temelji Poglavnikove politike, Duša pokreta, Nacija i država, Marksizam i država, Uzpun i slom liberalne demokracije, Marksizam i boljševizam, Komunistički značaj partizanstva, Priroda i duh, Povijest i vječnost, Prosvjeta u razdoblju kušnje, Kultura i država, Škola i ličnost, Vrijednost i pravo te na kraju Veliko razkršće.

Mankančeve »Hrvatske vidike« je sabrao, uredio te predgovorom i bilješkama o piscu popratio prof. Vinko Nikolić. Knjigu je vrlo ukusno opremio u dvobojnom omotu hrvatski slikar Vladimir Mirosavljević. Cijena knjizi je Kn 600.—, a može se dobiti kod izdavača: Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, Zagreb, Bauerova 17, brzoglas 23-316 i u svim boljim knjižarama u državi.

(V.)

DRUŽTVENI ŽIVOT

RAD »DRUŽTVA BAČKIH HRVATA« U ZAGREBU U GODINI 1944.

Rat sa svojim nedaćama ostavlja tragove na svim područjima narodnog života, pa je tako i naše Društvo nailazilo u 1944. godini u svome radu na brojne poteškoće. Što su uvjeti za rad bivali teži, to su članovi morali ulagati više napora i truda, kako bi u djelovanju društva postigli uspjehe, ravne onima u prijašnjim godinama. U ovoj godini mnoga su zagrebačka društva bila prisiljena, zbog izvanrednih ratnih prilika, ograničiti svoju djelatnost samo na ono najnužnije, pa je tim značajniji uspjeh Društva Bačkih Hrvata.

Nakon glavne skupštine, koja je održana 12. veljače u društvenim prostorijama, a na kojoj je izabrana nova uprava u ovom sastavu: Predsjednik dr. Josip Andrić, prvi podpredsjednik dr. Mihovil Katanec, drugi podpredsjednik Marin Radičev, prvi tajnik Pero Vidaković, drugi tajnik Vojislav Pešut, blagajnik Miroslav Mažgon, drugi blagajnik Ivan Kokić, upravitelj prostorija Josip Sporiš, knjižničar Dragutin Milonja, članovi upravnog odbora Josip Dulić, Blažko Ivić, Ante Sekulić, članovi Nadzornog odbora ing. Bela Šimić, dr. Stjepan Piuković i prof. Marko Horvatski, nastavilo je društvo s pojačanim radom.

Sa glavne godišnje skupštine upućeni su pozdravi prvoborcima bunjevačko-šokačkih Hrvata u Bačkoj: Preuzvišenom biskupu Lajči Budanoviću, Presvietlom Blažku Raiću, dr. Mići Skenderoviću i prvaku baranjskih Hrvata Jerku Zlatariću, te im je na taj način izražena odanost i priznanje Bačkih Hrvata u Zagrebu na zajedničkom radu oko promicanja probitaka hrvatskog življa Bačke.

Među najljepše uspjehe društvenog rada u 1944. god. ubrajaju se svakako izvedbe na Državnoj krugovalnoj postaji Zagreb, koje su se redovito davale svaka dva tjedna ponedjeljkom poslije podne od pol 3 do 3 sata. U razdoblju od glavne godišnje skupštine u veljači 1944., do konca mjeseca prosinca iste godine, odražano je preko dvadeset ovakovih izvedaba, a do sada ukupno preko 40. Povodom 40. izvedbe za bačke Hrvate, koja je održana 16. listopada ove godine u listu »Hrvatski krugoval« bilo je posvećeno bačkim Hrvatima nekoliko stranica.

U sedmoj društvenoj godini održane su ove izvedbe na Zagrebačkoj krugovalnoj postaji: 21. veljače »Uloga Hrvata u

kulturnom i političkom životu Baranje« — Marin Radičev; tamburaški zbor Hrvatskog krugovala izveo je nekoliko bunjevačkih narodnih popievaka; 6. ožujka »Jedan list iz nedavne prošlosti bačkih i baranjskih Hrvata« — dr. Mihovil Katanec; pjesmu »Jorgovane, jorgovane...« od Miroljuba Evetovića krasnoslovio je Mirko Vidaković, dok su u glasbenom dielu bile izvedene bunjevačke i šokačke narodne popievke u umjetničkoj obradbi dr. Vinka Žganca. 20. ožujka »Nekoliko rieči o dr. Josipu Andriću, povodom njegove 50-godišnjice života« — Pero Vidaković; tamburaški zbor izveo je simfonietu dr. Josipa Andrića »Iz Bačke Hrvatske«. 3. travnja: »Prikaz bunjevačkog narodnog običaja »Polivanje« — napisao Pero Vidaković. Članovi Prosvjetne sekcije našega društva izveli su »Na Bunjevačkom salašu na Cvjetnu nedjelju« od prof. Ivana Malagurskog. 17. travnja: održao je predavanje Prof. dr. R. Horvat »Dolazak bunjevačkih Hrvata u Bačku«, a Matej Jankač je odpjeval uz glasovirsku pratnju prof. St. Opermanna bunjevačko-šokačke »starovinske« pjesme »Svatovi uranili«, »Četiri konja debela«, »Rozmarin se suši«, »Što se ono čuje na onoj strani« i »Vrata otvaraj«, koje je obradio dr. V. Žganec. 1. svibnja: Ing. Al. Šimić: »Bačkim seljacima na blagdan rada«. Miroljubivu pjesmu »Molitva poljodjelca« krasnoslovio je Vojislav Pešut, dok su članovi Mužko-odsjeka Prosvjetne sekcije društva izveli zbornu krasnoslovlje Kokićeve pjesme »Bunjevački momci«. U glasbenom dielu izvedbe nastupila je Ružica Kaušić s pjevanjem bunjevačkih i šokačkih narodnih popievaka uz pratnju tamburaškog zbora. 15. svibnja održao je predavanje prof. Albe Vidaković o temi »Dr. Vinko Žganec — sakupljač i obrađivač bunjevačko-šokačkih narodnih popievaka«, a nakon toga je Matej Jankač pjevao bunjevačko-šokačke narodne popievke u umjetničkoj obradbi dr. Vinka Žganca uz glasovirsku pratnju Stanislava Opermanna. 29. svibnja: »Šokački duhovski običaji u Bačkom Briegu«, — predavanje Marina Radičeva. 12. lipnja izveli su članovi Prosvjetne sekcije društva igrokaz »Sviest«, koji je napisao Antun Karagić, Bunjevac iz Gare, a za krugoval priredio Pero Vidaković. 26. lipnja održao je Pero Vidaković preda-

vanje »Sombor-grad cvieća i zelenila«, dok je Mirko Vidaković krasnoslovio Kokićevu pjesmu »Subotica i Sombor«. Nakon toga je ing. Elegović odpjevao nekoliko bunjevačko-šokačkih narodnih popievaka uz pratnju tamburaša. 10. srpnja nastupile su članice Ženskog odsjeka Prosvjetne sekcije Društva svojim predavanjem »Bunjevačka nana«, zbornim krasnoslovljem Jakšićeve pjesme »Imam jednu dušu« i »Hrvatska majka — bunjevačka nana« od prof. Ivana Malagurskog. U okviru te izvedbe odniewala je Marija Mrljak Mirosljubovu pjesmu »Jorgovane, jorgovane«, koju je uglasbio Vilhar, a Maja Katanec je krasnoslovila pjesmu Jakova Kopilovića »Maja Mati«. 24. srpnja održao je predavanje Josip Brajac o temi »Hrvati i hrvatska naselja u Banatu«, a potom je nastupio Matej Jankač s bunjevačkim narodnim popievkama u umjetničkoj obradbi dr. Vinka Žganca uz glasovirsku pratnju Nade Hintermayer. 7. kolovoza ing. Adalbert Šimić održao je predavanje »Moba«, a tamburaški zbor je izveo bunjevačke narodne popievke. Izvedba 21. kolovoza bila je posvećena Aleksi Kokiću povodom godišnjice njegove smrti. Ivan Kokić je iznio svoja sjećanja na pokojnog brata, Ida Malagurski krasnoslovila je pjesmu »Žuto klasje«, a Josip Tili Kokićeve pjesme »Uzkršno jutro« i »Tulipan«. 4. rujna odražao je predavanje ministar Duglavinik dr. Mile Budak »Sjećanje na Suboticu«. 18. rujna održano je predavanje Pere Vidakovića »Medimurje i Bačka«. U glasbenom dielu izvedene su medimurske i bunjevačke narodne popievke s ploča. 2. listopada je govorio Pero Vidaković o »Zadacima hrvatske mladeži Bačke« povodom značajne rezolucije, dok je u daljnjem toku priredbe Janja Hanžek pjevala skladbe dr. Andrića, Matza i Flöggra uz glasovirsku pratnju prof. Stahuljaka. 16. listopada bila je jubilara 40. izvedba u okviru koje je dr. Mihovil Katanec održao predavanje o temi »Neodređeni stav Srba u prošlosti prema granicama takozvane Vojvodine«. Stana Sumić pjevala je bunjevačko-šokačke narodne pjesme uz pratnju tamburaša. 30. listopada »Bački Hrvati u Zagrebu svojim a Bačkoj« — Pero Vidaković, a ing. Elegović je pjevao bunjevačke i šokačke narodne popievke. 13. studenog »Nekoliko rieči povodom godišnjice izvješnja hrvatske zastave na toranj gradske viećnice u Subotici« — govorio je dr. Josip Andrić, a Andrićeve simfonietu »Iz Bačke Hrvatske« izveo je tamburaški zbor Hrvatskog krugovala. 27. studenog održao je Marin Radičev predavanje »Svateni običaji u Beregu«, a Matej Jankač

je pjevao bunjevačke i šokačke narodne popievke, koje je obradio dr. Vinko Žganec. U posljednjoj krugovalnoj izvedbi te godine govorio je ing. Bela Šimić o gospodarskim problemima Bačke. Iza toga su svirali tamburaši bunjevačke narodne pjesme.

Već preko pol godine održavaju se svake nedjelje na krugovalnoj postaji Osiek također izvedbe namienjene bačkim Hrvatima i hrvatskoj javnosti, koja se ovim putem upoznaje s problematikom hrvatskog živilja u krajevima između Dunava i Tise. Ove izvedbe uređuje književnik prof. Ante Jakšić, koji obraća puno pažnje sadržajnoj strani priredaba, tako da su naše izvedbe na osječkoj krugovalnoj postaji jedne od najboljih.

Skupni sastanci članstva bili su i ove godine oblik društvenog života, ma da je njihov broj, zbog obćih prilika, bio prilično ograničen. Tako je 22. travnja dr. Mihovil Katanec održao pred liepim brojem članstva u društvenoj dvorani dokumentarno predavanje »Udio Hrvata u kulturnom i političkom razvitku Bačke«; 23. rujna predavao je na našem skupnom sastanku sveučilištni profesor dr. Dragan Ilančić o razvoju stočarstva, a 9. studenog održana je povodom godišnjice izvješnja hrvatske zastave na toranj gradske viećnice u Subotici skromna priredba, na kojoj je govorio predsjednik dr. Josip Andrić o poviestnom značenju 10. studenog 1918., a Pero Vidaković je iznio stav hrvatske mladeži Bačke u pitanju vriednosti države za hrvatski narod. Mirko Vidaković je krasnoslovio Kranjčeviću pjesmu »Hrvatskoj trobojci«, a Zorka Mrljak Sudetinu »Nostalgija«. U glasbenom dielu rasporeda odpjevao je nekoliko pjesama Vlado Ruždjak uz glasovirsku pratnju prof. Albe Vidakovića. Tako je na čedan način proslavljen ovaj bački hrvatski narodni blagdan, kada se hrvatski naraštaji u krajevima između Dunava i Tise sjećaju događaja 10. studenog 1918., koji je jedan od najljepših dokaza hrvatstva Bunjevaca i Šokaca i njihove narodne sviesti. Dne 9. prosinca održao je sveuč. prof. dr. L. Thaler na skupnom sastanku članstva zanimivo predavanje »Duševne pojave utječu na tjelesne bolesti«. Pred Božić, 21. prosinca predsjednik dr. J. Andrić iznio je na članskom skupnom razstanku, svoje dojmove s puta po Svetoj Zemlji.

Krasna je bila priredba, što ju je za članove društva održao Muški odsjek Prosvjetne sekcije povodom proslave jubileja svoje 100. sjednice. Raspored, koji je bio veoma ukusno sastavljen, ostavio je na sve prisutne najljepši dojam. Uspjeh

priredbe dokaz je sustavnog rada članova društva, većinom sveučilištaraca, na području vlastite izgradnje i upoznavanju problematike bačkih Hrvata. Pročelnik Vojislav Pešut održao je zanosni govor o zadatcima hrvatske mladeži Bačke, tajnik Pero Vidaković prikazao je ulogu i djelovanje Muškog odsjeka Prosvjetne sekcije Društva bačkih Hrvata, Ante Sekulić krasnoslovio je svoju pjesmu »Moje ravnice«, a Josip Dulić je održao predavanje o temi »Bački Hrvati i hrvatska država«. Na koncu priredbe izveli su članovi zbornu krasnoslovlje i pjesme »Bunjevački momci« od Alekse Kokića.

Nakon preustrojstva Prosvjetne sekcije, u okviru koje djeluju sada Muški odsjek, Ženski odsjek, Šah odsjek i Stolno-teniski odsjek, mladi članovi društva, većinom daci, njih oko 40 na broju, postigli su u intenzivnom radu uspjehe vriedne svake pohvale. Kao plod njihova rada bila je značajna rezolucija, koja je donesena na plenarnom sastanku 17. lipnja 1944. U njoj je hrvatska mladež Bačke izrazila svoj stav prema svim životnim problemima bačkih Hrvata i odredila smjernice za budući rad. Ova je rezolucija tiskana u preko tisuću primjeka, te je razdijeljena među bačke Hrvate, kako u Zagrebu, tako i u samoj Bačkoj, a došla je i do ruku iztaknutih hrvatskih političara. Tekst rezolucije bio je emitiran u okviru jedne izvedbe za Bačke Hrvate na Hrvatskoj državnoj krugovalnoj postaji Zagreb.

Muški odsjek održao je u svom djelovanju oko 150 sjednica, na kojima su članovi nastupali sa stručnim radovima, beletrističkim sastavima i govorima, želeći se izobraziti i u govorničkoj vještini. Ženski odsjek održao je pak u istom smislu do sada oko 80 sjednica. Vodstvo

Prosvjetne sekcije izdaje svoj društveni tjednik »Bačka mladež«. Do sada je objavljeno deset brojeva. U proljetnim i ljetnim mjesecima priredila je prosvjetna sekcija desetak slikopisnih predstava i dvadesetak izleta u zagrebačku okolicu. Održano je i nekoliko šahovskih i stolno-teniskih natjecanja. Zahvaljujući članovima Prosvjetne sekcije, razpačavanje 2. broja »Klasja naših ravni« obavljeno je s uspjehom, pa je tako naš časopis došao u ruke velikom broju hrvatskih kulturnih i javnih radnika.

Društvo posjeduje liepu knjižnicu, koja broji oko 600 knjiga zabavna i poučna sadržaja.

I tokom ove godine Društvo je podjeljivalo podpore svojim siromašnim dacima, koji završavaju u Zagrebu srednju školu ili sveučilište. U godini 1944. podijeljeno je u ovu svrhu preko četvrt milijuna Kuna.

Predstavnici društva prisustvovali su viećanjima predstavnika Uljudbenih i prosvjetnih zagrebačkih društava u Glavnom savezu staliških postrojbi, pa je tom prigodom izabran predsjednik našega društva dr. Josip Andrić članom dosaveznog vieća.

Našim društvenim prostorijama služe se sada Medimursko prosvjetno društvo, Glasbeno društvo intelektualaca, a jedno vrieme održavalo je u njima svoje sastanke Društvo hrvatskih Primoraca i Društvo Bokelja.

I sedma godina života i rada našega društva doniela je niz liepih uspjeha, koji su to značajniji, što su životne okolnosti bile teške. Bilo je mnogo poteškoća i mnogo prepreka, no marljivošću i požrtvovnošću članova rad nije nigdje za peo. Godina 1944. može se zaista ubrojiti u jednu od najuspješnijih godina rada našega društva.

Pero Vidaković

NAŠI SURADNICI

Dr. JOSIP ANDRIĆ

rođen je 14. ožujka 1894. u Bukinu, kotar Bačka Palanka od otca Josipa i majke Eve, rođene Fabry. Po otcu potječe od loze fruškogorskih Andrića, od kojih je potekao i dr. Nikola Andrić, samo što su se predi njegova otca prije više pokoljenja preselili u Bačku i naselili u Bukinu nasuprot Šarengradu, u kojem do danas ima rodaka svoje obitelji.

Predi po majci doselili su mu se iz sjeverne Bačke u selo Plavna, odakle mu je rodnom majka, gdje po njoj i danas ima mnogo rodaka.

U rodnom selu Bukinu, koje je danas gotovo posve ponemčeno, jer su se starosjedioci Šokci većinom razselili, a neki ženitvom ili udajom i odnarodili, živio je do sedme godine pa je pošao u mađarsku pučku školu. Godine 1899. umrla mu je majka, a otac mu se 1900. g. drugi put oženio iz Morovića u Sriemu, pa se obitelj u proljeće 1901. preselila u Morović. U Moroviću je svršio pučku školu i proživio u roditeljskom domu sve do 1919. g. To mjesto sa krasnom starom gotskom crkvom iz 14. stoljeća, s ruševinama staroga grada na ušću rieke Studbe u Bosut, mjesto stare zadruga Okrugića, iz koje je potekao i pjesnik Ilija Okrugić, djelovalo je i na njegovu mladu duševnost u smjeru u kojem se razvila. Gimnaziju je svršio u Požegi, gdje se od 4. razreda izticao perom i glasbenim radom: uređivao je đački časopis »Slavonac« (»Jeka«), bio dirigent đačkih tamburaških i pjevačkih zborova, gimnazijski orguljaš i zamjenik gimnazijskog učitelja pjevanja. G. 1911. osnovao je i u Moroviću tamburaški zbor, a 1914. g. Hrvatsko prosvjetno društvo »Sriemska vila«. Pravni fakultet je polazio u Zagrebu od 1913.—1917., trgovački fakultet u Pragu od 1914.—1916., skolastičku filozofiju u Innsbrucku 1917./18. Doktorat prava polučio je na Hrvatskom Sveučilištu u Zagrebu 28. veljače 1920. Godine 1919. posvetio se novinarstvu uređujući »Seljačke Novine« od 1919. do 1927. godine.

U veljači 1921. izabran je u odbor Hrvatskoga Književnog Društva Sv. Jeronima u Zagrebu postavši ujedno i urednikom toga književnog društva. To mu je postalo konačno životno zanimanje, koje vrši sve do danas. Od 1921. do 1944. izdalo je Društvo Sv. Jeronima pod njegovim uredništvom 460 izdanja, što je ogroman uspjeh, ako se uzme u obzir, da je to društvo od 1869. do 1920., kad mu je on postao urednikom, izdalo ukupno samo 216 knjiga. Dr. Josip Andrić je prvi svjetovnjak, koji je došao na mjesto urednika Društva Sv. Jeronima, i ujedno prvi bački Hrvat, koji je sve svoje snage posvetio jednoj hrvatskoj književno-izdavačkoj ustanovi.

Kao urednik Društva Sv. Jeronima, došao je dr. Josip Andrić na položaj u hrvatskom kulturnom životu, s kojega mu je bilo omogućeno djelovati ne samo u književnom, nego i u nekim drugim smjerovima javnoga života. Društvo Sv. Jeronima osnovao je kardinal nadbiskup Haulik, koji je bio rodom Slovak, a i od prvih početaka svojih Društvo Sv. Jeronima bilo je u nekoj vezi sa Slovačkom, osobito sa sličnim Društvom Sv. Vojtjeha, koje postoji u Trnavi, rodnom gradu kardinala Haulika. Kako je dr. Josip Andrić i prije gojio posebne simpatije prema Slovačkoj, osobito odkako je 1920. g. došao i u osobne veze s vođom slovačkog naroda Andrejom Hlinkom, stupio je u sve uže veze s predstavnicima slovačkog javnog života a odatle se razvilo njegovo obsežno djelovanje za hrvatsko-slovačku uzajamnost.

Pišući u izdanjima Društva Sv. Jeronima mnogo o Slovačkoj, postao je 1942. g. urednikom hrvatsko-slovačkog časopisa »Tatre i Velebit«, kojega je pokrenulo Hrvatsko-Slovačko Društvo u Zagrebu, a 1942. g. napisao je »Slovačku Slovicu« i sastavio »Slovačko-hrvatski rječnik«.

Kad je 1936. bila priređena u Vatikanu svjetska izložba katoličke štampe, povjerio je hrvatski Episkopat dr. J. Andriću, da organizira hrvatsko-slovensko odjeljenje na toj izložbi, koje je on proveo uz umjetničko sudjelovanje Vladimira Kirina.

Dr. Josip Andrić proputovao je cijelu Italiju, pa je s tih putovanja uvijek pisao putopisne uspomene, a g. 1938. izašla mu je i putopisna knjiga sa Sicilije »Najljepši među otocima«.

Dr. Josip Andrić se posebno zanima i za Svetu Zemlju, u koju je organizirao tri hrvatska hodočašća g. 1931., 1933. i 1937. S prvim i trećim bio je osobno u Svetoj Zemlji. Tražeći hrvatske stope po onim svetim krajevima svratio je pažnju na veliki lik franjevca bl. Nikole Tavilića, hrvatskog jerusalemskog mučenika, te

je poveo promičbu (propagandu) za njegovo uzveličanje i populariziranje. Organizirao je uz odobrenje hrvatskih biskupa sabirnu akciju, kojom je bl. Nikoli Taviliću u Jerusalemu podignut 1937. g. (umjetničko djelo Ive Kerdića) oltar, te je tako ostvareno hrvatsko svetište u Svetoj Zemlji. Iza toga je uspio predobiti svu hrvatsku javnost za akciju oko kanonizacije tog Hrvata, koji bi tako imao postati prvi hrvatski kanonizirani Svetac. U tu svrhu je organizirao u studenom 1939. hrvatsko hodočašće u Rim, na kojem su hrvatski Episkopat i hrvatsko narodno vodstvo podastrli Papi Piju XII. oficielnju molbu za kanonizaciju bl. Nikole Tavilića. Prema odgovoru Namjestnika Kristova bili su svi izgledi, da će tom kanonizacijom biti hrvatski narod od Sv. Stolice nagrađen 1941. g. prigodom proslave 1300-godišnjih veza Hrvatske sa središtem kršćanstva, ali rat je tu stvar odgodio. — O bl. Nikoli Taviliću napisao je dr. Josip Andrić osim bezbroj članaka i pučki životopis »Apostol Hrvatske« (1941.), a o Svetoj Zemlji mu je osim mnogih putopisnih i drugih članaka izašla i putopisna knjiga »U Kristovoj domovini« (1931.). Osim toga je 1936. g. priredio u Zagrebačkom Umjetničkom Paviljonu prvu hrvatsku veliku izložbu Svete Zemlje, a 1937. g. na hodočašću režirao je i prvi veliki hrvatski katolički film »Hrvati u Svetoj Zemlji«. Od 1937. do 1939. g. izdavao je i časopis »Sveta Zemlja«, a 1942. g. predložio je hrvatskim biskupima osnutak Lige bl. Nikole Tavilića, koja dosad ima već preko 300.000 članova. Putujući po katoličkom svijetu bio je dr. Josip Andrić 1932. g. i na svjetskom euharistijskom kongresu u Dublinu, glavnom gradu Irske, koja je radi svoje vjekovne narodne i katoličke borbe već davno privlačila njegovu pozornost.

Nakon toga je 1934. g. izdao putopisnu knjigu »Na Zelenom Otoku«, koja je bila zaplijenjena, te je u novom povećanom izdanju izašla 1941. pod naslovom »Irska — Zeleni Otok«, a zatim 1943. g. i u Bratislavi u slovačkom prievodu pod naslovom »Irsko«.

Na svojim putovanjima pohodio je i Poljsku, Njemačku, Švicarsku, Francuzku, Englezku i Mađarsku, devet puta Slovačku, a navraćao se u nekoliko navrata i u Češku, iza kako je u Pragu, proveo dvie godine na sveučilištnim naukama.

Svojoj rodnoj Bačkoj posvećivao je uvijek veliku ljubav. Svrćao je u nju, pohadao je svoje rodno selo, Suboticu i Sombor. Društvo Sv. Jeronima postalo je kao nekim središtem nastojanja za Hrvate u Bačkoj, te je u njemu bilo i sjedište Društva Bačkih Hrvata, koje je osnovano u jesen g. 1938. i kojemu je dr. Josip Andrić od početka na čelu kao predsjednik.

Književno je počeo raditi kao srednjoškolac, a 1913. g. počeo je objelodanjivati svoje prvo pripovjedačko djelo »Sriemske elegije«, koje je kao knjiga izašla 1939. Osim toga je napisao i izdao pripoviesti »Dunje ranke« (1923.) i »Nove brazde« (1924.), zatim romane »Svega svieta dika« (1926.) i »Velika ljubav« (iz života slovačkih Hrvata, 1942.), te glume »Vuk u ovčjoj koži« (1933.) i »Ukleta srdce« (1938.).

S područja narodnog gospodarstva izašle su mu knjige »Gospodarska politika« (1923.), »Hrvatsko uzor-selo« (1924.) i »Žito u svjetskom gospodarstvu« (1927.), a s državopravnog područja »Politika kao nauka« (1926.) i »Ustav Slovačke Republike« (1940.).

I kao glasbenik je napisao mnogo članaka, kritika i studija te posebno »Ruska opera« (1923.), »Kako ćemo razumjeti glasbu« (1939.) i »Slovačka glasba« (1944.). Kao književnik preveo je i nekoliko romana s češkog, francuskog i njemačkog, koji se odlikuju liepim jezikom, kojega dr. J. Andrić jako dobro pozna.

Uz književnost bavi se dr. Josip Andrić od najranije mladosti glasbom: na pučkoj školi počeo je svirati u tamburu, od 4. razreda gimnazije učio je violinu, a kad je iza toga kao samouk stao i skladati, učio je glasovir, nauku o harmoniji i instrumentaciji kod Rikarda Krestina, gradskog kapelnika u Požegi. Kao sveučilištarac u Pragu bavio se je proučavanjem glasbe, osobito poviesti, estetike i poznavanja glasbenih djela. Od 1916. g. počeo je pisati glasbene kritike i studije u »Svetoj Ceciliji«, »Luči«, »Hrvatskoj Prosvjeti« i dnevniku »Narodna Politika«. Daskora je postao stalan glasbeni kritičar hrvatskog katoličkog dnevnika.

Posebno se dr. Josip Andrić bavio tamburaškom glasbom, na kojem se je području dovinuo časti predsjednika Hrvatske Tamburaške Župe u Zagrebu 1938. g., a od g. 1942. i časti predsjednika Hrvatskog Tamburaškog Saveza. Uz to je od 1923. g. član odbora Cecilijina Društva. Skladao je »Misu u čast Bl. Dj. Marije« za mješoviti zbor, dvie pjesme bl. Nikoli Taviliću za mješoviti zbor i razne druge crkvene manje skladbe, zatim za mužke i mješovite zborove, na pr. »Ja ljubim vedre noći« na rieči D. Domjanića, »Himna Plitvičkih jezera« na rieči Marije Kumičić, »Tulipan« na rieči A. Kokića i t. d., popievke za jedan glas i glasovir »Subotici« na rieči P. Pekića, »Suton« i »Šokica« na rieči A. Jakšića, »Bačka« i »Pisma risara« na rieči A. Kokića, »Šareno polje« na rieči J. Kornera i t. d., melodramu »Kraljici«

na rieči N. Dugonjića-Vrhovčića, tamburaške koncertne skladbe »Sriemska rapsodija«, »Na bunaru«, »Na proštenju«, »Veče pod seoskim dudom«, »Bačka suita«, »Bunjevačka elegija«, »Šokačka elegija«, Simfonieta »Iz Bačke Hrvatske, koja je nagrađena hrvatskom državnom Antunovskom nagradom za godinu 1944.

Dr. Josip Andrić je po svemu, dakle, jedan od najizrazitijih književnih i kulturnih radnika, koje je dala Bačka Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

STJEPAN BARTOLOVIĆ.

rođen je 23. studenog 1909. u Baču (Bačka). Na nagovor pokojnog Ive Evetovića, narodnog zastupnika Bunjevačko-šokačke stranke, tadašnjeg župnika u Baču, pođe u gimnaziju, koju je polazio u Osieku, Subotici i Travniku. Sveučilišne nauke je završio u Zagrebu, gdje je slušao hrvatski jezik, književnost, hrvatsku poviest, njemački i ruski jezik. Kao srednjoškolski profesor službovao je u Splitu, Sinju, Dubrovniku, a sada se nalazi na drž. II. m. r. g. u Zagrebu. Počeo je surađivati u travničkom »Smilju« 1929. god. Od tada do danas objelodanjivao je svoje članke u »Subotičkim Novinama«, zagrebačkom Obzoru, Jutarnjem listu, Svietu, Hrvatskom Dnevniku, Novom listu, Hrvatskom narodu, Hrvatskom krugovalu, splitskom Hrvatskom glasniku, te u časopisu »Klasje naših ravni«.

U svojim radovima proučava uglavnom život, običaje, prošlost, književnost i jezik Hrvata nastanjenih izvan današnjeg državnog područja.

† STIPAN BEŠLIN (1920.—1941.)

rođen je 4. veljače 1920. u Bačkom Monoštoru, gdje je svršio pučku školu. Gimnaziju polazi u Somboru, ali je iz petog razreda bio izključen zbog svog žarkog hrvatstva. Kasnije je pokušao privatno nastaviti školu, pa se kao pitomac Omladinskog doma Salezijanaca u Zagrebu spremao na polaganje ispita za VI. i VII. r., ali je obolio od tuberkuloze i poslije dužeg bolovanja umro u mjesecu veljači 1941. u rodnom Bačkom Monoštoru, gdje je na mjestnom groblju i pokopan.

Bešlin je počeo pisati već kao nižeškolac. Tada je surađivao u »Kriesu«, listu domagojskih srednjoškolaca. U književnost ga je uveo dr. Blaž Jurišić, tiskavši mu 1939. u »Hrvatskoj reviji« pjesmu »Sombor«. Poslije toga surađivao je u Marakovićevoj »Hrvatskoj prosvjeti«; neke pjesme su mu tiskane u »Savremeniku«, »Klasju naših ravni«, subotičkoj »Danici« i Subotičkim Novinama.

U rukopisu je ostavio podpuno uređenu zbirku pjesama pod naslovom »Tamna cesta«. Uz pjesme Bešlin se javljao i književnim prikazima i manjim člancima.

Poslije smrti napisan mu je vrlo topao nekrolog u zagrebačkom dnevniku »Hrvatski narod«, kojega je prenio i časopis »Klasje naših ravni«. Nekrolog je napisao hrvatski pjesnik i književnik prof. Vinko Nikolić.

Dr. fra BEATO BUKINAC

rođen je 1912. godine u Baču. Pučku školu je svršio u rodnom mjestu, a gimnazijalne nauke u Varaždinu na franjevačkoj gimnaziji. Bogoslovske nauke polazi u Zagrebu i Rimu na franjevačkom Sveučilištu Antonianumu, gdje je i doktorirao.

Zanimajući se za prošlost Franjevaca, koji su djelovali u Bačkoj i Baranji, napisao je dizertaciju »De activitate Franciscanorum in migrationibus populi Croatici saeculis XVI. et XVII.« Zagreb, 1940. (O djelovanju Franjevaca u seobama hrvatskoga naroda XVI. i XVII. vieka), pa je time uvelike zadužio sve bačko-baranjske Hrvate prikazavši hrvatske seobe u Bačku i Baranju u novom svietlu.

Sada se nalazi na karlovačkoj gimnaziji kao profesor vjeronauka.

MATE BRČIĆ KOSTIĆ

rođen je 10. II. 1912. u Subotici od otca Neste i majke Marije Horvat. Nakon završene pučke škole i gimnazije u Subotici upisuje se na Hrvatsko Sveučilište u Zagrebu, gdje studira matematiku i fiziku. Kao student bio je član »Hrvatskog Sokola« i »Matije Gubca«. Sada kao svršeni profesor živi u Subotici. Dosada je izdao na njemačkom jeziku brošuru »Das Fermat-Problem $x^n + y^n = z^n$ « — Zagreb, 1941.), koja je pobudila veliki interes u matematičkim krugovima. Suraduje u »Klasju naših ravni« i nekim stručnim časopisima.

MARKO ČOVIĆ

rođen je 17. prosinca 1915. u Subotici. U rodnom gradu polazi pučku školu, a gimnaziju u Travniku i Subotici, gdje i maturira. Nakon položene mature dolazi u Zagreb i studira na Mudroslovnom fakultetu Hrvatskog Sveučilišta hrvatski jezik s književnošću.

Još kao sveučilištarac ulazi u kulturni i politički život hrvatskih sveučilištaraca pa uskoro postaje jedan od najaktivnijih predstavnika bačke Hrvatske na Hrvatskom Sveučilištu.

Kao sveučilištarac izdaje u vlastitoj nakladi roman »Doktor filozofije« (1937.), koji je pobudio opravdanu pažnju u Bačkoj i u Hrvatskoj.

Kad je osnovano »Društvo Bačkih Hrvata« u Zagrebu godine 1938., izdaje već iduće godine u zajednici s pokojnim pjesnikom Aleksom Kokićem knjižicu »Bunjevci i Šokci« (1939.), te postaje tajnikom toga društva. Iste godine uređuje i »Liriku hrvatskih sveučilištaraca« (1939.), a jedan je od suurednika i »Almanaha hrvatskih sveučilištaraca u godinama 1938. i 1942.

Godine 1941. izdaje mu Matica Hrvatska među svojim redovnim izdanjima zbirku novela »Žito zove«.

Od svibnja 1941. do ožujka 1943. uređuje časopis Hrvatska Revija a od 1942. do 1943. časopis »Klasje naših ravni«.

Uzpostavom Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941. postaje tajnikom Ministarstva Bogoštovlja i Nastave, te je na tom položaju učinio mnogo dobra bunjevačko-šokačkim Hrvatima, koji su se preselili u velikom broju u Hrvatsku.

God. 1944. povjereno mu je vodstvo dvaju zagrebačkih dnevnika Nove Hrvatske i Hrvatskog Naroda te postaje ravnateljem »Hrvatskog naroda« i vršiocem dužnosti ravnatelja »Nove Hrvatske«.

Suraduje u svim književnim časopisima i novinama koje izlaze u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Piše zapažene političke uvodnike u »Hrvatskom narodu«, zatim kritičke prikaze i novele a najviše suraduje u Hrvatskoj Reviji, Hrvatskom Kolu i Hrvatskoj Smotri.

Neke njegove novele prevedene su i na njemački i slovački jezik.

BLAŠKO IVIĆ

rođen je u Subotici 9. II. 1920. Nakon obnove Nezavisne Države Hrvatske poput većine hrvatskih srednjoškolaca i visokoškolaca napušta rodni grad i dolazi u glavni grad Hrvatske te tu nastavlja već prije započete nauke na Poljoprivrednom fakultetu, kojega absolvira, a zatim se upisuje na pravo gdje se i sada nalazi kao student.

Još kao srednjoškolac suraduje u Subotičkim Novinama, Subotičkoj »Danici«, u subotičkom šaljivom listu »Žackalu«, a u Zagrebu nastavlja suradnju u časopisu »Klasje naših ravni«, Obitelji i t. d.

Uspješno opisuje bunjevačke narodne običaje, piše novele, crtice i kazališne komade.

U Subotici mu je 1937. godine prikazana drama u 2 čina »Ti si otac naš«. U priredbi za bačke Hrvate izveden mu je na Državnoj krugovalnoj postaji u Zagrebu božićni narodni običaj »Bukarice«.

ANTE JAKŠIĆ

rođen je 22. travnja 1912. u Bačkom Briegu (Bačka). Gimnaziju polazi u Baču, Somboru i Travniku. Svršivši gimnaziju u Somboru, polazio je filozofske nauke na Hrvatskom Sveučilištu u Zagrebu od 1932. do 1937. Kao profesor hrvatskog jezika službovao je u Travniku, na Bolu (na otoku Braču), Tuzli i Osieku, gdje djeluje kao dramaturg kazališta a veoma je aktivan i na krugovalnoj (radio) postaji na kojoj uređuje emisije za bačko-baranjske Hrvate. Izdao je dosad četiri zbirke pjesama: »Biserni derdan« 1931. u Somboru, »U dolini zaborava« 1936. u Zagrebu, »Zov proljeća i mladosti« 1938. u Travniku i »Pod sapetim krilima« 1941. u Tuzli.

U prozi je izdao lirsku novelu »Marija« u Zagrebu 1937., a roman »Šana se udaje«, koji je izlazio kao podlistak u Subotičkim novinama 1938., izdalo mu je 1944. Društvo Sv. Jeronima u Zagrebu. U osječkom Hrvatskom listu izlazio mu je ove godine roman »Maturant« a u rukopisu mu se nalazi roman »Pod bičem spoznaje«, kao i nekoliko dramskih djela. Piše pripoviesti, koje objelodanjuje u našim časopisima

i novinama. Književno je počeo surađivati u travničkom »Smilju« a danas je priznati suradnik svih naših časopisa naročito: Hrvatske revije, Hrvatske prosvjete, Omladine, Mladosti, Klasja naših ravni, Obitelji, Hrvatske Smotre i t. d.

Jakšić se ogledao i na polju prievodne književnosti, pa je 1936. preveo od ruske književnice Lidije Lappo-Danilevske roman »K sreći«.

ANTUN KARAGIĆ

rođen je 2. lipnja 1913. u Gari, kotar Baja. Svršio je samo pučku školu u rodnom mjestu. Sa 14 godina postaje u rodnom mjestu povjerenikom Društva Sv. Jeronima iz Zagreba. Tu dužnost vrši 3 godine šireći hrvatsku svijest i prosvjetu u rodnom mjestu i okolici. Sa 17 godina osniva u Gari Društvo bunjevačkih kazališnih dobrovoljaca. To je društvo uobće prvo te vrste kod Hrvata u Mađarskoj. God. 1933. napiše igrokaz u 2 čina »Zloba«, a 1934. »Zaručnici«, veselu igru u 2 čina.

Za 250 godišnjicu dolazka Bunjevaca-Hrvata u Bačku napisao je glumu »Rastatkinja« (1936.) Od 1936. do 1943. napisao je »Gospođica Zorka«, gluma u 3 čina, šaljivu igru u jednom činu »Šepa« i »Ženina ljubomornost«. Za proslavu desetgodišnjice »Društva bunjevačkih kazališnih dobrovoljaca« za jubilarnu predstavu napiše glumu iz bunjevačkog narodnog života u 3 čina »Sviest«.

Suradivao je u budimpeštanskom kalendaru »Danica«, u bivšim Subotičkim Novinama« a evo sada i u »Klasju naših ravni«. Nakon smrti svećenika i književnika Ivana Petreša (1937.), bivšeg župnika u Čavolju, ostaje Ante Karagić jedini književni radnik u t. zv. Bajskom trokutu, koji je nakon mira 1918. godine ostao u sklopu poslije trianonske Mađarske.

Dr. MIHOVIL KATANEC

rođen je 26. IX. 1893. u Karlovcu. Iako nije po rođenju bački Hrvat, po svom djelovanju i ogromnoj ulozi, koju je odigrao među bačko-baranjskim Hrvatima, on pripada izključivo i najviše toj hrvatskoj grani. Dr. Katanec je osnivač i dugogodišnji dirigent subotičkog »Nevena« s kojim je proputovao cijelu Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu. Kao kulturni i politički radnik iztakao se i u Seljačkoj Slogi, u kojoj je vršio dužnost podpredsjednika. Svojim radom uvelike je pridonio političkom osvješćivanju hrvatskog življa u Bačkoj i njegovom intenzivnom kulturnom proživljavanju i stvaranju za 25 godišnjeg života u bivšoj Jugoslaviji.

Obnovom Nezavisne Države Hrvatske dolazi u Zagreb i tu uskoro bude postavljen Glavnim ravnateljem Glavnog ravnateljstva za narodno prosvjetljivanje u Ministarstvu narodne prosvjete. Sada živi kao umirovljenik u Zagrebu.

Djeluje dugi niz godina i publicistički surađujući u Subotičkim novinama, »Klasju naših ravni«, »Prosvjetnom životu«, Seljačkoj Slogi i mnogim drugim listovima. U »Društvu Bačkih Hrvata« vrši dužnost podpredsjednika od svog dolazka u Zagreb.

KATICA KOJIĆ

rođena je 11. VI. 1924. u Velikoj Trnavi, kotar Garešnica u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Sada je maturantica u Zagrebu. Dugo je živjela u Subotici, gdje je bila član bunjevačkih ženskih društava. Javlja se povremeno pjesmama u »Klasju naših ravni«.

† ALEKSA KOKIĆ (1913.—1940.)

rođen je u Subotici 14. listopada 1913. Pučku školu uči u rodnom mjestu, klasičnu gimnaziju u Travniku, a poslije izpita zrelosti upisuje se na Bogoslovni fakultet Hrvatskog Sveučilišta u Zagrebu. Prvu sv. Misu odslužio je u Subotici 11. srpnja 1937. Godinu dana bio je župski pomoćnik u Subotici, a onda se ponovo vraća u Zagreb, gdje se upisuje na Mudroslovni fakultet i studira hrvatski jezik i književnost. Kako je bio na izmaku svoje 27. godine, morao je poći na odsluženje vojnog roka u Cetinje, kamo je stigao 13. kolovoza 1940. Dva dana kasnije razbolio se i poslije izvršene operacije, umro 17. kolovoza. Njegovo mrtvo tijelo preneseno je u Suboticu, gdje je pokopano 23. kolovoza na Bajskom groblju.

Aleksa Kokić je počeo pisati pjesme već 1928., a prva njegova tiskana pjesma izišla je u prilogu »Subotičke Danice« (1930.). Iza toga surađuje po mnogim našim listovima, časopisima i godišnjacima, a na međunarodnom natjecanju Marijanskih pjesama dobio je počastnu diplomu od »Academie des jeux Florimontais« u Lyonu (1933.). Svoju zbirku pjesama »Klasovi pjevaju« izdao je 1936. u Zagrebu. Osim ove knjige središnjica Hrvatske Katoličke akcije izdala mu je pjesme za govorne zborove pod naslovom »Zvona tihe radosti« (Zagreb, 1938.), a prilikom 100. godišnjice osnutka i rada Zbora zagrebačke duhovne mladeži napisao je litomontažu »Sto godina vjeri i narodu« (Zagreb, 1936.). S Markom Čovićem napisao je kulturno poviestni prikaz »Bunjevci i Šokci«. Upravo je sada u tisku njegova posmrtna zbirka pjesama »O b a s j a n e b r a z d e«, koju je Aleksa Kokić još 1940. htio tiskati ali ga je u tome smrt spriječila, pa će je sada izdati Hrvatsko književno društvo Sv. Jeronima u Zagrebu. Osim toga napisao je još nekoliko novela, crtica, književnih članaka i prikaza, a ostala mu je u rukopisu čitava zbirka raznih scenskih slika s govornim zborom.

Mnoge su Kokićeve pjesme uglasbljene (skladatelji: K. Kolb, T. Fosić, J. Andrić, Ć. Brajša i A. Vidaković).

JAKOV KOPILOVIĆ

rođen je u Subotici dne 9. VII. 1918. Pučku školu i gimnaziju svršava u rodnom gradu kao privatni dak. Promienivši mnoga zvanja, nakon uzpostave Nezavisne Države Hrvatske dolazi u Zagreb, gdje se upisuje na Mudroslovni fakultet i studira hrvatski jezik i književnost. Suraduje gotovo u svim našim časopisima i dnevnim novinama, no njegovi su prilozii naročito stalni u »Klasju naših ravni«, Jeronimskoj »Danici«, Hrvatskoj misli — Sarajevo, Hrvatskoj Mladosti — Zagreb i književnom časopisu »Obitelj«.

Ove godine se predstavio hrvatskoj kulturnoj javnosti po prvi puta ukusnom zbirkom pjesama »Daleko od zavičaja« — Zagreb, 1944., koju je sva kritika veoma liepo primila.

IVAN KUBANOVIĆ

rođen je 1. I. 1912. u Baču (Bačka). Nakon svršene pučke škole u Baču, polazi gimnaziju u Varaždinu i Sarajevu. Sveučilišne nauke pohađa na zagrebačkom Hrvatskom sveučilištu, gdje studira hrvatski jezik i književnost, hrvatsku poviest, njemački i ruski jezik. Nakon svršenog studija, bio je jedno vrijeme namješten kao činovnik na šumariji u Baču. 1939. dobije državno mjesto suplenta u Priedoru, a onda služi kao profesor u Novoj Gradiški i Sisku. Sada je profesor u Zagrebu. Povremeno suraduje u časopisu »Klasje naših ravni«.

IVAN KUJUNDŽIĆ

rođen je u Subotici 2. VI. 1912. od otca Grge i majke Pauline r. Stantić. Svršivši pučku školu u rodnom gradu, upiše se u Subotici u gimnaziju, ali kad biskup Lajčo Budanović školske godine 1928.—1929. odredi, da se bački gimnazijalci u buduće školuju u Travniku, pođe i on te godine sa svojim drugovima u Travnik na daljnje školovanje.

Nakon dvie godine boravka u Travniku, gdje je došao u dodir s ostalim hrvatskim dačtvom iz Bosne, Hercegovine, Slavonije i Hrvatske, maturira u Travniku, a onda se upisuje na zagrebački Bogoslovski fakultet, kojega završi u određenom vremenskom razdoblju.

Iza odslužene prve Sv. Mise, oštaje po želji biskupa Budanovića u Subotici, u kojoj razvija veliku kulturno-prosvjetno-političku djelatnost postavši urednikom Subotičkih novina i organizatorom hrvatskih omladinskih društava. Uz te dužnosti namješten je kao profesor na subotičkoj Drž. mješovitoj gimnaziji, gdje okuplja hrvatske omladince i izgrađuje ih u vjerskom i hrvatskom duhu.

U proljeće 1941., kad su Mađari vojnički zaposjeli Bačku i Baranju, napušta s bratom Suboticu i dolazi u Zagreb.

U Zagrebu je namješten kao posebnički činovnik u Društvu Sv. Jeronima, ali područje njegova rada ostaje i nadalje Bačka, pa neumorno proučava stare bačko-baranjske književnike i njihov jezik. (Fra Mihajla Radnića, fra Luku Bračuljevića, fra Stjepana Vilova i druge). Jedan je od suurednika »Klasja naših ravni«, a surađivao je u Subotici u Subotičkim Novinama, Subotičkoj »Danici«, Obitelji i drugim izdanjima bačko-baranjskih Hrvata.

ICO MALAGURSKI

jedne strane i Petra Pekića s druge strane. Tako su nastali njegovi polemični spisi: Pobjivanje kritike Vase Stajića i Vae victis, Subotica 1930. Uzporo s ovim radom, rođen je u Subotici 27. VII. 1922. od oca Ivana i majke Marije r. Dulić. Pučku školu završava u Subotici a gimnaziju u Subotici i Zagrebu, gdje i maturira.

Sada je student H. E. K. V. Š. u Zagrebu, suradnik je »Klasja naših ravni« a iztiče se i u društvenom radu »Društva Bačkih Hrvata«.

IVAN MALAGURSKI

(pseudonim Tanar) rođen je 18. II. 1895. u Subotici, u kojoj je nakon završenih nauka bio neko vrijeme profesor na građanskoj školi. Zbog svog žarkog hrvatskog djelovanja bude u bivšoj državi otpušten iz službe. Nakon otpusta postaje privatnim činovnikom u Subotici, u kojoj razvija ogroman kulturno-politički rad. Nije se mogao zamisliti nijedan hrvatski kulturni podhvat u Bačkoj, kojemu ne bi bio duša i srdce Tanar, kako su ga od milja Subotičani zvali. Član je svih hrvatskih društava u Subotici, ali se posebno priklonio u svom društvenom radu H. P. D. »Nevenu« i »Hrvatskoj kulturnoj zajednici«.

Malagurski se ogleda i na književnom polju, pa je objelodanio niz dramskih radova iz područja bunjevačkog narodnog života. Za proslavu 250. godišnjice dolaska jedne veće skupine Bunjevaca u Suboticu napisao je poviestni igrokaz u 4 čina »Tri stoljeća«, koji je prikazan s mnogo uspjeha u subotičkom gradskom kazalištu 15. kolovoza 1936. godine.

Kad je 1935. godine sazrela misao o potrebi izdavanja kulturno-književnog časopisa »Klasje naših ravni« za Hrvate u Bačkoj i Baranji, Ivan Malagurski je bio jedan od glavnih njegovih suradnika i organizatora, a od 1936. i urednik, vlasnik i izdavač.

1942., kad je »Društvo Bačkih Hrvata« u Zagrebu obnovilo spomenuti časopis, postaje on opet njegovim suurednikom.

Nakon obnove Nezavisne Države Hrvatske dolazi s obitelji u glavni grad Hrvatske Zagreb, gdje se stalno nastanjuje i postaje tajnikom Hrvatskog državnog kazališta, a 1943. referentom za kazališna dobrovoljna društva u Hrvatskoj u Glavnom ravnateljstvu za narodno prosvjetljivanje u Ministarstvu nastave.

Danas je opet profesor na jednoj zagrebačkoj građanskoj školi.

Od svog dolaska u Zagreb razvija sve veću djelatnost u radničkim organizacijama, gdje vodi diletantska kazališna društva s kojima vrlo često nastupa u zagrebačkom kazalištu i Radničkoj komori.

Za »Društvo Bačkih Hrvata« dramatizira i obrađuje bunjevačke narodne običaje, koje izvodi s članovima društva na Državnoj krugovalnoj postaji Zagreb u okviru redovnih izvedaba Društva Bačkih Hrvata za našu braću u Bačkoj i Baranji.

Književno je surađivao u Subotičkim novinama, Subotičkoj »Danici«, »Klasju naših ravni«, pišući pjesme, crtice, dramske igrokaze i prikaze.

PETAR PEKIĆ

rođen je 19. lipnja 1896. u Gornjem Sv. Ivanu, kotar Baja. Pučku školu je polazio u rodnom mjestu, a gimnaziju u Zemunu. Nakon završenog školovanja bio je neko vrijeme občinski bilježnik i knjižničar u Subotici. Kad je 1941. obnovljena Nezavisna Država Hrvatska i kad su Bačku okupirali Mađari, dolazi u Nezavisnu Državu Hrvatsku, u glavni grad Zagreb, gdje bude namješten kao činovnik Ministarstva vanjskih poslova u odsjeku za novinstvo i kulturne veze s inozemstvom. Na tom je položaju ostao dvie godine, kad je zbog slaba zdravlja umirovljen.

Petar Pekić je jedan od najiztaknutijih kulturno-književnih radnika u Bačkoj i Baranji. Ipak je kao kulturni historik najpoznatiji u hrvatskoj javnosti, koju od 1918. godine neumorno upoznaje s našom problematikom. No ni njegove književne uspjehe ne smijemo izgubiti iz vida, ako hoćemo dati zaokruženu sliku stvaralačkog rada Petra Pekića. Područje stvaranja Petra Pekića je mnogostrano. Od poviestnih djela imamo od njega: 1. »Poviest Hrvata u Vojvodini, Zagreb 1930. Izdano podporom Matice Hrvatske, 2. »Propast Austro-Ugarske monarhije«, 3. Poviest oslobođenja Vojvodine« i 4. »Postanak Nezavisne Države Hrvatske«.

Iz područja prava ostavio nam je Petar Pekić dokumentiranu Razpravu o smrtnoj kazni. Nakon izlaska njegove »Poviesti Hrvata u Vojvodini«, razvila se je žučna polemika između srbskih povjestničara i pisaca Vase Stajića i Popovića s jedne strane i Petra Pekića s druge strane. Tako su nastali njegovi polemični spisi Pobjivanje kritike Vase Stajića i Vae victis, Subotica 1930. Uzporo s ovim radom,

koji je došao u pravi čas, stvarao je Petar Pekić i kao romanopisac i pjesnik, te je na polju liepe književnosti ostavio romane: »Novi ljudi« i »Uvela Ruža« i zbirke pjesama: »Bajski trokut«, »Meropa«, tragedija, »Zvuci i uzdasi«, »Korupcija«, »Car Jovan«, epska pjesma i »Biserje i drago kamenje«.

Iz godine 1933. imamo njegov putopis »Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu«.

Petar Pekić se ogledao i kao prevodilac pa je preveo na francuzki jezik Mažuranićev spjev »Smrt Smail-age Čengića (La mort de Smail aga, Paris 1927.) i narodnu pjesmu »Kosovska bitka« (La bataille de Kosovo — Chefs d'oeuvre des poèmes nationaux Jougoslaves).

ALOJZIJE POLJAKOVIĆ

rođen je u Subotici 14. VII. 1924. od otca Josipa i majke Kriste Milodanović. — Svršio je učiteljsku školu a sada studira filozofiju na Hrvatskom Sveučilištu u Zagrebu. Povremeno surađuje u »Klasju naših ravni«.

Dr. BARIŠA RADIČEV

rođen je 7. IX. 1911. u Bregu (Bački Brieg). Srednju je školu polazio u Subotici i Somboru, a iza položene mature upisao se na pravni fakultet, kojeg nakon dvie godine napušta i prelazi na medicinski fakultet u Zagrebu, gdje je i doktorirao. Stekavši liečničku naobrazbu, posvetio se liečničkom zvanju. Službovao je u Vin-kovcima, a sada je liečnik državne bolnice u Osieku. Suradivao je u »Hrvatskom liečničkom vjestniku, a sada evo ulazi i u »Klasje naših ravni«.

MARIN RADIČEV

rođen je u Bačkom Briegu (Bereg) 26. travnja 1914. Srednju školu je polazio u Som-boru i Travniku a potom se upisao i svršio pravni fakultet na Hrvatskom sveučilištu u Zagrebu, te se posvetio sudačkom zvanju. Sada je sudac kotarskog suda u Osieku.

Počeo je pisati još u srednjoj školi, a suradivao je u Obitelji, Svetojeronimskoj i subotičkoj »Danici«, Subotičkim Novinama, Omladini, Seljačkom ognjištu i drugim časopisima. Piše novele, kojima uzima sadržaj iz života Šokaca rodnog mu sela, a osim toga proučava narodni život i obrađuje narodne običaje.

BLAŠKO RAJIĆ

rođen je 7. siečnja 1878. u Subotici, kojoj je posvetio sav svoj život. Nakon što je bio zaređen za svećenika, bio je kratko vrijeme godine 1902. kapelan u Dušniku, a od godine 1903.—1906. kapelan u Santovu, gdje je mnogo nastojao oko prosvjetnog i gospodarskog podizanja bačkih Šokaca.

Od 1906. je stalno u Subotici, najprije kao kapelan, a zatim od 1911. kao župnik Sv. Roka. Kad je 1924. g. osnovana bačka biskupija (kao apostolska adm-inistratura), Blaško je Rajić postao prvi generalni vikar te nove hrvatske biskupije. Iza prevrata 1918. bavio se nekoliko godina i politikom te je bio i narodni zastupnik i politički vođa bačkih Hrvata.

Iza sloma Austro-Ugarske monarhije, u ono najsudbonosnije doba, kad se radilo o tom, da bačka grana hrvatskog naroda ne bude podpuno odsječena od tog narodnog stabla, pohrlio je prvo u Zagreb u hrvatski sabor a zatim je otišao i u Pariz na mirovnu konferenciju, kamo je stigao 17. ožujka 1919. a ostao do 10. svibnja 1919. Možemo mirne duše reći, da je baš zaslugom bačkih Hrvata pripojena Bačka i Baranja bivšoj Jugoslaviji.

Kad se u travnju 1941. razpala Jugoslavija, i kad su Mađari zaposjeli Bačku i Baranju, Blaško Rajić kao vođa i najiztaknutiji kulturni radnik bačkih Hrvata, osjećajući sudbinsku povezanost sa svojim Bunjevcima i Šokcima, ne napušta rodni kraj nego ostaje u Subotici, u kojoj je izdržao sve boli i duševna poniženja, pa je time postao vječnim vođom i mučenikom za slobodu i bolji život bačko-baranjskih Hrvata.

Nakon progona, patnja i muka bude interniran u jednom udaljenom gradu, gdje je ostao dvie godine, kad je pušten kući u Suboticu. Kao političar se bori za slobodu bačko-baranjskih Hrvata, tražeći da ih sa prizna ogrankom hrvatskog naroda, koji ima pravo na samostalan kulturni i politički život.

U svom kulturnom radu nastoji povezati kulturni život bačkih Hrvata s kulturnim životom Hrvata u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Njegovom je zaslugom došlo do tiesne suradnje između Hrvatskog Književnog Društva Sv. Jeronima iz Zagreba i Subotičke Matice.

U Subotici je organizirao prosvjetna društva, uređivao je subotički hrvatski list »Subotičke Novine«, vodio je kulturnu ustanovu Maticu Subotičku, u zajednici s dr. Katancem i drugim rodoljubima osnovao je središnjicu Hrvatsku Kulturnu Zajednicu u Subotici, davao je poticaje i putokaze drugim bunjevačkim kulturnim radnicima te je uobće bio duša svemu kulturnom radu u Subotici.

Veliko je značenje Blaška Rajića i kao književnika. Iza preporodnog rada biskupa Antunovića, Blaško Rajić je prvi bunjevački pripovjedač, koji uzima gradu za svoje pripoviesti iz života našega čovjeka. Ona životna snaga, koja ključa neobuzdom snagom u žilama Hrvata Bunjevaca, našla je u Blašku Rajiću vjernog i dobrog pisca. Nitko nije ni prije njega ni poslije njega opisao s toliko ljubavi i topline našeg malog čovjeka. Blaško Rajić poznaje dušu Bunjevca, pa nam u mnogim njegovim crticama izgleda, da čitamo koju bunjevačku narodnu pripovietku, jer je tako bliz narodu u svom pripoviedanju. Odatle su sve njegove pripoviesti upravo ogromna riznica iz koje možemo izvaditi mnogo rieči, poslovice i običaja, koji žive među bačkim Hrvatima.

Iako je Blaško Rajić pučki pisac, on je i pravi umjetnik po načinu kako doživljava svoja glavna lica i kako ih iznosi pred čitaoca.

Dosada je objavio ove zbirke pripoviesti i crtica:

»Našim šorom« — Subotica, 1928.

»Bunjevčice« — Zagreb, 1937.

Još 1900. godine izdao je molitvenik »Duhovna Mana«, a 1908. u podlistku »Naših Novina« oveću pripoviest »Pridslava«. U Subotičkoj Danici za godinu 1926. izašla mu je pripoviest iz doba prvih kršćana »Stari mirotvorci«. Ne bi bio podpun ovaj prikaz, kad ne bi spomenuli, da se Blaško Rajić bavi i sakupljanjem narodnih bunjevačko-šokačkih pjesama i pripoviedaka.

Iz tog područja izdao je u Subotici 1910. zbirku narodnih pjesama »Naše blago«.

STJEPAN SEKEREŠ

rođen je 8. travnja 1912. u Torjancima u Baranji. Pučku školu je svršio u rodnom mjestu, a gimnaziju u Osieku. Godine 1932. upisuje se na Mudroslovni fakultet u Zagrebu, gdje studira hrvatski jezik s književnosti i hrvatsku poviest. Godine 1936. završava nauke, ali ne može dobiti državno namještenje zbog svog rodoljubnog rada među Hrvatima u Baranji.

Nakon četirigodišnjeg čekanja na državno mjesto, osnutkom Banovine Hrvatske, bude 1940. postavljen suplentom na Drž. real. g. u Osieku, gdje se i danas nalazi. 1943. položi profesorski izpit u Zagrebu. Još kao gimnazijalac surađuje u dačkom listu »Omladina«, a kasnije surađuje u časopisu »Klasje naših ravni«. Profesor Sekereš se bavi proučavanjem hrvatskih govora, narodnih običaja i nošnje baranjskih Hrvata, pa možemo od njega iz toga područja očekivati mnoge vriedne radove.

ANTE SEKULIĆ

rođen je 16. XI. 1920. u Subotici (Tavankutu) od otca Šime i majke Julke r. Pavlić. Nakon svršene pučke škole i gimnazije upisuje se na Hrvatsko Sveučilište u Zagrebu, gdje studira hrvatski jezik i književnost. Još u Subotici se izticao radom u hrvatskim omladinskim organizacijama, a djelatna je i u zagrebačkom omladinskom ogranku »Društva Bačkih Hrvata«.

Jedan je od mladih hrvatskih pjesnika iz Bačke, u kojega se polaže velika književna nada. U Subotici je izdao 1941. zbirku pjesama »Sin nizina« koju je sva naša kritika veoma liepo primila.

Suradivao je u Subotičkim Novinama, Subotičkoj »Danici«, »Klasju naših ravni«, Obitelji, Sv. Jeronimskoj »Danici« »Hrvatskoj Mladosti« i drugim časopisima.

MARIN ŠEMUDVARAC

rođen je 14. siečnja 1913. god. u Baču. Pučku školu je svršio u svom rodnom mjestu, a gimnazijske nauke u Subotici i Travniku, gdje je maturirao. Poslije mature se upisao na Bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, na kojem je 1936. god. diplomirao. Iste godine je zaređen za svećenika u Subotici od biskupa Lajče Budanovića.

Prvo mjesto službovanja bila mu je kapelanija u župi sv. Terezije u Subotici. Tu je osim svoje kapelanske dužnosti vodio hrvatske omladinske organizacije i bio vjeroučitelj na bajsnoj pučkoj školi i školi časnih sestara od Naše Gospe.

Godine 1937. imenovan je kustosom Subotičke Matice, gdje je uređivao Subotičke Novine. Tu službu nije dugo vršio, jer je već 1938. god. u ljetnom semestru bio upisan na Mudroslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje je slušao prirodne nauke i kemiju. Njegov odlazak na studij bio je uvjetovan osnutkom sjemeništa »Paulinum« u Subotici, kojemu je trebala biti dodana gimnazija za odgoj i naobrazbu katoličke mladeži u Bačkoj. Kao svršeni profesor trebao je biti namješten u spomenutoj gimnaziji. Kako se usljed ratnih prilika ova ideja nije mogla ostvariti, ostao je nakon svršetka studija u Zagrebu kao profesor Nadbiskupske Klasične gimnazije, gdje do danas predaje prirodne nauke i kemiju. Kao honorarni nastavnik predaje prirodopis i na gimnaziji otaca Dominikanaca u Zagrebu.

Počeo je pisati još kao gimnazijalac, a nastavio je pisanjem i za vrijeme svoga studija. Kao kapelan bio je stalni član uredništva »Subotičkih Novina«. Suradivao je nadalje u »Subotičkoj Danici«, »Obitelji«, »Hrv. Straži« i u dječjoj enciklopediji »Znanje i radost«. U »Klasju naših ravni« surađuje od njegova osnutka. Mnogo se bavi iztraživanjem narodnog života u vezi s prirodnim naukama, pa je iz tog područja napisao dosada nekoliko zapaženih članaka.

Ing. BELA ŠIMIĆ

rođen je 20. svibnja 1911. u Čepinu kraj Osieka, gdje mu je otac u to doba živio. Gimnaziju je svršio u Subotici, Trgovačku akademiju u Osieku i Ekonomsko-komercijalnu visoku školu u Zagrebu. Sada je ravnatelj Glavne bratinske blagajne u Zagrebu.

Znanstveno radi na društvenom (socialnom) i gospodarskom (ekonomskom) polju.

Suradivao je u časopisu »Hrvatskom društvenom osiguranju«, »Klasju naših ravni«, Rad i društvo, Gospodarska Sloga i drugim našim listovima i časopisima.

ALBE ŠOKČIĆ

rođen je u Subotici 28. VIII. 1914. Pučku školu polazi u rodnom gradu, a gimnaziju u Subotici i Travniku. Nakon položene mature upisuje se na Bogoslovski fakultet u Zagrebu, kojega završi u propisanom razdoblju i zaredi se za svećenika.

Već iduće godine šalje ga biskup Lajčo Budanović na filozofske nauke u Zagreb. Stekavši diplomu na Mudroslovnom fakultetu u Zagrebu, bude namješten kao profesor na varaždinskoj Franjevačkoj gimnaziji s pravom javnosti, gdje predaje zemljopis i poviest. U tom svojstvu se nalazi i danas na tom mjestu.

Suradivao je u Subotičkim Novinama, subotičkoj »Danici«, zagrebačkoj »Danici«, »Obitelji« i »Klasju naših ravni«. U svojim radovima obrađuje kulturnu poviest bačkih Hrvata.

ALBE VIDAKOVIĆ

rođen je 2. X. 1914. u Subotici. Pučku školu i četiri razreda gimnazije završava u rodnom gradu, a zatim polazi na daljnje školovanje u Travnik, gdje 1932. maturira. Nakon mature upiše se na Bogoslovski fakultet u Zagrebu, kojega završi 1937. godine, pa iste godine odsluži prvu sv. Misu u Subotici (17. X. 1937.)

Glasbene nauke započne u Gradskoj glasbenoj školi u Subotici, a nastavi ih u Zagrebu kod profesora Franje Dugana. Polučivši liepe uspjehe već na početku svog glasbenog nauka u Subotici i Zagrebu, studira od 1937.—1941. glasbu u Rimu na »Papinskoj glasbenoj akademiji«, gdje su mu bili profesori C. Dobici, R. Casimiri i L. Refice.

Diplomirao je iz kompozicije i gregorijanskog koralala, a profesorska mu je radnja bila iz muzikologije: »Il sacramentario M. R. 125. della Biblioteca metropolitana di Zagabria« (1941.).

Dosada je skladao ove skladbe:

1. 1. »Missa caeciliana« (1942.) za mješoviti zbor i orgulje, koja je nagrađena hrvatskom državnom Antunovskom nagradom za godinu 1943. 2. »Hrvatska misa« za mješoviti zbor i orgulje. 3. Skladbe za orgulje (preludiji i fuge). 4. Koralne predigre za orgulje. 5. Moteti za zbor »a capella« i uz pratnju orgulja. 6. Pučke pjesme za mješoviti zbor.

II. Gudalački kvartet u G-molu. Suita za glasovir (3 stavka), Skladbe za mješoviti zbor na stihove A. Kokića, J. Kornera i dr., Obradbe narodnih popievaka za zbor, Obradbe narodnih popievaka za jedan glas i glasovir.

Skladbe su mu tiskane u izdanju »Proljeća« (Mladež pjeva i svira (1943.) i u Lučićevoj Crkvenoj pjesmarici 1944. (Izdanje Kugli.)

Vidaković je glavni urednik naše jedine smotre za crkvenu glasbu »Sv. Cecilija«, koja izlazi u Hrvatskoj već 28 godina.

Godine 1941. imenovan je profesorom Hrvatskog državnog konzervatorija, a 28. veljače 1942., u raspisanom natječaju, izabran je Regensom chori prvostolne Crkve u Zagrebu. U lipnju iste godine izabran je i nadarbenikom prvostolne zagrebačke Crkve.

Neobično je aktivan svojom suradnjom u mnogim časopisima kao na pr. »Note d'archivio per la storia musicale« (Rim), Svetoj Ceciliji, (Zagreb), Subotičkoj »Danici«, Hrvatskoj Straži, Luči, Subotičkim novinama, Klasju naših ravni, Novoj Hrvatskoj, Proljeću, Hrvatskom krugovalu i t. d.

PERICA VIDA KOVIĆ

rođen je u Subotici 6. listopada 1922. od otca Feliksa i majke Ane r. Černatić. Svršio je realnu gimnaziju u Subotici, a nakon obnove Nezavisne Države Hrvatske došao je u Zagreb, gdje se upisao na Pravni fakultet Hrvatskog Sveučilišta. Sada je novinar u Zagrebu. Sudjelovao je u radu omladinskih organizacija u Subotici, a nakon dolaska u Zagreb djelatno je u »Društvu Bačkih Hrvata«, gdje vrši dužnost tajnika. Suraduje u dnevnim novinama i u »Klasju naših ravni«.

JAGA VRKLJAN (KRISTA KRIŽANOVIĆ)

rođena je u Subotici 25. XI. 1915. od otca Marka i majke Karmelije r. Perčić. Po zanimanju je učiteljica. Već više godina bavi se pisanjem kraćih beletrističkih radova, koje objavljuje u raznim časopisima.

Od 1935., kad je pokrenut časopis »Klasje naših ravni«, do danas surađivali su u njemu i ovi suradnici iz Zagreba i Subotice:

Dr. Ljubomir Maraković, profesor i književnik — Zagreb

Prof. Vinko Nikolić, književnik — Zagreb

Dr. Ivan Pernar — Zagreb

† Alojzije Mišić, biskup — Mostar

Marija Kumičić — Zagreb

Prof. A. Jiroušek — Martinušić — Zagreb

Franjka Mayer — Zagreb

Jeronim Korner, književnik — Zagreb

Prof. Petar Grgec, književnik — Zagreb

Dr. Ivan Esih — Zagreb

Vilim Peroš, novinar — Zagreb

Ivan Degrel, novinar i kompozitor — Zagreb

Dr. Rudolf Horvat, sveuč. profesor — Zagreb

Nikola Toth — Zagreb

Prof. Tomislav Govorčin — Zagreb

Ljudevit Vujković — Subotica

Antun Kopunović — Subotica

Dr. Vjekoslav Matanić — Subotica

Dr. Vojislav Ostrogonac — Subotica

Veco Čović — Subotica

Ing. Bolto Dulić — Subotica

Dr. Ladislav Vlašić — Sombor

Lajčo Budanović, biskup — Subotica

Ive Prčić — Subotica

Dr. Ante Šokčić — Subotica

Joso Vidaković — Subotica

Klasje naših ravni — povremeni časopis za kulturu, književnost, život i običaje bačko-baranjskih Hrvata. Izdaje Društvo Bačkih Hrvata u Zagrebu, Šufflayeva 24-I. Glavni i odgovorni urednik Marin Radičev, Zagreb, Solovljeva 16. Za upravu odgovara Jakov Kopilović, stud. phil. Zagreb, Šufflayeva 24-I. — Tisak Hrvatske državne tiskare, Zagreb, Frankopanska ul. 26. Za tiskaru odgovara Franjo Vedrına, Zagreb, Buličeva 5.

Listak

<i>Dr. Mihovil Katanec: Jedan list iz nedavne prošlosti Bačkih i Baranjskih Hrvata</i>	115
<i>Albe Vidaković: Dr. Vinko Žganec sakupljač i obrađivač narodnih pjevak bačkih Hrvata</i>	115
<i>Dr. Mihovil Katanec: Hrvati Bačke i Baranje u svjetlu brojitbe</i>	117
<i>Stjepan Bartolović: Književnost Bačke i Gradišća u hrvatskim školskim knjigama</i>	120
<i>Dr. Ivan Esih: Kulturna skrb za Hrvate u inozemstvu</i>	125
<i>Stjepan Bartolović: Milostislav Bartulica: Hrvatsko izseljeništvo</i>	127
<i>Alojzije Poljaković: Orlovsko-križarski pokret među bačkim Hrvatima</i>	130
<i>Stjepan Bartolović: Mate Miloradić Meršić, hrvatski pjesnik iz Gradišća</i>	132
<i>Nikola Toth: Pohod »Turopoljca« u Bačku godine 1932.</i>	135
Odjeci i ocjene	
<i>(m.): Uoči 40. godišnjice Braće Hrvatskog Zmaja</i>	141
<i>...: Nagradeni hrvatski književnici u godini 1944.</i>	143
<i>Vlado Kovačić: Lirika Jakova Kopilovića</i>	144
<i>Luka Brajnović: O romanu »Velika ljubav« od dra J. Andrića</i>	145
<i>Ivan Trobentar: Kopilovićeva zbirka pjesama »Daleko od zavičaja«</i>	146
<i>Marián J. Temeš-Jozef Bánsky: Slovački glasovi o Andrićevu romanu »Velika ljubav«</i>	146
<i>Dr. Josip Andrić: O knjizi »Daleko od zavičaja« od Jakova Kopilovića</i>	148
<i>August Ćarmati: Karakteristika Andrićevih osoba u romanu »Velika ljubav«</i>	149
<i>(V.) ...: Dr. Julije Makanec: »Hrvatski vidici«</i>	150
Društveni život	
<i>Pero Vidaković: Rad »Društva Bačkih Hrvata« u Zagrebu u godini 1944.</i>	151
Naši suradnici	154

IZ KNJIŽEVNOSTI BAČKIH HRVATA

- Dr. Josip Andrić: Velika ljubav, roman iz života slovačkih Hrvata. Zagreb, 1942.*
- Dr. Josip Andrić: Slovačka slovnica. Zagreb, 1942.*
- Dr. Josip Andrić: Slovačka glasba. Zagreb, 1944.*
- Jakov Kopilović: Daleko od zavičaja. Zagreb, 1944.*
- Antun Karagić: Rastatkinja. Gluma u 3 čina (5 slika). Izdalo Društvo Bunjevačkih Dobrovoljaca u Gari. 1944.*
- Petar Pekić: Postanak Nezavisne Države Hrvatske. Zagreb, 1943.*
- Ante Jakšić: Maturant, roman. (Izlazi kao podlistak Osječkog Hrvatskog Lista). Osiek, 1944.*
- Aleksa Kokić: Sunčane njive (u tisku). Izdanje Hrvatskog knjiž. društva Sv. Jeronima. Zagreb, 1945.*
- Albe Vidaković: Missa Caeciliana. Zagreb, 1944. Vlastita naklada. Tisak Hrvatske Državne Tiskare.*
- Dr. Josip Andrić: »Bačka«, popievka za jedan glas i glasovir. Izdanje Hrvatskog Književnog Društva sv. Jeronima, Zagreb, 1944.*

